

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Θ' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ

ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀπὸ τῆς ἑξοστέρτης Ρώμης
μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

ΜΕΤΑ 80 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΓΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

Τιμῆται μετὰ τοῦ βιβλίου πρὸς πέντε δραχ. 34,00
ἐκδόσεων καὶ πρὸς ἑκατὸν ἀλφειῶν ἀξίας δραχ. 15,50
Ἰσχυρὸς ἐγκυκλίος ἀριθμὸς 6810
Ἀριθμὸς ἀδείας κυκλοφορίας 34, 19 Ἀθῆναι 1926

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΣΙΣ ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΥ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"
ΙΩΑΝΝΟΥ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ
11—Ὁδὸς Σπυρίδων 41

1926

νίμων αγροφυλάκων διατάξεις, αἱ πειθαρχικαὶ ποιναὶ τοῦ ἀρ. 11 τοῦ Νομ. διατάγματος κατὰ τὰ ἐν αὐτῷ ὀριζόμενα.

Οἱ συναπειρά πειθαρχικῆς ἀποφάσεως ἀπολυθέντες δὲν δύνανται νὰ διορισθῶσιν ἰδιωτικοὶ ἀγροφύλακες πρὸ τῆς παρελεύσεως ἑτὺς ἀπὸ τῆς ἀπολύσεώς των.

δ') Ὁ διορισμὸς ἰδιωτικοῦ ἀγροφύλακος δὲν ἀπαλλάσσει τῆς εὐθύνης τοῦς μονίμους ἀγροφύλακας τῆς αὐτῆς περιοχῆς, πλην τῶν κτημάτων τοῦ ἑδάφ. γ' τῆς παρ. 1, ὅτινα δὲν φυλάσσουν οὗτοι.

Α Ρ Θ Ρ Ο Ν 7.

Υδρονομεῖς.

1. Οἱ ὕδρονομεῖς ἐκλέγονται διὰ μίαν ἢ πλείονας ἀρδευτικὰς περιο-
δας ὑπὸ τοῦ Ἀγροτικοῦ Γνωμοδοτικοῦ Συμβουλίου, διορίζονται δὲ ὑπὸ
τοῦ ἀγρονόμου ἐνώπιον τοῦ οὐροῦ καὶ ὀρίζονται, τῆς ἐκθέσεως συν-
τασσόμενης ἐφ' ἀπλοῦ.

2. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὕδρονομένων καὶ τὰ παρ' ἑκάστου ἀρδευόντος πλη-
ρωτέα ἀρδευτικὰ τέλη, ὀρίζονται ὑπὸ τοῦ Ἀγροτικοῦ Γνωμοδοτικοῦ
Συμβουλίου κατὰ τὴν κρατοῦσαν συνήθειαν.

3. Ὑδάτων, ἐξ ὧν ἀρδεύονται πλείονες ἀγροτικαὶ περιοχαί, διορί-
ζονται ὑπὸ τοῦ ἀγρονόμου ἢ τοῦ ἐπόπτου κοινοὶ διὰ πάσας ὕδρονομεῖς
οἱ υποδεικνυόμενοι ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῶν ἀγροτικῶν γνωμοδοτικῶν συμ-
βουλίων πασῶν τῶν ἐνδιαφερομένων ἀγροτικῶν περιοχῶν. Ἐὰν ταῦτα
δὲν συμφωνήσωσι κατὰ πλειοψηφίαν, οἱ ὕδρονομεῖς τῆς παρούσης πα-
ραγράφου διορίζονται ὑπὸ τοῦ Ἑκτελεστοῦ Συμβουλίου.

4. Ἡ ἐκτασίς, ἥς τὴν ἀρδευσιν θὰ ἐπιμελεῖται ἕκαστος ὕδρονομεῖς,
ὀρίζεται ὑπὸ τοῦ οἰκείου ἀρχιφύλακος ἢ ἀγρονόμου.

5. Κατὰ τῶν δυστροπούντων διὰ τὴν καταβολὴν τῶν ἀρδευτικῶν τε-
λῶν συντάσσει ὁ ὕδρονομεῖς πῖνακα ὃν ὑποβάλλει εἰς τὸν ἀγρονόμον.
Ἐστὶς μετὰ πρόσκλησιν τῶν καθ' ὧν ὁ πῖναξ, προβαίνει εἰς τὴν ἐκ-
δίκασιν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ κηρύσσει αὐτὸν ἐκτελεστὸν ὡς ἔχει
ἢ τροποποιημένον. Ὁ μὴ ἀκουσθεὶς κτηματίας δικαιούται ν' ἀνακοφῇ
τὸν πῖνακα ἐνώπιον τοῦ Ἐξηγουδίου, κρίνοντος ἐπίσης ἐκ τῶν ἐνόντων
πλην ἢ ἀνακοπῇ δὲν ἀναστέλει τὴν ἐκτέλεσιν. Ὁ πῖναξ διαβιβάζεται
ὑπὸ τοῦ ἀγρονόμου εἰς τὸν οἰκείον ταμίαν καὶ ἐκτελεῖται κατὰ τὰς πε-
ρὶ εἰσπράξεως δημοσίων ἐσόδων διατάξεις, ἐφαρμοζομένων εἰδικώ-
τερον τῶν περὶ εἰσπράξεων χρηματικῆς ἱκανοποιήσεως ἐξ ἀγροτικῶν
ἐδικημάτων διατάξεων.

6. Ἀγροφύλακες δὲν δύνανται νὰ ἐκτελῶσιν ἔργα ὕδρονομῶς.

Οἱ ὕδρονομεῖς κατὰ τὴν ἀσκησιν τῆς ὑπηρεσίας των ἐξομοιώνται
πρὸς τοὺς ἀγροφύλακας, υποχρεοῦνται εἰς ἐγγυοδοσίαν κατὰ τὰ περὶ
ἀγροφυλάκων ὀριζόμενα, διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀρχιφυ-

λάκων, τῶν ἀγρονόμων καὶ τοῦ ἐπόπτου, ἐφαρμόζονται δὲ καὶ ἐπὶ αὐτῶν αἱ περὶ πειθαρχικῶν ποινῶν καὶ ἀστικῆς εὐθύνης τῶν ἀγοφυλάκων διατάξεις τοῦ νόμου καὶ τοῦ παρόντος.

Τὰ ἐπὶ τῶν ἀγοφυλάκων δικαιώματα τοῦ Ἑποπτικοῦ Συμβουλίου ἀπαιτεῖ διὰ τοῦς ὑδρονομίαις τὸ ἐκλέξαν αὐτοὺς Ἀγροτικὸν Γνωμοδοτικὸν Συμβούλιον.

Διατηροῦνται ἐν ἰσχύει αἱ διατάξεις εἰδικῶν περὶ ἀρδεύσεως νόμων.

Α Ρ Θ Ρ Ο Ν 8.

Ἀρχιφύλακες Ἀγοφυλακῆς.

1. Ἐν ἐκάστῳ ἀγορικοῦ τμήματι ὑπηρετεῖ εἷς ἀρχιφύλαξ τῆς ἀγοφυλακῆς.

2. Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Ἑποπτικοῦ Συμβουλίου δύναται νὰ δοιοθῇ διὰ ἀγορικῶν τι διαμέρισμα ἀποτελεῖται ἐξ εἰδὸς καὶ μόνου ἀγορικοῦ τμήματος, ἐν ᾧ χρηθῇ ἀρχιφύλακος δύναται νὰ ἐκπληροῖ ὁ ἀγορόνους.

3. Οἱ ἀρχιφύλακες διορίζονται ἐπὶ τοῦ Ἑποπτικοῦ Συμβουλίου καὶ εἰς ὁρισμένον ἔκαστος ἀγορικῶν τμήμα, μετὰ γνωμοδότησιν τῶν ἐν τῷ τμήματι ἀγορικῶν συμβουλίων περὶ τῶν διοριστέων προσώπων. Οἱ ἀρχιφύλακες δίδονται τὸν ὄρκον τοῦ δημοσίου ἐπὶ τῆς ἐνώπιον τοῦ ὁρκίου ἀγρονόμου.

4. Οἱ ἀρχιφύλακες καταβάλλουσιν πρὸς τῆς ὁρκωμοσίας τῶν ἐγγήφων ἀστικῶν 300 κατὰ τὰ περὶ ἀγοφυλάκων δοκίματα.

5. Οἱ ἀρχιφύλακες ἡέρονται κίλημα καὶ περιουσιολόγιον ταυτίαν ὅμοια πρὸς τὰ τῶν ἀγοφυλάκων, μετὰ διπλὴν τὴν ψήφισιν Α. (Α. Α. Ἀρχιφύλακες Ἀγοφυλακῆς).

6. Ἐλλείποντα, ἀποσπείζοντα ἢ κωλύμενα ἀρχιφύλακα ἀγορικοῦ τμήματος ἀντικαθιστᾷ καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ διοικητικὰ καὶ ἀναγκαστικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα ἕτερος ἀρχιφύλαξ ὁριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἐπόπτου ἢ ἀγρονόμου.

Α Ρ Θ Ρ Ο Ν 9.

1. α) Ὁ ἀρχιφύλαξ προϊσταται τῶν ἀγοφυλάκων τοῦ τμήματος, τὸν καὶ ἐποπτεῖ αὐτοὺς διὰ τὴν ἐπιμελὴ ἐκτέλεσιν τῆς ὁλοκληρίας τῶν, ἐνεργῶν ἐπιθεωρήσεων καὶ δίδων πρὸς αὐτοὺς ὡς καταλλήλους ὁδηγίας, διακρίνεται δὲ νὰ καλῇ αὐτοὺς εἰς ἐκτέλεσιν περιπολιῶν διὰ τὴν φερόμενην τοῦ τμήματος.

β) Οἱ ἀρχιφύλακες εὐθύνονται ἀσπικῶς ἀπέναντι τοῦ ζήμιωθέντος, ὡς οἱ ἀγοφυλάκες, ἐφ' ὅσον δὲν κατήγγειλαν παρὰ τὸν ἑαυτῶν ἀγοφυλάκων ἢ ἄλλως δὲν ἐξήγησαν τὰ ἐπὶ τοῦ Ν. Α. καὶ τοῦ παρόντος ἐπιβαλλόμενα αὐτοῖς καθήκοντα.

2. Αἱ ἀτάξεις τῶν ἀρχῶν 1 παρὰ τοῦ 8, ἀρθ.

ρόντος· διατάγματος εφαρμόζονται αναλόγως καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχιφυλάκων.
3. Οἱ ἀρχιφυλάκες ἰσχυροῦν ἐπὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦς ἀρχοφυλάκων πειθαρχικὴν ἐξουσίαν καὶ χορηγοῦσιν αὐτοῖς ἀδείας κατὰ τὰ ἐν ἄρθροις 11 καὶ 14 τοῦ ἐκτελουμένου Ν. Δ.

4. Ἐπὶ τῶν ἀγροτικῶν ἀδικημάτων οἱ ἀρχιφυλάκες κατὰ μὲν τὴν προδικασίαν ὑποκαθιστοῦν αὐτεπαγγέλτως τὸν ἀγρονόμον εἰς τὰ καθήκοντά του ὡς δημοσίου κατηγοροῦ, τηροῦντες ἀναλόγως πάντα τὰ σχετικὰ βιβλία, δύνανται δὲ τὰ ὑποκαθιστοῦσι τοῦτον καὶ ἐπ' ἀκροατηρίου, κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἀγρονόμου ἢ τοῦ οἰκείου ἐπόπιου.

ΑΡΘΡΟΝ 10.

Ἀγρονόμοι.

1. Πρὸς ἐθδικοῖς Παισματοδικεῖσι τῶν ὁποίων ἡ ἀρμοδιότης ἐκτείνε-
ται ἐπὶ περιφερείας πλείονων ἑξορηγοδικεῖων, διορίζονται ἄγρονόμοι ἰσα-
ριθμοὶ τοῖς τὰ ἑξορηγοδικεῖα τιθέα. Ἐκάστος τούτων ἐδρεύει ἐν τῇ ἑδρᾷ
τοῦ οἰκείου ἑξορηγοδικείου καὶ ἀσκεῖ τὰ ἐκ τοῦ νόμου καὶ τοῦ παρόντος
διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντά του ἐν τῇ περιφε-
ρείᾳ τοῦ ἑξορηγοδικείου, παρ' ᾧ ἐδρεύει.

Οἱ ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ αὐτοῦ ἐθδικοῦ Παισματοδικείου ἄγρονόμοι ὑ-
ποκαθίστανται ἀμοιβῶς καὶ αὐτεπαγγέλτως εἰς τὴν ὡς δημοσίων κατηγο-
ρῶν ἔργα των.

2. Οἱ ἄγρονόμοι προδιστάται τῶν ἀρχοφυλάκων καὶ ἀρχιφυλάκων τοῦ
διαμερισματὸς των, ἀσκοῦσιν ἐπ' αὐτῶν πειθαρχικὴν δικαιοδοσίαν καὶ χο-
ρηγοῦσιν ἀδείας κατὰ τὰ ἄρθρα 11 καὶ 14 τοῦ Ν. Δ., συντάσσουσι δὲ καὶ
θεωροῦσι τὰς μισθοδοτικὰς καταστάσεις τοῦ προσωπικοῦ τῆς δικαιοδο-
σίας των.

Καθ' ἐκάστην τοιμηρίαν υποβίβλλονται τῷ ἐπόπῃ ἀρχοφυλακῆς ἑκθεσὶν
περὶ τῆς κατιστάσεως τῆς ἀγροτικῆς ἀσφαλείας τοῦ διαμερισματὸς των,
περὶ τῶν ἐνδεκνυομένων διὰ τὴν βελτίωσιν αὐτῆς μέτρων, καὶ περὶ τοῦ
ποιοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦς ἀρχάνων, εἰς δὲ τὸν ἑξαγγελεῖα τῶν Πλημμελειο-
δικῶν τοὺς κατὰ τὴν δικαστικὴν οἰκιστικὴν πύνακας τῶν ἀγροτικῶν ἀδι-
κημάτων.

3. Ἐν περιπτώσει ἐλλείψεως ἢ πωλύματος ἀγρονόμου τινὸς οἷτος ἀν-
τικαθίσταται προσωρινῶς διὰ διαταγῆς τοῦ ἐπόπιου ὑπὸ ἐτέρου ἀγρονό-
μου τῆς αὐτῆς ἀγροτικῆς περιφερείας ἢ ὑπὸ ἀρχιφυλάκος τινος τοῦ αὐτοῦ
ἀγροικοῦ διαμερισματος.

4. Οἱ ἀγρονόμοι δίδονται τὸν ὅρκον τοῦ δημοσίου ὑπαλλήλου ἐνώπιον
τοῦ ἐπόπιου ἢ τῆς ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ διορισμοῦ των ὀριζομένης ἀρχῆς.

ΑΡΘΡΟΝ 11.

Ἐπὶ τῇ Ἀρχιφυλακῇ.

1. Οἱ ἐπόπαι ἐπιβλέπουσι τὴν ἀκριβῆ ἐφαρμογὴν ἐν τῇ περιφερείᾳ
των ὀριζομένων ἐκτελοῦσιν

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν. ΧΩΡΑΦΑ
ΓΥΜΝΑΣΙΑΡΧΟΥ ΤΟΥ Ε' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Μαντζινός
ΙΣΤΟΡΙΑ *ορθ*
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΗ

ἀπὸ τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς Ῥώμης
μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

ΜΕΤΑ 30 ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΩΝ

ΔΙΑ ΤΗΝ Β' ΤΑΞΙΝ ΤΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΝ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΤΗΣ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΕΚΔΟΣΙΣ ΠΕΜΠΤΗ

ΑΘΗΝΑΙ
ΕΚΔΟΤΗΣ: ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",

44-ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ-44

1926

Τὰ γνήσια ἀντίτυπα φέρουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ συγ-
γραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς
« Ἑστίας ».

Α. Κωστόπουλος

Μαντζουράς
Μαθητὴς Γυμνασίου

Πύρρονδος τῆς 29/11/1926

Μαντζουράς 29/11/1926

Τυπογραφεῖον Π. ΛΕΩΝΗ, ὁδὸς Περικλέους 16.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.

ΚΑΙ

ΡΩΜΑΪΚΗ ἀπὸ τῆς ιδρύσεως τῆς Ῥώμης
μέχρι τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΔΙΑΔΟΧΩΝ

Ἐκ τοῦ ἀπεράντου κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου μετὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν διαδόχων αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους ἐσχηματίσθησαν τρία μεγάλα ἑλληνικά κράτη, τὸ τῆς Μακεδονίας, τὸ τῶν Σελευκιδῶν περιλαμβάνον ὅλας σχεδὸν τὰς ἐν Ἀσίᾳ κατακτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου, καὶ τὸ τῶν Πτολεμαίων περιλαμβάνον τὴν Αἴγυπτον.

1. Τὸ βασίλειον τῶν Πτολεμαίων.

Πρῶτος Ἕλλην βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Πτολεμαῖος ὁ υἱὸς τοῦ Λάγου. Αὐτὸς καὶ οἱ ἀπόγονοί του, Πτολεμαῖοι καὶ Λαγίδαι ὀνομαζόμενοι, ἐβασίλευσαν τῆς Αἰγύπτου ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας μέχρι τοῦ 31 π. Χ., ὅτε ἡ Αἴγυπτος ὑπετάχθη εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἰδίως ὅμως ἡ Αἴγυπτος ἤκμασεν ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων Πτολεμαίων, Πτολεμαίου τοῦ Α΄, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάζετο Σωτὴρ (306—283), Πτολεμαίου τοῦ Β΄, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάζετο Φιλάδελφος (283—246), καὶ Πτολεμαίου τοῦ Γ΄, ὁ ὁποῖος ἐπωνομάζετο Εὐεργέτης (246—221).

Ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ τῶν Λαγιδῶν τούτων ἔφθασεν εἰς μεγάλην ἀκμὴν. Ἔνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεώς της εὐρίσκετο ἀπέναντι τῶν δύο ἄλλων μεγάλων κρατῶν τῶν Διαδόχων εἰς ἀρίστην

στρατιωτικὴν θέσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐπίθεσιν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀμυναν. Ἐν ᾧ οἱ βασιλεῖς ἐκείνων καὶ νικηταὶ ὄντες δὲν ἡδυνήθησάν ποτε νὰ ἀπειλήσουν σπουδαίως αὐτήν, οἱ Λαγίδαι ἐγκατεστάθησαν καὶ ἔξω τῆς χώρας των.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου εἶχον ἀνάγκην τῆς Συρίας διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλεῖς ἀπὸ τοῦ Β. Α. μέρους, ὅπου ἡ Αἴγυπτος εἶναι ἀνοικτή. Εἶχον ὡσαύτως ἀνάγκην τῆς νήσου Κύπρου, τῆς ὁποίας τὰ δάση ἐπρομήθευον εἰς αὐτοὺς τὴν ἀναγκαίαν διὰ τοὺς στόλους των ξυλείαν, διότι εἰς τὴν Αἴγυπτον δὲν ὑπῆρχον δένδρα. Ἐπεδόθησαν λοιπὸν εἰς τὸ νὰ κατακτήσουν τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κύπρον. Ἐκ τούτου περιῆλθον εἰς διαρκῆ σύγκρουσιν μὲ τὸ βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Κατῳρῶσαν ὅμως συνεννοούμενοι μὲ τὰς μεγάλας ἑλληνικὰς ἐμπορικὰς πόλεις, τὴν Ῥόδον καὶ τὸ Βυζάντιον, καὶ μὲ τοὺς Ἰουδαίους τῆς Παλαιστίνης, νὰ γίνουν κύριοι τῆς Κύπρου, ἐπὶ τινα δὲ χρόνον νὰ ἐγκαταστάθουν καὶ εἰς τὴν νότιον Συρίαν, ὅπου ἱδρυσαν τὴν Πτολεμαῖδα, καὶ εἰς ὅλην τὴν μεσημβρινὴν καὶ δυτικὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας. Ὡσαύτως οἱ βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου πολλάκις ἐπενέβαινον εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐξήγειρον τοὺς κατοίκους τῆς κατὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

Ἐν τούτοις οἱ Λαγίδαι οὐδέποτε, ὥς οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας καὶ οἱ Σελευκίδαι, ἐφιλοδόησαν νὰ ἱδρύσουν παγκόσμιον μοναρχίαν. Ὁργάνωσαν ὅμως κράτος μὲ εὐρυθμον διοίκησιν, καὶ ἐπεδίωξαν νὰ καταστήσουν αὐτὸ τὸ πρῶτον ἐμπορικὸν καὶ ναυτικὸν κράτος τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Καὶ τὸ κατῳρῶσαν.

Ἡ Αἴγυπτος ἔνεκα τοῦ Νεῖλου ποταμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ἐξαίρετος σιτοπαραγωγὸς γῆ. Ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων δὲ βασιλέων αὐτῆς ἀπέβη ὁ σιτοβολὼν τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ σῖτος λοιπὸν ἀπετέλει κατὰ πρῶτον λόγον τὸν πλοῦτόν της. Ἄλλ' ἰδίως ἡ Αἴγυπτος ἐπλούτησε διὰ τοῦ ἐμπορίου της. Τὰ ἐμπορεύματα τῆς Ἰνδικῆς, τῆς Ἀραβίας καὶ τῆς Αἰθιοπίας ἔφθανον εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Νεῖλου ἤρχοντο μέχρις Ἀλεξανδρείας καὶ ἐξ αὐτῆς διὰ τοῦ ἐμπορικοῦ της στόλου ἐξεπέμποντο καθ' ὅλην τὴν Μεσόγειον. Ἐκ τούτου οἱ μὲν βασιλεῖς τῆς Αἰγύπτου συνεκέντρωσαν ἀπείρους θησαυρούς, ἡ δὲ πρωτεύουσα αὐτῆς Ἀλεξάνδρεια ἀπέβη ἡ μεγαλυτέρα καὶ πλου-

σιωτέρα πόλις τοῦ κόσμου. Εἰς αὐτὴν δὲ χάριν εὐκολίας τῶν ναυτιλλομένων ἰδρύθη ὁ πρῶτος γνωστὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ φανοφόρος πύργος. Ὁ λιμὴν τῆς Ἀλεξανδρείας ἐσχηματίζετο ἀπὸ μῶλον συνδέοντα τὴν ἀκτὴν μὲ τὴν νῆσον Φάρον. Εἰς τὸ ἄκρον τῆς νήσου ταύτης κατεσκευάσθη μαρμαρίνος πύργος, ὁ ὁποῖος ἔφερεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς φῶς διαρκῶς ἀναμμένον, ἵνα φωτίξῃ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος. Ὁ πύργος οὗτος ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς

Εἰκ. 1. Ἡ Ἀλεξάνδρεια.

νήσου ὠνομάσθη Φάρος καὶ ἐκ τούτου κατόπιν ὠνομάσθησαν οὕτω καὶ ὅλα τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον οἰκοδομήματα.

Ἔργον τῶν Ἑλλήνων βασιλέων τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρξεν ὡσαύτως ἡ διάδοσις τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ εἰς αὐτήν. Ὁ στρατὸς αὐτῶν, ἡ αὐλὴ καὶ ἐν γένει ὅλη ἡ ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία ἀπετελοῦντο ἐξ Ἑλλήνων. Ἐπομένως ὅλος ὁ βίος εἰς τὴν πρωτεύουσάν Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὰς μεγαλυτέρας πόλεις ἦτο ἐλληνικός. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἰθαγενεῖς Αἰγύπτιοι οἱ κατοικοῦντες τὴν ἄλλην χώραν ἠναγκάζοντο νὰ μαθαίνουν τὴν ἐλληνικὴν, διότι οὕτω καὶ εἰς τὰς ὑποθέσεις των ἠνυκολύνοντο καὶ εἰσέρχοντο εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὸν στρατὸν. Ἐπειτὰ οἱ Λαγίδαι ἐσέβοντο τὰ ἑθιμὰ

των καὶ τὴν θρησκείαν των. Ἔλαβον τοὺς τίτλους τῶν ἀρχαίων Φαραώ, διετήρησαν τὸν ἀρχαῖον ὀργανισμόν τῆς χώρας, τοὺς ἀρχαίους νόμους καὶ τὰς θρησκευτικὰς τελετάς, καὶ ἀνοικοδόμησαν τοὺς ἐγκαταλελειμμένους ναοὺς αὐτῆς. Ἐνεκα ὅλων τούτων ταχέως ἤρχισεν ἡ βαθμιαία τῶν δύο στοιχείων, τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἰθαγενοῦς, συνοικειώσεις καὶ μέχρι τινὸς συγχώνευσις.

Ὡσαύτως οἱ Λαγίδαι ἐφρόντισαν διὰ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης. Ἐξωράτισαν τὴν Ἀλεξάνδρειαν διὰ μεγάλων μνημείων. Ἐκτίσαν εἰς αὐτὴν στάδιον, γυμνάσιον, θέατρον καὶ τὸ περίφημον Μουσεῖον. Τοῦτο ἦτο ἀπέραντος ἐκ μαρμάρου οἰκοδομὴ συνδεομένη μὲ τὰ ἀνάκτορα τῶν βασιλέων, ἡ ὁποία, ὥς καὶ τὸ ὄνομά της δεικνύει, ἦτο ἱερὸν ἀφιερωμένον εἰς τὰς Μούσας. Οἱ βασιλεῖς συνήθροισαν ἐκεῖ πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς σοφοὺς. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ μεγάλη βιβλιοθήκη, ἡ ὁποία, ὥς λέγουν, περιεῖχεν 700 περίπου χιλιάδας τόμους χειρογράφων. Ὁ διευθυντὴς τῆς βιβλιοθήκης εἶχε παρὰ τῶν βασιλέων ἐντολὴν νὰ ἀγοράζῃ ὅλα τὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ εὑρῇ. Πᾶν βιβλίον εἰσερχόμενον εἰς τὴν Αἴγυπτον ἔπρεπε νὰ προσαχθῇ εἰς τὸ Μουσεῖον, ἵνα ἀντιγραφῇ. Ἡ βιβλιοθήκη ἐκράτει τὸ πρῶτον χειρόγραφον. Εἰς τὸν ἰδιοκτῆτην ἐδίδετο τὸ ἀντίγραφον. Οὕτω τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων συνεκεντρώθησαν εἰς ἀσφαλῆ τόπον. Εἰς τὸν πλουτισμὸν ὅμως τῆς βιβλιοθήκης συνετέλεσε μεγάλως καὶ ἡ ἀφθονία τοῦ χάρτου ἐν Αἰγύπτῳ. Ἐνταῦθα ἐφύετο ὁ πάπυρος, φυτὸν, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ φλοιοῦ τοῦ ὁποίου κατεσκευάζετο ὁ ὁμώνυμος χάρτης. Δυστυχῶς τὸ Μουσεῖον μετὰ τῆς βιβλιοθήκης ἐκῆν τὸ 48 π. Χ. Ἐντὸς τοῦ Μουσείου ὑπῆρχον ἐπίσης βοτανικὸς κήπος, θηριοτροφεῖον, ἀστεροσκοπεῖον καὶ ἀνατομεῖον. Περιεῖχεν ὡσαύτως τοῦτο διαμερίσματα διὰ τοὺς σοφοὺς, τοὺς γραμματικούς, τοὺς ἱατροὺς, τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς διετήρει ἐκεῖ ἰδίαις δαπάναις. Οἱ τρόφιμοι οὗτοι τοῦ Μουσείου ἔκαμνον διαλέξεις καὶ ἔδιδον μαθήματα εἰς τοὺς πανταχόθεν πρὸς τοῦτο ἐρχομένους νέους. Λέγεται ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν 14 χιλιάδες περίπου σπουδασταί.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀπέβη οὕτω προσέτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἡ πνευματικὴ πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, ἡ πόλις τῶν γραμμάτων καὶ τῶν σοφῶν.

2. Τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν.

Μετὰ τοὺς πολέμους τῶν Διαδόχων ὅλη ἡ Ἀσία εὐρίσκεται συγκεντρωμένη ὑπὸ τὸ σκῆπτρον ἑνὸς ἐκ τῶν νεωτέρων στρατηγῶν τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοῦ Σελεύκου, Ὁ Σεύλευκος ἵδρυσεν ἐπὶ τοῦ Τίγριδος ποταμοῦ πλησίον τῆς Βαβυλῶνος μεγάλην πόλιν, τὴν Σελεύκειαν. τὴν ὁποίαν κατέστησε πρωτεύουσαν τοῦ κράτους του. Ὁ υἱὸς τοῦ Σελεύκου ὅμως Ἀντίοχος, γενόμενος βασιλεὺς τὸ 280, ἐγκατέλειπε τὴν Σελεύκειαν καὶ μετέφερε τὴν ἑδραν του εἰς νέαν πόλιν, τὴν ὁποίαν εἶχε κτίσει ὁ Σέλευκος ἐπὶ τοῦ Ὁρόντου ποταμοῦ εἰς τὰ βόρεια τῆς Συρίας, τὴν Ἀντιόχειαν. Εἰς τὴν Ἀντιόχειαν δὲ ἐξηκολούθησαν νὰ ἐδρεύουν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι Σελευκίδαι. Ἐντεῦθεν ἐπὶ 2 1/2 αἰῶνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐβασίλευσαν, ἐπολέμουν ἄλλοτε μὲ τοὺς γείτονάς των Αἰγυπτίους καὶ ἄλλοτε μὲ τοὺς ἐπαναστατοῦντας ὑπηκόους των.

Ὁ Σέλευκος εἶχε διατηρήσει τὸ σύστημα τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλείου τῆς Περσίας. Ἐκάστη ἐπαρχία ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ σατράπου. Ἀλλὰ τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν ἦτο πάρα πολὺ ἐκτεταμένον καὶ κατωκεῖτο ὑπὸ λαῶν, οἱ ὅποιοι διέφερον πολὺ ἀναμεταξύ των. Ἐπομένως δὲν ἠδύνατο νὰ συγχωνευθῇ εἰς ἓν ἔθνος. Ἐκάστη ἐπαρχία ἔζη μεμονωμένη ἀπὸ τὰς ἄλλας. Μόνον δεσμὸν εἶχον τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἀπετελεῖτο ἐξ Ἑλλήνων, στρατιωτῶν ἐξ ἐπαγγέλματος. Ἐνεκα τούτου τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν ταχέως περιορίσθη μόνον εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν. Ἐνταῦθα οἱ Σελευκίδαι ἵδρυσαν πολλὰς πόλεις, τὴν Λαοδίκειαν, τὴν Ἀπάμειαν καὶ ἄλλας. Τῶν πόλεων τούτων οἱ κάτοικοι ἦσαν Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαῖοι ἢ Ἀσιᾶται ὁμιλοῦντες ἑλληνιστί. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Σελευκίδαι παρέμειναν πάντοτε Ἕλληνες ἡγεμόνες, ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὰ μέρη ταῦτα εἰς τοιαύτην ἀκμὴν ἔφθασεν, ὥστε οἱ ἐγχώριοι βασιλείαν Ἑλλήνων ὠνόμαζον τὴν βασιλείαν τῶν Σελευκιδῶν, καὶ ἑλληνικὸς παρέμεινεν ὁ χαρακτήρ τῶν μερῶν τούτων καὶ μετὰ τὴν ἐν ἔτει 63 ὀριστικὴν ὑποταγὴν αὐτῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Ὅλαι ὅμως αἱ ἄλλαι ἐπαρχίαι ἔνεκα τῆς χαλαρᾶς ἐξαρτήσεώς των ἀπὸ τοῦ κέντρου ἀπεσπάσθησαν ἑνωρὶς ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν.

Οὕτω ὁ Ἕλλην κυβερνήτης τῆς Βακτριανῆς τὸ 254 ἔλαβε τὸν

τίτλον τοῦ βασιλέως καὶ ἔδρυσεν τὸ βασίλειον τῆς Βακτριανῆς μετ' ἐπίσημον γλῶσσαν τὴν ἑλληνικὴν διατηρηθὲν μέχρι τοῦ 126 π.Χ.

Ὀλίγον χρόνον κατόπιν ὁ Σκύθης Ἀρσάκης ἔφθασε μετὰ στρατοῦ ἐξ ἱππέων νομάδων ἀπὸ τῶν ἐρήμων τοῦ Τουρκεστάν, ἐπαιεστάτησε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παρθίας καὶ ἔδρυσεν τὸ βασίλειον τῶν Πάρθων. Εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο μετ' ὀλίγον προσεχώρησεν ὅλη ἡ χώρα τῶν Περσῶν καὶ τῶν Μήδων καὶ κατόπιν ἡ Ἀσσυρία καὶ ἡ Βαβυλωνία. Οἱ βασιλεῖς τῶν Πάρθων τότε ἐγκατεστάθησαν πλησίον τῆς Βαβυλωνος εἰς τὴν Κτησιφῶντα.

Ἐπὶ τοῦ ὄροπεδίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς Α. καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου πόντου πρὸς Β. ὑπῆρχον σατράπαι, οἱ ὅποιοι ἐκυβέρνηον τὰς ἐπαρχίας των σχεδὸν ἀνεξάρτητοι. Οὗτοι τώρα (300—280) ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως καὶ ἔδρυσαν βασιλείαν, τὰ ὁποῖα διήρκεσαν δύο περίπου αἰῶνας μέχρι τῆς κατακτῆσεως των ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Τὰ βασίλεια ταῦτα ἦσαν, τὸ τῆς Ἀρμενίας, τὸ τοῦ Πόντου, τοῦ ὁποίου οἱ ἡγεμόνες Μιθριδάται υἱοθέτησαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ κατέστησαν τὸ βασίλειόν των χώραν ἑλληνικὴν, τὸ βασίλειον τῆς Βιθυνίας, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ὑπῆρξε χώρα ἑλληνική, καὶ τὸ τῆς Καπαδοκίας.

Τὸ 280 λαὸς βαρβάρων πολεμιστῶν ἐλθὼν ἐκ Δουνάβεως κατέκλυσε τὴν Θράκην, Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν. Οἱ βάρβαροι οὗτοι ἦσαν τῆς αὐτῆς φυλῆς μετὰ τοὺς κατοίκους τῆς Γαλατίας, καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ὠνόμασαν αὐτοὺς Γαλάτας. Οὗτοι, ἀφ' οὗ ἐλεηλάτησαν τὰς χώρας ταύτας, ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν πόλεων τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραποῦν πρὸς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἐκεῖ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ Βιθυνίας καὶ Καπαδοκίας χώραν καὶ ἐσχημάτισαν τὸ βασίλειον τῆς Γαλατίας. Οἱ Γαλάται οὗτοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀνεμείχθησαν μετὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς χώρας ταύτης, παρέμειναν ὅμως λαὸς πολεμικὸς παρέχων μισθοφόρους εἰς ὅλους τοὺς ἡγεμόνας τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἡ πόλις τῆς Περγᾶμου εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Μ. Ἀσίας εἶχεν ἐπὶ τινος ὑψώματος ἰσχυρὰν ἀκρόπολιν, ἡ ὁποία ἐπὶ Ἀλεξάνδρου ἐχρησίμευε διὰ νὰ φυλάσσωνται οἱ θησαυροὶ τῶν πλησίον ἐπαρχιῶν. Ὁ φύλαξ τῶν θησαυρῶν τούτων Φιλέταιρος ἐπωφελήθη ἐκ τῶν πολέμων τῶν Διαδόχων καὶ ὄχι μόνον ἐγίνεν ἀνεξάρτητος, ἀλλὰ καὶ πολλὰς παραλίους πόλεις κατέλαβε. Τὰς κτήσεις

ταύτας ἐπεξέτεινεν ἔτι μᾶλλον ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Εὐμένης Α'. Περὶ τὸ 241 δὲ ὁ ἐξάδελφος καὶ διάδοχος τοῦ Εὐμένους Ἀτταλος μετὰ μεγάλην τιμὴν νίκην κατὰ τῶν Γαλατῶν ἔλαβε τὸ βασιλικὸν ἄξίωμα, τὸ ὁποῖον οἱ ἀπόγονοί του διετήρησαν μέχρι τοῦ 130, ὅτε τὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου περιήλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Τὴν Περγάμον κατέστησεν ὁ Ἀτταλος ἔδραν τῆς καλλιτεχνίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἡ βιβλιοθήκη αὐτῆς ἡμιλλᾷτο πρὸς τὴν τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἵνα δ' ἀντικαταστήσουν οἱ κάτοικοι τῆς Περγᾶμου τὸν πάπυρον, ὁ ὁποῖος μόνον εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐφύετο, κατειργάζοντο δέρματα προβάτων καὶ καθίστων αὐτὰ πολὺ λεπτά. Οὕτω ἐφευρέθη νέον εἶδος χαρτου, ἡ περγαμηνή, ἡ ὁποία ἐπὶ δέκα αἰῶνας μέχρι τῆς ἐφευρέσεως τοῦ ἑξ ὑφάσματος χαρτου παρέμεινεν ἡ ἀναγκαία διὰ τὰ βιβλία ὕλη.

Ἐκτὸς ὅμως ὅλων αὐτῶν τῶν βασιλείων, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν Σελευκιδῶν, προσέτι καὶ ὅλαι αἱ ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἀκτῆς τῆς Προποντιδος, καθὼς καὶ αἱ ἐπὶ τῆς μικρασιατικῆς παραλίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἑλληνικαὶ ἐμπορικαὶ πόλεις ἦσαν σχεδὸν ἀνεξάρτητοι καὶ ἐλεύθεροι. Δύο μάλιστα ἐξ αὐτῶν, τὸ Βυζάντιον καὶ ἡ Κύζικος, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἦσαν τελείως ἐλεύθεροι, ἡδυνήθησαν διὰ τοῦ κατὰ θάλασσαν ἐμπορίου νὰ ἀποκτήσουν καὶ σημαντικὴν ἑδαφικὴν ἑκτασιν. Περισσότερον ὅμως ὅλων αὐτῶν ἠκμασεν ἡ Ῥόδος.

Οἱ Ῥόδιοι εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ἐξεδίωξαν τὴν μακεδονικὴν φρουράν, ἀπέβησαν δὲ ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς νήσου τὼν οἱ μεσῖται πάσης ἐμπορικῆς ἐπιμεξίας καθ' ὅλην τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ἄν καὶ κατεῖχον σημαντικὰς κτήσεις εἰς τὰ ἀπέναντι τῆς νήσου τῶν παραλία τῆς Καρίας, ἀπείχον ἐπιμελῶς πάσης ἀναμείξεως εἰς τοὺς κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Διαδόχων ἡπειρωτικοὺς πολέμους. Οὕτω στηριζόμενοι εἰς τὸν ἰσχυρὸν στόλον τῶν κατώρθωσαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῶν ἀδιακόπων πολέμων νὰ διατηρήσουν ἐμπορικὴν οὐδετερότητα. Διετήρουν δὲ φιλικὰς σχέσεις μὲ τὰς Συρακούσας τὴν Μακεδονίαν, τὴν Συρίαν καὶ πρὸ πάντων μὲ τὴν Αἴγυπτον.

3. Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας.

Τῆς Μακεδονίας κατ' ἀρχὰς ἤρξεν ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀντίπατρος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ (319) ὁ υἱὸς του Κάσσανδρος, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν βασιλέα (306). Συγχρόνως τότε καὶ ὁ στρατηγὸς Λυσίμαχος ὁ κατέχων τὴν Θράκην καὶ τὴν ἀπέναντι τῆς Θρακικῆς χερσονήσου ἀκτὴν τῆς Ἀσίας ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτὸς βασιλεὺς εἰς τὰς χώρας ταύτας. Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως τοῦ Κασσάνδρου (297) ὁ υἱὸς τοῦ ἡττηθέντος καὶ φονευθέντος κατὰ τὴν μάχην τῆς Ἰψοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ πολιορκητὴς ἐπωφελήθεις ἐκ τῶν μεταξὺ τῶν υἱῶν τοῦ Κασσάνδρου ἐρίδων κατορθῶναι νὰ ἀνακηρυχθῇ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας. Εἰς τοῦτο δὲ φαίνεται ὅτι ἐβοήθησεν αὐτὸν πολὺ τὸ ὅτι εἶχε σύζυγον τὴν ἀδελφὴν τοῦ Κασσάνδρου Φίλαν.

Ἄλλ' ὁ Δημήτριος μετὰ τοῦτο δὲν ἡσύχασεν. Ἠρξισε νὰ παρασκευάζῃ μέγαν στρατὸν καὶ στόλον, ἵνα ἀνακτήσῃ τὰς ἐν Ἀσίᾳ κτήσεις τοῦ πατρὸς του. Ἔνεκα τούτου οἱ βασιλεῖς τῆς Θράκης, τῆς Συρίας καὶ τῆς Αἰγύπτου, συνεννοηθέντες μεταξύ των καὶ μετὰ τοῦ νεαροῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου, ἐπέρχονται κατὰ τῆς Μακεδονίας. Ὁ Δημήτριος τότε ἀναγκάζεται νὰ φύγῃ, ἀφήσας δὲ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα τὸν υἱόν του Ἀντίγονον τὸν Γονατᾶν, ἀπέρχεται εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐδῶ ὅμως περιελθὼν εἰς χεῖρας τοῦ Σελεύκου περιορίζεται εἰς τινα ὀχυρὰν πόλιν, ὅπου μετὰ 3 ἔτη ἀπέθανεν. Ἡ Μακεδονία μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Δημητρίου περιέρχεται εἰς τὸν Λυσίμαχον. Ἡ Θράκη ἔκτοτε ἐνωθεῖσα μὲ τὴν Μακεδονίαν, ἔπαυσε νὰ ἀποτελῇ ἰδιαίτερον βασίλειον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Λυσίμαχος δὲν ἐχόρη ἐπὶ πολὺ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του ταύτην. Ὁ Σέλευκος θέλων νὰ προσαρτήσῃ εἰς τὸ κράτος του τὰς εἰς τὴν Ἀσίαν κτήσεις τοῦ Λυσιμάχου, ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν μάχην ἡττᾶται καὶ φονεύεται ὁ Λυσίμαχος (281). Ἀλλὰ καὶ ὁ Σέλευκος, ἐν ᾧ διηυθύνετο εἰς τὴν Λυσιμάχειαν, δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Κεραννοῦ, υἱοῦ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἐκδιωχθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς εἶχε καταφύγει παρὰ τῷ Λυσιμάχῳ. Καὶ ἤδη ἀναγορεύεται ὑπὸ τοῦ στρατοῦ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ὁ Πτολεμαῖος.

Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὀλίγον χρόνον ἐβασίλευσε. Κατὰ τοὺς χρό-

νους τούτους ἔγινεν ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν. Ὁ Πτολεμαῖος ἐνίκηθη καὶ ἐφονεύθη ὑπ' αὐτῶν. Μετὰ τοῦτο οἱ Γαλάται λεηλατήσαντες τὴν Μακεδονίαν, ἐπροχώρησαν εἰς τὴν μεσιμβρινὴν Ἑλλάδα. Ἐδῶ ὅμως ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν συνασπισθέντων Ἑλλήνων καὶ ἀπεχώρησαν εἰς τὴν Θράκην, ὁπόθεν διέβησαν εἰς τὴν Ἀσίαν.

Εἰς τὴν Μακεδονίαν τώρα μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Γαλατῶν ἐπεκράτει ἀναρχία. Ἐκ ταύτης ἐπωφεληθεὶς ὁ Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς, ὁ ὁποῖος ἦρχε πόλεων τινων τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος, κατέλαβε τὸν θρόνον τῆς Μακεδονίας (278) καὶ ἔγινεν ἀρχηγὸς νέας μακεδονικῆς δυναστείας, τῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν.

Τὸ βασιλεῖον τῆς Μακεδονίας ἤδη ἦτο πολὺ ἐξησθενημένον. Ἡ εἰς τὴν Ἀσίαν ἐκστρατεία τοῦ Ἀλεξάνδρου, οἱ μετέπειτα ἐμφύλιοι πόλεμοι, καὶ τέλος ἡ ἐπιδρομή τῶν Γαλατῶν εἶχον ἐξαντλήσει αὐτό. Ἐν τούτοις ἐξηκολούθει νὰ εἶναι στρατιωτικὸν κράτος συμπαγὲς καὶ ἀρετὰ ἰσχυρόν. Περιελάμβανε δέ, πλὴν τῆς Μακεδονίας, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Εὐβοίαν καὶ μερικὰς ἐκ τῶν πόλεων τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλὰ καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ἡπειρος διετήρουν μὲν τὴν αὐτονομίαν των, ὑπήγοντο ὅμως ὑπὸ τὴν ἐπιρροὴν τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας.

4. Ἡ Ἡπειρος. 1/

Οἱ Ἡπειρῶται καὶ ὁ Πύρρος. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἡπείρου εἶχον τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν αὐτὴν θρησκείαν καὶ τὴν αὐτὴν καταγωγὴν μὲ τοὺς ἄλλους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὅμως δὲν προώδευσαν, ὅπως οὗτοι. Ὅπως καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, οὕτω καὶ ἐδῶ τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα τῆς ἡρωικῆς ἐποχῆς διεσώθη καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, ἰδίως δὲ παρὰ τῇ φυλῇ τῶν Μολοσσῶν. Τούτων οἱ βασιλεῖς κατώρθωσαν κατὰ μικρὸν νὰ ὑπαγάγουν ὑφ' ἑαυτοὺς ὅλην τὴν Ἡπειρον. Ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἡ Μακεδονία διὰ τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου, καὶ οἱ Ἡπειρῶται, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύβουν εἰς τὴν ἐπιρροὴν τῶν γειτόνων των, μέχρις οὗ τὸ 296 κατέλαβε τὴν ἀρχὴν ὁ Πύρρος ἐκ τοῦ βασιλικοῦ γένους τῶν Μολοσσῶν.

Ὁ Πύρρος ἦτο στρατηγὸς ἔξοχος καὶ γενναῖος, ἐκτὸς δὲ τούτου εἶχε καρδίαν εὐγενῇ καὶ αἰσθήματα φιλόανθρωπα, καὶ ἐγνώριζε τὴν τέχνην νὰ δελεάζῃ τοὺς ἀνθρώπους καὶ νὰ ἀποκτᾷ φίλους πιστοὺς. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Κινέας, τοῦ ὁποίου ἡ σύνεσις, ἡ μετριοπάθεια καὶ ἡ περὶ τὸν λόγον τέχνη εἶναι πολυθρύλτοι.

Ὁ Πύρρος καταλαβὼν τὴν ἀρχήν, ἐπεχείρησε μακροὺς πολέμους, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεξέτεινε τὸ κράτος του πρὸς Β. μὲν μέχρι τῆς Ἰλλυρίας, πρὸς Ν. δὲ μέχρι τῆς Αἰτωλίας. Προσέτι κατέλαβεν ἐπανειλημμένως τὴν Κέρκυραν, καὶ εἰσβαλὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐνίκησε τοὺς στρατοὺς αὐτῆς. Τὰ ἡπειρωτικὰ φύλα ἦσαν τότε εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς δυνάμεώς των. Ἀσφαλῶς δὲ ἡ Ἥπειρος θὰ ἀνεδεικνύετο ἡγεμὼν ὅλης τῆς Ἑλλάδος, ὅπως προηγουμένως ἡ Μακεδονία, ἂν ὁ Πύρρος ἐκτὸς τῶν προτερημάτων, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, εἶχε καὶ εὐστάθειαν χαρακτῆρος καὶ δὲν ἡρέσκετο εἰς τὸν πλάνητα καὶ περιπετειώδη βίον. Ἡ τάσις του αὕτη πρὸς τὰς παραλόγους ἐπιχειρήσεις παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὀλεθρίαν ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἐκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, ὀρμώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μέσῃ Ἰταλίᾳ πόλεως αὐτῶν, ἀφ' οὗ ἐκυριαρχήσαν ὅλης τῆς μέσης Ἰταλίας, ἔστρεψαν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὰ βλέμματά των καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ κάτω Ἰταλίᾳ ἐλληνικὰς πόλεις. Οἱ κάτοικοι τοῦ Τάραντος, ὁ ὁποῖος τότε ἦτο ἡ μεγίστη καὶ λαμπροτάτη τῶν πόλεων τούτων, ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τοῦ ἤδη περιωνύμου Πύρρου. Ὑπέσχοντο εἰς αὐτὸν ὅτι, ἅμα ὥς ἀπεβιβάζετο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅλαι αἱ ἐλληνικαὶ πόλεις θὰ ἔσπευδον νὰ συνενωθοῦν μετ' αὐτοῦ, στρατὸς δὲ ἐκ 350 χιλ. ἀνδρῶν ἡδύνντο ἀμέσως νὰ παρασκευασθῇ. Ὁ συνετὸς Κινέας, τὸν ὁποῖον ὁ Πύρρος εἶχεν ὡς σύμβουλόν του, προσεπάθησε νὰ ἀποτρέψῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης, συμβουλευσας νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἀρχήν του εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πύρρος ὅμως δὲν ἤκουσε τὰς συμβουλὰς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐνόμισε κατάλληλον τὴν περίστασιν νὰ ἐξαπλώσῃ τὸ κράτος του εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Σικελίαν.

Εἰς τὰς ἀρχὰς λοιπὸν τοῦ ἔτους 280 ἔπλευσεν εἰς τὴν Ἰταλίαν μὲ 25 χιλ. ἀνδρας καὶ 20 ἐλέφαντας. Τὰ ἐπὶ τῆς Ἰταλίας ὅμως σχέδια τοῦ Πύρρου ἐνανάγησαν. Ἐνίκησε μὲν τοὺς Ῥωμαίους ἐκ

παρατάξεως κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, ἐνίκησε δὲ αὐτοὺς καὶ τὸ ἐπόμενον, ἀλλ' ἔπαθε τόσῃν φθορὰν εἰς τοὺς ἀγῶνας τούτους, ὥστε λέγεται ὅτι εἶπεν «ἂν μίαν ἀκόμη μάχην νικήσωμεν τοὺς Ῥωμαίους, ἔχάθημεν ὀλοτελῶς». Ἐπεζήτηι λοιπὸν εὐσχημον κρόφασιν, ἵνα φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας. Καὶ τὴν πρόφασιν παρέσχον εἰς αὐτὸν τὰ ἐν Σικελίᾳ πράγματα. Οἱ Καρχηδόνιοι, οἱ ὅποιοι ἀπὸ πολλοῦ κατεῖχον τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Σικελίας, ἐπεξέτεινον διαρκῶς τὴν ἐπὶ τῆς νήσου κυριαρχίαν των καί, ἀφοῦ κατέλαβον τὸν Ἀκράγαντα, ἐστράφησαν πρὸς τὰς Συρακούσας καὶ ἐπολιορκήσαν αὐτάς. Οἱ Συρακόσιοι τότε ἐξησθενημένοι ἐκ τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως, ἔσπευσαν νὰ ζητήσουν τὴν συνδρομὴν τοῦ Πύρρου. Ὁ Πύρρος, ὁ ὅποιος τὰ σχέδιά του εἶχε στηρίξει ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς καταλήψεως τοῦ Τάραντος καὶ τῶν Συρακουσῶν, ἀφ' οὗ εἶδεν ὅτι ταῦτα δὲν ἠὺδοκίμουν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐδέχθη τὴν πρόσκλησιν καὶ ἀφήσας φρουρὰν εἰς τὸν Τάραντα ἐπλευσεν εἰς τὰς Συρακούσας τὴν ἀνοιξιν τοῦ 278.

Ἡ ἀποβίβασις τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Σικελίαν μετέβαλεν ἀμέσως τὴν ὄψιν τῶν ἐκεῖ πραγμάτων. Ὁ βασιλεὺς ἀπήλλαξεν ἀμέσως τὰς Συρακούσας ἀπὸ τῆς πολιορκίας, ὑπέταξε τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, καὶ ὡς ἡγεμὼν τῆς Σικελιωτικῆς δημοσπονδίας ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων ὅλας τὰς ἐν Σικελίᾳ κτήσεις των πλὴν τοῦ Λιλυβαίου. Τέλος ἐναυπήγησε καὶ στόλον, ἵνα καὶ ἀπὸ τοῦ Λιλυβαίου ἐκδιώξῃ αὐτοὺς καὶ αὐτὴν τὴν Καρχηδόνα προσβάλλῃ.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Πύρρου ὑπέταξαν τὰ ἐγγώρια τῆς κάτω Ἰταλίας ἔθνη καὶ ἐγίναν κύριοι τῶν περισσοτέρων ἑλληνικῶν ἀποικιῶν. Οἱ κινδυνεύοντες Ἕλληνες τότε ἐκάλεσαν καὶ πάλιν τὸν Πύρρον. Ὁ Πύρρος δε, ἀντὶ νὰ ἐκδιώξῃ τελείως τοὺς Καρχηδονίους ἐκ τῆς Σικελίας κυριεύων τὸ Λιλυβαίον διὰ τοῦ στόλου του, σπεύδει εἰς τὴν Ἰταλίαν (275). Ἦθελε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν στρατιωτικὴν του τιμὴν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρει μειωθεῖσαν ἐκ τῆς ἀποτόμου ἀναχωρήσεώς του ἐκ τῆς Ἰταλίας. Ἀλλ' ὁ στρατὸς αὐτοῦ συγκείμενος ἐξ 20 χιλ. πεζῶν καὶ 3 χιλ. ἱππέων δὲν ἀποτελεῖτο πλέον ἐκ τῶν πεπειραμένων μαχητῶν, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἄλλοτε, ἀλλ' ἐκ νεοσυλλέκτων. Ὁ παλαιὸς του στρατὸς εἶχε καταναλωθῇ εἰς τὰς μάχας τῶν προηγουμένων ἐτῶν. Ἐνεκα τούτου κατετροπώθη

7/2
τώρα πλέον ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἑπειρον ἄπρακτος.

Ἑκστρατεία τοῦ Πύρρου εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Πύρρος ἀποτυχὼν εἰς τὴν ἐκστρατείαν του ἐναντίον τῆς Ἰταλίας καὶ Σικελίας δὲν ἠσύχασεν. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ἑπειρον διανοήθη νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ἑλλάδος. Καὶ πρῶτον μὲν εἰσβάλλει εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἵνα δῇθεν τιμωρήσῃ τὸν βασιλέα Ἀντίγονον, διότι ἡρνήθη νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸν βοήθειαν εἰς τὸν κατὰ τῆς Ἰταλίας πόλεμον. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ Μακεδόνες δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ Ἀντιγόνου ἠὲτομόλησαν πρὸς αὐτόν, νικᾷ εἰς τινα μάχην τὸν Ἀντίγονον ὀλοσχερῶς καὶ γίνεται κύριος ὅλης σχεδὸν τῆς Μακεδονίας. Ὁ Ἀντίγονος περνωρίσθη μόνον εἰς τινὰς παραλίους πόλεις.

Ὁ Πύρρος ὅμως, πρὶν στερεωθῇ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὁρμᾷ εἰς ἄλλην ἐπιχείρησιν, τὴν κατάκτησιν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Ἀφορμὴν εἰς αὐτὸν ἔδωσαν αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες τῆς Σπάρτης. Προσκληθεὶς ὑπὸ μιᾶς ἐκ τῶν στασιαζουσῶν ἐκεῖ μερίδων σπεύδει μὲ ἱκανὸν στρατὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰσβάλλει εἰς τὴν Λακωνικήν. Ἀλλ' ἐπιχειρήσας νὰ κυριεύσῃ τὴν Σπάρτην ἐξ ἐφόδου συναντᾷ ἰσχυρὰν ἀντίστασιν.

Τότε στρέφεται πρὸς τὸ Ἄργος (272). Καὶ ἐκεῖ ἐφιλονίκουν περὶ τῆς ἀρχῆς δύο φιλόδοξοι ἄνδρες. Καὶ ὁ μὲν εἰς ἐκάλεσεν εἰς βοήθειαν τὸν Πύρρον, ὁ δὲ ἄλλος τὸν Ἀντίγονον, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Πύρρου ἐκ τῆς Μακεδονίας εἶχεν ἀνακτήσει τὴν χώραν του. Ὁ Πύρρος ἔλθων εἰς τὸ Ἄργος ἐπιχειρεῖ λάθρα νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, ἀλλ' ἀποτυγχάνει καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἀποχωρήσῃ τῆς πόλεως. Κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ὅμως κτυπηθεὶς εἰς τὴν κεφαλὴν διὰ κεραμίδος, τὴν ὁποίαν ἔρριψε κατ' αὐτοῦ γυνὴ τις ἐκ τῆς στέγης τῆς οἰκίας τῆς, φονεύεται.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πύρρου ὁ Ἀντίγονος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἠὲτομόλησε καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Πύρρου, ἔγινε μόνος κύριος τοῦ μακεδονικοῦ θρόνου.

5. Ἡ μεσημβρινὴ Ἑλλάς.

Οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας λαμβάνοντες τὴν ἡγεμονίαν τῶν ἑλληνικῶν λαῶν δὲν κατήργουν τὰς κατὰ τόπους κυβερνήσεις.

Περιορίζοντο εἰς τὸ νὰ ἐγκαθιστοῦν μακεδονικὴν φρουρὰν εἰς τινὰς ἐπικαίρους θέσεις, ὥς εἰς τὴν Χαλκίδα, ἵνα δεσπόζουν τῆς Εὐβοίας, εἰς τὴν Κόρινθον, ἵνα εἶναι κύριοι τῆς εἰσόδου τῆς Πελοποννήσου, ἐνίστε εἰς τὴν Μουνυχίαν, ἵνα συγκρατοῦν τοὺς Ἀθηναίους. Εἰς ὅλας ἐπομένως τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ὥς καὶ πρὶν, αἱ δύο πολιτικαὶ μερίδες, οἱ δημοκρατικοὶ καὶ οἱ ὀλιγαρχικοί, ἐξηκολούθουν νὰ ἀμφισβητοῦν τὴν κυβέρνησιν τῆς πόλεων των. Συνήθως ἡ νικῶσα μερίς ἐξωστράκιζε τοὺς πολίτας τῆς ἄλλης μερίδος καὶ ἐδήμευε τὴν περιουσίαν των. Οἱ ἡττώμενοι ἀπέρχοντο καὶ ἀνέμενον κατάλληλον εὐκαιρίαν, ἵνα ἐπανέλθουν διὰ τῆς βίας εἰς τὴν πόλιν των. Ἐνεκα τούτου ἡ Ἑλλὰς ἦτο πλήρης τοιούτων ἐξορίστων. Ἐπειδὴ δὲ δὲν εἶχον μέσα πρὸς συντήρησιν, ἐγίνοντο μισθφόροι στρατιῶται.

Ὑπῆρχον οὕτω χιλιάδες πλανωμένων στρατιωτῶν ἐτοιμῶν νὰ τεθοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἐκείνου, ὃ ὁποῖος θὰ τοὺς ἐπλήρωνεν. Αἱ πόλεις ἐπομένως, αἱ ὁποῖαι εἶχον πόλεμον, ἀντὶ νὰ ἀποστέλλουν εἰς αὐτὸν τοὺς πολίτας των, ἐστρατολόγουν τοιούτους μισθοφόρους. Συχνὰ ἐπίσης φιλόδοξοὶ τινες μετεχειρίζοντο τοὺς μισθοφόρους τούτους, ἵνα καταλάβουν διὰ τῆς βίας τὴν ἀρχὴν εἰς τὴν πόλιν των καὶ γίνουν τύραννοι. Τοιοῦτοι τύραννοι ὑπῆρξαν ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος εἰς πολλὰς ἑλληνικὰς πόλεις, διότι εἰς αὐτὰς οἱ δημοκρατικοί, οἱ ὁποῖοι συνήθως ἐπεδίωκον τὴν κατάργησιν τῶν χρῶν καὶ τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν, ἐδέχοντο εὐχαρίστως νὰ δώσουν τὴν ἀρχὴν εἰς τινὰ τύραννον, διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ παλαίσουν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν. Τοιοῦτοι τύραννοι εἶχον ἐγκατασταθῇ ὁ Ἀρίστιππος εἰς τὸ Ἄργος, ὁ Νικοκλῆς εἰς τὴν Σικυῶνα, ὁ Λυδιάδης εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν, ὁ Ἀριστόμαχος εἰς τὴν Φλιοῦντα κ. ἄ.

Ἐνεκα ὅμως τῶν ἐρίδων καὶ τῶν στάσεων τούτων καὶ τῶν σφαγῶν, αἱ ὁποῖαι ἐξηκολούθουν αὐτάς, ὅλαι αἱ πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα εἶχον ἐξαντληθῇ, μάλιστα δὲ αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε εἶχον δεσπόσει τῆς Ἑλλάδος. Τότε δύο λαοὶ ἑλληνικοί, οἱ ὁποῖοι μέχρι τοῦδε ἐλάχιστα εἶχον ἀναφανῇ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος, παρουσιάσθησαν μετὰ ἁπλοῖαν ἀκμὴν, οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀχαιοί.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία. Οἱ Αἰτωλοὶ ἦσαν λαὸς ποιμένων.

Ἐπειδὴ δὲ ἡ χώρα των δὲν ἐπῆρκει, ἵνα θρέψῃ αὐτοὺς, ἄλλοι μὲν ἐπεδίδοντο εἰς βίον ληστρικόν, πολλοὶ δὲ μετήρχοντο τὸ ἐπάγγελμα τοῦ μισθοφόρου στρατιώτου. Ἐξ ἄλλου οἱ Αἰτωλοὶ κατῴκουν μὲν εἰς πόλεις μικράς, ἀλλ' εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ συναθροίζωνται κατ' ἔτος τὸ φθινόπωρον εἰς τὴν πόλιν Θέρμον διὰ τινα κοινὴν ἑορτήν. Ὑπῆρχον λοιπὸν εἰς τὴν Αἰτωλίαν ἱκανὰ στοιχεῖα πρὸς σχηματισμὸν κράτους πολεμικοῦ. Καὶ πράγματι κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ θρησκευτικὴ ἔνωσις μετετράπη εἰς πολιτικὴν καὶ οὕτω ἐσχηματίσθη ἡ λεγομένη Αἰτωλικὴ συμπολιτεία.

Κατ' ἔτος συνήρχετο εἰς τὴν Θέρμον συνέλευσις ἐξ ὅλων τῶν Αἰτωλῶν, καλουμένη Παναιτωλικόν. Αὕτη ἀπεφάσκειν, ἂν ἔπρεπε νὰ κάμουν πόλεμον ἢ εἰρήνην, καὶ ἐξέλεγε τοὺς ἐπιφορτισμένους νὰ διευθύνουν τὴν συμμαχίαν, δηλ. ἓνα στρατηγόν, ἓνα ἱππαρχόν, ἓνα γραμματέα, ἓνα ταμίαν καὶ ἓν συμβούλιον ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν πόλεων καλούμενον ὁμοσπονδιακόν.

Ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία κατ' ἀρχὰς ἀποτελεῖτο μόνον ἀπὸ κατοίκους τῆς Αἰτωλίας. Κατόπιν ὅμως ἐδέχθη καὶ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἐξήγησαν τοῦτο. Τινὰς μάλιστα καὶ ὑπεχρέωσε νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν συμμαχίαν χωρὶς νὰ θέλουν. Οὕτω τὸ 250 ἡ Αἰτωλικὴ συμπολιτεία περιελάμβανεν ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδος, καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν Ἥλιδα καὶ τὴν Ἀρκαδίαν.

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία. Ἀπέναντι τῆς Αἰτωλίας εἰς τὸ ἄλλο μέρος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ἐξετείνετο κατὰ μῆκος τῆς ἀκτῆς ἡ χώρα τῶν Ἀχαιῶν. Καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν αἱ πόλεις ἦσαν μικραὶ, ἀλλὰ συνηγοῦντο μὲ κάποιαν χαλαρὰν συμμαχίαν. Ἡ συμμαχία αὕτη ἔλαβεν ἀφορμὴν νὰ σχηματισθῇ ἐκ τοῦ ὅτι κατ' ἔτος συνήρχοντο πρὸς κοινὴν λατρείαν οἱ κάτοικοι τῶν πόλεων τούτων εἰς τι παρὰ τὸ Αἶγιον ἱερὸν τοῦ Διός. Περὶ τὸ 280 ὅμως τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἀπεφάσισαν νὰ ἀναδιοργανώσουν τὴν συμμαχίαν των, μετ' ὀλίγον αἱ ἄλλαι συνηνώθησαν μὲ αὐτάς, καὶ οὕτω ἰδρύθη ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.

Περὶ τῶν μεγάλων ὑποθέσεων τῆς συμπολιτείας, δηλ. πολέμου, εἰρήνης, συμμαχιῶν, καθορισμοῦ τῆς συνεισφορᾶς καὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στρατιωτῶν, τοὺς ὁποίους ὥρεϊλε νὰ παρέχῃ ἐκάστη πόλις ἀπεφάσκειν ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν Ἀχαιῶν. Αὕτη συνήρχετο δις τοῦ ἔτους, τὴν ἀνοιξιν καὶ τὸ φθινόπωρον, εἰς Αἶγιον, βρα-

δύτερον δὲ καὶ εἰς ἄλλας πόλεις. Ἐκεῖ μετέβαινον πολῖται ἐξ ὅλων τῶν συμμαχικῶν πόλεων, κυρίως ὁμῶς οἱ πλούσιοι. Ἡ κυβέρνησις τῆς συμπολιτείας ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς ἓνα στρατηγόν, ἓνα ἵππαρχον, ἓνα γαυαρχον καὶ ἓνα γραμματέα, ἐκλεγομένους κατ' ἔτος ὑπὸ τῆς συνελεύσεως. Μόνιμον δὲ συμβούλιον δέκα ἀνδρῶν καλουμένων δημιουργῶν, οἱ ὅποιοι ἀντεπροσώπευον τὰς 10 τῆς συμμαχίας πόλεις, παρεσκεύαζε μετὰ τῆς Κυβερνήσεως τὰς εἰς τὴν συνέλευσιν ὑποβλητέας προτάσεις. Ἐκάστη πόλις τῆς συμπολιτείας ἐσωτερικῶς ἐκυβερνᾶτο, ὅπως ἤθελεν. Ὑπερχεοῦντο μόνον νὰ μὴ συγκρούονται πρὸς ἀλλήλας. Αἱ μεταξὺ των ἔριδες ἔπρεπε νὰ λύονται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τῆς συμμαχίας. Ὅλαι ὡσαύτως αἱ πόλεις εἶχον τὸ αὐτὸ νόμισμα καὶ τὰ αὐτὰ μέτρα καὶ σταθμά.

Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία προσέλαβεν ἰδίως μεγάλην σημασίαν καὶ ἔφθασεν εἰς μεγίστην ἀκμὴν, ὅταν στρατηγὸς αὐτῆς ἐγένινεν ὁ Ἄρατος. Οὗτος κατήγετο ἐκ Σικυνῶνος. Μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπῃ τὴν πατρίδα του κατεχομένην ὑπὸ τῶν τυράννων, κατώρθωσε νὰ ἀπελευθερώσῃ αὐτὴν τῆς τυραννίας καὶ τὴν εἰσήγαγεν εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Ἐκτοτε ἐκλεχθεὶς στρατηγὸς κατέστη τὸ πρωτεῖον πρόσωπον τῆς συμπολιτείας μέχρι τοῦ θανάτου του. Αὐτὸς κατώρθωσε νὰ συνενωθοῦν μετὰ τῆς συμπολιτείας ἡ Κόρινθος, ἡ Τροιζήν, ἡ Ἐπίδαυρος, ἡ Μεγαλόπολις, τὰ Μέγαρα καὶ τὸ Ἄργος, καὶ οὕτω νὰ δεσπόσῃ αὕτη ὅλη σχεδὸν τῆς Πελοποννήσου. Αὐτὸς ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ σημμαχήσουν μετὰ τῶν αἰ δύο συμπολιτεῖαι, Ἀχαϊκὴ καὶ Αἰτωλική, αἱ ὅποιαι μέχρι τοῦδε διέκειντο πρὸς ἀλλήλας ἐχθρικῶς, καὶ οὕτω νὰ ἐκδιωχθοῦν ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος αἱ μακεδονικαὶ φρουραί. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Ἀράτου κατέστρεψεν ἡ Σπάρτη, ἡ ὁποία, ἀφ' ὅτου οἱ Ἀχαιοὶ ἐδέσποσαν τῆς Πελοποννήσου, παρουσιάσθη ὡς ἀντίπαλος αὐτῶν.

Ἡ Σπάρτη. Ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 4ου αἰῶνος ἡ Σπάρτη ἦτο πολὺ ἐξασθενημένη. Αἱ ἀρχαῖαι οἰκογένειαι ἐξέλιπον σχεδὸν ὅλαι. Οἱ ὅλοι πολῖται αὐτῆς ἦσαν 700, ὅλα δὲ τὰ κτήματα ἀνῆκον εἰς 100 μόνον οἰκογένειας. Μόνοι οἱ πλούσιοι οὗτοι ἰδιοκτῆται ἐκυβερνῶν τὴν πόλιν. Ἡ ἀρχαία πειθαρχία καὶ ἡ αὐστηρότης τῶν ἡθῶν εἶχον λείψει, καὶ ἔζων τρυφηλῶς. Ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς Σπάρτης ἦσαν ἀκτήμονες καὶ ἀπεκλείοντο τῆς ἐξουσίας, ἐπομένως ἦσαν δυσαρεστημένοι.

Τὸ 244 ἔγινε βασιλεὺς ὁ Ἅγις, νεανίας εἰκοσαετής. Οὗτος ἀπεφάσισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τοὺς παλαιοὺς νόμους τῆς Σπάρτης. Ἐπεχείρησε λοιπὸν νὰ κάμῃ ἀναδασμὸν τῆς γῆς καὶ νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἔλλειψιν πολιτῶν διὰ τῆς πολιτογραφήσεως περιούκων καὶ ξένων. Ἀλλὰ οἱ πλοῦσιοι ἰδιοκτῆται ἔχοντες ἀρχηγὸν τὸν ἄλλον βασιλέα Λεωνίδα ἀντέπραξαν εἰς τὸν Ἅγιν καὶ ἐπὶ τέλους ἐφόνευσαν αὐτόν (241).

Τὸ ἔργον ὅμως τοῦ Ἁγίδος δὲν ἐματαιώθη. Τοῦτο ἀνέλαβε μετὰ περισσοτέρας ἐπιτυχίας ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λεωνίδα διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Κλεομένης. Οὗτος εἶχε λάβει σύζυγον μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἁγίδος τὴν χήραν αὐτοῦ Ἀγιάτιν, περίφημον διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ ἐπὶ κληρὸν μεγάλης περιουσίας. Ἡ Ἀγιάτις μετὰ τοῦ ἔρωτος κατώρθωσε νὰ ἐμβάλῃ εἰς τὴν εὐγενῆ ψυχὴν τοῦ Κλεομένου καὶ τὰς περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἰδέας τοῦ Ἁγίδος. Ταύτας ὁ Κλεομένης ἅμα ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ἐπεχείρησε νὰ θέσῃ εἰς ἐνέργειαν. Κατὰ πρῶτον ἐσχημάτισε στρατὸν ἀποτελούμενον ἐν μέρει ἐκ μισθοφόρων, καὶ μετὰ τὸν στρατὸν τοῦτον ἐνίκησε τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Μετὰ τοῦτο (226) ἐπανελθὼν αἰφνιδίως ἐκ τῆς ἐκστρατείας μετὰ τὸν στρατὸν τοῦ εἰς τὴν Σπάρτην, συλλαμβάνει τοὺς ἐφόρους καὶ σφάζει αὐτούς, ἐξορίζει 80 ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων Σπαρτιατῶν καὶ συγκαλεῖ τὴν συνέλευσιν τοῦ λαοῦ, ἣ ὁποία καταργεῖ τὴν ἐφορίαν καὶ δίδει ὅλην τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν βασιλέα.

Ἀφ' οὗ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Κλεομένης ἔλοβεν εἰς χεῖρας τὴν κυβέρνησιν, ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν τὰ σχέδια τοῦ Ἁγίδος. Κατέστησε κοινὰς ὅλας τὰς περιουσίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἰδικῆς του. Διμοίρασεν ὅλας τὰς γαίας μετοξὺ ὅλων τῶν κατοίκων τῆς Σπάρτης, οἱ ὅποιοι ἀνήρχοντο εἰς 5 χιλιάδας, ἔδωσεν εἰς αὐτοὺς τὰ δικαίωματα τοῦ πολίτου καὶ τοὺς ὥπλισε κατὰ τὸν μακεδονικὸν τρόπον. Τέλος ἐπανίδρυσε τοὺς ἀρχαίους νόμους τῆς Σπάρτης, δηλ. τὰ συσσίτια, τὴν ἀγωγὴν τῶν πολιτῶν καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις.

Σύγκρουσις Σπάρτης καὶ Ἀχαιῶν. Τὰ γενόμενα εἰς τὴν Σπάρτην, ὥς ἦτο φυσικόν, ἠρέθισαν καὶ τοὺς λαοὺς τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο εἰς τὴν Ἀχαϊκὴν συμπολιτείαν. Ἵνα λοιπὸν οὗτοι ἐπιτύχουν ἀναδα-

σμὸν τῆς γῆς, ἐξήτησαν τὴν συνδρομὴν τοῦ Κλεομένου. Ὁ Κλεομένης ἐπέρχεται μὲ τὸν νέον στρατὸν του κατὰ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας, νικᾷ αὐτὸν (224) καὶ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τῶν Ἀχαιῶν ὅλους σχεδὸν τοὺς συμμάχους των.

Ἡ Ἀχαικὴ συμπολιτεία ἐκινδύνευσε τότε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ὁ δ' Ἄρατος ἀναγκάζεται νὰ ζητήσῃ τὴν βοήθειαν τοῦ τότε βασιλέως τῆς Μακεδονίας Ἀντιγόνου τοῦ Β'. Ὁ Ἀντίγονος ἐδέχθη καὶ ἔρχεται μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα. Ἀχαιοί, Αἰτωλοί, Βοιωτοί, ἠνώθησαν μὲ τὸν μακεδονικὸν στρατὸν. Ὁ Κλεομένης ἡμύνθη ἐπὶ δύο ἔτη. Ἐπὶ τέλους ἡττηθεὶς εἰς μεγάλην καὶ κρίσιμον μάχην εἰς τὰ στενὰ τῆς Σελλασίας, ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον (221), ὅπου ἐφονεύθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως αὐτῆς. Ὁ Ἄρατος ὅμως εἶχε καταστρέφει διὰ τῶν ἰδίων του χειρῶν τὸ ἔργον του. Ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας ἐδέσποζεν ἤδη ὅλης τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἀνταμοιβὴν δὲ μετ' ὀλίγα ἔτη ὁ διάδοχος τοῦ Ἀντιγόνου Φίλιππος διέταξε κρυφίως τὴν δολοφονίαν τοῦ Ἀράτου.

Τὸν Ἄρατον εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας διεδέχθη ὁ Μεγαλοπολίτης Φιλοποίμην. Ὁ Φιλοποίμην ἐπωνομάσθη ὁ τελευταῖος τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δικαίως. Οὗτος εἶχεν ὄχι μόνον ἔξοχα στρατηγικὰ προτερήματα, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴν ἀξίαν τῶν λαμπροτέρων χρόνων τῆς Ἑλλάδος. Οὗτος γενόμενος στρατηγὸς τῆς Ἀχαικῆς συμπολιτείας ὄχι μόνον διοργάνωσε τὸν στρατὸν αὐτῆς κατὰ τὸν μακεδονικὸν τρόπον, ἀλλὰ καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς πλουσιωτέρους ἐκ τῶν Ἀχαιῶν νὰ ὑπηρετοῦν αὐτοπροσώπως εἰς αὐτόν, καὶ ἐν γένει προσέδωσε νέαν ζωὴν εἰς τὴν συμπολιτείαν. Ἀλλ' εἰς μάτην. Τὸ μοιραῖον τέλος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου ἐπῆρχετο βραδέως μὲν, ἀλλ' ἀσφαλῶς.

6. Ὑποταγὴ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Ἡ συνένωσις ὅλης σχεδὸν τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Μακεδονίας, ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀράτου ἐνεργηθεῖσα, θὰ ἦτο εὐτύχημα διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν καθόλου, ἂν διετηρεῖτο, διότι τότε ἀνεφάνη ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς ἀπειλῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ.

Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τοὺς χρόνους ταύτους εἶχον καθυποτάξει

τοὺς Ἕλληνας τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας καὶ τώρα ἐπάτησαν τὸν πόδα των ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καταλαβόντες τὴν Κέρκυραν καὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν Ἰλλυρίαν. Ἄλλ' αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ἀδιόρθωτοι. Ἐνεκα τούτων προεκάλεσαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων. Οὗτοι δέ, ὥς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, κατὰ μικρὸν κατόπιν μακρῶν πολέμων ὑπέταξαν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας καὶ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀσίας.

7. Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ τῶν διαδόχων.

Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ βάσεις τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς εἶχε θέσει ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀλεξάνδρου συνεπληρώθη ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ ἰδίου εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ μέρος τῆς Ἀσίας.

Εἰς τὰ νέα βασίλεια, τὰ ὅποια ἰδρύθησαν εἰς τὰς χώρας ταύτας, οἱ βασιλεῖς ἦσαν Ἕλληνες. Συνειθισμένοι νὰ ὁμιλοῦν ἑλληνιστί, νὰ λατρεύουν τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ νὰ ζοῦν ἐν γένει ἑλληνιστὶ διετήρουν τὴν γλῶσσάν των, τὴν θρησκείαν των καὶ τὰ ἥθη των. Οἱ ὑπῆκοοί των ἦσαν Ἀσιαῖται, δηλ. βάρβαροι. Ἄλλ' οἱ βασιλεῖς ἐσχηματίζον περὶ ἑαυτοὺς περιβάλλον ἑλληνικόν. Τοὺς στρατοὺς των ἐστρατολόγουν ἐξ Ἑλλήνων, διὰ τὴν διοίκησιν ἐλάμβανον ὑπαλλήλους Ἕλληνας, καὶ τέλος ἐνήργουν νὰ ἐργωνται εἰς τὰς αὐτὰς των ποιηταί, σοφοὶ καὶ καλλιτέχναι Ἕλληνες.

Κυρίως ὅμως τὸ ἔργον τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς συνετελέσθη διὰ τῶν εἰς τὰς χώρας ταύτας ἰδρυθεισῶν πόλεων ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ. Ὁ πληθυσμὸς τῶν πόλεων τούτων ἀποτελέσθη κυρίως ἐξ ἀπομάχων Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ἠϋξήθη δὲ κατόπιν διὰ τῆς συρροῆς παμπόλων ἀποίκων καὶ ἐμπόρων Ἑλλήνων, ἀλλὰ συμπεριελήφθησαν εἰς αὐτὰς καὶ πολλοὶ ἰθαγενεῖς. Αἱ πόλεις αὗται, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς περὶ βαρβάρους, οἵτινες ἔζωον κατὰ κώμας ἔστω καὶ τεραστίας, ἀλλ' ἄνευ πολιτικῆς ὁργανώσεως, ὁργανώθησαν πολιτικῶς κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἑλληνικῶν (μὲ βουλὴν, δῆμον, ἄρχοντα). Ἐχρησίμευσαν λοιπὸν ὡς κέντρα, ἐκ τῶν ὁποίων μετεδόθη εἰς τὴν περὶ χώραν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ὁ ἑλληνικὸς καθόλου πολιτισμὸς.

Ὅθεν τὰ κυριώτερα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ δὲν

εἶναι πλέον κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀλλ' ἢ Ἀλεξάνδρεια ἢ Ἀντιόχεια, ἢ Πέργαμος.

Τὰ γράμματα. Μετὰ τὸν 4ον αἰῶνα μεγάλοι ποιηταὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχουν. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀκμάζει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν καὶ εἰς τὴν Σικελίαν νέον εἶδος ποιήσεως ἡ Βουκολικὴ. Ἡ Βουκολικὴ ποίησις εἶναι κράαυα δράματος καὶ διηγήσεως, καὶ προῆλθεν ἐκ τῶν ᾄσμάτων, τὰ ὁποῖα ἤδον οἱ βουκόλοι καὶ τὰ ὁποῖα ἀναφέροντο εἰς ἀγροτικὰς θεότητας. Ταύτης κύριος ἀντιπρόσωπος εἶναι ὁ Θεόκριτος.

Τὴν Ἱστορίαν ἀντιπροσωπεύει ὁ μεγαλοπολίτης Πολύβιος.

Οἱ φιλόσοφοι διαμοιράζονται μετὰξὺ τῶν τριῶν μεγάλων σχολῶν τῆς ἡθικῆς, τῶν ὁποίων οἱ ἰδρυταὶ Ἐπίκουρος, Ζήνων καὶ Πύρρων ἐδίδαξαν ἀκόμῃ κατὰ τὸν 3ον αἰῶνα εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ὁπαδοὶ τοῦ Ἐπικούρου ὀνομάζονται Ἐπικουρείοι, οἱ τοῦ Ζήνωνος Στωϊκοὶ καὶ οἱ τοῦ Πύρρωνος Πυρρωνισταί. Οἱ Πυρρωνισταὶ τὴν εὐδαιμονίαν εὗρισκον εἰς τὴν ἀδιαφορίαν καὶ τὴν περὶ πάντων ἀμφιβολίαν, οἱ Ἐπικουρείοι εἰς τὴν ἡδονήν, οἱ δὲ Στωϊκοὶ σκοπὸν τοῦ βίου ἐθεώρουν τὴν ἀρετὴν καὶ εἶχον ὡς κανόνα τοῦ βίου τὸ ζῆν κατὰ φύσιν.

Ἀπὸ τοῦ 3ου αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν Ἕλληνές τινες, ἀντὶ τὰ μελετοῦν ὅλας τὰς ἐπιστήμας συγχρόνως, ἤρχισαν νὰ ἀφιερώνονται ὅλως εἰς μίαν. Δὲν ὑπῆρχον πλέον μόνον φιλόσοφοι, ἀλλὰ καὶ μαθηματικοὶ καὶ γεωγράφοι. Οἱ περισσότεροι δὲ ἔζησαν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ὅπου εἰργάζοντο εὐκολώτερον.

Οἱ περιφημότεροι γεωγράφοι ὑπῆρξαν ὁ Ἑρατοσθένης καὶ τρεῖς αἰῶνας ἀργότερον ὁ Πτολεμαῖος, ὁ ὁποῖος ἔκαμε καὶ χάρτην τῆς γῆς. Οἱ περιφημότεροι δὲ μαθηματικοὶ ὑπῆρξαν ὁ Εὐκλείδης, ὁ ὁποῖος ἔζησεν εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν τὸν 3ον αἰῶνα καὶ συνέταξε τὰ Στοιχεῖα, τὴν ἀρχαιοτέραν πραγματείαν Γεωμετρίας, καὶ ὁ Ἀρχιμήδης ὁ Συρακούσιος, ὁ ὁποῖος ἀνεκάλυψε τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς μηχανικῆς.

Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ὡσαύτως ἔζησαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν οἱ λεγόμενοι Ἀλεξανδρινοὶ Γραμματικοί. Οὗτοι ἠσχολήθησαν εἰς τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν κειμένων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀπὸ τὰ σφάλματα τῶν ἀντιγραφῶν καὶ καθώρισαν τοὺς κανόνας τῆς Γραμματικῆς καὶ τῆς Ῥητορικῆς. Περιφημότεροι ἐξ αὐτῶν

ὑπῆρξαν ὁ Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ Ἀρίσταρχος.

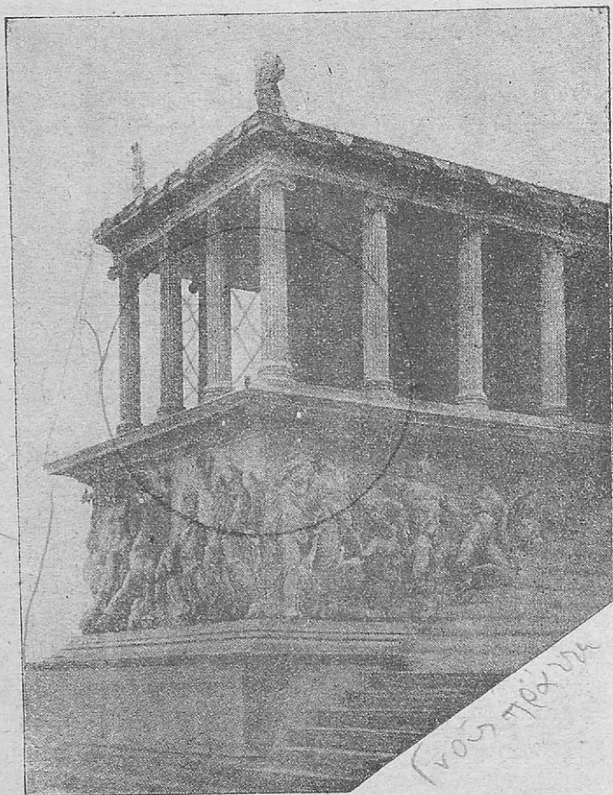
Αἱ τέχναι. Ἀπὸ τοῦ 4ου αἰῶνος οἱ πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν ὑπῆρξαν Ἕλληνες ἐξ Ἀσίας, καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν εἶχον κτισθῇ τὰ περιφημότερα μνημεῖα. Καὶ ἀπὸ τοῦ 3ου μέχρι

Εἰκ 2. Ὁ Λαοκῶν

τοῦ 1ου αἰῶνος, οἱ κυριώτεροι Ἕλληνες καλλιτέχναι εἶναι γλύπται, ὅλοι ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας. Γνωρίζομεν τρία ἔργαστήρια τούτων, τὸ τῶν Τράλλεων, τὸ τῆς Περγάμου καὶ τὸ τῆς Ῥόδου. Εἰς τὴν Ῥόδον εἶχεν ἀνεγερθῇ εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος ὁ περίφημος Κολοσσὸς τῆς Ῥόδου, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄγαλμα τοῦ

Ἡλίου, ὕψους 35 μέτρων. Εἰς τὴν περίοδον δὲ ταύτην ἀνήκουν πολλὰ ἐκ τῶν περιφημοτέρων ἑλληνικῶν ἀγαλμάτων, ὁ Ἀπόλλων τοῦ Βελβεδέρε, αἱ Νιοβίδες, ὁ Λαοκόων, ἡ κυνηγέτις Ἀρτεμις καὶ πιθανῶς ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου.

Εἰκ. 3. Βωμοὶ τοῦ Διὸς ἐν Περγάμῳ.

Ἡ τέχνη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶχε τὸ ἰδεῶδες κάλλος τὸ σοβαρὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν μνημείων τοῦ Ε' αἰῶνος, οὐδὲ τὴν χάριν, τὴν ὥραιότητα καὶ τὴν δροσερὰν νεότητα τῆς τέχνης τοῦ Δ', ἀλλ' ἐπεζήτει τὸ θεαματικὸν καὶ θεατρικόν, τὸ παθητικὸν καὶ τὸ προξενοῦν ἐντύπωσιν. Ἡ τέχνη αὕτη ὀνομάζεται ἑλληνιστικὴ ἢ ἑλληνίζουσα (εἰκ. 2 καὶ 3).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Η ΙΤΑΛΙΑ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΑΥΤΗΣ

1. Ἡ Ἰταλία.

Ἰταλία εἶναι ἡ παράλληλος πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησος τῆς Μεσογείου ἡ ἀρχομένη ἀπὸ τῶν Ὑψηλοῦν. Τὸ πλάτος τῆς χερσονήσου εἶναι περίπου πανταχοῦ τὸ αὐτὸ μέχρι τοῦ σημείου, ὅπου αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο ἄκρα. Τοῦτο προσδίδει εἰς αὐτὴν σχῆμα ὑποδήματος, τοῦ ὁποίου τὸ πέλμα στρέφεται πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἄκρον ἐγγίζει τὴν Σικελίαν.

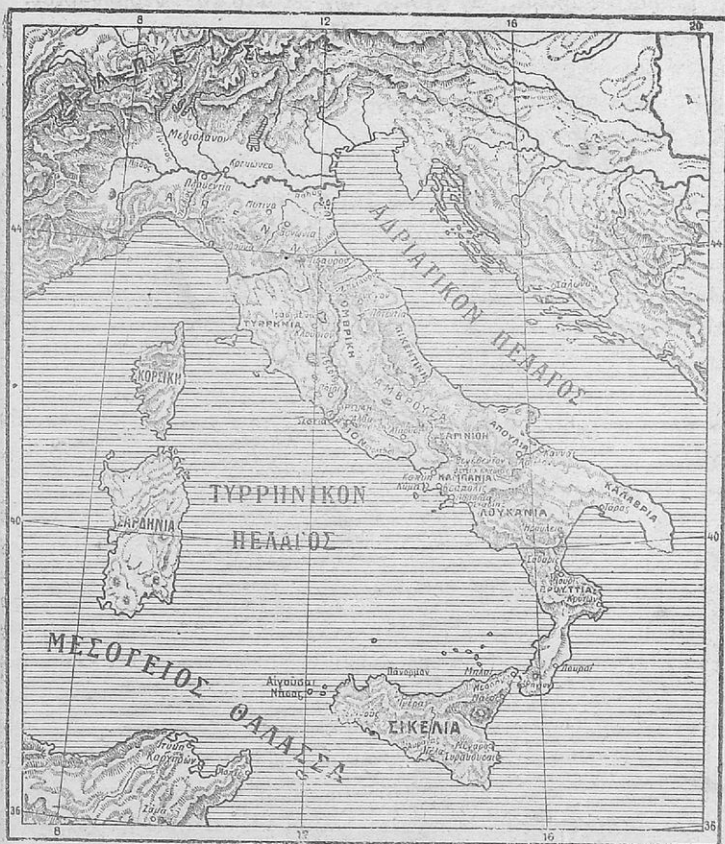
Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἰταλίας καθ' ὅλον αὐτῆς τὸ μῆκος ἀποτελεῖται ἐκ βραχέων πελοποννήσου ὁροσειρᾶς, τῆς τῶν Ἀπεννίνων. Ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς τῶν ὁρέων τούτων, ἡ ὁποία κατέρχεται πρὸς τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος εἶναι ἀπότομος. Ἐπὶ τῆς κλιτύος ταύτης ὑπάρχουν μόνον μικραὶ καὶ στεναὶ κοιλάδες, χωριζόμεναι ἀπ' ἀλλήλων διὰ βράχων. Τοῦναντίον ἐκ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους τὰ ὄρη χαμηλώνουν κατὰ μικρὸν εἰς χώρας μὲ λόφους καὶ πεδιάδας. Εἰς τὴν πλευρὰν αὐτὴν ὑπάρχουν οἱ κυριώτεροι ποταμοὶ καὶ αἱ εὐφορώτεραι χῶραι. Εἰς αὐτὴν διεισπύθησαν καὶ οἱ κυριώτατοι λαοὶ τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας.

Πρὸς Β. μεταξὺ τῶν Ὑψηλοῦν καὶ τῶν Ἀπεννίνων ἐκτείνεται ἡ εὐφορος πεδιάς ἡ διασχιζομένη ὑπὸ τοῦ ποταμοῦ Πάδου. Πρὸς Ν. ἡ ὁροσειρὰ τῶν Ἀπεννίνων ταπεινουμένη καὶ μεταβαλλομένη εἰς συμπλέγματα λόφων, διασχίζεται εἰς δύο σειρὰς. Τούτων ἡ μὲν ταπεινότερα διευθύνεται πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἡ δὲ ὑψηλότερα πρὸς Ν., καταλήγουν δὲ καὶ οἱ δύο οὗτοι κλάδοι εἰς δύο στενὰς χερσονήσους.

Πρὸς τὴν Ἰταλίαν τέλος συνάπτεται ἡ Σικελία, ὅπως περὶ τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἡ Πελοπόννησος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Σικελίας εἶναι ὄρειον, μάλιστα πρὸς τὸ δυτικὸν καὶ τὸ νότιον μέρος. Εἶναι δὲ τὰ ὄρη αὐτῆς συνέχεια τῶν Ἀπεννίνων.

Αἱ ἀκταὶ τῆς Ἰταλίας εἶναι μᾶλλον εὐθεῖαι καὶ σχεδὸν ἄνευ φυσικῶν λιμένων. Τὰ δὲ χῶματα τὰ προσκομιζόμενα ὑπὸ τῶν χειμάρρων τῶν ὁρέων σχηματίζουν ἐντὸς τῆς θαλάσσης ὑφάλους.

ἐξ ἄμμου, αἱ ὁποῖαι φράσσουν τὰς εἰσόδους τῶν ποταμῶν. Εἰς τὴν Ἀδριατικὴν ἢ ἀκτὴν περιβάλλεται ὑπὸ ἐκτάσεων ἀβαθῶν καὶ ἄμμωδῶν, εἰς τὰς ὁποίας τὰ πλοῖα δὲν δύνανται νὰ πλησιάσουν.

Εἰκ. 4. Ἡ Ἰταλία.

Ἡ θάλασσα, ἰδίως τῶν χειμῶνα, ταρασσεται πολὺ ὑπὸ τοῦ βορρᾶ. Εἰς τὸ Ἰόνιον πέλαγος εἰς μόνον καλὸς λιμὴν ὑπάρχει, ὁ τοῦ Τάραντος. Ἡ δυτικὴ ἀκτὴ εἶναι καλυτέρα. Καὶ ἐδῶ ὅμως οἱ φυσικοὶ λιμένες εἶναι σπάνιοι. Μόνον εἰς δύο μέρη, εἰς τὴν Τοσκάν-

νην καὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς Νεαπόλεως, ὑπάρχουν νῆσοι, καὶ ἡ θάλασσα εἶναι βαθεῖα παρὰ τὴν ἀκτὴν.

Τὸ κλίμα τῆς Ἰταλίας εἶναι γλυκύ. Ὁ χειμὼν εἰς αὐτὴν εἶναι μικρᾶς διαρκείας. Ἡ ἀνοιξὶς ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου. Τὸ θέρος ὅμως ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ Μαΐου εἶναι ξηρὸν καὶ καυστικὸν καὶ διαρκεῖ τέσσαρας μῆνας. Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀρχίζει τὸ φθινόπωρον, ἡ ἐποχὴ τῶν μεγάλων βροχῶν, διαρκεῖ δὲ μέχρι τέλους Νοεμβρίου.

Τὸ κλίμα καὶ ἡ φυσικὴ διάπλασις τοῦ ἐδάφους τῆς Ἰταλίας καθιστᾷ αὐτὴν κατάλληλον διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ σίτου, τῆς ἐλαίας καὶ τῆς ἀμπέλου, ἀλλὰ καὶ δὲν παρορμᾷ τοὺς κατοίκους αὐτῆς πρὸς τὴν θάλασσαν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ πλεῖστον οἱ ἀρχαῖοι Ἴταλοι ἦσαν γεωργοὶ εἰς τὰς πεδιάδας καὶ τὰς κοιλάδας, καὶ ποιμένες ἐπὶ τῶν ὄρεων, πολὺ ἀργὰ δὲ ἐπεδόθησαν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν ναυσιπλοΐαν. Ὅπως δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ ὀρεινὴ φύσις τῆς χώρας ἡνύσει τὴν ὑπαρξιν μικρῶν λαῶν ἀνεξαρτήτων. Ἐν τούτοις ἐνταῦθα εἰς λαὸς ἰσχυρὸς, ὁ Ῥωμαϊκός, κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς χερσονήσου, καὶ κατόπιν νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου.

2. Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας ἀνήκουν εἰς τὴν Ἀρίαν ἢ Ἰαπετικὴν ὁμοεθνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν καὶ οἱ Ἕλληνες, Γερμανοί, Σλαῦοι, Ἀρμένιοι, Πέρσαι, Ἰνδοὶ κ. λ. Κατῆλθον δὲ εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν Ἀλπεων καὶ ὄχι ὁμοῦ, ἀλλὰ διαδοχικῶς, καὶ διὰ τοῦτο διαιροῦνται εἰς πολλὰς φυλάς. Ἐκ τούτων κυριώταται ἦσαν τρεῖς, ἡ Ἰαπυγικὴ, ἡ Ἰταλικὴ καὶ ἡ Τυρρηνικὴ.

Οἱ Ἰάπυγες εἶναι οἱ πρῶτοι Ἀριοὶ οἱ κατελθόντες εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς νοτίου Ἰταλίας, ἰδίως δὲ εἰς τὰς ἀνατολικὰς χώρας αὐτῆς.

Ἡ Ἰταλικὴ φυλὴ περιελάμβανε δύο λαοὺς, τοὺς Λατίνους καὶ τοὺς Ὀμβρους, οἱ ὅποιοι, ὥς φαίνεται, δὲν κατῆλθον εἰς τὴν χερσονήσον συγχρόνως. Πρῶτοι κατῆλθον οἱ **Λατίνοι**, οἱ ὅποιοι καὶ ἐπεξετάθησαν πρὸς τὰς δυτικὰς κλιτύας, καταλαβόντες ὑπὸ διάφορα ὀνόματα τὰς χώρας Λάτιον, Καμπανίαν, Λευκανίαν,

Βρουττίαν καὶ διὰ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης τὴν Σικελίαν. Οἱ **Ὀμβροὶ** κατήλθον μετὰ τοὺς Λατίνους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγκατεστάθησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν τὴν ἐκτεινομένην ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ Τιβέρεως. Κατόπιν ὅμως πιεσθέντες ὑπ' ἄλλων λαῶν ἐπροχώρησαν ἀνατολικώτερον καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν στενὴν καὶ ὀρεινὴν χώραν τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Ὀμβρικήν. Ἀλλ' ὁ κυριώτερος κλάδος τῶν Ὀμβρων, οἱ Σαβῖνοι, ἐσκορπίσθη μετὰ τῶν Ἀμβρούζων ὀρέων. Ἐντεῦθεν δὲ ἄλλοι μὲν ἐπροχώρησαν Δ. πρὸς τὴν κοιλάδα τοῦ Τιβέρεως, ἄλλοι δέ, οἱ ἰδίως λεγόμενοι Σαυνῖται, Ν. μετὰ τῶν Καμπανίας καὶ Ἀπουλίας.

Οἱ **Τυρρηνοὶ** τέλος ἤ, ὅπως ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, **Ἐτροῦσκοι**, κατήλθον μετὰ τοὺς Ἰταλικούς, νικήσαντες δὲ τοὺς Ὀμβρους ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ΒΔ. τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, μετὰ τῶν ἀπεννίνων καὶ θαλάσσης.

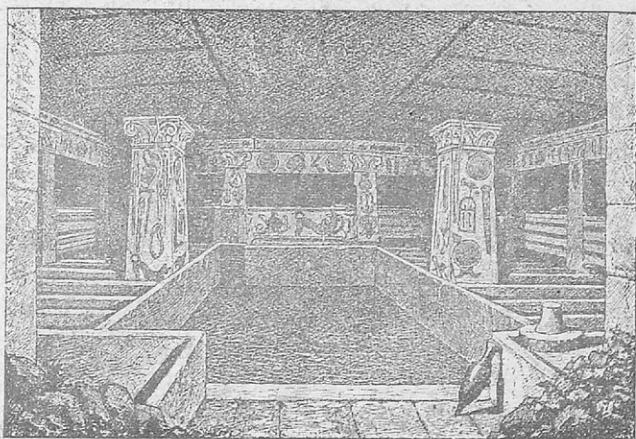
Ἐκτὸς ὅμως τῶν λαῶν τούτων, εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν καὶ τὴν Σικελίαν, ἐγκατεστάθησαν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς 8ης ἑκατονταετηρίδος καὶ Ἕλληνες ἄποικοι ἰδρύσαντες πολλὰς καὶ ἰσχυρὰς πόλεις. Αἱ κυριώταται τούτων ἦσαν ἡ Κύμη καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς προελθοῦσα Παρθενόπη (Νεάπολις) εἰς τὴν Καμπανίαν, ἡ Σύβαρις, ὁ Κρότων, οἱ Λοκροὶ εἰς τὴν Βρουττίαν, ὁ Τάρας εἰς τὴν Καλαβρίαν, ἡ Νάξος, ἡ Μεσσήνη, αἱ Συράκουσαι, τὰ Μέγαρα, ἡ Γέλα, ὁ Ἀκράγας, ἡ Ἰμέρα, ἡ Σελινοῦς εἰς τὴν Σικελίαν.

Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις αὗται εὐημέρουν, διότι ἔκειντο εἰς μέρη εὐφορα καὶ εἰς θέσιν εὐνοϊκὴν διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ διὰ τὴν βιομηχανίαν. Ἦνθει δὲ εἰς αὐτὰς ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός. Οἱ Ἕλληνες ἄποικοι διῆγον καὶ ἐνταῦθα τὸν αὐτὸν βίον, τὸν ὁποῖον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἠρέσκοντο εἰς τὰς ἀσκήσεις τοῦ σώματος, εἶχον τὴν αὐτὴν πνευματικὴν μόρφωσιν, τὴν αὐτὴν ποιητικὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ τὰ αὐτὰ πολιτικὰ πάθη. Οἱ εἰς τὰς αὐτὰς χώρας ἐγκατεστημένοι Ἰάπυγες καὶ Λατῖνοι εἶχον μὲν βαθμὸν τινα πολιτισμοῦ. Ἐξήσκουν τὴν γεωργίαν καὶ τὴν κτηνοτροφίαν καὶ ἔκαμνον χρῆσιν τῶν μετάλλων. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀνθέξουν εἰς τὸν πολὺ ὑπέρτερον πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων. Ὅθεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφωμοιώθησαν ὑπ' αὐτῶν καὶ τόσοι ἐξελληνίσθησαν, ὥστε ἀπέβαλον τὸν ἐθνισμὸν των.

Τοῦναντίον οἱ Τυρρηνοὶ ἐγκατασταθέντες εἰς τὴν εὐφορον

χώραν τὴν ὑπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Τυρρηνίαν ἀπέβησαν πλούσιοι καὶ ἰσχυροί. Αἱ πόλεις τῶν ἦσαν κτισμέναι ἐπὶ τῶν ὄρεων, περιεβάλλοντο δὲ μὲ τείχη κατασκευασμένα μὲ πελωρίους λίθους.

Αἱ δώδεκα ὅμως πρῶται πόλεις τῆς Τυρρηνίας ἐσχημάτιζον περὶ τι ἱερὸν ἀμφικτιονίαν, ἡ ὁποία συνήνωνεν αὐτοὺς καὶ πολιτικῶς, ἀλλὰ πολὺ χαλαρῶς.

Εἰκ. 5. Τάφος Τυρρηνικός.

Ἐκ τῆς μεταξὺ Ἄρνου καὶ Τιβέρεως χώρας αὐτῶν οἱ Τυρρηνοὶ ἐξηπλώθησαν Β. εἰς τὴν περὶ τὸν Πάδον χώρην καὶ Ν. εἰς τὴν Καμπανίαν. Καὶ εἰς τὰς δύο δὲ ταύτας χώρας ἵδρυσαν ὁμοσπονδίας ὁμοίας πρὸς τὴν τῆς Τυρρηνίας.

Οἱ Τυρρηνοὶ οὔτε ὥς πρὸς τὴν γλῶσσαν, οὔτε ὥς πρὸς τὰ ἥθη ὁμοίαζον μὲ τοὺς γείτονάς των. Ἐπίστευον εἰς θεοὺς, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦμεν τὰ ὀνόματα. Ὡσαύτως ἐλάτρευον τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν ὥς πνεύματα ἰσχυρὰ δυνάμενα νὰ κακοποιήσουν αὐτοὺς. Διὰ τοῦτο, ἵνα τὰς ἐξευμενίσουν, προσέφερον εἰς αὐτὰς ἀνθρώπινα θύματα.

Σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς λατρείας τῶν ἀπετέλει ἡ μαντική. Ἄνθρωποι, τοῦτο ἔχοντες ὥς ἐπάγγελμα, οἱ μάντις, προσέλεγον τὰ μέλλοντα, μεταχειριζόμενοι πρὸς τοῦτο πολλὰ μέσα,

τὴν ἐξέτασιν τῶν σπλάγχνων τῶν θυσιαζομένων ζώων, τὴν πιῇ-
σιν τῶν πτηνῶν· καὶ ἄλλα.

Οἱ Τυρρηνοὶ τῶν παραλίων πόλεων κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς
ἄλλους κατοίκους τῆς Ἰταλίας ἦσαν ναυτικοί. Εἶχον πλοῖα, με-
τὰ ὅποια ἐταξείδευον ἐφ' ὅλης τῆς ἀκτῆς μέχρι τῆς Σικελίας.

Ἐμπορεύοντο δὲ μετὰ τῶν
Καρχηδονίων, οἱ ὅποιοι
ἔφερον εἰς αὐτοὺς τὰ
προϊόντα τῆς Ἀνατολῆς.

Διέπρεψαν ὡσαύτως οἱ
Τυρρηνοὶ εἰς τὰς τέχνας.
Ἀνεκαλύφθησαν πολλοὶ
τυρρηνικοὶ τάφοι, τινὲς
τῶν ὁποίων εἶναι μνη-
μεῖα ἐκ λίθου ἐν σχήματι
οἴκου. Ἐντὸς αὐτῶν ἐπὶ
κλινῶν παρατεταγμένων
εἶναι ἐξαπλωμένοι οἱ νε-
κροί, περὶ αὐτοὺς δὲ ὑπάρ-
χουν ἔπιπλα, ὑφάσματα,
κομψοτεχνήματα καὶ με-
γάλα ζωγραφιστὰ ἀγγεῖα.
Οἱ τοῖχοι εἶναι σκεπασμέ-
νοι μὲ ζωγραφίας, αἱ ὁ-

Εἰκ. 6. Ἀγγεῖον Τυρρηνικόν.

ποῖα παριστάνουν πάντοτε ἀγῶνας, σφαγὰς αἰχμαλώτων καὶ
συμπόσια. Οἱ τάφοι οὗτοι δεικνύουν εἰς ἡμᾶς, ὅτι οἱ Τυρρηνοὶ
ἦσαν πολὺ προωδευμένοι εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ζωγρα-
φικὴν. Αἱ δὲ σφριζόμεναι πήλινοι σαρκοφάγοι καὶ τὰ πήλινα εἰ-
δώλια μᾶς δεικνύουν τὰς προόδους τῶν εἰς τὴν γλυπτικὴν.

Ὡσαύτως οἱ Τυρρηνοὶ ἐξήσκουν τὰ κυριώτερα ἐπαγγέλματα
τῶν πολιτισμένων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, τὰ ὅποια ἐδιδάχθησαν
παρὰ τῶν Καρδονίων καὶ Ἑλλήνων. Ἐξῆγον ἐκ τῶν ὀρέων
τῆς Τυρρηνίας χαλκὸν καὶ ἐκ τῆς νήσου Ἐλβας ὀρυκτὸν σίδη-
ρον. Κατεσκεύαζον δὲ ἀντικείμενα ἐκ μετάλλου, κοσμήματα ἐκ
χρυσοῦ, κάτοπτρα ἐξ ὀρειχάλκου, ποτήρια κοσμημένα μὲ ἰχθυογρα-
φήματα κ. ἄ. Τὰ περίφημα τυρρηνικὰ ἀγγεῖα ἦσαν ἐκ πηλοῦ μαύ-

ρου με ἰχνογραφήματα ἐρυθρά, παριστάνοντα κατὰ μίμησιν τῶν ἑλληνικῶν σκηνὰς ἀναφερομένας εἰς ἑλληνικοὺς θεοὺς καὶ ἥρωας

Ἐγνώριζον ὡσαύτως οἱ Τυρρηνοὶ νὰ κτίζουν τὰς πόλεις τῶν κανονικῶς με τεῖχη ἐκ λίθων σκαλιστῶν, με πύλας θολωτὰς καὶ με ὁδοὺς εὐθείας, εὐρείας καὶ πλακοστρώτους. Κατεσκεύαζον δὲ ὑπογείους ὁχετοὺς θολωτοὺς πρὸς ἔξοδον τῶν ὑδάτων τῶν πόλεων καὶ ἀποξήρανσιν τῶν ὑγρῶν πεδιάδων.

Τέλος οἱ Τυρρηνοὶ εἶχον δεχθῇ τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἀλφάβητον.

Οἱ Λατῖνοι καὶ οἱ Ὀμβροὶ ἦσαν λαοὶ γεωργικοὶ καὶ ποιμενικοὶ καὶ εἶχον σχεδὸν τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν αὐτὴν θρησκείαν καὶ τὰ αὐτὰ ἥθη καὶ ἔθιμα. Ἀλλ' οἱ Λατῖνοι, οἱ ὅποιοι ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Λάτιον, λόγῳ τῆς γειτονίας αὐτῶν ἀπ' ἐνὸς μὲν μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Καμπανίας, ἀπ' ἑτέρου δὲ μετὰ τῶν Τυρρηνῶν ἐπολιτίσθησαν περισσότερον. Ἐγραφον μετὰ τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον, ἐκαλλιέργουν, ὥς οἱ Ἕλληνες, τὴν ἐλαίαν καὶ τὴν συκὴν, κατειργάζοντο τὰ μέταλλα καὶ ἐγνώριζον νὰ οἰκοδομοῦν κατὰ τὸν τυρρηνικὸν τρόπον. Αἱ πόλεις τῶν κτισμέναι εἰς κορυφὰς λόφων ἦσαν ἀνεξάρτητοι ἀπ' ἀλλήλων με ἰδίαν κυβένησιν καὶ συχνὰ ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀλβανοῦ ὑπῆρχεν ἱερὸν τοῦ Διὸς κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς Λατίνους. Εἰς αὐτὸ κατ' ἔτος αἱ λατινικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἀνῆρχοντο εἰς 30, ἔστελλον ἀντιπροσώπους πρὸς ἐκτέλεσιν θυσιῶν. Ἐνίστοε δὲ ἐκεῖ ἔλυον καὶ τὰς μεταξὺ τῶν πόλεων διαφορὰς καὶ ἐλάμβανον ἀποφάσεις ἀναφερομένας εἰς κοινούς πολέμους.

Οὕτω ἡ Ἰταλία κατοικεῖτο ὑπὸ λαῶν πολλῶν διαφόρων ἄνευ κοινοῦ ὀνόματος. Οἱ περισσότερον πολιτισμένοι ἔξ αὐτῶν ἦσαν οἱ Ἕλληνες πρὸς νότον καὶ οἱ Τυρρηνοὶ πρὸς βορρᾶν. Καὶ ὅμως οἱ Λατῖνοι ἐγκατεστημένοι μεταξὺ τῶν δύο, ἐδέχθησαν τὸν πολιτισμὸν ἀμφοτέρων καὶ κατέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ κύριοι ὀλοκλήρου τῆς Ἰταλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΡΧΑΙ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ

1. Ἰδρυσις τῆς Ῥώμης.

Εἰς τὸ βορειοδυτικὸν ἄκρον τοῦ Λατίου παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως ἐκτείνεται πεδιάς διακοπτομένη ὑπὸ λόφων μικρῶν. Ἡ πεδιάς αὕτη δὲν προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν Λατίνων εὐθύς, ὅταν οὗτοι μετηνάστευσαν εἰς τὸ Λάτιον, διότι τὸ ἔδαφος αὐτῆς ἕνεκα τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ ἦτο ἐλῶδες καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα νοσηρά. Ἀλλ' ὅμως ἡ πεδιάς αὕτη ὥς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως εἶχεν ἄλλας ἀρετάς. Ὁ ποταμὸς Τίβερις καθίστα εὐκόλον τὴν μετὰ τῆς θαλάσσης συγκοινωνίαν αὐτῆς, συγχρόνως δὲ ἡδύνατο νὰ προασπίξῃ αὐτὴν ἐναντίον τῶν πέραν τοῦ ποταμοῦ ἐγκατασταθέντων Τυρρηνῶν. Εἰς τὰς γεωγραφικὰς δὲ ταύτας ἀρετάς τῆς χώρας φαίνεται ὅτι ὀφείλεται ἡ ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου παρὰ τὸν Τίβεριν πρώτη γένεσις καὶ ἀνάπτυξις τῆς Ῥώμης (Ῥώμη=πόλις παραποταμία).

Ἡ πρώτη αὕτη πόλις ἦτο μικρά, μὲ περίμετρον 1800 μέτρων, σχήματος σχεδὸν τετραγώνου. Περιεβάλλετο ὑπὸ τάφρου καὶ τείχους λιθίνου μὲ τέσσαρας πύλας, μίαν εἰς ἐκάστην πλευράν. Πότε καὶ πῶς ἰδρύθη ἡ πόλις αὕτη, εἶναι ἄγνωστον. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔλεγον ὅτι ἐκτίσθη τὸ 753 ὑπὸ ἐνὸς ἰδρυτοῦ, τοῦ Ῥωμύλου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀληθές. Ἡ πόλις ἀναμφιβόλως δὲν ἐκτίσθη εἰς μίαν ἡμέραν, ἀλλ' ἀπετελέσθη κατὰ μικρὸν ἐκ διαφόρων μικρῶν περὶ τὸν Παλατίνον συνοικισμῶν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους περὶ τὸν Παλατίνον λόφους ὑπῆρχον ἄλλαι κῶμαι ἀτείχιστοι, κατοικοῦμεναι ὑπὸ λατινικῶν φυλῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν λόφων Κυριναλίου καὶ Βιμινάλιου ἦσαν ἐγκατεστημένοι συγγενεῖς τῶν Λατίνων Σαβῖνοι, προχωρήσαντες ἐκεῖ ἐκ τῶν παρὰ τὸ Λάτιον ὄρεινῶν μερῶν, τὰ ὁποῖα οὗτοι κατεῖχον. Ὅλων τούτων τῶν λόφων οἱ κάτοικοι βραδύτερον συνηνώθησαν μετὰ τῆς Ῥώμης καὶ ἀπετέλεσαν μίαν πόλιν. Πῶς ἔγινεν ἡ συνένωσις αὕτη, δὲν γνωρίζομεν. Ἴσως, ὅπως ἔγινεν ὁ συνοικισμὸς τῶν Ἀθηνῶν, πάντως ὅμως ὄχι ἄνευ συγκρούσεων.

2. Ἡγεμονία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τοῦ Λατίου.

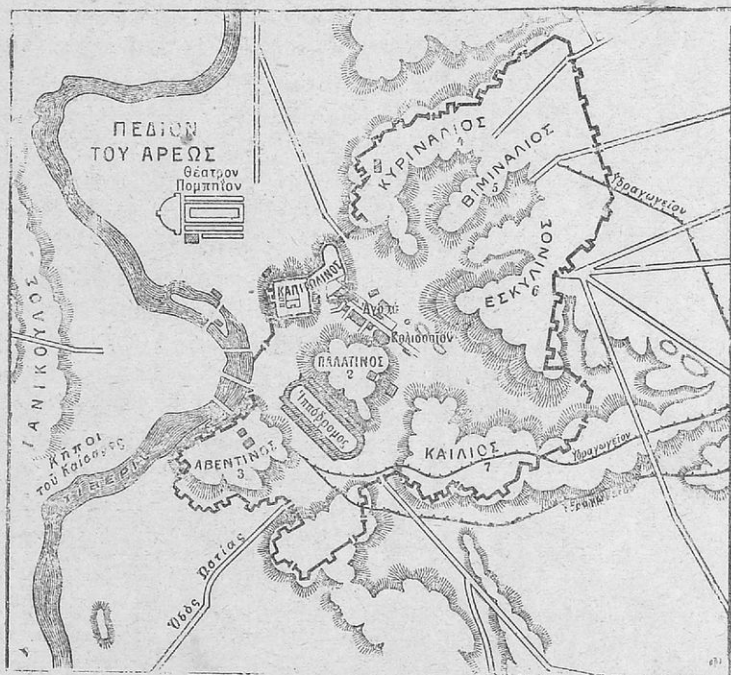
Μετὰ τὴν εὐρυνσιν τῆς πόλεως τῶν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν περιορίσθησαν εἰς τὰ στενὰ περὶ αὐτὴν ὅρια. Περὶ τὴν Ῥώμην κατῴκουν ἄλλαι συγγενεῖς τῶν Ῥωμαίων λατινικαὶ φυλαί, καὶ εἰς τὴν κατάκτησιν αὐτῶν ἐτράπησαν. Ἐκάστης ὑπ' αὐτῶν κατακτωμένης πόλεως τοὺς κατοίκους ἢ ὅλους ἢ συχνότερα τοὺς εὐγενεῖς ἐξ αὐτῶν ἠνάγκαζον νὰ μετοικοῦν εἰς τὴν πόλιν ἀπαράλλακτα, ὅπως ἔκαμαν οἱ Ἀθηναῖοι διὰ τὴν συνένωσιν τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ σπουδαιότερος ἐκ τῶν πρώτων τούτων ἀγόνων τῆς Ῥώμης ἦτο ὁ γενόμενος ἐναντίον τῆς ἀρχαίας καὶ ἱερᾶς μητροπόλεως τοῦ Λατίου Ἄλβας. Περὶ τοῦ ἀγῶνος ὅμως τούτου οὐδεμίαν ἄλλην βεβαίαν λεπτομέρειαν ἔχομεν παρὰ ὅτι ἡ Ἄλβα ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ κατεστράφη, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς ἠναγκάσθησαν νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν ἐπὶ τοῦ Καιλίου λόφου.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἄλβας ἔδωκεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λατίου. Ἡ Ἄλβα ἦτο ἡ μητρόπολις τῆς συμμαχίας τῶν Λατίνων, ἡ πρωτεύουσα δηλ. 30 συμμαχικῶν κοινοτήτων. Πᾶσαι αὗται αἱ κοινότητες μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἄλβας ἀνεγνώρισαν τὴν Ῥώμην ὡς κληρονόμον αὐτῆς καὶ ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὴν τὴν ἡγεμονίαν τῆς συμμαχίας.

3. Προσαύξεις τῆς πόλεως Ῥώμης.

Ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι ἐξέτειναν τὰς κτήσεις τῶν πρὸς Α. καὶ πρὸς Ν. καὶ ἀνέλαβον τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Λατίου, κατέστη καὶ ἡ πόλις τῶν σημαντικὴ ὡς πρὸς τὴν γεωργίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, καὶ διὰ τοῦτο ἰδρύθη εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Τιβέρεως ἡ Ὠστία ὡς ἐπίνειον τῆς πόλεως. Τότε ἡ Ῥώμη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀρκῇται πλέον εἰς τὰ ὀχυρώματα, τὰ ὁποῖα περιέβαλλον τοὺς διαφόρους λόφους. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ Λατίου εἶχε τώρα ἀνάγκην νέου ὀχυρωματικοῦ συστήματος τελειότερου. Ὅθεν ἐκτίσθη τὸ λεγόμενον τεῖχος τοῦ Σερβίου Τυλλίου. Τὸ τεῖχος τοῦτο ἦτο ὀχύρωμα ἐκ χώματος ἐπενδεδυμένον καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν μὲ τεῖχος ἐκ λίθων πελεκητῶν. Ὁ περίβολος αὐτός, πᾶχους 4 μέτρων καὶ ὕψους

15, περιέβαλλεν ὅλον τὸ διάστημα τὸ καταλαμβάνομενον ὑπὸ ἑπτὰ λόφων καὶ ἔφθανε μέχρι τοῦ Τιβέρεως. Ἔως τότε ἀπὸ τῆς Πόλεως τῆς Ῥώμης ἦτο ὁ Παλατῖνος. Ἐκτοτε οὗτος ἀφείθη ἐλευθερὸς πρὸς οἰκοδομίαν, νέα δὲ ἀκρόπολις (capitolina) ἐκτίσθη εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος ἐπὶ τοῦ Ταρπηίου λόφου, ὁ ὁποῖος ἦτο πάν-

Εἰκ. 5. Ἡ Ῥώμη.

τοθεν ἀνοικτὸς καὶ μικρότερος, ἐπομένως ἐπροστατεύετο εὐκολώτερον. Ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἔκτοτε ἐφυλάσσετο ὁ θησαυρὸς καὶ τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλεως, ἐκεῖ δὲ ἀνηγέρθη ὁ ναὸς τοῦ προστατῆτος τῆς πόλεως θεοῦ, τοῦ Καπιτωλίου Διός.

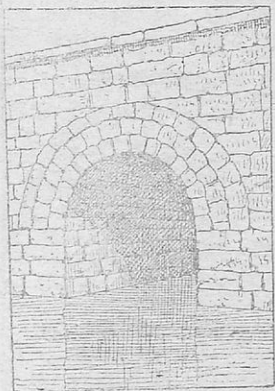
Πρὸς ἀποξήρανσιν δὲ τῆς μεταξὺ τῶν λόφων χαμηλῆς καὶ ἐλώδους κοιλάδος, ὅπου εὕρισκετο ἡ Ἀγορὰ (Forum) κατεσκευάσαν ὑπόγειον ὄχετον 800 μέτρων (cloaca maxima), σκεπασμένον μὲ θόλον ἐκ μεγάλων σκαλιστῶν λίθων. Ὁ ὄχετος οὗτος, ὁ ὁποῖος ὑπάρχει ἀκόμη, χύνεται εἰς τὸν Τίβεριν.

Α. Χωραφᾶ, Ἱστορία Β' γυμνασίου, ἔκδοσις ε'.

3

Ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις περὶ τῆς ἰδρύσεως καὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς Ῥώμης.

Τὴν ἰδρύσιν καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῆς Ῥώμης ἡ παράδοσις περιβάλλει μὲ πολλοὺς μύθους. Κατὰ ταύτην ἰδρυτὴς καὶ πρῶτος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης ὑπῆρξεν ὁ **Ῥωμύλος**. Ὁ Ῥωμύλος ἦτο υἱὸς τοῦ Ἄρεως, ἐκ μητρὸς δὲ κατήγετο ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ

Εἰκ. 6. Cloaca maxima.

Αἰνείας φυχὼν ἐκ Τροίας μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἦλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἔδρυσεν τὴν Ἄλβαν. Τοῦτου ἀπογόνος ἦτο ὁ βασιλεὺς τῆς Ἄλβας Νουμίτωρ, ὁ ὁποῖος ἐξεθρονίσθη ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀμουλίου. Ὁ Ἀμούλιος, ἵνα στερήσῃ τὸν Νουμίτωρα ἀπογόνων, κατέταξε τὴν θυγατέρα του Ῥέα νύμφην μεταξὺ τῶν Ἑστιάδων παρθένων, εἰς τὰς ὁποίας ὁ γάμος ἦτο ἀπηγορευμένος. Ἡ Ῥέα ὅμως ἐγέννησεν ἐκ τοῦ Ἄρεως διδύμους υἱούς, τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Ῥῆμον. Τότε ὁ Ἀμούλιος διέταξε νὰ θέσουν τὰ παιδιά

ἐντὸς σκάφης καὶ νὰ τὰ ῥίψουν εἰς τὸν Τίβεριν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Τίβερις εὐρίσκετο ἐν πλημμύρᾳ. Ὄταν λοιπὸν ἀπεσύρθησαν τὰ ὕδατα, ἡ σκάφη ἀπέμεινεν εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου λόφου. Κατὰ θαυμαστὸν τρόπον τὰ παιδιά ἐθηλάσθησαν ὑπὸ μιᾶς λυκαίνης καὶ ἀνευρέθησαν κατόπιν ὑπὸ ἐνὸς ποιμένος, ὁ ὁποῖος καὶ τὰ ἀνέθρεψε μυστικῶς. Ὁ Ῥωμύλος καὶ ὁ Ῥῆμος ἀνδρωθέντες ἔγιναν περίφημοι διὰ τὴν ἰσχύν των καὶ ἀνεγνωρίσθησαν ὑπὸ τοῦ πάππου των Νουμίτωρος, τὸν ὁποῖον καὶ ἀποκατέστησαν ἐπὶ τοῦ θρόνου.

Ὁ Ῥωμύλος κατόπιν μετὰ τινων ὁπαδῶν του ἐγκατεστάθη ἐπὶ τοῦ Παλατίνου καὶ ἔδρυσεν ἐκεῖ τὴν πόλιν Ῥώμην. Διὰ νὰ αὐξήσῃ δὲ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων της, ἐπέτρεπεν εἰς ὅλους τοὺς τυχονδιώκτας νὰ κατοικήσουν ἐκεῖ. Προσέδραμον πολυάριθμοι. Ἀλλὰ δὲν εἶχον γυναῖκας, καὶ οἱ γειτονικοὶ λαοὶ δὲν ἐδέχοντο νὰ συγγενεύσουν μὲ αὐτοὺς. Ὁ Ῥωμύλος τότε προεκή-

ρυξιν ἀγῶνας. Οἱ γείτονες καὶ ἰδίως οἱ Σαβῖνοι ἔσπευσαν ἐκ περιεργείας νὰ παρευρεθοῦν μὲ τὰς γυναῖκας καὶ τὰς θυγατέρας των. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἀγῶνων ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπιτεθέντες ἀρπάζουν αὐτάς. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἀφορμὴ πολέμου μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαβίνων. Οἱ Σαβῖνοι ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Ῥώμης. Ἀλλὰ τῇ ἐπ'μβάσει τῶν γυναικῶν ὁ πόλεμος ἐσταμάτησεν. Οἱ δύο λαοὶ συνεφιλιώθησαν καὶ οἱ Σαβῖνοι μετόκησαν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπειτα ὁ Ῥωμύλος ὠργάνωσε τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης. Μετὰ τινα χρόνον, ἐν ᾧ ἐπεθεώρει τὸν στρατὸν εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως, ἐξηφανίσθη. Ἐπιστεύθη ὅτι οἱ θεοὶ ἀνήρπασαν αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐλατρεύθη ὡς θεὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Κυρῖνος.

Ο Νουμᾶς Πομπήλιος, ὁ διάδοχος τοῦ Ῥωμύλου, ἦτο Σαβῖνος. Περὶ αὐτοῦ ἐπίστευον ὅτι ἐνεπνέετο ὑπὸ τῆς νύμφης Ἥγερίας. Αὐτὸς ἐκανόνισε τὸ πλεῖστον τῶν ἱεροτελεστιῶν τῆς Ῥωμαϊκῆς θρησκείας, διμόρφωσε τὸ ἡμερολόγιον καὶ ἔκτισε τὸν ναὸν τοῦ Ἰανοῦ, ὁ ὁποῖος ἦτο κλεισμένος ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀνοικτὸς ἐν πολέμῳ.

Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Νουμᾶν *Τύλλος Ὀστίλιος*, Ῥωμαῖος τὴν καταγωγὴν, ἦτο βασιλεὺς πολεμικός. Αὐτὸς ἔκαμε τὸν πόλεμον ἐναντίον τῆς Ἄλβας, ὁ ὁποῖος ἐτερματίσθη διὰ τῆς κλονομαγίας τριῶν Ῥωμαίων, τῶν Ὀρατίων, καὶ τριῶν Ἀλβανῶν, τῶν Κουριατίων. Κατὰ τὴν πρώτην συμπλοκὴν οἱ δύο Ὀρατίοι ἐφονεύθησαν. Ἀλλὰ ἐπληρώθησαν καὶ οἱ τρεῖς Κουριατίοι. Ὁ ἐπιζῶν ἐκ τῶν Ὀρατίων τότε προσεποιήθη ὅτι τρέπεται εἰς φυγὴν διὰ νὰ διασπάσῃ τοὺς Κουριατίους, καὶ κατόπιν ἐπιτεθεὶς χωριστὰ τοὺς ἐφόνευσε τὸν ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον. Μετὰ τοῦτο ἡ Ἄλβα κατεστράφη, οἱ δὲ κάτοικοί της μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ῥώμην.

Μετὰ τὸν Τύλλον Ὀστίλλιον ἐβασίλευσεν ὁ *Ἄγγος Μάρκιος*, Σαβῖνος καὶ εὐσεβὴς ὡς ὁ Νουμᾶς. Οὗτος ἐπεξέτεινε τὸ ἔδαφος τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς θαλάσσης καὶ ἔκτισε τὸν λιμένα τῆς Ὠστίας. Ὠσαίτως ἔκτισε φρούριον ἐπὶ τοῦ Ἰανικολοῦ λόφου πέραν τοῦ Τιβέρεως καὶ συνέδεσεν αὐτὸ μετὰ τῆς Ῥώμης διὰ γέφυρας ξυλίνης.

Τὸν Ἄγγον Μάρκιον διεδέχθη ὁ *Ταρκύνιος ὁ πρεσβύτερος*, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἐκ Τυρρηνίας καὶ ἦτο υἱὸς Ἑλλήνος Κορινθίου μεταναστεύσαντος εἰς τὴν πόλιν τῆς Τυρρηνίας, Ταρκυν-

νίους. Οὗτος εἰσήγαγεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸν θεσμόν τῶν οἰωνοσκόπων (augures), τὴν τυρρηνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν ἐνδυμασίαν καὶ τὰ παράσημα τῶν τυρρηνῶν βασιλέων, δηλ. τὴν πορφυρᾶν ἐσθῆτα, τὸ στέμμα, τὸν θρόνον καὶ τὸ σκῆπτρον. Ἐκαλώπησε δὲ τὴν πόλιν μὲ διαφόρους οἰκοδομάς. Ἐκτίσεν ἱπποδρομον, προκυμαίας καὶ τὸν μέγαν ὄχετον (cloaca maxima).

Τὸν Ταρκύνιον διεδέχθη ὁ γαμβρός του **Σέρβιος Τύλλιος**. Ἐπ' αὐτοῦ λέγεται ὅτι συνέβη ἡ στρατιωτικὴ μεταρρύθμισις, περὶ τῆς ὁποίας θὰ γίνη λόγος κατωτέρω. Ὁ Σέρβιος προσέτι ἔκτισε τὸν νέον περίβολον τῆς πόλεως, περὶ τοῦ ὁποίου ὠμολήσαμεν. Ἀπέθανε δὲ ὁ Σέρβιος δολοφονηθεὶς ὑπὸ τῆς ἰδίας θυγατρὸς του καὶ τοῦ γαμβροῦ του Ταρκυνίου τοῦ ὑπερηφάνου, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν διεδέχθη.

Ὁ Ταρκύνιος ὁ νεώτερος ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος βασιλεὺς τῆς Ῥώμης. Ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του εἰς ὅλον τὸ Λάτιον καὶ κατέκτησε τὴν χώραν τῶν Οὐδόσκων. Ἀλλ' ὑπῆρξε τύραννος σκληρὸς ἰδίως πρὸς τοὺς εὐγενεῖς. Ὁ υἱὸς του ὕβρισε τὴν ἐξαδέλφην του τὴν ἐνάρετον Λουκρητίαν, ἐκείνη δὲ ἠυτοκτόνησεν. Τὸ ἔγκλημα τοῦτο ἠῤῥξησε τὴν γενικὴν ἀγανάκτησιν. Εἰς ἀνέμωτος τοῦ βασιλέως, ὁ Βροῦτος, καὶ ὁ σύζυγος τῆς Λουκρητίας Κολλατῖνος ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐπανάστασιν. Οἱ Ταρκύνιοι ἐξεδιώχθησαν καὶ ἐκηρύχθη ἡ δημοκρατία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΥΤΩΝ

1. Σύστασις τῆς πολιτείας.

Ἡ οἰκογένεια.—Τὴν ῥωμαϊκὴν οἰκογένειαν δὲν πρέπει νὰ θεωροῦμεν ὑπὸ τὴν σημερινὴν τῆς λέξεως ἔννοιαν. Ἐκάστη ῥωμαϊκὴ οἰκογένεια (familia) ἀποτελεῖτο ἐκ τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῆς καὶ τῆς νομίμου συζύγου του, ἐκ τῶν υἱῶν καὶ ἐγγόνων αὐτῶν μὲ τὰς νομίμους συζύγους των, καὶ ἐκ τῶν ἀγάμων θυγατέρων, μετὰ

τῆς περιουσίας καὶ τῶν κτημάτων ὅλων αὐτῶν. Μόνον αἱ ἑγγαμοὶ θυγατέρες καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν δὲν ἀνήκουν εἰς αὐτήν, διότι ἀνήκουν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ συζύγου.

Εἰς ἐκάστην οἰκογένειαν ὁ ἀνὴρ μόνος δύναται νὰ εἶναι ἀρχηγὸς αὐτῆς. Ὁ οἰκογενειάρχης (pater familias) διευθύνει καὶ κυβερνᾷ τὴν οἰκογένειαν κατὰ τὴν παντοδύναμον αὐτοῦ θέλησιν, ἀσκεῖ δὲ συνάμα καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν ἐφ' ὅλων τῶν ἰδικῶν του, δυνάμενος νὰ ἐπιβάλλῃ καὶ αὐτὴν τὴν ποινὴν τοῦ θανάτου.

Ὁ ἐνῆλικος υἱὸς δύναται νὰ σχηματίσῃ χωριστὴν οἰκογένειαν, ἀλλὰ ὅλη ἡ περιουσία του ἀνήκει εἰς τὸν πατέρα, καὶ δὲν δύναται νὰ διατεθῇ ἄνευ τῆς θελήσεως αὐτοῦ.

Ἡ γυνὴ εἶναι ὑπεξούσιος ἢ μὲν ἄγαμος εἰς τὸν πατέρα, ἢ δὲ ἑγγαμος εἰς τὸν σύζυγον. Ἀλλὰ καὶ χήρα γινομένη ἐπιτροπεύεται ὑπὸ τῶν υἱῶν. Ἐντὸς τοῦ οἴκου ὅμως δὲν ἦτο δούλη, ἀλλὰ κυρία.

Ἡ ἐνότης τῆς ῥωμαϊκῆς οἰκογενείας δὲν διελύετο διὰ τοῦ θανάτου τοῦ ἀρχηγοῦ. Οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐγίνοντο μὲν διὰ τοῦ θανάτου τοῦ πατρὸς αὐτεξούσιοι, ἐθεώρουν ὅμως ἀκόμη ἑαυτοὺς ἀποτελοῦντας μίαν ἐνότητα, τὸ γένος (gens), εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκον καὶ πάντες οἱ ἀνάγοντες μετ' αὐτῶν τὴν καταγωγὴν των εἰς ἓνα κοινὸν πρόγονον. Ὅλοι δὲ οἱ ἀνήκοντες εἰς ἓν γένος ὑπῆκουν εἰς τὸν πρεσβύτατον τοῦ γένους ἐπὶ πραγμάτων ἀναφερομένων εἰς τὰ κοινὰ τοῦ γένους συμφέροντα.

Εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν οἰκογένειαν ἀνῆκον προσέτι οἱ λεγόμενοι πελάται (clientes). Οὗτοι ἦσαν ἢ ξένοι πρόσφυγες προστατευόμενοι ὑπὸ τῆς οἰκογενείας, ἢ δοῦλοι ἀπελευθερωθέντες ὑπὸ τοῦ κυρίου των.

Εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν ὡσαύτως οἰκογένειαν ἀνῆκον καὶ οἱ δοῦλοι. Οὗτοι ὅμως δὲν ἐθεωροῦντο μέλη τῆς οἰκογενείας, ἀλλὰ κτήματα αὐτῆς.

Ἡ πολιτεία. Ἡ πολιτεία τῶν Ῥωμαίων ὡς βάσιν ἔχει τὴν οἰκογένειαν. Ὁ δῆμος ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ ἀθροίσματος ὅλων τῶν ἀρχαίων γενῶν. Πᾶς ὁ ἀνῆκων εἰς αὐτὰ ἦτο Ῥωμαῖος πολίτης. Πᾶς γάμος τελούμενος ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν γενῶν τούτων ἦτο νόμιμος καὶ ἐσηφάλιζεν εἰς τὰ ἐξ αὐτοῦ γεννώμενα τέκνα τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου. Διὰ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται ὠνόμαζον ἑαυτοὺς πατρικίους (patricii=υἱοὶ πατέρων), διότι μόνον

αὐτοὶ εἶχον πατέρας συμφώνως πρὸς τὸν νόμον. Ἡ θέσις ὁμως, τὴν ὁποίαν ἕκαστος εἶχεν εἰς τὴν οἰκογένειαν, δὲν ἦτο ἡ αὐτὴ μὲ τὴν θέσιν, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν πολιτείαν. Ὁ υἱὸς λόγου χάριν ἐντὸς μὲν τῆς οἰκογενείας ἦτο ὑπεξούσιος εἰς τὸν πατέρα, ἀλλ' ὥς πρὸς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα καὶ ἐνώπιον τοῦ νόμου ἦτο ἴσος πρὸς αὐτόν.

Ὅπως ἐκάστη οἰκογένεια δὲν ἀποτελεῖται μόνον ἐκ τῶν μελῶν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πελατῶν, οὕτω καὶ ἡ πολιτεία δὲν ἀποτελεῖτο μόνον ἐκ τῶν πατρικίων, ἀλλ' εἶχε καὶ αὐτὴ τοὺς πελάτας τῆς. Πολλάκις δηλ. συνέβαινε μετὰ τὴν κατάκτησιν πόλεως τινος, ἀντὶ νὰ πωλοῦν ὅλους τοὺς πολίτας τῆς κατακτηθείσης πόλεως ὡς δούλους, νὰ ἀφίνουν εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν τινά. Οὗτοι ἐθεωροῦντο πελάται τῆς πόλεως ἢ μᾶλλον τοῦ βασιλέως. Καὶ ἐστεροῦντο μὲν πολιτικῶν δικαιωμάτων, εἶχον ὁμως δικαίωμα νὰ ἀποκτήσουν περιουσίαν ἰδίαν καὶ ἐπροστατεύοντο ὑπὸ τῶν νόμων. Ὡσαύτως πελάται τῆς πόλεως ἐθεωροῦντο καὶ ὅσοι ξένοι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πόλιν δὲν εἶχον προστατάς Ῥωμαίους πολίτας.

Σὺν τῷ χρόνῳ ὁμως οἱ πελάται οὗτοι τῆς πόλεως ἐγίνοντο περισσότεροι, ἀφ' ἑνὸς μὲν διότι αἱ κατακτήσεις τῆς πόλεως ὅλον ἐν ἡύξανον, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι, ὅσον τὸ ἐμπόριον τῆς πόλεως ἤκμαζε, τόσον ἐγκαθίσταντο εἰς αὐτὴν περισσότεροι ξένοι, οἱ ὅποιοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ὅλοι ἰδίους προστατάς. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ πελάται τῶν οἰκογενειῶν, ὅσον αὐταὶ διεκλαδίζοντο, ἀπεξενούντο ἀπ' αὐτῶν καὶ ἐγίνοντο πελάται τῆς πόλεως. Οὕτω ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ῥώμην νέα τάξις πολιτῶν ἐλευθέρων, ἀλλὰ στερουμένων πολιτικῶν δικαιωμάτων, ἢ τῶν πλῆβειων (plebs), ἢ ὁποία περιελάμβανεν ὅλους τοὺς μὴ Ῥωμαίους ἐλευθέρους.

19/2 2. Τὸ πολίτευμα.

Ὁ βασιλεὺς. Τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης καὶ ἐν συνόλῳ καὶ ἐν ταῖς λεπτομερεσίαις ὑπόδειγμα ἔχει τὴν οἰκογένειαν. Ἀλλ' ἡ πόλις δὲν ἔχει κύριον φυσικόν, ὅπως ἡ οἰκογένεια ἔχει τὸν πατέρα. Κύριος λοιπὸν αὐτῆς εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀρχηγῶν τῶν γενῶν. Οὗτοι ἐκλέγουν ἕνα ἐκ τῶν πολιτῶν ὡς διευθυντὴν τοῦ οἴκου τῆς πόλεως, τὸν βασιλέα (rex). Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ (imperium)

καὶ ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν πολέμῳ εἶναι ἀπεριόριστος ἐντὸς τῶν νόμων δύναμις τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς πολίτας νὰ πράττουν πᾶν, ὅ,τι αὐτὸς ἤθελε νομίσει συμφέρον εἰς τὴν πόλιν. Διὰ τοῦτο καί, ὅπου ἐνεφανίζετο, προηγοῦντο αὐτοῦ ῥαβδούχοι (lictores), κρατοῦντες ἕκαστος δέσμην ῥάβδων μετὰ πελέκεως εἰς τὸ μέσον.

Μόνος ὁ βασιλεὺς εἶχε τὸ δικαίωμα συγκαλῶν τοὺς πολίτας εἰς ἐκκλησίαν νὰ ἀγορεύῃ δημοσίᾳ πρὸς αὐτούς. Αὐτὸς ἀπένεμε τὴν δικαιοσύνην δικάζων ἀνεκκλήτως ἢ ὁ ἴδιος ἢ δι' ἀντιπροσώπου πᾶσαν ἰδιωτικὴν διαφορὰν καὶ πᾶσαν κακουργίαν καὶ ἀποφασίζων περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, καθὼς καὶ περὶ ἐλευθερίας πολίτου. Ἐκκλησις εἰς τὸν δῆμον ἐγένετο μόνον προκειμένου περὶ κεφαλικῆς δίκης, ἂν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν δῆμον τὴν κρίσιν περὶ ἐκτελέσεως ἢ μὴ τῆς ποινῆς.

Εἰκ. 7. *Lictores.*

Ὁ βασιλεὺς ἐκάλει τὸν δῆμον εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἡγεῖτο τοῦ στρατεύματος. Ὅταν δὲ ἠναγκάζετο νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς πόλεως, διώριζεν ἀντιπρόσωπόν του τὸν λεγόμενον πολίταρχον (praefectus urbi), τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχὴ διήρκει, ἐφ' ὅσον ἠθέλην ὁ βασιλεὺς. Διεξῆγε δὲ τὸν πόλεμον καὶ συνῆπτε συνθήκας, ὅπως ἠθέλει. Αἱ συνθήκαι ὅμως αὗται δὲν εἶχον διὰ τὸν δῆμον κῦρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως, ἂν μὴ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ δήμου.

Ὡσαύτως ὁ βασιλεὺς διέθετε κατὰ βούλησιν τὰ δημόσια χρήματα καὶ τὴν δημοσίαν χώραν.

Ὡσαύτως ἠδύνατο νὰ νομοθετῇ. Ἀλλ' αἱ διατάξεις αὐτοῦ δὲν ἔπρεπε νὰ ἀλλοιῶνουν τὸ πολίτευμα. Καὶ οὕτω ὅμως οἱ νόμοι αὐτοῦ δὲν εἶχον κῦρος μετὰ τὸν θάνατόν του, ἂν μὴ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ δήμου.

Τέλος ὁ βασιλεὺς εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς λατρείας. Αὐτὸς διώριζε τοὺς ἱερεῖς καὶ εἶχεν ἴσως τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως τοῦ Διός. Καὶ ἡ περιβολὴ δὲ αὐτοῦ ὁμοίαζε πρὸς τὴν τοῦ ὑπερτάτου θεοῦ. Ἐφόρει δηλαδὴ χιτῶνα πορφυροῦν στολισμένον με

20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

χρυσοῦς κλάδους φοίνικος, καὶ τήβεννον πορφυρᾶν ποικίλην. Εἶχεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέμμα χρυσοῦν παριστάνον φύλλα δρυός. Ἐκράτει εἰς τὴν χεῖρα ἐλεφάντινον σκήπτρον μὲ ἀετὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς. Καὶ τέλος ἐκάθητο ἐπὶ ἐλεφαντίνου δίφρου.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ ἐπανήρχετο εἰς τὸ σύνολον τῶν ἀρχηγῶν τῶν γενῶν, τὴν βουλὴν τῶν γερόντων. Ἦσκουν δὲ αὐτὴν οὗτοι ἐκ περιτροπῆς, ἀνὰ πέντε ἡμέρας ἕκαστος, κατὰ τὸ διάστημα, τὸ ὁποῖον ἐμεσολάβει μετὰ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ διαδόχου του. Τὸ διάστημα τοῦτο ἐκαλεῖτο *interregnum* (μεσοβασιλεία), ὃ δὲ ἀσκῶν τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν *interrex* (μεσοβασιλεὺς). Ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου βασιλέως ἐγίνετο ὑπὸ τῆς ἰδίας βουλῆς τῶν γερόντων, τυπικῶς ὅμως συνέπραττε καὶ ὁ δῆμος διὰ τῆς ἐπικυρώσεώς του.

Ὁ δῆμος. Ὁ βασιλεὺς, ὥς εἵπομεν, ἐφ' ὅσον δὲν μετέβαλλε τὰς βάσεις τοῦ πολιτεύματος, εἶχεν ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. Ἐπομένως σπανίως ἐλάμβανεν ἀφορμὴν νὰ συγκαλέσῃ τὸν δῆμον εἰς ἐκκλησίαν. Συνεκάλει δηλ. αὐτὸν μόνον, ὡσάκις καταδικάσας τινὰ εἰς θάνατον ἐνόμιζεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐρωτήσῃ, ἂν κρίνῃ εὐλογον νὰ ἀφεθῇ τῆς ποινῆς ὁ κατὰδικος, ἢ ὡσάκις ἤθελε τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ δήμου εἰς πράξεις του ἀναφερομένας εἰς τὰ γένη, ἢ ὡσάκις ἐπρόκειτο περὶ κυρώσεως συνθηκῶν μετ' ἄλλων λαῶν, ἵνα αὐταὶ ἔχουν κύρος καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τέλος νέου βασιλέως συνεκαλεῖτο ἡ ἐκκλησία ἵνα ἐγκρίνῃ αὐτὴν τυπικῶς.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐλάβανον μέρος ὅλοι οἱ ἐν ἡλικίᾳ ἐλεύθεροι οἱ ἀνήκοντες εἰς ἓν γένος, καὶ εἰς αὐτὴν παρίσταντο τοποθετημένοι κατὰ φράτρας (*curia*), δηλ. συμπλέγματα γενῶν συνδεομένων διὰ συγγενικῶν δεσμῶν. Αἱ φράτραι κατ' ἀρχὰς δὲν ἦσαν ὁρισμέναι τὸν ἀριθμόν, ὅταν ὅμως αὐταὶ σὺν τῇ αὐξήσει τῶν γενῶν ἀνῆλθον εἰς 30, δὲν ἠῤῥήθησαν περισσότερον, ἀλλὰ τὰ τυχὸν προστιθέμενα γένη ἀνεγράφοντο εἰς τὰς ὑπαρχούσας φράτρας. Οὕτω λοιπὸν κατανεμημένοι εἰς 30 φράτρας ἤκουον τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως. Μετὰ τοῦτο ἐκάστη φράτρε' χωριστὰ ἐπεδοκίμαζεν ἢ ἀπεδοκίμαζε τὰ προτεινόμενα. Ὅσα αἱ περισσότεραι ἐνέκρινον, ἐθεωροῦντο κύρια.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη, ἐπειδὴ κατὰ φράτρας συνήρχετο καὶ κατὰ φράτρας ἐψήφισεν, ὠνομάζετο φρατρικὴ (comitia curiata).

Η σύγκλητος. Πλὴν τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τρίτη ἀρχή, ἡ βουλὴ τῶν γερόντων, ἡ λεγομένη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων σύγκλητος.

Αὕτη κατ' ἀρχὰς ἦτο συνέδριον τῶν ἀρχηγῶν τῶν γενῶν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶχεν ὠρισμένον ἀριθμὸν μελῶν. Κατόπιν ὅμως καθορίσθη ἀριθμὸς τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τότε παρέστη ἀνάγκη ἐκλογῆς αὐτῶν. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη, ὥς ἦτο φυσικόν, ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ βασιλέως, ὁ ὁποῖος εἶχεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἅπαξ ἐξελέγοντο, παρέμενον τοιοῦτοι ἰσοβίως. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν ὠρίσθη εἰς 100, βραδύτερον (ἴσως κατὰ τὴν συνένωσιν τῶν ἐπὶ τοῦ Κυρηναίου λόφου Σαβίνων μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Παλατίνου Ῥωμαίων) ἠϋξήθησαν εἰς 200, καὶ τέλος (ἴσως μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας) ἀνῆλθον εἰς 300.

Ἡ ἐξουσία τῆς βουλῆς τῶν γερόντων βάσιν ἔχει τὴν θεωρίαν, ὅτι ἡ κυριαρχία τῆς πόλεως ἀποτελουμένης ἐκ γενῶν ἀνήκει εἰς τὸ σύνολον τῶν γεναρχῶν, ἀσκεῖται δὲ ὑπὸ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐκλεγομένου βασιλέως. Διὰ τοῦτο κυριώτατον ἔργον τῆς συγκλήτου ἦτο ἡ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως ἐκλογὴ νέου τοιοῦτου καὶ ἡ ἐν τῷ μεταξύ ἄσκησις ὑπ' αὐτῆς τῆς μεσοβασιλείας. Πλὴν τούτου ὅμως ἡ σύγκλητος ἐχρησίμευεν ἀνέκαθεν καὶ ὥς συμβουλευτικὸν σῶμα τοῦ βασιλέως.

3. Τὰ στρατιωτικά.

Κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἦτο ὅμοιος πρὸς τοὺς στρατοὺς ὅλων τῶν ἄλλων ἀρχαίων λαῶν λατινικῶν καὶ ἑλληνικῶν. Ὅταν ἐμελλε νὰ γίνῃ πόλεμος, ὁ βασιλεὺς συνεκάλει τὸν στρατόν. Ὅλοι οἱ πολῖται ὑπέκειντο εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ὁ ὀπλισμὸς τῶν ἐγίνετο ἰδίᾳ δαπάνη, ἡ δὲ θέσις ἐκάστου ἐξηρτάτο ἐκ τῆς περιουσίας του.

Οἱ ὅπωςδήποτε δυνάμενοι νὰ ἐξοπλισθοῦν ἐξ ἰδίων ἀπετέλουν τὸ κυριώτερον σῶμα τοῦ στρατοῦ, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο λεγεών. Ἐτάσσοντο δὲ κατὰ τὴν μάχην εἰς φάλαγγα κατὰ τὸν ἑλληνι-

κὸν τρόπον. Οἱ ἄνδρες δηλ. ἦσαν συσφιγμένοι ὁ εἰς πλησίον τοῦ ἄλλου μὲ τὴν ἀσπίδα εἰς τὴν ἀριστερὰν καὶ τὸ ἀκόντιον προτεταμένον εἰς τὴν δεξιάν, ὥστε ἀπετέλουν ἓνα συμπαγῆ ὄγκον. Ἐπεδίωκον διὰ τούτου νὰ ἀναγκάσουν τὴν ἐχθρικήν φάλαγγα νὰ ὀπισθοχωρήσῃ. Τὸ βάθος τοῦ λεγεῶνος ἦτο ἕξ ἀνδρῶν, τὸ δὲ μέτωπον ἐξηρητᾶτο ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ.

Οἱ πλούσιοι ὑπηρετοῦν ὡς ἱππεῖς. Οὗτοι ἀπετέλουν ἕξ λόχους καὶ ἐτάσσοντο εἰς τὰ δύο κέρατα τοῦ λεγεῶνος.

Οἱ πτωχοὶ τέλος οἱ μὴ ἔχοντες νὰ ἀγοράσουν ὀπλισμὸν ἐμάχοντο ἕξω τοῦ λεγεῶνος ῥίπτοντες ἀκόντια ἢ λίθους. Οὗτοι ἦσαν οἱ ψιλοί.

Κατὰ τοὺς τελευταίους ὅμως χρόνους τῆς βασιλείας συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην σπουδαία στρατιωτικὴ μεταρρυθμίσις, ἡ ὁποία ἀποδίδεται ὑπὸ τῆς παραδόσεως εἰς τὸν βασιλέα Τύλλιον.

Ἡ τάξις τῶν πληβείων ἀφ' ἐνὸς μὲν ἕνεκα τῶν συνεχῶν κατακτήσεων τῆς Ῥώμης, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἕνεκα τῆς συρροῆς πολλῶν ξένων εἰς αὐτὴν χάριν ἐμπορίου, εἶχεν αὐξήσῃ πολὺ. Ἐν ᾧ ὅμως οὗτοι σπῆλαιον τῆς προστασίας τῶν νόμων καὶ ἐπλούτουν εἰς τὴν πόλιν, ἐν τούτοις ὅλα τὰ βάρη τῆς πόλεως καὶ ἰδίως τὰ τῆς στρατεύσεως κατεπίεζον μόνον τοὺς πολίτας. Ἐνεκα τούτου ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ συμμετάσχουν καὶ οὗτοι ὅχι μόνον τῶν φόρων ἀλλὰ καὶ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἐκτοτε ὁ ὄργανισμὸς τοῦ στρατεύματος μετεβλήθη ὡς ἑξῆς:

Πᾶς ἔχων ἐγκατάστασιν εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τοῦ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τοῦ 60ου ἦτο ὑπόχρεως εἰς στρατεύειν καὶ πρὸς τοῦτο κατετάσσετο εἰς μίαν ἐκ τῶν πέντε συμμοριῶν (classes). Εἰς τὴν Α' κατετάσσοντο οἱ ἔχοντες κτῆμα ἀξίας μεγαλυτέρας τῶν 100 μνῶν. Οὗτοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἔχουν ἐκτὸς τοῦ ξίφους καὶ τοῦ δόρατος πλήρη ἀμυντικὸν ὀπλισμὸν, (θώρακα, πρικεφαλαίαν, ἀσπίδα μεγάλην καὶ κνημίδας) καὶ ἀπετέλουν τὴν κνηριωτάτην στρατιωτικὴν δύναμιν. Εἰς τὰς ἄλλας κατετάσσοντο οἱ ἔχοντες κτῆμα ἀξίας 75, 50, 25 καὶ 12½ μνῶν. Οὗτοι ὑπεχρεοῦντο μὲν εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὅχι ὅμως νὰ ἔχουν πλήρη ἀμυντικὸν ὀπλισμὸν. Οἱ τῆς Βας τάξεως ἐστεροῦντο θώρακος καὶ κνημίδων, οἱ δὲ τῆς Δης καὶ Εἰς δὲν εἶχον καθόλου ἀμυντικὸν ὀπλισμὸν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν τότε ὑπάρχουσαν

διαίρεσιν τῆς γῆς οἱ ἔχοντες κτῆμα ἀξίας 100 μνῶν ἦσαν οἱ ἡμίσεις τῶν ἰδιοκτητῶν, οἱ τῆς Αἡς τάξεως ἦσαν τόσοι, ὅσοι καὶ εἰς τὰς τέσσαρας ἄλλας ὁμοῦ λαμβανομένας.

Ὅλος οὗτος ὁ στρατεύσιμος πληθυσμὸς διηρεῖτο εἰς δύο κατηγορίας ἀναλόγως τῆς ἡλικίας του. Καὶ οἱ μὲν νεώτεροι (juniores) οἱ ἔχοντες ἡλικίαν 17—46 ἐτῶν ἦσαν κυρίως οἱ μάχιμοι στρατιῶται οἱ μετέχοντες τῶν πολέμων. Οἱ δὲ πρεσβύτεροι (seniores) οἱ ἔχοντες ἡλικίαν 46—60 ἐτῶν ἐχρησίμευον πρὸς φρουρῆσιν τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Ἐκάστη δὲ πάλιν ἐκ τῶν ἡλικιῶν ἦτο διηρημένη εἰς 85 λόχους ἐξ 100 ἀνδρῶν (centuria). Ἐκ τούτων 40 μὲν περιελάμβανεν ἡ Αἡ τάξις, ἀνὰ 10 ἑκάστη ἐκ τῶν τριῶν ἐπομένων, καὶ 15 ἡ Εἡ. Παρετάσσοντο δέ, ὅπως καὶ πρὶν, εἰς φάλαγγα βάθους 6 ἀνδρῶν. Καὶ τοὺς μὲν τέσσαρας πρώτους στοίχους τῆς φάλαγγος ἀπετέλουν οἱ λόχοι τῆς Αἡς τάξεως, τοὺς δὲ ἄλλους δύο οἱ λόχοι τῆς Βας καὶ Γης τάξεως. Οἱ λόχοι τέλος τῆς Δης καὶ Εἰς τάξεως ἐτοποθετοῦντο ὀπισθεν τῆς φάλαγγος ἢ παρ' αὐτήν. Ἐκτὸς τῶν λόχων τούτων τῶν δύο ἡλικιῶν ὑπῆρχον προσέτι καὶ δύο λόχοι σαλπικιῶν, δύο λόχοι ἐργατῶν καὶ εἰς ἀναπληρωτῶν καὶ ὑπηρετῶν. Εἰς τὸ περικλινὲς τοῦτο στράτευμα προσετίθετο καὶ τὸ ἵππικόν, εἰς τὸ ὁποῖον κατετάσσοντο μετὰ δοκιμασίαν οἱ πλουσιώτεροι τῶν πολιτῶν. Τώρα ὅμως ἀπετελεῖτο ἐκ 1800 ἱππέων διηρημένων εἰς 18 λόχους. Ὡστε οἱ ὅλοι λόχοι τοῦ Ῥωμαικοῦ στρατοῦ ἀνῆλθον εἰς 193.

Φυσικὸν ἐπακολούθημα τῆς μεταρρυθμίσεως ταύτης ὑπῆρξε καὶ ἡ λεγομένη τίμησις. Τότε δηλ. κατὰ πρῶτον ἔγινε κτηματολόγιον, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἰδιοκτῆται κατέγραφον τοὺς ἀγρούς των καὶ τὰ ἐξαρτήματα αὐτῶν, ἐργάτας, δούλους καὶ κτήνη παντοειδῆ. Τὸ κτηματολόγιον, τὸ ὁποῖον ἦτο συγχρόνως καὶ στρατιωτικὸς κατάλογος, ἀνεθεωρεῖτο ἀνὰ τέσσαρα ἔτη.

Ἡ μεταρρυθμίσις αὕτη ἐκ πρώτῃ ὀψεως φαίνεται ἔχουσα χαρακτῆρα μόνον στρατιωτικόν. Ἐν τούτοις ἔσχε πολιτικὰς συνεπειάς σπουδαιοτάτας. Οἱ στρατιωτικῶς κατὰ λόχους συντεταγμένοι ἰδιοκτῆται πολῖται ἤρχισαν κατὰ μικρὸν νὰ συμμετέχουν εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἀπετέλεσαν τὴν λεγομένην λοχίτιν ἐκκλησίαν. Ταύτης ὅμως ἡ δρᾶσις ἀναφαίνεται κυρίως μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας.

4. Τὸ δίκαιον.

Εἰς ὅλους τοὺς ἀρχαίους λαοὺς κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρό-
νους ἐπεκράτει ἡ αὐτοδικία. Ταύτης ἀμυδρὰ εἰκὼν ὑπάρχει καὶ
εἰς τὰς παλαιὰς παραδόσεις τῆς Ῥώμης, αἱ ὁποῖαι κατακρίνουν
αὐτήν. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς τὴν Ῥώμην περιεστάλῃ πολὺ ἔνworis.

Εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης ἀνῆκεν εἰς τὴν
κοινότητα, δηλ. εἰς τὸν βασιλέα. Ἡ δύνατο ὅμως οὗτος νὰ προσ-
λάβῃ καὶ συμβούλους συγκλητικούς, εἰς ἓνα ἐκ τῶν ὁποίων ὡς
ἀντιπρόσωπόν του ἄφινε πολλὰκις τὴν ἐξακολούθησιν τῆς δίκης.

Ἄλλ' αἱ γυναῖκες καὶ οἱ δοῦλοι δὲν ἐθεωροῦντο μέλη τῆς κοι-
νότητος. Διὰ τοῦτο τοὺς μὲν δούλους ἐδίκασεν ἀμέσως ὁ κύριος,
τὰς δὲ γυναῖκας ὁ πατήρ, ὁ σύζυγος, ἢ ὁ πλησιέστερος συγγενής.
Τοὺς υἱοὺς ὅμως καὶ ἐγγόνους τοὺς ὑποκειμένους εἰς τὴν πατρι-
κὴν ἐξουσίαν ἐδίκασεν ἀπὸ κοινοῦ ὁ πατήρ μετὰ τοῦ βασιλέως.

Αἱ δίκαι εἶχον ἢ δημόσιον ἢ ἰδιωτικὸν χαρακτήρα, καθόσον
τὸ ἀδίκημα προσέβαλλε τὸ δημόσιον ἢ τοὺς ἰδιώτας. Ἡ προδοσία,
ἡ ἀντίστασις κατὰ τῆς ἀρχῆς, ἡ πατροκτονία, ὁ βιασμός, ὁ ἐμπρη-
σμός, ἡ ψευδομαρτυρία, ἐπειδὴ διετάρασσον τὴν δημοσίαν τάξιν,
ἐθεωροῦντο δημόσια ἀδικήματα. Εἰς αὐτὰ ὁ βασιλεὺς παρενέβαι-
νεν αὐτεπαγέλτως, καὶ ἡ δι' αὐτὰ τιμωρία ἦτο ὁ θάνατος. Ὡς-
αύτως δημόσιον ἀδίκημα ἐθεωρεῖτο καὶ ἡ παράβασις ἀστυνομι-
κῶν διατάξεων, ἀλλ' αὕτη ἐτιμωρεῖτο διὰ προστίμου ἢ διὰ μαστι-
γώσεως. Βασανιστήρια πρὸς ὁμολογίαν τοῦ ἐγκλήματος μόνον
εἰς τοὺς δούλους ἐπεβάλλοντο. Ἡ προφυλάκισις ἦτο συνήθης,
ἀφίνετο ὅμως ὁ κατηγορούμενος καὶ ἐλεύθερος δι' ἐγγυήσεως.

Ὅταν διὰ τοῦ ἀδικήματος προσεβάλλετο ἰδιώτης, τοῦτο ἐθε-
ωρεῖτο ἰδιωτικόν. Εἰς τὰ ἰδιωτικὰ ἀδικήματα ὁ βασιλεὺς ἐπενέ-
βαινε μόνον κατόπιν μηνύσεως, ἵνα δοθῇ ἡ δέουσα ἱκανοποίη-
σις εἰς τὸν ἀδικηθέντα. Ἐὰν ὁ ἀδικήσας δὲν ἠδύνατο νὰ ἀπο-
τίσῃ ταύτην, παρεδίδοτο ὡς δοῦλος εἰς τὸν παθόντα. Ἐν περι-
πτώσει δὲ σωματικῆς βλάβης ὁ παθὼν ἠδύνατο νὰ ἀπαιτήσῃ
ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ.

Ὡς πρὸς τὰς κληρονομίας ἴσχυεν ὅτι ἡ καίωμα κληρονομίας
ἐπὶ τῆς περιουσίας τῶν ἀποθνήσκόντων εἶχον μόνον οἱ πλησιέ-

στατοι συγγενείς. Οἱ ἔχοντες τὸν αὐτὸν βαθμὸν συγγενείας ἐλάμβανον ἴσα μερίδια. Τὸ αὐτὸ δὲ δικαίωμα εἶχον καὶ αἱ γυναῖκες. Ἡ χήρα εἶχεν ἴσον μερίδιον μὲ τὰ τέκνα. Μεταβολὴ τῆς κληρονομικῆς τάξεως δὲν ἠδύνατο νὰ γίνη ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ δήμου. Διὰ τοῦτο, ὅσakis τις ἠθελε νὰ παραβῇ τὴν τάξιν ταύτην, μετεβίβαζε ζῶν τὴν περιουσίαν του εἰς τινα φίλον του, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ τὴν διέθετε κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ ἀποθανόντος.

17/201 5. Ἡ θρησκεία.

Οἱ ῥωμαῖοι θεοί. Οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες ἐλάτρευον τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, αἱ ὁποῖαι ἐνέπνεον εἰς αὐτοὺς εὐγνώμοσύνην ὡς εὐεργετικαὶ ἢ φόβον ὡς καταστρεπτικαί. Ἀλλὰ προικισμένοι μὲ φαντασίαν ὀλιγώτερον ζωηρὰν τῆς τῶν Ἑλλήνων δὲν ἐπροσωποποίησαν αὐτάς, ὡς οἱ Ἕλληνες. Δὲν ἔδωκαν δηλ. εἰς αὐτάς μορφήν ἀνθρωπίνην καὶ τὰς ἀδυναμίας καὶ τὰ πάθη τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε περιέβαλον αὐτάς διὰ μύθων καὶ παραδόσεων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἄφινον τὴν κυρίαν ἔννοιαν ἐκάστης θεότητος ξηρὰν καὶ ἀμετάβλητον. Διὰ τοῦτο ἡ Ῥώμη κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχεν οὔτε ναοὺς οὔτε ἀγάλματα τῶν θεῶν.

Κέντρον τῆς θρησκείας τῶν Ῥωμαίων, πρὶν ἔλθουν εἰς ἐπιμειξίαν πρὸς ἄλλους λαοὺς καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἦτο ὁ θεὸς Mars, ὁ ὑπὸ τῶν Σαβίνων καλούμενος Κυρῖνος, ὁ φονικὸς δηλ. θεὸς ὁ σείων τὸ δόρυ καὶ καταβάλλων τοὺς πολεμίους καὶ προφυλάσσων τὰς ἀγέλας. Ἐξ αὐτοῦ ὠνομάσθη ὁ πρῶτος μὴν τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἡμερολογίου, ὁ δὲ λύκος, τὸ ἱερὸν αὐτοῦ θηρίον, ἦτο τὸ ἐπίσημον σύμβολον τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων.

Ἰσότημος πρὸς τὸν Martem εἶναι ὁ Jupiter, ὁ κατὰ πρῶτον προστάτης τοῦ οἴνου. Ὁ Jupiter εἶναι ὁ πολιτικὸς θεὸς τῶν Ῥωμαίων, ὅπως ὁ Mars εἶναι ὁ πολεμικὸς.

Εἰς τὰς ἀρχαιοτάτας ὡσαύτως τῶν Ῥωμαίων ἀντιλήψεις ἀνήκουν πρὸ πάντων αἱ ἀφηρημέσαι θεότητες αἱ ἐκπροσωποῦσαι τὴν σπορὰν (Saturnus), τὸν σῖτον (Geres), τὸν θερισμόν (Ops), τὴν γῆν (Tellus), τὰ ὅρια τῶν κτημάτων (Terminus).

Εἰδικωτάτη μορφή ῥωμαϊκοῦ θεοῦ καὶ ἴσως ἡ μόνη, τῆς ὁποίας εὐρέθῃ γνήσιον ἰταλικὸν εἶδωλον, εἶνε ἡ τοῦ διπροσώ-

που Ἰανοῦ, θεοῦ τῆς εἰσόδου, τὸν ὁποῖον ἐπεκαλοῦντο οἱ Ῥωμαῖοι, πρὶν ἀρχίσουν οἰονδήποτε ἔργον. Τοῦ θεοῦ τούτου ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ῥώμην ναός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν ὤφειλε νὰ εἶναι ἀνοιχτός καθ' ὅλον τὸ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον εὗρισκοντο εἰς πόλεμον, καὶ ἰσθὺς δέ, ὅταν εἶχον εἰρήνην.

Ὡσαύτως μεγάλης σημασίας θεοὶ ἦσαν ὁ Neptunus τῆς θαλάσσης, ὁ Portunus τῶν λιμένων καὶ ὁ Volturnus τῶν ποταμῶν.

Ἡ βιομηχανία καὶ ἡ τέχνη ἐκπροσωποῦνται ὑπὸ τοῦ Βουλκάνου (Vulcanus), ὁ ὁποῖος ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν ἐλληνικὸν Ἡφαιστον. Ἄλλοι δὲ θεοὶ ἦσαν ἡ Juno τοῦ φωτός, ἡ Minerva τῆς μνήμης, ἡ Venus τῶν κήπων, ἡ Diana τῆς λατινικῆς συμμοχίας καὶ ὁ Orcus τοῦ Ἅδου.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν θεῶν τούτων, οἱ ὁποῖοι ἐξεπροσώπουν τὰς ἀλλουστέρας καὶ ἀτομικωτέρας ἐννοίας, εἶχον καὶ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ἐξεπροσώπουν ἐννοίας εὐρύτερας καὶ γενικωτέρας. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ δαίμονες τῶν ἀγρῶν, τῶν δασῶν, τῶν πηγῶν καὶ μάλιστα τοῦ οἴκου καὶ τοῦ κοιτῶνος, ἡ Ἑστία, οἱ Πανάται (οἱ πατῆρες θεοὶ) καὶ οἱ Λάρητες (οἱ προστάται τῆς οἰκογενείας δαίμονες). Ὡσαύτως ἐθεώρουν ὡς θεότητες τὴν Εἰρήνην, τὴν Νίκην, τὴν καλὴν Πίστιν, τὴν Ἑλπίδα, τὴν Εὐσέβειαν, τὴν Τύχην.

Ἡ λατρεία. Βάσις τῆς λατρείας τῶν Ῥωμαίων, ὡς καὶ τῶν Ἑλλήνων, ἦτο ἡ ἀνταλλαγὴ ὑπηρεσιῶν. Ὁ ἄνθρωπος προσέφερεν εἰς τὸν θεὸν δῶρα καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν ἐπερίμενεν ὅτι ὁ θεὸς θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτὸν μίαν ὑπηρεσίαν. Προσέφερον δὲ εἰς τοὺς θεοὺς οἱ Ῥωμαῖοι ἰδίως τροφίμα, γάλα, καὶ οἶνον, τὰ ὁποῖα ἔχυνον εἰς τὴν γῆν, καρποὺς καὶ πλακοῦντας, τοὺς ὁποίους ἀπέθετον ἐπὶ τοῦ βωμοῦ. Ἡ μᾶλλον εὐπρόσδεκτος ὅμως προσφορά ἦτο ἡ θυσία ζῴου, ἰδίως χοίρου, προβάτου ἢ βοός. Τὸ ζῷον ὠδηγεῖτο πρὸς τοῦ βωμοῦ στολισμένον τὴν κεφαλὴν με ταινίας. Ἐκεῖ ἐσφάζετο καὶ τὸ μὲν λίπος καὶ τὰ ὀστέα ἐκαίοντο ἐπὶ τοῦ βωμοῦ, τὸ δὲ κρέας ἐψήνετο καὶ ἐτρώγετο ὑπὸ τῶν παρευρισμένων εἰς τὴν θυσίαν. Ναοὺς οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχον. Εἰς τοὺς θεοὺς καθιέρωνον μόνον χώρους τινας ἢ τεμένη. Βραδύτερον ὅμως παρέλαβον παρὰ τῶν Τυρρηνῶν τὴν συνήθειαν νὰ οἰκοδομοῦν ναοὺς πρὸς κατοικίαν τῶν θεῶν.

Ἱερατικοὶ σύλλογοι. Διὰ τὴν ἰδιωτικὴν λατρείαν οὐδεμία

μεσολάβησις ἱερέων ἦτο ἀναγκαία. Ὅσοι εἶχον ἀνάγκην νὰ ἐπι-
καλεσθῶν θεόν τινα ἀπηυθύνοντο ἀμέσως πρὸς αὐτόν. Ἡ λα-
τρεία ἰδίως τῶν οἰκογενειακῶν θεῶν ἐγένετο ὑπ' αὐτῆς τῆς οἰ-
κογενείας. Ἐν ἐκάστῳ οἴκῳ ὑπῆρχεν ἡ ἱερὰ Ἑστία. Παρ' αὐτὴν
ἐπίστευον ὅτι διέμενεν ὁ προστάτης τῆς οἰκογενείας δαίμων, Lar,
καὶ παρ' αὐτὴν διετήρουν τοὺς penates, μικρὰ εἰδωλα τῆς οἰ-
κογενείας. Εἰς τοὺς οἰκιακοὺς τούτους θεοὺς ἐκάστη οἰκογένεια
προσέφερε λατρείαν. Πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ φαγητοῦ ὤφειλον
νὰ ἀπευθύνουν πρὸς αὐτοὺς ἱκεσίαν καὶ νὰ προσφέρουν ὀλίγον
οἶνον καὶ μέρος τῆς τροφῆς.

Δὲν εἶχεν ὅμως τὸ πρᾶγμα ὁμοίως καὶ διὰ τὴν δημοσίαν λα-
τρείαν. Κατ' ἔτος εἰς ὠρισμένας ἐποχὰς ἐπανηγύριζον ὠρισμένας
ἐορτὰς καθιερωμένας εἰς ἓνα θεόν, τοῦ ὁποίου ἐξήτουν τὴν εὖ-
νοιαν. Τὰς δημοσίας ταύτας ἐορτὰς τῶν θεῶν ἤσκουν ἐν ὀνόματι
τῆς πόλεως εἰδικοί σύλλογοι ἱερέων, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶχεν
ὠρισμένα ἔργα. Τοιοῦτοι ἦσαν αἱ ἑξῆς : Οἱ 15 Flamines, ἱερεῖς
τῶν μεγαλυτέρων θεῶν, οἱ 12 Salii ἱερεῖς τοῦ Ἄρεως, οἱ 12
Fratres arvales, ἱερεῖς τῆς παραγωγικῆς θεᾶς Dea dia, οἱ Lu-
perci, ἱερεῖς τοῦ Φαύνου(=εὐνοϊκοῦ θεοῦ) καὶ αἱ 6 Ἑστιάδες
παρθένοι ἀφιερωμένοι εἰς τὸ νὰ φυλάττουν ἀσβεστον τὸ ἱερὸν
πῦρ τῆς Ἑστίας τῆς πόλεως.

Ποντίφηκες. Οἱ ἱερατικοὶ σύλλογοι ἦσαν ἀφιερωμένοι εἰς τὴν
λατρείαν ὠρισμένων θεῶν. Ἐκτὸς τούτων ὅμως ὑπῆρχε καὶ ἄλλη
τάξις ἱερέων, οἱ ποντίφηκες, οἱ ὁποῖοι ἔργον εἶχον νὰ τηροῦν
τοὺς πατροπαράδοτους νόμους τοὺς ἀναφερομένους γενικώτερον
εἰς τὴν λατρείαν τῶν θεῶν καὶ τὴν θρησκείαν. Οἱ ποντίφηκες
ἦσαν 5, ὠνομάσθησαν δ' οὕτω ἐκ τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον κατ' ἀρ-
χὰς εἶχον νὰ κατασκευάζουν ἐκάστοτε ἢ διακόπτουν τὴν γέφυραν
τῆς Τιβέρεως (pontifex=γεφυροποιός). Ἦσαν λοιπὸν μηχανικοὶ
ἀρτίζοντες καλῶς τοὺς συνδυασμοὺς τῶν μέτρων καὶ τῶν ἀριθ-
μῶν. Ἐνεκα τούτου εἶχον καὶ τὸ ἔργον νὰ καταστρώνουν τὸ ἐπί-
μον ἡμερολόγιον καὶ νὰ φροντίζουν, ἵνα πᾶσα θρησκευτικὴ
ἢ δικαστικὴ πράξις γίνεται κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν.

Φιτιάλοι. Καὶ οὗτοι, ὅπως οἱ ποντίφηκες, δὲν ἦσαν ἀφι-
ερωμένοι εἰς τὴν λατρείαν ἐνὸς ὠρισμένου θεοῦ. Οἱ φιτιάλοι,
24 τὸν ἀριθμόν, ἀπετέλουν σύλλογον καὶ ἔργον εἶχον νὰ δια-

ὑπέθετον ὅτι οἱ θεοὶ ἔστειλαν αὐτὸ πρὸς ἀποτροπὴν ἀρξαμένης ἐπιχειρήσεως. Ὡς ἀπαίσια δὲ σημεῖα ἐθεώρουν τὴν θύελλαν, τὴν ἀστραπὴν, τὸν κεραυνόν, τὸν σεισμόν κ. τ. ὅ.

Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐθεώρουν τὰς ψυχὰς τῶν νεκρῶν (Manes) ὡς πνεύματα ἰσχυρά. Ταύτας ἔπρεπε νὰ περιποιῶνται, διότι, ἂν τὰς παρημέλουν, ἐπανήρχοντο εἰς τὴν γῆν καὶ ἐτρόμαζον καὶ ἐβασάνιζον τοὺς ζῶντας. Ὅταν λοιπὸν ἀπέθνησκέ τις, ἔπρεπε νὰ τὸν θάψουν κατὰ τὸν καθιερωμένον τρόπον. Παρὰ τὸν οἰκογενειακὸν τάφον, ὁ ὁποῖος ἦτο πάντοτε ἔξω τῆς πόλεως, ἐσώρευον ξύλα καὶ ἐσχημάτιζον πυράν. Ἐπ' αὐτῆς ἔκαιον τὸ σῶμα. Κατόπιν ἔθετον τὴν τέφραν εἰς μίαν κάλπην καὶ ἐτοποθετοῦν αὐτὴν εἰς τὸν τάφον, ὁ ὁποῖος ἦτο ναῖσκος καθιερωμένος εἰς τὰς Manes. Ἐπειτα ἔφερον εἰς τὸν νεκρὸν φαγητόν. Ἐχυνον δηλ. οἶνον ἢ γάλα εἰς τὴν γῆν, ἄφινον εἰς ἀγγεῖα πλακοῦντας, ἔσφαζον ζῶα καὶ ἔκαιον τὸ κρέας τῶν. Τὰς προσφορὰς δὲ ταύτας ἐπανελάμβανον κατ' ἔτος.

Ἑνὰ θρησκευόμενα. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων παρέλαβον θρησκευτικὰς τινὰς δοξασίας καὶ ἄλλους τρόπους λατρείας παρὰ τῶν γειτόνων τῶν, τῶν Τυρρηνῶν καὶ ἰδίως τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύμης. Παρὰ τῶν τελευταίων παρέλαβον καὶ τὰ βιβλία τῶν χρησμῶν τῆς Σιβύλλης, ἱερείας τοῦ Ἀπόλλωνος, ἣ ὁποία εἰς σπῆλαιόν τι παρὰ τὴν Κύμην ἔδιδε χρησμούς. Πρὸς φύλαξιν καὶ ἐρμηνεῖαν τῶν βιβλίων τῆς Σιβύλλης κατέστησαν ἰδιαιτέρον σύλλογον ἱερέων, τὸν τῶν δύο ἱεροποιῶν (duoviri sacris faciundis), οἱ ὁποῖοι εἶχον ὡς ἀκολούθους καὶ δύο δοῦλους γνωρίζοντας τὴν Ἑλληνικὴν. Πρὸς τοὺς φύλακας τῶν χρησμῶν ἀπηυθύνοντο οἱ Ῥωμαῖοι, ὡςάκις ἐθεωρεῖτο ἀναγκαία ἰδιαιτέρα ἱεροπραξία πρὸς ἀποτροπὴν δεινοῦ καὶ δὲν ἐγνώριζον, κατὰ ποῖον τρόπον καὶ κατὰ ποίους τύπους ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ εὐχή.

Ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθουν εἰς σχέσεις. Καὶ ὁ Ἡρακλῆς πολὺ ἐνωρίς ἐνεκλιματίσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐθεωρήθη ὡς θεὸς τοῦ κέρδους, τῶν ὄρκων καὶ τῶν συνθηκῶν ἐταυτίσθη πρὸς τὸν λατινικὸν θεὸν Πίστιον (Deus Fidius). Εἰς αὐτὸν οἱ στρατηγοὶ ἀφιέρωνον τὸ $\frac{1}{10}$ τῶν λαφύρων, καὶ οἱ ἔμποροι τὸ $\frac{1}{10}$ τῶν κερδῶν.

Ὡσαύτως οἱ θεοὶ τῶν ναυτιλλομένων Κάστωρ καὶ Πολυδεύ-

κης, ὁ θεὸς τῆς ἐμπορίας Ἑρμῆς, καὶ ὁ θεὸς τῆς ὑγείας Ἀσκληπιὸς πρωϊμώτατα ἐγνώσθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλὰ καὶ ὁ Liber pater (πατὴρ ἐλευθερωτῆς) ἐταυτίσθη πρὸς τὸν θεὸν τοῦ οἴνου Διόνυσον, ὁ ὁποῖος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐλέγετο Λυαῖος, καὶ ὁ Dispater (πλούσιος πατὴρ) πρὸς τὸν Πλούτωνα. Αὕτῃ τέλος ἡ θεὰ τῆς Λατινικῆς συμμαχίας Diana ἐταυτίσθη πρὸς τὴν Ἀρτέμιδα.

18/26. Ὁ ἰδιωτικὸς βίος.

Οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος ἦσαν λαὸς ἀγροτῶν καὶ πολεμιστῶν, ἔζων ἐπομένως βίον ἀπλούστατον.

Ἡ κατοικία. Ὁ οἶκος τῶν Ῥωμαίων ἦτο χαμηλός, ἄνευ πατώματος, ξυλόκτιστος καὶ ἀχυροσκεπής. Βραδύτερον ἐκτιζον τὰ μὲν θεμέλια μὲ λίθους, τοὺς δὲ τοίχους μὲ πλίνθους ὠμάς, τὰς

ὁποίας ἐπέχριον μὲ ἄσβεστον. Εἰς τὸ μέσον τῆς ὀροφῆς τοῦ οἰκήματος ἄφινον ἀνοίγμα τετράγωνον μεταξὺ τεσσάρων ξυλίνων στύλων διὰ νὰ ἐξέρχεται ὁ καπνὸς καὶ εἰσέρχεται τὸ φῶς. Ἀπέναντι δὲ τοῦ ἀνοίγματος αὐτοῦ εἰς τὸ ἔδαφος ὑπῆρχεν ὀπή διὰ νὰ διοχετεύωνται τὰ ὕδατα τῆς βροχῆς.

Ὁ Ῥωμαϊκὸς οἶκος κατ' ἀρχὰς δὲν εἶχε πρόδομον, ἀφίνετο ὅμως χωρὸς τις μεταξὺ τῆς θύρας τοῦ οἴκου καὶ τῆς ὁδοῦ ἄστεγος.

Εἰκ. 10. Ἀρχαϊκὴ Ῥωμαϊκὴ οἰκία.

Περὶ τὸ κυρίως οἶκημα τέλος ὑπῆρχον δωμάτια μικρὰ χρησιμεύοντα ὡς ἀποθήκαι.

Ὑπὸ τὴν μαυρισμένην στέγην τοῦ κυρίου οἰκήματος (atrium) εἰς μίαν γωνίαν ὑποῦτο ἡ Ἑστία, τὸ ἱερὸν τῶν ἐφεστιῶν θεῶν, καὶ ἡ συζυγικὴ κλίνη. Ἐκεῖ ἐμαγαίρευον καὶ ἔτρωγον. Ἐκεῖ ὁ οἰκοδεσπότης ἐδέχετο τοὺς ξένους του. Ἐκεῖ ἡ οἰκοδόσποινα ὑφαίνεν

ἐν μέσῳ τῶν θεραπειῶν της. Ἐκεῖ τέλος ἦτο τὸ ἐρμάριον καὶ τὸ κιβώτιον, ὅπου ἐφύλασσον τὰ ἀντικείμενα τῆς οἰκιακῆς χρήσεως.

Εἰκ. 11. Ῥωμαῖοι περιβεβλημένοι τῆβεννον.

Εἰκ. 12. Ῥωμαῖοι ταξιδιώται ἐν πανδοχείῳ.

Ἡ ἐνδυμασία. Οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἐφόρουσαν συνήθως ἐν μόνον ἐνδυμα, τὸν χιτῶνα (tinica) ἐκ χονδροῦ μαλλίου, ὃ ὁποῖος

μετὰ ἢ ἄνευ χειρίδων συνεκρατεῖτο διὰ ζώνης καὶ κατήρχετο μέχρι κάτω τοῦ γόνατος. Ὁ χιτῶν τῶν συγκλητικῶν ἦτο στολισμένος μὲ εὐρεῖαν πορφυρᾶν παρυφὴν (lati clavia). Κατὰ τὰς ἐορτὰς ὅμως καὶ κατὰ τὴν ἐνάσκησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων των ἐφόρουν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὲρ ῥάνω τοῦ χιτῶνος τὴν τήβεννον (toga), μέγα τεμάχιον λευκοῦ μαλλίνου ὑφάσματος σχήματος ἡμικυκλικοῦ. Τὸ ἔνδυμα τοῦτο ἦτο διακριτικὸν τὸν πολιτῶν καὶ

Εἰκ. 13. Ἐνδυμασίαι γυναικῶν.

διὰ τοῦτο ἦτο ἀπηγορευμένον εἰς τοὺς ξένους καὶ τοὺς δούλους. Κατὰ τὰ ταξείδια τέλος καὶ ὅταν ἦτο ψυχρός, ἐφόρουν μάλλινον μανδύαν (paenula) ἄνευ χειρίδων, ὅστις ἐκάλυπτεν ὅλον τὸ σῶμα καὶ τοὺς βραχίονας καὶ ἔφερε προσηρτημένον ὀπισθεν δεξιὸν κάλυμμα (cuculus) χρησιμεῖον διὰ νὰ καλύπτεται ἐν ἀνάγκῃ ἡ κεφαλὴ. Ὡς κόσμημα ἔφερον δακτύλιον σιδηροῦν εἰς τὴν ἀριστεράν χειρα.

Καὶ αἱ γυναῖκες ἐφόρουν χιτῶνα κατερχόμενον μέχρι τῶν ποδῶν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἐσθῆτα χειριδωτὴν stola) προσκολλημένην εἰς τὸ σῶμα διὰ ζώνης. Ἐξερχόμεναι δὲ ἐφόρουν ἐπενδύτην (palla), ὅμοιον πρὸς τὸ ἐλληνικὸν ἱμάτιον.

Ἄνδρες καὶ γυναῖκες τέλος δὲν ἐφόρουν περικνημίδας, ἀλλὰ μόνον ὑποδήματα (calceus, καλύπτοντα ὅλον τὸν πόδα καὶ συγ-

κρατούμενα ἔμπροσθεν διὰ ταινίας διασταυρουμένης. Τὰ τῶν συγκλητικῶν ἦσαν ἐρυθρὰ καὶ ἐκοσμοῦντο μὲ μηνίσκον (lunula).

Ἡ τροφή. Οἱ ἀρχαῖοι Ῥωμαῖοι ἔτρωγον ὀλίγον. Ἐκαμνον μόνον ἐν πραγματικὸν γεῦμα, τὸ τῆς μεσημβρίας, ἀποτελούμενον ἐξ ἄρτου καὶ ὀσπρίων νωπῶν ἢ διατηρημένων εἰς τὴν ἄλμην. Ἐτρωγον δὲ καθήμενοι μὲ κοχλιάριον ἢ μὲ τοὺς δακτύλους. Κατὰ τὰ γεύματα, εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον προσκεκλημένους, προσέθετον εἰς τὸ γεῦμα καὶ ἰχθῦς ἢ ῥᾶ καὶ εἶδος ἐπιδορπίου ἀποτελουμένου ἐκ καρπῶν καὶ πάστας. Κρέας δὲν ἔτρωγον σχεδὸν παρὰ μόνον τὸ τῶν ζῴων τῶν θυσιασθέντων κατὰ τὰς ἐορτάς. Ἐπινον δὲ οἶνον ἀρωματισμένον ἢ σιρόπιον ἐκ γλεύκους μεμειγμένον μὲ ὕδωρ. Αἱ γυναῖκες οὐδέποτε ἔπινον οἶνον.

Τὴν πρωΐαν εἴτε εἰς τὴν οἰκίαν, εἴτε εἰς τὴν ἐργασίαν ἐπρογευμάτιζον μὲ διπυρίτην ἢ ἄρτον καὶ τυρόν. Τὴν ἑσπέραν δὲ ἔτρωγον διπυρίτην ἢ ἄρτον καὶ κάρυα, καρπούς καὶ ὀλίγον οἶνον.

Ἀσχολίαι. Γεωργία. Ἐμπόριον. Οἱ Ῥωμαῖοι διῆγον βίον πολὺ μονότονον. Οἱ πλεῖστοι εἶχον τὴν κατοικίαν των εἰς τοὺς ἀγρούς. Ἐκεῖ ὅλην τὴν ἡμέραν οἱ μὲν ἄνδρες εἰργάζοντο ἔξω τοῦ οἴκου εἰς τὰς ἐργασίας των, αἱ δὲ γυναῖκες ἐντὸς αὐτοῦ ἡσυχολοῦντο εἰς οἰκιακὰς ἐργασίας καὶ εἰς κατασκευὴν ὑφασμάτων.

Αἱ διασκεδάσεις ἦσαν πολὺ σπάνιαι, δύο ἢ τρεῖς μεγάλαι ἐορταὶ εἰς τὴν Ῥώμην, κατὰ τὰς ὁποίας ἐγίνοντο ἀρματοδρομίαι καὶ ἵπποδρομίαι. Ταξείδια χάριν διασκεδάσεως δὲν ἔκαμνον καὶ δὲν εἶχον ἄλλας ἀμάξας ἐκτὸς τῶν χρησίμων διὰ τὰς ἐργασίας.

Οἱ Ῥωμαῖοι κυρίως ἡσυχολοῦντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν, εἰς τοὺς ὁποίους παρῆγον ἰδίως δημητριακοὺς καρπούς, ἀλλὰ καὶ ὀσπρία καὶ λάχανα. Ἐκαλλιέργουν ὅμως προσέτι τὴν ἄμπελον, τὴν συκῆν καὶ βραδύτρον τὴν ἐλαίαν. Εἰς τὸ ἄροτρον ἐξ-ύγνουον τοὺς βοῦς, ὡς φορτηγὰ δὲ ζῶα ἐχρησιμοποιοῦν τοὺς ἵππους, τοὺς ὄνους καὶ τοὺς ἡμιόνους. Ἐκτὸς τούτων ὅμως εἶχον καὶ πρόβατα καὶ αἴγας, τὰς ὁποίας ἐβοσκον εἰς τὰς κοινὰς βοσκάς, καὶ χοίρους καὶ κατοικίδια πτηνὰ, ἰδίως χῆνας, τὰ ὁποῖα ἔτρεφον εἰς τὰς ἐπαύλεις.

Εἰς τοὺς ἀγρούς διέτριβον συνήθως ὄχι μόνον οἱ μικροί, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι ἰδιοκτῆται. Οὗτοι ἐκαλλιέργουν τὰ κτήματά των ἢ διὰ δούλων ἢ δι' ἐλευθέρων γεωργῶν, ἀλλ' ἐπεστάτουν

οἱ ἴδιοι εἰς τὴν καλλιέργειαν αὐτῶν. Εἰς τὴν πόλιν, ὅπου εἶχον πρόσκαιρον κατάλυμα, ἤρχοντο μόνον, ὅσαςκίς εἶχον ὑποθέσεις νὰ διεξαγάγουν.

Ἐκτὸς τῆς γεωργίας ἡσκοῦντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων μετ' ἐπιμελείας καὶ ἄλλαι τέχναι. Ὑπῆρχον οὕτω αὐληταί, ξυλουργοί, γναφεῖς, βαφεῖς, κεραμουργοί, ὑποδηματοποιοί, χρυσοχόοι, χαλκεῖς καὶ βραδύτερον σιδηρουργοί. Ἱατροὶ ἀκόμη δὲν ὑπῆρχον. Ὁ ἄρτος καὶ τὰ ἐνδύματα κατεσκευάζοντο ὑπὸ τῶν γυναικῶν,

Τὸ ἀρχαιότατον τῶν Ῥωμαίων ἐμπόριον περιωρίζετο, ὅπως ἦτο φυσικόν, εἰς τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν προϊόντων. Ἐκάστην θὴν ἡμέραν ὁ γεωργὸς ἤρχετο εἰς τὴν πόλιν, ἵνα πωλήσῃ τὰ προϊόντα του καὶ ἀγοράσῃ. Ὅ,τι ἦτο εἰς αὐτὸν χρήσιμον, συνήθως ἀντικείμενα ἐκ μετάλλου ἢ ἐκ δέρματος. Αἱ ἡμέραι αὐταὶ ἐθεωροῦντο ἡμέραι ἀργίας καὶ ἐκαλοῦντο *Nonae* ἢ *Nundinae*. Εὐρύτερον ἐμπόριον μετὰ τῶν πέριξ χωρῶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνῆργον κατὰ τὰς ἐτησίας ἐμπορικὰς πανηγύρεις. Κατὰ ταύτας ἀντηλλάσσοντο δημητριακοὶ καρποί, κτήνη, δοῦλοι, μέταλλα. Ὡς νόμιμον δὲ ὄργανον συναλλαγῆς, δηλ. ὡς νόμισμα, ἐχρησίμευον οἱ βόες καὶ τὰ πρόβατα. Δέκα πρόβατα ἰσοδυνάμουν πρὸς ἓνα βοῦν. Βραδύτερον ὅμως ὡς ὄργανον συναλλαγῆς ἐχρησίμευεν ὁ χαλκός.

Τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐμπόριον ἐπεξετάθη, ὅταν οἱ Ῥωμαῖοι ἦλθον εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ τῆς Σικελίας. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ Λατῖνοι ἐστεροῦντο βιομηχανίας, τὸ μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν ἐμπόριον αὐτῶν ἦτο μᾶλλον εἰσαγωγικόν. Εἰσήγον δὲ κυρίως ἀντικείμενα πολυτελείας, κοσμήματα, ἀγγεῖα, λινὰ ὑφάσματα καὶ ὅπλα.

Παρὰ τῶν Ἑλλήνων δ' ἐμπόρων τῆς Κύμης εἰσήχθη εἰς τὸ Λάτιον παρὰ τὰ μέσα τοῦ 8ου αἰῶνος καὶ ὁ ἐλληνικὸς ἀλφάβητος

7. Ἡ ποίησις.

Τὸ Ἰταλικὸν ἔθνος δὲν ἀνῆκει εἰς τοὺς λαούς, τοὺς ὁποίους κατ' ἐξοχὴν ἡ φύσις ἡξίωσε τοῦ δώρου τῆς ποιήσεως. Τὰ ἀρχαῖοτατα ἔσματα αὐτῶν εἶναι θρησκευτικαὶ προσευχαὶ καὶ ὕμνοι, οἱ ὁποῖοι ἐψάλλοντο μετ' ὀρχή:ων ὑπὸ τῶν ἱερέων. Μεταγενέστερα εἶναι τὰ ἐγκωμιαστικὰ καὶ σκωπτικὰ ἔσματα. Ἐκ τούτων τὰ

πρῶτα προῆλθον ἀπὸ τῶν κηδειῶν, κατὰ τὰς ὁποίας συγγενεῖς ἢ φίλοι ἐγκωμιάζον τὸν νεκρόν, καὶ ἀπὸ τῶν συμποσίων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ παῖδες ἔψαλλον ἐγκωμιαστικά ἄσματα. Ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτὰ περιλαμβάνοντο διηγήσεις καὶ περιγραφαί, ἤρχισεν ἐξ αὐτῶν νὰ ἀναπτύσσεται ὄχι μόνον τὸ λυρικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπικὴ ποίησις. Τὰ σκωπτικὰ ἄσματα ἀνεφάνησαν κατὰ τὰς παλαιότερας δημοτικὰς πανηγύρεις (ὁμοίως πρὸς τὰς σημερινὰς ἀπόκρεως) καὶ κατὰ τοὺς γάμους. Εἰς τὰς διασκεδάσεις ταύτας ἐλάβανον μέρος πολλαὶ ὁμάδες ὀρχηστῶν, αἱ ὁποῖαι ἀπῆντων πρὸς ἀλλήλας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρήχθησαν τὰ λεγόμενα ἀμοιβαῖα ἄσματα (φασκέννινα) καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς δημώδους κωμωδίας (ἀτελλανά).

Ἄλλα τὰ σπέρματα ταῦτα καὶ τοῦ ἔπους καὶ τῆς κωμικῆς ποιήσεως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προκόψουν ἀφ' ἑαυτῶν, ὅπως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ἡ ἀπὸ παλαιωτάτων δὲ χρόνων ἑλληνικὴ ἐπίδρασις ὀλίγον ὠφέλησε τοὺς Ῥωμαίους ὥς πρὸς τὴν μουσικὴν, τὴν ποίησιν καὶ τοὺς γυμναστικοὺς ἀγῶνας. Οἱ μὲν γυμναστικοὶ ἀγῶνες ἀντὶ ἀγῶνων ἀμίλλης τῶν πολιτῶν κατήντησαν ἀμιλλαι εἰδικῶν ἱππέων καὶ παλαιστῶν καὶ περιῆλθον εἰς ἀπελευθέρους καὶ δούλους. Τὴν δὲ ποίησιν καὶ τὴν μουσικὴν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας περιεφρόνουν οἱ ὁπωσδήποτε ἐπιφανέστεροι τῶν πολιτῶν.

8. Ἡ Τέχνη.

Εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα, πόσον ἀπλῇ ἦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ οἰκία. Ἐκ τῆς στοιχειώδους ταύτης οἰκοδομικῆς τῶν Ῥωμαίων ἐθνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀναπτυχθῇ. Ἡ πραγματικὴ λιθοδομία εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἱταλίαν διὰ τῶν Ἑλλήνων, παρὰ τῶν Ἑλλήνων δ' ἔμαθον ἐν γένει οἱ Ἱταλοὶ τὴν χρῆσιν τοῦ σιδήρου καὶ τὴν παρασκευὴν ἀμμοκονίας, τὰς μηχανὰς καὶ τὸν γῶμονα. Οἱ ἀρχαιότατοι τάφοι τῶν Ἱταλῶν, ὥς καὶ τὰ ἀρχαιότατα οἰκοδομήματα τῶν Ῥωμαίων (ὥς τὸ Τυλλιανόν), ἦσαν οἰκοδομημένα ἀπαράλλακτα, ὅπως οἱ θησαυροὶ τῶν Μυκηνῶν. Τὰ κυκλώπεια τείχη, ὥς καὶ τὰ πολυγωνικά, εὐρίσκονται συχνὰ εἰς τὴν Ἱταλίαν. Οἱ ναοὶ ὡσαύτως εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς.

Ἡ πλαστικὴ καὶ ἡ ζωγραφικὴ δὲν εἶναι πιθανὸν νὰ εἶχον

κάμει μεγάλας προόδους εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Αἱ ὑφιστάμεναι ὅμως κατὰ τοὺς παναρχαίους ἤδη χρόνους εἰς τὴν Ῥώμην συντεχνίαι τῶν κεραμέων, τῶν χαλκέων καὶ τῶν χρυσοχόων μαρτυροῦν ὅτι ὑπῆρχεν ἐγχωρία τις τέχνη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΙΣ ΤΗΣ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

21/1. 1. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 510.

Ὅπως τὴν ἰδρυσιν καὶ τὰς πρώτας ἀρχάς τῆς Ῥώμης, οὕτω καὶ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας καὶ τὰ μετ' αὐτὴν γεγονότα ἐπὶ δύο αἰῶνας ἡ παράδοσις περιβάλλει μὲ πολλοὺς μύθους, ἐκ τῶν ὁποίων πολὺ δυσκόλως ἐξάγονται τὰ πραγματικά γεγονότα.

Ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος εἰς τὴν Ῥώμην φαίνεται ὅτι ἐγένετο κατόπιν στάσεων πρῶτον μὲν μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἔπειτα μεταξὺ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ τῶν εὐγενῶν καὶ τέλος μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Ἡ κολούθησε δὲ περίπου τὰ αὐτὰ στάδια, τὰ ὁποῖα καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτεύματος εἰς τὰς Ἀθήνας. Κατὰ πρῶτον κατηγορήθη ἡ κληρονομικὴ καταστάσις βασιλεία καὶ μετ' αὐτῆς τὸ ὄνομα τῶν βασιλέων. Ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ὅμως παρέμεινε, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ κατέχων αὐτὴν δὲν ὀνομάζεται πλέον βασιλεὺς, ἀλλὰ μέγιστος στρατηγός (praetor maximus). Ἐπειτα ἀντὶ τοῦ ἐνὸς ἀρχοντος καθίστανται ἐκ πατρικίων δύο ἐνιαύσιοι καλούμενοι ὕπατοι (consules). Οἱ ὕπατοι ὅμως δὲν ἔχουν, ὅπως εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ ἀρχοντες, διηρημένην τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ἕκαστος ἔχει αὐτὴν διόκληρον, ἐξελέγχουν δὲ καὶ χαλινάγωγοὺν ἀλλήλους διὰ τῆς ἐνστάσιως. Εἰς δυσχερεῖς μόνον περιστάσεις, εἰς περίπτωσιν δηλ. εἰσβολῆς ἐχθρῶν εἰς τὴν χώραν ἢ στάσεως, οἱ ὕπατοι μετὰ γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου ἠδύναντο νὰ διορίσουν ἓνα μόνον ἀρχοντα, ὁ ὁποῖος ὀνομάζετο δικτάτωρ. Οὗτος ἔχων ὡς βοηθὸν ἓνα ὑπ' αὐτοῦ ἐκλεγόμενον ἱππαρχον, συνεκέντρωνεν εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς ἐξουσίας. Ὅλαι αἱ ἀρχαὶ καὶ αὐτοὶ οἱ ὕπατοι ὑπῆκουον εἰς αὐτόν. Ἡ δικτατορία ὅμως δὲν διήρκει πλέον τῶν ἑξ μηνῶν.

Ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης τοῦ πολιτεύματος ὁ δῆμος ἱκανοποιήθη, διότι ἤδη αὐτὸς συντεταγμένος εἰς λόχους ἐκλέγει τοὺς ἄρχοντας. Ὡσαύτως ἱκανοποιήθησαν οἱ πατρίκιοι, διότι ὄχι μόνον ἐξ αὐτῶν καθίσταντο οἱ ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ τὰ δικαιώματα τῆς συγκλήτου ἠϋξήθησαν. Ἡ ἐκλογὴ τῶν ἀρχόντων ὑπὸ τοῦ δήμου, ὥς καὶ πᾶσα ἀπόφασις αὐτοῦ, ὑπεβάλλετο εἰς τὴν ἐπιδοκίμασίαν ἢ ἀποδοκίμασίαν αὐτῆς.

2. Ἀμυντικοὶ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας.

Ἐν ᾧ εἰς τὴν Ῥώμην ἡ ἐπανάστασις διέτρεχε τὰ διάφορα στάδια, τὰ ὁποῖα ἀνεφέραμεν, δεινὸς ἐξωτερικὸς κίνδυνος ἡπείληψε τὴν πόλιν. Οἱ γείτονες αὐτῆς παρορμηθέντες ἀφ' ἐνὸς μὲν ὑπὸ τῆς στενοχωρίας, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο οἱ Ῥωμαῖοι ἔνεκα τῶν ἐσωτερικῶν στάσεων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὑπὸ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἐκπτώτου βασιλέως ἐκίνησαν μακροὺς πολέμους ἐναντίον τῆς Ῥώμης. Εἰς τοὺς πολέμους ὅμως τούτους ἡ παράδοσις ἔχει ἐγκαταμείξει πολλοὺς μύθους.

Οἱ πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς πόλεμοι. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἡ δύναμις τῶν Τυρρηνῶν εὗρίσκετο εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς. Οἱ Τυρρηνοὶ καὶ οἱ μετ' αὐτῶν στενῶς συνδεδεμένοι Καρχηδόνιοι ἐθαλασσοκράτουν εἰς τὸ Τυρρηνικὸν πέλαγος. Οἱ λιμένες τῆς Καμπανίας καὶ τῆς χώρας τῶν Ουόλσκων καὶ ἡ Κορσικὴ εὗρισκοντο εἰς χεῖρας τῶν Τυρρηνῶν. Τὴν Σαρδηνίαν καὶ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς Σικελίας κατεῖχον οἱ Καρχηδόνιοι. Ἀλλὰ καὶ κατὰ ξηρὰν ἡ δύναμις τῶν Τυρρηνῶν ἦτο μεγάλη. Εἴδομεν προηγουμένως, ὅτι οὗτοι, ἐκ τῆς μεταξὺ Ἄρρου καὶ Τιβέρεως χώρας τῶν εἶχον ἐξαπλωθῇ καὶ πρὸς Β. εἰς τὴν παρὰ τὸν Πάδον χώραν καὶ πρὸς Ν. εἰς τὴν Καμπανίαν. Ἐπομένως ἡ κατάκτησις τοῦ Λατίου εἶχε δι' αὐτοὺς μεγάλην σπουδαιότητα, διότι μόνον αὐτὸ τοὺς ἐχώριζεν ἀπὸ τὰς ἐν Καμπανίᾳ κτήσεις τῶν. Καὶ ἔως τώρα μὲν ἡ Ῥώμη ἠδυνήθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ σύνορον τοῦ Τιβέρεως ἐναντίον τῶν Τυρρηνῶν. Τώρα ὅμως οὗτοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῆς ἀδυναμίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον περιέλθει οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων, ἐπέδραμον κατὰ τοῦ Λατίου ὑπὸ τὴν ἀρχη-

γίαν τοῦ Πορσήνα, βασιλέως τοῦ Κλουσίου. Ἡ Ῥώμη ἠναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ (507) ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Τιβέριως κτήσεις της καὶ νὰ παραδώσῃ ὅλα της τὰ ὅπλα.

Ἦδη οἱ Τυρρηνοὶ θὰ ἐγίνοντο κύριοι ὅλης τῆς λατινικῆς χώρας, ἂν ἡ δουλεία, εἰς τὴν ὁποίαν ἠπείλουν νὰ υποβάλουν καὶ τοὺς Ἑλληνας, ὅπως καὶ τοὺς Λατίνους, δὲν ἠνάγκαζε τοὺς δύο τούτους λαοὺς νὰ συμπράξουν. Οἱ Ἑλληνες τῆς Κύμης, ὀδηγοῦμενοι ὑπὸ τοῦ τυράννου των Ἀριστοδήμου, ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Λατίνων καὶ νικήσαντες τοὺς Τυρρηνοὺς ἀνέκοψαν τὴν πρὸς τὸ Λάτιον νικηφόρον πορείαν των. Τότε καὶ ἡ Ῥώμη ἠδυνήθη νὰ ἀνακτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν της.

Οἱ πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων ἡ Ῥώμη εἶχε κατορθώσει νὰ κυριαρχήσῃ τοῦ Λατίου ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἡγεμονίας. Μετὰ τὴν κατάργησιν ὅμως τῆς βασιλείας οἱ Λατῖνοι ἐξήτησαν νὰ ἐπωφεληθοῦν καὶ αὐτοὶ ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ πολιτικῆς μεταβολῆς, διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς ἐξαρτήσεως. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν ἠναγκάσθησαν νὰ ἀναλάβουν μακροὺς ἀγῶνας καὶ ἐναντίον αὐτῶν. Καὶ ἐνίκησαν μὲν αὐτοὺς οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τὴν Ῥηγίλλην λίμνην (496), φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ νίκη των δὲν ἦτο πλήρης, καὶ διὰ τοῦτο ἠναγκάσθησαν ἐπὶ τέλους νὰ συνάψουν (493) συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας αἱ πόλεις τῆς Λατινικῆς συμμαχίας κατέστησαν ἐντελῶς ἴσαι καὶ ὅμοιαι πρὸς τὴν Ῥώμην.

3. Οἱ πρῶτοι ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ πρὸς τοὺς Οὐδόσκους καὶ Αἰκούους πόλεμοι. Οἱ Οὐδόσκοι καὶ οἱ Αἰκούοι ἦσαν γείτονες τῆς Ῥώμης κατοικοῦντες οἱ μὲν Οὐδόσκοι πρὸς Ν., οἱ δὲ Αἰκούοι πρὸς Α. αὐτῆς. Ἐναντίον αὐτῶν οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' οὗ ἡσύχασαν ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν καὶ τῶν Λατίνων, διεξήγαγον μακροὺς ἀγῶνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξῆλθον νικηταί. Ἡ παράδοσις ἀναφέρει ὅτι διεκρίθησαν εἰς μὲν τοὺς ἀγῶνας κατὰ τῶν Οὐδόσκων ὁ Κοριολανός, εἰς δὲ τοὺς κατὰ τῶν Αἰκούων ὁ Κιγκινάτος. Περὶ τοῦ Κιγκινάτου μάλιστα ἀναφέρει ἡ παράδοσις ὅτι ἐκλήθη εἰς τὴν δικταταρίαν, ἐν ᾗ κατε-

γίνετο νὰ ἀροτριᾷ τὸν ἀγρόν του, καὶ ὅτι μετὰ 15 ἡμέρας ἀφ' οὗ κατενίκησε τοὺς Αἰκούους, ἐπανῆλθεν εἰς αὐτόν.

Κατασύντριψις τῆς δυνάμεως τῶν Τυρρηνῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Σαυνιτῶν. Ἀλωσις τῶν Βηίων ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸ πρῶτον πλήγμα, τὸ ὁποῖον ἐδόθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κύμης κατὰ τῆς δυνάμεως τῶν Τυρρηνῶν, καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Σικελίας συνέτριψαν τὴν δύναμιν τῶν συμμάχων τῶν Τυρρηνῶν Καρχηδονίων. Ἦτο ἡ ἐποχὴ τῶν Περσικῶν πολέμων. Ὁ Εὐρέξης ἐκστρατεύων μὲ τὰ πλήθη τῆς Ἀσίας ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος συνεφώνησε μὲ τοὺς Καρχηδονίους νὰ ἐπιτεθοῦν καὶ αὐτοὶ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τῆς Σικελίας. Κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ἕλληνες τῆς κυρίως Ἑλλάδος διὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας ἔσφζον τὴν ἐλευθερίαν των καὶ μετ' αὐτῆς τὸν παγκόσμιον πολιτισμόν, οἱ ἡγεμόνες τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος κατενίκησαν παρὰ τὴν ἡμέραν τὴν μεγάλην στρατιὰν τῶν Καρχηδονίων.

Ὀλίγον βραδύτερον (474) στόλος τῶν Κυμαίων καὶ τῶν Συρακοσίων νικᾷ παρὰ τὴν Κύμην τὸν Τυρρηνικὸν στόλον, τὸν ὁποῖον εἰς μάτην προσεπάθησαν νὰ σώσουν οἱ Καρχηδόνιοι. Συνέπεια τῶν Ἑλληνικῶν τούτων νικῶν ὑπῆρξεν ἡ πτώσις τῆς κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας τῶν Τυρρηνῶν. Ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἔξης εἰς τὰς Ἰταλικὰς θαλάσσας ἄρχουν πλέον οἱ Συρακοῖοι, οἱ Ταραντῖνοι, οἱ Μασσαλιῶται.

Καὶ δύο ἄλλα ὅμως γεγονότα, ἔμελλον νὰ ἐπιφέρουν τὸν πλήρη μαρασμὸν τῆς Τυρρηνικῆς δυνάμεως. Ἀπὸ τοῦ 483 οἱ Ῥωμαῖοι ἤρχισαν μακροὺς πολέμους ἐναντίον τῆς τυρρηνικῆς πόλεως τῶν Βηίων διαρκέσαντας ἐννέα ἔτη. Ἀποτέλεσμα τῶν πολέμων τούτων ὑπῆρξε νὰ παραιτηθοῦν οἱ Τυρρηνοὶ ὅλων τῶν κατακτήσεων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Τιβέρεως ποταμοῦ. Ἐξ ἄλλου κατὰ τῶν ἐν Καμπανίᾳ Τυρρηνῶν ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται καὶ οἱ ὄρειοὶ Σαυνῖται. Μετὰ τὴν παρὰ τὴν Κύμην ναυμαχίαν ἡ συγκοινωνία τῆς ἐν Κυμπανίᾳ τυρρηνικῆς ἀποικίας πρὸς τὴν μητρόπολιν εἶχε διακοπῇ. Οἱ Τυρρηνοὶ δὲν ἦσαν πλέον εἰς θέσιν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀποίκους των. Ἐκ τούτων ἐπωφελήθησαν οἱ Σαυνῖται καὶ κατέλαβον (424) τὴν πρωτεύουσάν αὐτῆς Καπύην. Μετὰ τοῦτο οἱ Τυρρηνοὶ κάτοι-

κοι ἐξωλοθρεύθησαν ἢ ἐξεδιώχθησαν, τὸ δὲ ὄνομα τῶν Τυρρη-
νῶν δὲν ἠκούσθη ἔκτοτε εἰς τὴν Καμπανίαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' οὗ μετὰ τὸ 474 ἔγιναν κύριοι
ὅλης τῆς δεξιᾶς ὀχθῆς τοῦ Τιβέρεως, δὲν ἔπαυσαν τοὺς πολέμους
ἐναντίον τῶν Τυρρηνῶν καὶ μάλιστα τῆς πόλεως τῶν Βητῶν.
Τὸ δὲ 405 ἐπολιόρκησαν καὶ πάλιν αὐτήν. Οἱ κάτοικοι τῶν
Βητῶν, ἀν καὶ ἐγκατελείφθησαν εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, ἀντέ-
στησαν ἐπὶ δέκα ἔτη εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἐπὶ τέλους ὅμως οἱ
Ῥωμαῖοι διὰ τοῦ δικτάτωρος Καμίλλου κατώρθωσαν νὰ κυριεύ-
σουν τὴν πόλιν των (396).

4. Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Γαλατῶν

Οἱ ἄλλοι Τυρρηνοὶ δὲν εἶχον ἐγκαταλείψει τοὺς κατοίκους τῶν
Βητῶν ἀνευλόγου. Ἠγωνίζοντο ἄλλον ἀγῶνα πολὺ φοβερώτερον.
Οἱ Γαλάται ἀνήκοντες εἰς τὴν αὐτὴν ὁμοεθνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν
ἀνῆκον οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἰταλοί, εἰσεχώρησαν πρὸ πολλῶν αἰώ-
νων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ἐγκατεστάθησαν κυρίως εἰς τὴν σημε-
ρινὴν Γαλλιάν. Ἐντεῦθεν κατόπιν στίφη αὐτῶν ὑπερβάντα τὰς
Ἀλπεὺς κατῆλθον εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πάδου καὶ ἐγκατεστάθη-
σαν εἰς τὴν σημερινὴν Λομβαρδίαν. Ἐκτοτε σμήνη Γαλατῶν ἀδια-
κόπως κατέβαινον ἐκ τῶν Ἀλπεων εἰς τὰς ὠραίας πεδιάδας τῆς
Ἰταλίας καὶ ἐκυρίευσαν τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς τυρρηνι-
κὰς πόλεις, ἕως οὗ κατέλαβον ὁλόκληρον τὴν ἀριστερὰν ὀχθὴν
τοῦ Πάδου. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκυρίευσαν τοὺς
Βητῶν, οἱ ἄλλοι Τυρρηνοὶ ἠγωνίζοντο πρὸς τοὺς Γαλάτας, οἱ
ὅποιοι ὅλον ἐν προχωροῦντες κατέλαβον ὅλην τὴν Β. Ἰταλίαν,
τὴν ἀπ' αὐτῶν ὀνομασθεῖσαν Gallia cisalpina. Οἱ Τυρρηνοὶ
περιωρίσθησαν ἤδη εἰς τὴν πρώτην χώραν αὐτῶν.

Ἀλλ' οἱ Γαλάται οὔτε τότε ἡσύχασαν. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον
(391) ἐπολιόρκησαν τὸ ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Τυρρηνίας Κλούσιον.
Οἱ Τυρρηνοὶ τότε εἰς τοιαύτην εὐρίσκοντο παρακμήν, ὥστε διὰ
νὰ ἀποκρούσουν τοὺς Γαλάτας ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῶν
περθητῶν τῶν Βητῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι, ἐπειδὴ τὸ Κλούσιον ἀπεῖχεν
ἀπὸ τῆς Ῥώμης μόλις τριῶν ἡμερῶν ὁδόν, ἔσπευσαν νὰ ἐπεμβοῦν
καὶ ἀπήτησαν παρὰ τῶν Γαλατῶν τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ

Κλουσίου. Τὰ μετὰ ταῦτα ὅμως εἶναι πλήρη μύθων. Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ Γαλάται ἔλυσαν μὲν τὴν πολιορκίαν τοῦ Κλουσίου, ἀλλ' ἐπῆλθον μὲ ὅλον τὸν στρατὸν των κατὰ τῆς Ῥώμης.

Μὲ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν οἱ Γαλάται συνηντήθησαν εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ μικρὸς ποταμὸς Ἀλλίας ἐκβάλλει εἰς τὸν Τιβεριν τὴν 10 Ἰουλίου 390. Ἐκεῖ συνήφθη σφοδρὰ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι ἡττηθέντες τρέπονται εἰς φυγὴν. Μετὰ τοῦτο ἡ Ῥώμη παρεδόθη εἰς τοὺς ἐχθρούς. Ὀλιγος στρατός, ὁ ὁποῖος εἶχε μείνει εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὁ μετὰ τὴν ἡτταν ὁπωσδήποτε ἀνασυνταχθεὶς δὲν ἤρκουν πρὸς ἀμυναν τῶν τειχῶν. Διὰ τοῦτο τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν μάχην οἱ νικηταὶ εἰσῆλυνον εἰς τὴν πόλιν. Εὐτυχῶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῶν τριῶν ἡμερῶν ὠχυρώθη καὶ ἐφωδιάσθη διὰ τροφῶν τὸ Καπιτώλιον, τὸ δὲ ἅμαχον πλῆθος διεσκορπίσθη εἰς τὰς πλησίον πόλεις. Μόνον ἐπιφανεῖς τινες γέροντες δὲν ἠθέλησαν νὰ ἐπιζήσουν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως καὶ ἔμειναν εἰς τὴν ἀγοράν, ἵνα ἐκεῖ θανατωθοῦν ὑπὸ τῶν βαρβάρων. Οἱ Γαλάται εἰσελάσαντες εἰς τὴν Ῥώμην ἐθανάτωσαν πᾶσαν ψυχὴν ζῶσαν καὶ κατέστρεψαν καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν πόλιν. Ἐπειτα ἐπολιόρκησαν τὸ Καπιτώλιον. Ἡ πολιορκία διήρκεσεν ἑπτὰ ὅλους μῆνας. Ἀλλὰ τότε οἱ Γαλάται μανθάνουν ὅτι οἱ Βενετοὶ ἐπέδραμον εἰς τὴν παρὰ τὸν Πάδον χώραν των. Τοῦτο ἀναγκάζει αὐτοὺς νὰ δεχθοῦν τὰ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων προταθέντα λύτρα καὶ νὰ ἀπέλθουν τῆς Ῥώμης.

Βραδύτερον οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς διάσωσιν τῆς φιλοτιμίας των ἔπλασαν τὸν μῦθον ὅτι ὁ Κάμιλλος ἐξεδίωξε τοὺς Γαλάτας ἐκ τῆς πόλεως ἄνευ λύτρων. Τὸ μέγα πραγματικῶς κατόρθωμα τοῦ Καμίλλου εἶνε ὅτι τῇ ἐνεργείᾳ αὐτοῦ ἀπεκρούσθη τὸ σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἐπρότεινάν τινες, νὰ μεταφερθῇ ἡ πόλις εἰς τοὺς Βηῖους. Περισυνελέχθησαν λοιπὸν περὶ τὰ ἐρείπια τῆς πατρίδος οἱ φυγάδες καὶ ἀνηγέρθησαν αἱ κατακρημνισθεῖσαι οἰκίαι τῆς Ῥώμης.

Οἱ Γαλάται ἐπεχείρησαν καὶ ἄλλας ἑκτοτε ἐπιδρομὰς ἐναντίον τοῦ Λατίου. Ἀλλὰ ὅλαι ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων.

5. Ἀγῶνες πατρικίων καὶ πληβείων.

Ἰδρυσις τῆς δημοκρατίας. Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας ὅλη ἡ ἐξουσία καὶ τὰ προνόμια, τὰ ὅποια ἦσαν πρὶν συγκεντρωμένα εἰς τὸν βασιλέα, περιῆλθον εἰς τὴν ὅλην τάξιν τῶν πατρικίων, ἡ δὲ σύγκλητος, ἡ ὁποία ἀντεπροσώπευεν αὐτήν, ἀπέβη ἡ κεφαλὴ τῆς πολιτείας. Οἱ πληβεῖοι ἔμειναν στερημένοι παντὸς δικαιώματος. Καὶ αὕτη ἡ συμμετοχὴ αὐτῶν εἰς τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν ὑπῆρχε μόνον κατ' ὄνομα, διότι εἰς αὐτὴν ἐπεκράτουν οἱ πλούσιοι, ἡ δὲ πληθὺς ἦτο ἄπορος.

Ὅντως δὲν ἤρκει μόνον οὗτο ἡ πληθὺς ἔστω ἴσοι παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, ἀλλ' εὗρίσκετο καὶ εἰς οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Οἱ πατρικιοὶ εἶχον ὅλην τὴν δημοσίαν χώραν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπλήρωνον μὲν κατ' ἀρχὰς φόρον τινὰ εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, κατόπιν ὅμως ἀπηλλάγησαν καὶ τούτου. Τοῦναντίον οἱ μικροὶ ἄγροὶ τῶν πληβείων μόλις ἐπῆρκουν πρὸς συντήρησιν τῶν οἰκογενειῶν τῶν ἐν καιρῷ εἰρήνης. Ἀλλ' ἡ εἰρήνη μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας εἶχε λείψει ἐκ τῆς πόλεως. Κατὰ τοὺς μακροὺς πολέμους, οἱ ὅποιοι ἐπηρεάζοντο αὐτήν, οἱ ἄγροὶ τῶν πληβείων ἔμειναν ἀκαλλιέργητοι. Ἐπειδὴ δὲ στρατευόμενοι δὲν ἐμισθοδοτοῦντο, ἠναγκάσθησαν πρὸς διατροφὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν νὰ δανεισθοῦν χρήματα παρὰ τῶν πλουσίων. Ἀλλ' ἕνεκα τῶν χρεῶν τούτων πολλοὶ μὴ δυνάμενοι νὰ πληρώσουν αὐτὰ μετεβλήθησαν κατὰ τὸ ἐπικρατοῦν δίκαιον εἰς δούλους.

Ὑπῆρχον λοιπὸν διπλᾶ αἷτια συγκρούσεως τῶν πατρικίων καὶ πληβείων, πολιτικὰ καὶ οἰκονομικά. Ἐνεκα τούτων οἱ ἐκ τῶν πληβείων ὀπλῖται στασιάζαντες καὶ ἀναδείξαντες ἴδιον ἄρχοντα ἀπεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως καὶ ἐστρατοπέδευον ἐπὶ λόφου κατὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Ἀνίωνος ποταμοῦ (494). Ὁ σκοπὸς τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης ἦτο προφανής. Ἦθελον νὰ παρασκευασθοῦν δι' ἐφοδον κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ νὰ δώσουν καιρὸν εἰς τοὺς ἀπομείναντας εἰς τὴν πόλιν πληβείους διὰ νὰ συνταχθοῦν στρατιωτικῶς καὶ νὰ τοὺς βοηθήσουν ἐκ τῶν ἑνδον. Ὅντως δὲ καὶ οὗτοι παρασκευασθέντες κατέλαβον τὸν Ἀβεντίνον λόφον. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Πρὸς βίβλια πεμφθεῖσα πρὸς τοὺς πληβείους συνωμολόγησε μετ' αὐτῶν συνθήκην. Καὶ ἡ μὲν

συνθήκη ὠνομάσθη ἱερὸς νόμος, ὃ δὲ τόπος, ὅπου αὕτη συνωμολογήθη, ἱερὸν ὄρος.

Διὰ τῆς συνθήκης ταύτης: α') ὠρίσθη νὰ ἐκλέγωνται ἐκ τῶν πληθίων κατ' ἔτος δύο ἄρχοντες, οἱ δῆμαρχοι (tribuni plebi-). Οὗτοι ἱεροὶ καὶ ἀπαρabiαστοι ὄντες ἔργον εἶχον νὰ προστατεύουν τὰ πρόσωπα καὶ τὰ συμφέροντα τῆς πληθύς. Ἐπροστίτευν τὰ πρόσωπα διὰ τοῦ δικαιώματος, τὸ ὅποιον ἔλαβον, νὰ βοηθοῦν πάντα πληβεῖον ἀδικούμενον. Ἐπροστίτευν τὰ συμφέροντα τῆς πληθύς διὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἐνστάσεως (veto) κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ὑπάτων καὶ τῆς συγκλήτου, ὅταν ἔκρινον αὐτὰς ἐπιβλαβεῖς εἰς τὰ συμφέροντα τῆς πληθύς. Οἱ δῆμαρχοι βραδύτερον ἔγιναν 5 καὶ κατόπιν 10 β') ἀφέθησαν ὅλα τὰ χρεῖα καὶ ἡλευθερώθησαν οἱ ἔνεκα τούτων γενόμενοι δοῦλοι, καὶ ἐδόθη ἴσως ὑπόσχεσις συμμετοχῆς τῆς πληθύς εἰς τὴν δημοσίαν χώραν.

Ὁ ἱερὸς οὗτος νόμος ἀπετέθη εἰς ναόν, ἡ δὲ φύλαξις καὶ ἐποπτεία αὐτοῦ ἀνετέθη εἰς δύο εἰδικούς ἄρχοντας ἐκλεγόμενους ὑπὸ τῶν πληβείων τοὺς aediles (φύλακες τοῦ ναοῦ).

Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς δημαρχίας ἡ πληθὺς, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε οὐδὲν σχεδὸν πολιτικὸν δικαίωμα εἶχεν, ἀποκτᾷ ἴδιον ὄργανισμόν. Ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελῇ μέρος τῆς πολιτείας μετέχουσα τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, ἀλλ' ἀπαρτίζει καὶ μόνη τῆς ἴδιον πολιτικὸν σῶμα. Αἱ συνελεύσεις αὐτῆς (conciones) κατ' ἀρχὰς μόνον σκοπὸν εἶχον τὰς ἀρχαιρεσίας τῶν δημάρχων. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἐκδίδουν ψηφίσματα (plebiscita), τὰ ὅποια δὲν εἶναι μὲν νόμοι ἀκόμη, ἔχουν ὅμως κῦρος νόμων, ὃ ὅτι οἱ δῆμαρχοι πανίσχυροὶ ὄντες ἔνεκα τοῦ ἱεροῦ καὶ ἀπαρabiαστου αὐτῶν καὶ τῆς μεγάλης εὐρύτητος τῶν δικαιωμάτων των, τῆς ἐνστάσεως καὶ τοῦ βοηθεῖν τὸν δῆμον, ἠνάγκαζον τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ὑπάτους νὰ ἀποδέχωνται αὐτά. Ἀπετέλεσαν λοιπὸν οἱ δῆμαρχοι καὶ ἡ ἐκκλησία τῆς πληθύς τὴν νόμιμον ἀντιπολίτευσιν κατὰ τῶν πατρικίων καὶ τῆς συγκλήτου, καὶ ὥς ἐκ τῆς ιδιότητος αὐτῶν ταύτης ἠγωνίσθησαν ἐνθέρμως καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέτυχον τὴν ἐξίσωσιν τῶν δύο τάξεων.

Ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων. Εἰς τὰς προσπαθείας τῶν δημάρχων πρὸς ἐξίσωσιν τῶν δύο τάξεων οἱ πατρίκιοι ἀντέταξαν μακρὰν καὶ ἐπίμονον ἀντίστασιν. Εὐθὺς μάλιστα μόλις καθιδρύθη

ἡ δημαρχία, ἀπεπειράθησαν νὰ καταργήσουν αὐτήν. Τοῦτο δεικνύει ἡ συνωμοσία τοῦ Κοριολανοῦ, ἃν καὶ μεμειγμένη μὲ πολλοὺς μύθους. Ἡ ἀπόπειρα ὅμως ἀπέτυχεν. Ὁ Κοριολανὸς καταδικασθεὶς ὑπὸ τοῦ δήμου ὡς παραβάτης τοῦ ἱεροῦ νόμου καταφεύγει (491) εἰς τοὺς Οὐδόσκους καὶ μὲ τὴν βοήθειαν αὐτῶν στρέφει τὰ ὅπλα ἐναντίον τῆς ἰδίας πατρίδος, ἀλλ' ἀποκρούεται. Ἐκ τῆς ἀποτυχίας ταύτης οἱ πατρίκιοι δὲν ἀπέκαμον. Ὅλοι ὅμως οἱ ἀγῶνές των κατὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν δικαιωμάτων τῆς πληθύος ἀπέβησαν εἰς μάτην.

Καὶ πρῶτον μὲν (486) ἐπέτυχον οἱ πληβεῖοι νὰ ψηφισθῇ ἀγροτικὸς νόμος, διὰ τοῦ ὁποίου διενέμοντο μεταξὺ τῶν πτωχῶν δημόσιαι γαῖαι. Κατόπιν ἐξήτησαν γραπτοὺς νόμους, ἵνα ἀφαιρέσουν ἀπὸ τῶν πατρικίων τὴν ἀποκλειστικὴν γνῶσιν τῶν τύπων τοῦ ἀρχαίου δικαίου. Μετὰ δεκαετεῖς δὲ ἀγῶνας ἐπέτυχον νὰ διορισθοῦν 10 ἄρχοντες (decemviri) μὲ πληρεξουσιότητα νὰ συντάξουν νόμους. Οὗτω προέκυψεν ἡ δωδεκάδελτος (451-450).

Μετὰ ταῦτα (445) οἱ πληβεῖοι ἀπήτησαν τὴν ἐλευθερίαν τῶν γάμων μεταξὺ πατρικίων καὶ πληβείων καὶ τὴν συμμετοχὴν τῶν πληβείων εἰς τὴν ὑπατείαν. Οἱ πατρίκιοι ὑπεχώρησαν ὡς πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τῶν γάμων. Ὡσαύτως μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν ἐδέχθησαν, ὅπως, ὁσάκις τοῦτο φανῇ καλὸν εἰς τὴν σύγκλητον, ἀντὶ ὑπάτων ἐκλέγωνται ἐξ ὅλων τῶν πολιτῶν τρεῖς χίλιарχοι (tribuni militum) μὲ ὑπατικὴν ἐξουσίαν. Περιώρισαν ὅμως αὐτήν. Ἀπέσπασαν δηλ. ἀπὸ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας τὴν τίμησιν τῶν πολιτῶν καὶ ἀνέθεσαν αὐτήν εἰς δύο νέους ἄρχοντας, ἐκλεγομένους ἐκ πατρικίων, τοὺς τιμητὰς (censores). Εἰς ἀντάλλαγμα τότε οἱ πληβεῖοι κατώρθωσαν νὰ ἀναγνωρισθῇ εἰς αὐτοὺς τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγωνται ταμίαι (quaestores).

Κατόπιν τούτων ἐπὶ 77 ὅλα ἔτη (444—367) διώκησαν τὴν Ῥώμην ἐναλλάξ χίλιарχοι (αὐξηθέντες κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς 4, κατόπιν δὲ εἰς 6) καὶ ὑπάτοι. Ἐπὶ τέλους τὸ 367 οἱ πληβεῖοι κατώρθωσαν νὰ ψηφισθῇ, ὅπως τοῦ λοιποῦ ὁ εἰς τῶν δύο ὑπάτων εἶναι πληβεῖος.

Ἐκτοτε ἡ ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων ἐπῆλθε πλήρης. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ πατρίκιοι προσπαθοῦν ἐπὶ τινα ἀκόμη χρόνον νὰ διατηρήσουν ῥάκη τινὰ ἐκ τῶν παλαιῶν προνομίων. Ἀπεχώρισαν

δηλ. ἀπὸ τῆς ὑπατείας τὴν ἀπονομήν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀνέ-
θεσαν αὐτὴν εἰς νέους ἄρχοντας τοὺς πραιτόρας (praetores).
Πρὸς διακόσμησιν δὲ τῶν ἐορτῶν καὶ πρὸς ἐπιτήρησιν τῆς ἀγο-
ρᾶς κατέστησαν δύο ἄρχοντας τοὺς aediles curules. Ἀλλὰ δὲν
παρῆλθε πολὺς χρόνος καὶ οἱ πληβεῖοι κατώρθωσαν κατὰ μι-
κρὸν νὰ καταλάβουν καὶ αὐτὰ καὶ ἐν γένει ὅλα τὰ ἀξιώματα,
τὰ ὁποῖα ἀποκλειστικῶς μέχρι τοῦδε εἶχον οἱ πατρίκιοι. Ἐπὶ
τέλους τὸ 286 καὶ ὅλα τὰ ψηφίσματα τῆς ἐκκλησίας τῆς πλη-
θύος λαμβάνουν ἰσχὺν νόμου.

Οὕτω ὅλα τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν κατηργήθησαν. Μετὰ
τὴν πλήρη δὲ ταύτην ἐξίσωσιν τῶν δύο τάξεων ἀρχίζουσιν κυρίως
οἱ κατακτητικοὶ τῆς Ῥώμης πόλεμοι, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη κα-
θυπέταξε πρῶτον μὲν τὴν Ἰταλίαν, ἔπειτα δὲ ὅλον τὸν πολιτι-
σμένον κόσμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Η ΡΩΜΗ

ΚΑΘΥΠΟΤΑΣΣΟΥΣΑ ΤΗΝ ΙΤΑΛΙΑΝ

1. Οἱ Σαυνῖται καὶ ὁ Ἄος κατ' αὐτῶν πόλεμος τῶν Ῥωμαίων (343 - 341).

Εἶδομεν (σελ. 27) ὅτι οἱ Σαυνῖται προχωρήσαντες ἐκ τῶν Ἀμ-
βρούζων ὁρέων ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς μεταξὺ Καμπανίας καὶ
Ἀπουλίας ὁροσειράς. Ἡ χώρα αὕτη ὠνομάσθη ἅπ' αὐτῶν Σαυ-
νῖτις. Ἐντεῦθεν οἱ Σαυνῖται κατὰ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος ἐπέ-
δραμον πρῶτον εἰς τὴν Καμπανίαν. Ἐκεῖ ἔγιναν κύριοι καὶ τῆς
τυρρηνικῆς Καπύης καὶ τῆς ἑλληνικῆς Κύμης. Συγχρόνως δὲ ὑπὸ
τὸ ὄνομα τῶν Λευκανῶν καὶ Βρουττίων κατῆλθον εἰς τὴν με-
σημβρινὴν Ἰταλίαν, ὅπου κατέστρεψαν καὶ κατέλαβον τὰς ἐκεῖ
ἑλληνικὰς πόλεις τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην. Ὡστε ὅλη ἡ κάτω
Ἰταλία καὶ ἡ Καμπανία περιῆλθον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Σαυ-
νῶν, Μόνον ἡ Νεάπολις εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ ὁ Τάρας εἰς τὴν
κάτω Ἰταλίαν ἠδυνήθησαν νὰ διατηρήσουν τὴν ἀνεξαρτησίαν των.

Μὲ ὅλας ὅμως αὐτὰς τὰς κατακτήσεις οἱ Σαυνῖται δὲν κατώρ-

Α. Χωραφᾶ, Ἱστορία Β' γυμνασίου, ἔκδοσις 'ε'.

5

θωσαν νὰ συμπήξουν ἰσχυρὸν κράτος. Ἐστεροῦντο πόλεως δυναμένης νὰ χρησιμεύσῃ ὥς κέντρον καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἐνιαῖον καὶ μόνιμον πολιτικὸν πρόγραμμα. Ἐπειτα αἱ κατακτηθεῖσαι ἑλληνικαὶ πόλεις διετήρησαν τὸν ἑλληνικὸν χαρακτῆρά των, οἱ δὲ κατακτηταὶ παρασυρθέντες ὑπὸ τῆς γοητείας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ συνεχωνεύθησαν μὲ τοὺς κατακτηθέντας. Μόνον τὸ κυρίως Σαύνιον ἔμεινεν ἄθικτον ἀπὸ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, καὶ διὰ τοῦτο διετήρησε καὶ τὰ ἥθη καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν πατέρων. Ἀλλ' ὅμως ἦτο ἐντελῶς ἀποχωρισμένον ἀπὸ τῶν λοιπῶν Σαυνιῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους συχνὰ ἤρχετο καὶ εἰς σύγκρουσιν. Ἐνεκα τούτου, ὅτε ἡ Ῥώμη ἔστρεψε τὰ ὅπλα κατ' αὐτοῦ, οἱ ἄλλοι Σαυνῖται ἔμειναν ἐπὶ μακρὸν ἀμέτοχοι τῆς πάλης.

Ἡ κατὰ τὴν παράδοσιν ἱστορία τῶν μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ Σαυνιῶν πολέμων παρουσιάζει πολλὰ τὰ σκοτεινὰ καὶ ἀσυμβίβαστα. Φαίνεται ὅτι ἔνεκα τῆς διχοστασίας, ἡ ὁποία ὑπῆρχε μεταξὺ ὄρειων καὶ πεδινῶν Σαυνιῶν, συχνὰ οἱ ὄρειοὶ Σαυνῖται μὲ νέα ἐκάστοτε σίφη ἐλαφυσαγώγουν τὴν χώραν τῶν Καμπανῶν τῆς Καπύης. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς τελευταίους νὰ ζητήσουν τὴν βοήθειαν τῶν Ῥωμαίων, ὑποτάσσοντες τὴν πατρίδα των εἰς τὴν ἡγεμονίαν αὐτῶν. Οὕτω ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Σαυνίτις εὐρέθησαν πρώτην φορὰν ἀντιμέτωποι ἀλλήλων (343). Ἀλλὰ τότε ἐδείχθη ἡ ὑπεροχὴ τῶν εἰς ἐνιαῖον κράτος συντεταγμένων Ῥωμαίων. Πρὶν οἱ Σαυνῖται παρασκευασθοῦν, ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς εἰσελάυνει εἰς τὴν Καμπανίαν καὶ κατανικᾷ αὐτούς. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι ἀναγκάζονται νὰ εἰρηνεύσουν πρὸς τοὺς Σαυνίτας, διότι ἄλλος κίνδυνος παρουσιάσθη εἰς αὐτούς.

2. Ὁ πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμος (340 — 338).

Οἱ Λατῖνοι φοβούμενοι τὴν ὀλονὲν ἀύξανομένην δύναμιν τῶν Ῥωμαίων ἐπανεστάτησαν ἀπ' αὐτῶν. Αὐτοὶ οἱ κάτοικοι τῆς Καπύης, οἱ ὁποῖοι εἶχον παραδώσει ἑαυτοὺς εἰς τοὺς Ῥωμαίους, συντάσσονται ἤδη μὲ τὴν συμμαχίαν τῶν Λατίνων. Ἡ θέσις τῶν Ῥωμαίων ὑπῆρξε δύσκολος, διότι ὁ εἰς τὴν Καμπανίαν στρατός

των εὐρέθη ἀποχωρισμένος ἀπὸ τῆς πατρίδος. Ἀλλὰ παρὰ τὸ Τρίφανον ἀριστερὰ τοῦ Λίριος (340) οἱ Ῥωμαῖοι κατενίκησαν τοὺς Λατίνους καὶ Καμπανοὺς συνενωμένους. Ἡ τύχη τῆς συμμάχιας τῶν Λατίνων εἶχε κριθῆ. Πᾶσα κοινὴ σύμπραξις τῶν λατινικῶν πόλεων ἔπαυσεν, ἐκάστη δ' ἐξ αὐτῶν ἢ κυριεύεται ἢ ἐφόδου ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἢ παραδίδεται.

Ἐκτοτε ἡ λατινικὴ ὁμοσπονδία ἀπέβαλεν ἐντελῶς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρά της καὶ μετετράπη εἰς ἀπλὴν ἀμφικτιονίαν. Ἡ συνθήκη τοῦ 493 κατηργήθη, ἐκάστη δὲ πόλις συνῆψεν ἰδιαίτην τοιαύτην μετὰ τῆς Ῥώμης. Κατὰ τὰς συνθήκας ταύτας εἰς ἄλλας μὲν πόλεις, τὰς προθύμως ὑποταχθείσας, ἐδόθησαν τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου μετὰ ψήφου, εἰς ἄλλας πολιτικά δικαιώματα ἄνευ ψήφου, ἀπὸ ἄλλας δὲ ἀφηρεύθη καὶ μέρος τῆς χώρας των, δοθὲν εἰς ἀποσταλέντας ἐκεῖ Ῥωμαίους ἀποίκους.

Ὅμοιως τέλος εἰσῆχθη καὶ ἐστερεώθη ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν Οὐόλσκων καὶ εἰς τὴν Καμπανίαν.

3. Βορ Σαυνιτικὸς πόλεμος (326 - 304).

Ἡ ἑλληνικὴ Νεάπολις ἦτο ἡ μόνη πόλις τῆς Καμπανίας, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον καταλάβει. Δὲν παρήλθε λοιπὸν πολὺς χρόνος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον. Οἱ Σαυνῖται, οἱ ὁποῖοι μὲ ἀνησυχίαν ἔβλεπον τὴν πρόοδον τῶν Ῥωμαίων, ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν τῆς Νεαπόλεως, καὶ οὕτω ἤρχισε πάλιν ὁ μεταξὺ Σαυνιτῶν καὶ Ῥωμαίων πόλεμος.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ τύχη τῶν ὅπλων ὑπῆρξεν εὐμενὴς εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Τὴν μὲν Νεάπολιν ἠνάγκασαν νὰ συνθηκολογήσῃ, ἐνίκησαν δὲ ἐπανειλημμένως τοὺς Σαυνίτας καὶ ἐλαφουργώγησαν τὸ Σαυνιόν. Τὸ 321 ὅμως οἱ Σαυνῖται κατώρθωσαν νὰ ἀποκλείσουν τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν εἰς τὰ στενὰ τοῦ Καυδίου καί, ἂφ' οὗ παρεδόθη, τὸν ἠνάγκασαν νὰ διέλθῃ ὑπὸ ζυγόν, τὸ ὁποῖον ἦτο πολὺ ταπεινωτικόν. Ὡς ἐκ τούτου παρὰ τὴν γενομένην τότε συνθήκην οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηκολούθησαν τὸν πόλεμον. Ἐνίκησαν τοὺς Σαυνίτας, ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἐκ τῆς Καμπανίας καὶ κατέλαβον τὴν Ἀπουλίαν. Οἱ Σαυνῖται εἰς μάτην κατορθώνουν νὰ ἀναμείξουν εἰς τὸν πόλεμον τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ νὰ συμμαχήσουν μὲ

τοὺς Ὀμβροὺς, Αἰκούους καὶ ἄλλους γειτονικοὺς λαοὺς. Ἐπεὶ δὲν κατῆλθον εἰς τὸν ἀγῶνα ὅλοι ὁμοῦ, οἱ Ῥωμαῖοι ἠδυνήθησαν νὰ καταπολεμήσουν αὐτοὺς τὸν μὲν μετὰ τὸν δέ. Νέαι τέλος ἦν τῶν Σαυνιτῶν ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰ συνάψουν εἰρήνην μετὰ τῶν Ῥωμαίων (304). Δι' αὐτῆς οἱ Σαυνῖται ἀνεγνώρισαν τὴν ἐπιρρισταρχίαν τῆς Ῥώμης, ὑποχρεωθέντες νὰ μὴ ἐπιχειροῦν πόλεμον μήτε νὰ συνάπτουν συμμαχίας ἄνευ τῆς συγκαταθέσεώς της.

4. Γοσ Σαυνιτικὸς πόλεμος (298—290),

Ἐξ ἑτῆ μετὰ τὸν δεῦτερον σαυνιτικὸν πόλεμον οἱ Σαυνῖται μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ταπεινωτικὴν θέσιν των, ἐπανήρχισαν τὸν πόλεμον (298). Αὐτὴν ὁμοῦς τὴν φορὰν οἱ λαοὶ τῆς Ἰταλίας κινήθησαν, ὅτι ἡ μόνωσις αὐτῶν ἐμελλε νὰ ἐπιφέρῃ τὸν ὄλεθρον ὅλων. Συνεμάχησαν λοιπὸν Σαυνῖται, Τυρρηνοί, Ὀμβροὶ καὶ παρὰ τὸν Πάδον ἐγκατεστημένοι Γαλάται καὶ συνεκέντρωσαν τοὺς στρατοὺς των εἰς τὸ Σεντῖνον τῆς Ὀμβρικής. Οἱ Ῥωμαῖοι συνασθάνόμενοι τὸ κρίσιμον τοῦ ἀγῶνος συνεκέντρωσαν ἐκεῖ ὅσον περισσότερον ἠδύναντο στρατὸν (60 χιλ.). Συγχρόνως ἀπέστειλαν καὶ ἓν τμήμα στρατοῦ εἰς τὴν Τυρρηνίαν μετὰ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Τυρρηνοί, ἀφ' οὗ ἐμάνθανον τοῦτο, θὰ ἔσπευδον πρὸς ἄμυναν αὐτῆς. Ὅ,τι προέβλεψαν οἱ Ῥωμαῖοι ἔγινεν. Οἱ Τυρρηνοὶ ἔσπευσαν εἰς τὴν πατρίδα των ἐγκαταλείψαντες τοὺς συμμάχους. Τότε οἱ Ῥωμαῖοι ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἄλλων Ἰταλῶν εἰς τὸ Σεντῖνον καὶ κατενίκησαν αὐτοὺς (295).

Διὰ τῆς μάχης τοῦ Σεντίνου ἐκρίθη ἡ τύχη τῆς μέσης Ἰταλίας. Ἐξηκολούθησαν μὲν οἱ Σαυνῖται μόνοι τὸν πόλεμον ἐπὶ τινὰ ἔτη. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους μετ' ἐπανειλημμένας ἥττας συνωμολόγησαν καὶ αὐτοὶ τὸ 290 εἰρήνην, διὰ τῆς ὁποίας ὑπετάχθησαν πλὴν τελείως εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Οἱ Ῥωμαῖοι ἤδη ἐδέσποζον ὅλης τῆς μέσης Ἰταλίας. Φρούρια καὶ ἀποικίαι εἰς ἐπίκαιρα σημεῖα ἰδρυμένοι ὥς καὶ ἀριστά στρατιωτικαὶ ὁδοὶ συνεκράτουν τοὺς ὑποτεταγμένους λαοὺς. Τὰ διάφορα δὲ προνόμια, τὰ ὅποια εἰς διαφόρους πόλεις παρεχώρουν ἐκράτουν αὐτοὺς διηρημένους καὶ τοὺς ἔκαμνον νὰ ἔχουν ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἀξίωμα καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς Ῥώμης.

Ὀλίγα ἔτη μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν Σαννιτῶν οἱ Ῥωμαῖοι καθυπέταξαν καὶ τοὺς Γαλάτας καὶ τοὺς Τυρρηνοὺς, οἵτινες καὶ πάλιν ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ῥωμαίων (283). Ὡστε δὲν ὑπελείπετο εἰς αὐτοὺς, διὰ τὰ γίνουσι κύριοι ὅλης τῆς χερσονήσου, παρὰ ἡ μεσημβρινὴ Ἰταλία. Ταύτην ἔδωκαν εἰς αὐτοὺς οἱ πρὸς τοὺς Ταραντίνους καὶ τὸν Πύρρον πόλεμοι.

5. Οἱ Ταραντῖνοι.

Ὁ Τάρας ἦτο ἡ μεγαλυτέρα ἑλληνικὴ πόλις τῆς Ἰταλίας, εἶχε καλὸν λιμένα, τὸν μόνον ἄξιον λόγου ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου, διὰ τοῦ ὁποίου διεξήγετο τὸ ἐμπόριον τῆς ὀρεινῆς χώρας. Οἱ Ταραντῖνοι ἠγόραζον τὰ ἔρια παρὰ τῶν ὀρεινῶν καὶ κατεσκευάζον χρωματιστὰ ὑφάσματα. Κατεσκευάζον ὡσαύτως μεγάλα πῆλινα ἀγγεῖα πρὸς ἐναποθήκευσιν τοῦ οἴνου καὶ τοῦ ἐλαίου. Ἀπέβησαν λοιπὸν ἕνεκα τῆς ναυτιλίας των, τοῦ ἐμπορίου των καὶ τῆς βιομηχανίας των πολὺ πλούσιοι, ἀλλὰ καὶ πολὺ τρυφηλοί.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σαννιτικῶν πολέμων οἱ Ταραντῖνοι εἶχον μείνει ἡσυχοί, διότι συνεκράτουν αὐτοὺς οἱ Λευκανοί, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχον συμμαχήσει οἱ Ῥωμαῖοι. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Λευκανοὺς οἱ Ῥωμαῖοι νὰ καθυποτάξουν ὅλας τὰς ἐν τῇ κατὰ Ἰταλίᾳ ἑλληνικὰς πόλεις. Μία ἐκ τῶν πόλεων τούτων ἦσαν καὶ οἱ Θουρίοι. Ὅτε ὅμως οἱ Λευκανοὶ ἠθέλησαν νὰ καθυποτάξουν καὶ ταύτην, οἱ Θουρίοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἐξήτησαν τὴν βοήθειάν των. Οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἤδη εἶχον περατώσει τὸν πρὸς τοὺς Σαννίνας πόλεμον, ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τῶν Θουρίων. Ἀλλὰ διὰ τούτου δυσηρέστησαν ὥς ἦτο φυσικόν, τοὺς Λευκανοὺς, οἱ ὁποῖοι καὶ ἐκήρυξαν κατ' αὐτῶν τὸν πόλεμον. Τότε ἀπεστάλη εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν Ῥωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἐνίκησε τοὺς Λευκανοὺς καὶ ἐγκατέστησε Ῥωμαϊκὴν φρουρὰν ὅχι μόνον εἰς τοὺς Θουρίους, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς Λοκρούς, τὸν Κρότωνα καὶ τὸ Ῥήγιον, αἱ ὁποῖαι ὡσαύτως παρέδωκαν ἑαυτὰς εἰς τοὺς Ῥωμαίους (282).

Οἱ Ταραντῖνοι καὶ μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα παρέμενον ἡσυχοί. Ὅτε ὅμως ὁ στόλος τῶν Ῥωμαίων παρὰ τὰς παλαιὰς μεταξὺ

Ῥωμαίων καὶ Ταραντίνων συνθήκας, κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμὲν τοῦ Τάραντος, οἱ Ταραντῖνοι ἐξηγγέρθησαν. Προσέβαλον τὰ ὀμαῖκὰ πλοῖα, συνέλαβον πέντε ἐξ αὐτῶν, καὶ ἐκ τῶν ναυτῶν ἄλλους μὲν ἔσφαξαν, ἄλλους δὲ ἐξηνδραπόδισαν. Συγχρόνως ἐπιδραμον ἐναντίον τῶν Θουρίων καὶ ἐξεδίωξαν τὴν ἐκεῖ ῥωμαϊκὴν φρουρὰν (281).

Οἱ Ῥωμαῖοι μὴ θέλοντες ἀκόμη νὰ ἔλθουν εἰς ῥῆξιν πρὸς τοὺς Τάραντα, ἐδείχθησαν μετριοπαθέστατοι. Ἐζήτησαν μόνον διαβεβαίωσιν τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων, τὴν ἀπόδοσιν τῶν Θουρίων καὶ τὴν παράδοσιν τῶν πρωτουργῶν τῆς προσβολῆς τοῦ στόλου. Ἄλλ' οἱ Ταραντῖνοι ὄχι μόνον εἰς ταῦτα δὲν συγκατεπέστησαν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρέσβεις δεινῶς περιῦβρισαν. Τότε πλείονος ῥωμαϊκὸς στρατὸς εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν των, οἱ δὲ Ταραντῖνοι ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν τοῦ βασιλέως τῆς Ἡπείρου Πύρρου.

6. Οἱ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Πύρρον.

Εἶδομεν προηγουμένως (σελ. 11 κ. ἑ.), μὲ ποῖα σχέδια Πύρρος ἀπεβεβάσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὰ ἐκεῖ πράγματα ὅμως δὲν ἦσαν, ὅπως εἶχον παραστήσει εἰς αὐτὸν αὐτὰ οἱ Ταραντῖνοι. Ἐκτὸς τῆς χώρας τῶν Ταραντίνων, πᾶσα ἡ ἄλλη νότιος Ἰταλία εὐρίσκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων. Ἀντὶ τῶν 350 χιλ. στρατῶν τοῦ, τὸν ὅποιον οἱ Ταραντῖνοι εἶχον ὑποσχεθῆ ὅτι ἠδύναντο νὰ παρατάξουν, δὲν εὔρε παρὰ μόνον τὴν μικρὰν φρουρὰν τοῦ Τάραντος. Ὁ Πύρρος τότε διέταξε νὰ καταλεχθῇ ἡ ἰταλικὸν μισθοφορικὸν στράτευμα δι' ἐξόδων τῶν Ταραντίνων, καὶ ἐκάλεσεν εἰς τὸν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ὅλους τοὺς πολίτας τοῦ Τάραντος, ὅσοι ἠδύναντο νὰ φέρουν ὅπλα. Οἱ Ταραντῖνοι βαρέως ἔφερον τὸ πρᾶγμα, διότι ἀκριβῶς διὰ νὰ ἀπαλλαγῶν τοῦ στρατιωτικοῦ βίου εἶχον καλέσει τὸν Πύρρον. Ἄλλ' ἡ μετάνοιά των ἤρχετο νὰ βραδέως, διότι ὁ Πύρρος ἦτο κύριος τῆς πόλεως των καὶ μετεχειρίζετο ἤδη αὐτὴν ὄχι ὡς σύμμαχον ἀλλ' ὡς κατακτηθεῖσαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι μετὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Πύρρου εἰς Ἰταλίαν παρεσκευάσθησαν ἐπαξίως τοῦ ἐπιχειρημαμένου κινδύνου καὶ ἀπέστειλαν κατ' αὐτοῦ στρατὸν ἐκ 50 χιλ. ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπάτου Λαιβίνου. Ἡ πρώτη μάχη μεταξὺ Ῥωμαίων καὶ

Πύρρου ἐδόθη παρὰ τὴν Ἡράκλειαν (280). Ὁ Πύρρος κατώρθωσε νὰ νικήσῃ, ἀλλὰ μὲ πολλὰς ἀπωλείας. Τὰ ἅμεσα ὅμως ἐπακολούθηματά τῆς νίκης ὑπῆρξαν πολλὰ σπουδαῖα. Οἱ Βρούττιοι, οἱ Λευκανοὶ καὶ οἱ Σαννίται μετὰ τὴν νίκην τοῦ Πύρρου συνεμάχησαν μὲ αὐτόν, ὅλαι δὲ αἱ ἐκεῖ ἐλληνικαὶ πόλεις περιῆλθον εἰς τὴν κατοχὴν του. Ἀλλὰ μὲ ὅλα αὐτὰ ὁ Πύρρος κατενόησε, πρὸς τοίους ἀντιπάλους ἐπάλασε, καὶ ὅτι τὰ σχέδιά του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πραγματοποιηθοῦν. Ἐπρότεινε λοιπὸν εἰς τοὺς Ῥωμαίους εἰρήνην καὶ πρὸς τοῦτο ἀπέστειλεν εἰς Ῥώμην τὸν πιστόν του Κινεάν. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως κατ' εἰσήγησιν τοῦ τυφλοῦ συγκλητικοῦ Ἀππίου Κλαυδίου ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἔλθουν εἰς διαπραγματεύσεις, ἐφ' ὅσον ξένα στρατεύματα εὐρίσκοντο ἐπὶ τοῦ Ἰταλικοῦ ἐδάφους.

Ὁ Πύρρος, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ μεταξύ εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Καμπανίαν, μαθὼν τὴν ἀπόρριψιν τῶν προτάσεών του ἐστράφη πρὸς τὴν Ῥώμην, ἵνα προσελκύσῃ τοὺς συμμάχους τῶν Ῥωμαίων καὶ ἀπειλήσῃ αὐτὴν τὴν πόλιν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ οὐδεὶς στρατὸς ἀντιτάχθη εἰς τὴν πρόοδόν του. Ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ἔκλειον τὰς πύλας τῶν πρὸς αὐτὸν αἱ λατινικαὶ πόλεις, μὲ ἥσυχον δὲ βῆμα παρηκολούθει αὐτὸν ἀπὸ τῆς Καμπανίας ὁ Λαιβίνος, ἐν ᾧ ἀπὸ βορρᾶ ἤρχετο ἄλλος ῥωμαϊκὸς στρατός, καὶ εἰς τὴν Ῥώμην παρασκευάζετο πρὸς μάχην ἡ ἐφεδρεία. Ὁ Πύρρος δὲν ἠδύνετο ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ, καὶ ἐπορεύθη πρὸς διαχείμασιν εἰς τὸν Τάραντα.

Τὴν ἀνοιξιν τοῦ ἐπομένου ἔτους ὁ Πύρρος ἀνέλαβε πάλιν ἐπιθετικὴν στάσιν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Ἀπουλίαν. Ὁ ῥωμαϊκὸς στρατὸς τότε ἔσπευσε πρὸς συνάντησίν του. Οἱ δύο στρατοὶ συνητήθησαν περὶ τὸ Ἀσκλον. Καὶ ἐδῶ, ὅπως εἰς τὴν Ἡράκλειαν, ὁ Πύρρος ἐνίκησεν, ἀλλὰ μὲ μεγάλας ἀπωλείας. Κατενόησε λοιπὸν ὅτι τὰ σχέδιά του ἐναυάγησαν ὀριστικῶς, διότι ἡ δύναμις τῶν Ῥωμαίων παρέμενε ἀκεραία, ἐν ᾧ ὁ ἰδικὸς του στρατὸς ὁλονὸν ἐφθινεν. Ἔνεκα τούτου εὐχαρίστως ἐδέχθη τὸ 278 παράκλησιν τῶν Συρακοσίων, ἵνα βοηθήσῃ αὐτοὺς κατὰ τῶν Καρχηδονίων, καὶ ἀφήσας φρουρὰν εἰς τὸν Τάραντα ἔσπευσεν ἐκεῖ.

Εἰς τὴν Σικελίαν ὡς εἶδομεν (σελ. 12), ὁ Πύρρος διέτριψε 3 ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα κατώρθωσε νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τῶν Καρχηδο-

νίων ὅλας τὰς ἐπὶ τῆς νήσου κτήσεις των. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφεληθέντες ἐκ τῆς ἀπουσίας του ἐνίκησαν τοὺς Σαυνίτας, Λευκανοὺς καὶ Βρουττίους καὶ κατέλαβον ὅλας τὰς ἐκεῖ ἑλληνικὰς πόλεις πλὴν τοῦ Τάραντος, κατεχομένου ὑπὸ στρατοῦ τοῦ Πύρρου, καὶ τοῦ Ῥηγίου κατεχομένου ὑπὸ Καμπανῶν μισθοφόρων ἀποστατησάντων ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων.

Ἐκ τῶν παραπόνων τῶν ἐν Ἰταλίᾳ συμμάχων του τότε ὁ Πύρρος παρακινηθεὶς ἐγκαταλείπει τὴν Σικελίαν καὶ σπεύδει εἰς τὴν Ἰταλίαν (275) μὲ 20 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππους. Ἄλλ' οἱ στρατιῶταί του δὲν ἦσαν πλέον οἱ πεπειραμένοι μαχηταί, τοὺς ὁποίους εἶχεν ἄλλοτε. Ἐκεῖνοι εἶχον καταναλωθῇ, οὗτοι δὲ ἦσαν νεοσύλλεκτοι. Ὁ Πύρρος ἔσπευσε νὰ συναντήσῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν χώραν τῶν Σαυνιτῶν, ὅπου οὗτοι εἶχον διαχειμάσει. Οἱ δύο στρατοὶ σινηντήθησαν παρὰ τὴν πόλιν Βενέβεντον, καὶ ἐκεῖ ἐδόθη ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Πύρρος ἠττήθη ὀλοσχερῶς. Ὁ βασιλεὺς τώρα ἔμεινεν ἄνευ στρατοῦ. Ἀναγκάζεται λοιπὸν νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ἰταλίας ἀφήσας εἰς τὸν Τάραντα μικρὰν φρουράν.

Ἡ φρουρὰ τοῦ Τάραντος, ὅτε μετὰ τρία ἔτη ὁ Πύρρος ἀπέθανε, παρέδωκε τὴν πόλιν εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Συγχρόνως ὑπετάχθησαν εἰς τοὺς Ῥωμαίους καὶ οἱ Σαυνῖται, Λευκανοὶ καὶ Βρουττίοι, καὶ τὸ 270 ἐκυριεύθη τὸ Ῥήγιον. Οὕτω ὅλη ἡ Ἰταλία περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Η ΡΩΜΗ

ΚΑΘΥΠΟΤΑΣΣΟΥΣΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟΝ

1. Ἡ Καρχηδὼν καὶ οἱ Καρχηδονικοὶ πόλεμοι.

Ἡ Καρχηδὼν κειμένη εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τοῦ σημερινοῦ κόλπου τῆς Τύννης ἰδρύθη ὑπὸ Φοινίκων ἀποίκων τῆς Τύρου. Ὅταν ἐκτίσθη ἡ Καρχηδὼν, οἱ Φοίνικες εἶχον ἤδη πληρώσει τὴν Δύσιν μὲ ἀποικίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐπιφανέστεραι καὶ ἀρχαί-

τεραι ἦσαν ἡ Ἰτύκη εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὰ Γάδειρα εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐν τούτοις ἡ Καρχηδὼν ἕνεκα τῆς εὐφορίας τῆς χώρας τῆς, τῆς φιλεργίας τῶν κατοίκων τῆς καὶ τοῦ λαμπροῦ λιμένος τῆς ἀπέβη ἡ πλουσιωτέρα καὶ ἰσχυροτέρα ὄλων.

Οἱ Φοίνικες ἦσαν λαὸς ἐμπορικὸς καὶ ναυτικὸς. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ ἀποικίαι αὐτῶν δὲν εἶχον τὸν χαρακτῆρα τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν, ἀλλ' ἦσαν ἀπλοὶ ἐμπορικοὶ σταθμοί. Ἐνεκα τούτου ὅμως οἱ Ἕλληνες ἐξετόπισαν μὲν ἤδη ἀπὸ τοῦ 8ου αἰῶνος αὐτοὺς ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἰταλίας, ἠπέλουν δὲ νὰ ἐκτοπίσουν αὐτοὺς καὶ ἐκ τῆς Σικελίας, τῆς Ἰσπανίας καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Λιβύης. Ἦδη εἶχε κτισθῇ ἡ Μασσαλία, ἡ Ζάκανθα, τὸ Ἐμπόριον καὶ ἡ Κυρήνη, ὅλη δὲ ἡ ἀνατολικὴ Σικελία κατείχετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οἱ Φοίνικες λοιπὸν ἔπρεπε νὰ μετέλθουν πολιτικὴν δραστηριωτέραν διὰ νὰ διατηρήσουν τὰς ἀπομεινάσας κτήσεις των. Τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἀνέλαβον οἱ Καρχηδόνιοι. Πράγματι οὗτοι, ἂφ' οὗ ἀνέκοψαν τὴν πρόοδον τῶν Κυρηναίων, ἐβοήθησαν τοὺς εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Σικελίας ἐγκατεστημένους ὁμοφύλους των, οἱ ὅποιοι ἠγωνίζοντο πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἀνέλαβον τὴν προστασίαν αὐτῶν. Ἐπειτα κατέκτησαν τὴν Σαρδηνίαν καὶ ἠνάγκασαν ὅλας τὰς εἰς τὴν Ἀφρικὴν φοινικικὰς ἀποικίας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν συμμαχίαν των. Ἐπὶ τέλους ἐγκατεστάθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰσπανίας.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως οἱ Καρχηδόνιοι ἔμειγαν Φοίνικες ὄχι μόνον ὥς πρὸς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἥθη καὶ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ ὥς πρὸς τὸν χαρακτῆρα. Πρὸ παντὸς ἦσαν ἔμπεροι καὶ ἀπεστρέφοντο τὸν πόλεμον. Ἐθνικὸν στρατὸν δὲν εἶχον. Μόνον οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἦσαν Καρχηδόνιοι. Ὁ στρατὸς των ἀποτελεῖτο ἐκ μισθοφόρων Ἀφρικανῶν, Ἰσπανῶν, Γαλατῶν. Ὁ πόλεμος κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἦτο δι' αὐτοὺς ἄλλο τι παρὰ μεγάλη κερδοσκοπικὴ ἐπιχείρησις σύμφωνα μὲ τὸν ἐμπορικὸν χαρακτῆρα τῶν Φοινίκων. Τὸ προπύργιον τοῦ κράτους τῶν Καρχηδονίων ἦτο τὸ πολεμικὸν αὐτῶν ναυτικόν. Καὶ ὥς πρὸς τὴν ναυπήγησιν καὶ ὥς πρὸς τὸν χειρισμὸν τῶν πλοίων οἱ Καρχηδόνιοι ἦσαν ὑπέρτεροι τῶν Ἑλλήνων. Εἰς τὴν Καρχηδόνα ἐναυπηγῆθησαν κατὰ πρῶτον τετρήρεις, κατὰ τοὺς χρόνους δέ, εἰς ταὺς ὁποίους εὕρισκόμεθα, τὰ πλοῖα τῶν Καρχηδονίων ἦσαν κατὰ τὸ

πλεῖστον πεντηρικὰ. Οἱ ἐρέται, δημόσιοι δοῦλοι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἶχον θαυμαστὴν πειθαρχίαν, οἱ δὲ ἀξιωματικοὶ τῶν πλοίων ἦσαν ἐπιδέξιοι καὶ ἀτρόμητοι.

Τὴν κυβέρνησιν τῆς Καρχηδόνας εἶχεν εἰς χεῖράς της ἀριστοκρατία ἐκ πλουσίων ἐμπόρων, οἱ ὅποιοι ἐφρόντιζον νὰ διατηροῦν εἰς τὰς οἰκογενεῖας των τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἰσχύν. Οἱ λοιποὶ πολῖται σχεδὸν δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὴν διοίκησιν. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶχον ὀλίγον ἀνεπτυγμένον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα.

Εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν εὕρισκετο ἡ Καρχηδὼν, ὅτε ἡ Ῥώμη ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν μετ' αὐτῆς διὰ τὴν κατοχὴν τῆς Σικελίας. Ἡ Ῥώμη δηλ., ἀφ' οὗ κατώρθωσε νὰ συνενώσῃ ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν της ὅλην τὴν Ἰταλίαν, δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν κατάκτησιν καὶ τῆς Σικελίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ φυσικὸν συμπλήρωμα ἐκείνης. Εἰς τὴν Σικελίαν ὅμως, ὥς εἶδομεν, ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζοντο περὶ τῆς κυριότητος αὐτῆς οἱ Ἕλληνες τῶν Συρακουσῶν καὶ οἱ Καρχηδόνιοι. Καὶ εἶχον μὲν προσωρινῶς διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Πύρρου ἐπικρατήσῃ οἱ Ἕλληνες, ἅμα τῇ ἀναχωρήσῃ ὅμως ἐκείνου τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς νήσου περιῆλθεν εἰς τοὺς Καρχηδονίους, οἱ δὲ Ἕλληνες περιωρίσθησαν εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος αὐτῆς. Φυσικὸν λοιπὸν τώρα ἦτο οἱ Ῥωμαῖοι ἐποφθαλμιῶντες τὴν Σικελίαν, νὰ συγκρουσθῶν μὲ τοὺς Καρχηδονίους.

Οἱ Καρχηδονικοὶ πόλεμοι ἀποτελοῦν γεγονὸς κοσμοϊστορικῆς σημασίας. Διὰ τῶν ἀγώνων τούτων ἐμελλε νὰ κριθῇ, ὅχι τίς θὰ κυριαρχήσῃ τῆς Σικελίας, ἀλλὰ τίς θὰ κυριαρχήσῃ τοῦ κόσμου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Καρχηδὼν ἦσαν ἀντιπρόσωποι δύο διαφόρων φυλῶν, τῆς Ἀρίας καὶ τῆς Σημιτικῆς, ἐμελλε καὶ τοῦτο νὰ κριθῇ, ἂν οἱ Ἀριοὶ ἢ οἱ Σημίται ἐμελλον νὰ ἡγηθῶν τοῦ πολιτισμοῦ εἰς τὴν Δύσιν.

2. Ἀος Καρχηδονικὸς πόλεμος (264 - 241).

Εἰς τὴν Σικελίαν, πλὴν τῆς χώρας τῶν Συρακουσίων, ἔμμενεν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἡ Μεσσήνη. Ταύτην ἀπὸ τοῦ 289 εἶχον καταλάβει Καμπανοὶ μισθοφόροι καλούμενοι Μαμερτίνοι (ἄνθρωποι τοῦ Ἄρεως), οἱ ὅποιοι ἄλλους μὲν ἐκ τῶν

πολιτῶν ἐξεδίωξαν, ἄλλους δὲ ἀπέσφαξαν, τὰς δὲ γυναῖκας καὶ τοὺς δούλους διενεμήθησαν ἀναμεταξύ των. Οἱ λησταὶ ὅμως οὗτοι μὴ ἀρκοῦμενοι εἰς τὴν Μεσσήνην ἐπέδραμον καὶ εἰς τὴν Συρακοσίαν χώραν καὶ ἐληλάτησαν μέρος αὐτῆς. Μὲ τοὺς Καρχηδονίους τότε οἱ Συρακόσιοι εἶχον εἰρήνην. Ὁ τύραννος λοιπὸν τῶν Συρακουσῶν Ἰέρων ἀπεφάσισε νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῶν Μαμερτίνων, καὶ πρὸς τοῦτο συνεμάχησε καὶ μὲ τοὺς Ῥωμαίους. Οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἀκριβῶς ἐπολέμουν ἐναντίον τῶν Καμπανῶν μισθοφόρων, οἱ ὅποιοι δι' ὁμοίας κακουργίας εἶχον καταλάβει τὸ Ῥήγιον. Ἀφ' οὗ ὁ Ἰέρων ἐνίκησε τοὺς Μαμερτίνους, ἐπολιόρκησε τὴν Μεσσήνην. Ἀλλ' ἡ πολιορκία παρετείνεται, οἱ δὲ Μαμερτίνοι, πεισθέντες ὅτι δὲν ἠδύνοντο νὰ ἀντισταθοῦν εἰς τὸν Ἰέρωνα, ἔστειλαν πρέσβεις εἰς τὴν Ῥώμην μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ προτείνουν τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐδέχθησαν τὴν προσφορὰν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως τινὲς ἐκ τῶν Μαμερτίνων, προτιμῶντες τῶν Ῥωμαίων τοὺς Καρχηδονίους, προσεκάλεσαν αὐτοὺς νὰ καταλάβουν τὴν πόλιν. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι σπεύσαντες ἐγκιτατέστησαν φρουρὰν εἰς τὴν Μεσσήνην καὶ συνεμάχησαν μὲ τὸν Ἰέρωνα.

Ἀλλ' ἤδη Ῥωμαϊκὸς στρατὸς διῆλθεν εἰς τὴν Σικελίαν (264). Οὗτος διεσκόρπισε τὸν στρατὸν τοῦ Ἰέρωνος, ἀφήρεσε διὰ δόλου τὴν Μεσσήνην ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων καὶ μετὰ ταῦτα εἰσέβαλεν εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰέρωνος καὶ ἐστρατοπέδευσε πρὸ τῶν Συρακουσῶν. Ὁ Ἰέρων ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς Καρχηδονίους καὶ νὰ συνάψῃ εἰρήνην πρὸς τοὺς Ῥωμαίους (263). Ἐκτοτε οἱ Ῥωμαῖοι μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων ἐξεδίωξαν πανταχόθεν ἐκ τῆς νήσου τοὺς Καρχηδονίους καὶ περῶρισαν αὐτοὺς εἰς τὰ ὄχυρά παράλια φρούρια (262).

Ἀλλὰ τότε κατενόησαν οἱ Ῥωμαῖοι ὅτι οἱ Καρχηδόνιοι, ἐφ' ὅσον ἐθαλασσοκράτουν, ἦτο ἀδύνατον νὰ καταβληθοῦν. Οἱ Καρχηδόνιοι ἔνεκα τῆς θαλασσοκρατορίας των ὄχι μόνον ἐκ τῶν παραλίων φρουρίων τῆς Σικελίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκβληθοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ στόλου των διαρκῶς ἐπίεζον τοὺς Ῥωμαίους λεηλατοῦντες τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ναυπηγήσουν στόλον.

Μέχρι τοῦδε οἱ Ῥωμαῖοι πολεμικὰ πλοῖα εἶχον ἐλάχιστα, καὶ

αὐτὰ δὲ ἦσαν λέμβοι καὶ τριήρεις. Πεντηρικὰ πλοῖα, ὅποια ἦσαν τὰ τῶν Καρχηδονίων, δὲν εἶχον. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ κατασκευάσουν τοιαῦτα. Εἰς διάστημα ἐνὸς ἔτους ἐναυπήγησαν 130. Βεβαίως ὁ στόλος οὗτος δὲν ἠδύνατο ἀκόμη νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν καρχηδονικὸν οὔτε ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων, οὔτε ὡς πρὸς τὴν δεξιότητα τῶν ναυτῶν. Τὰς ἐλλείψεις ὅμως ταύτας κατώρθωσαν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀναπληρώσουν διὰ μιᾶς ἰδικῆς τῶν ἐφευρέσεως. Μέχρι τοῦδε ὁ ἀγὼν κατὰ τὰς ναυμαχίας συνίστατο εἰς τὸν καταποντισμὸν τῶν ἐχθρικῶν πλοίων διὰ τῶν ἰσχυρῶν σιδηρῶν ἐμβόλων, μὲ τὰ ὅποια ἦσαν ἐξηρτυμέναι αἱ πρῶραι τῶν πλοίων. Οἱ Ῥωμαῖοι τώρα προσήρμοσαν εἰς τὰς πρῶρας τῶν πλοίων κινητὰς γεφύρας, αἱ ὅποια εἰς τὸ ἄκρον εἶχον σιδηρᾶς ἀρπάγας καλουμένας κόρακας. Εὐθύς ὡς τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον ἤθελε πλησιάσει, ἐξετινάσσετο κατ' αὐτοῦ ἡ γέφυρα, οἱ Ῥωμαῖοι ὀπλῖται διήρχοντο εἰς τὸ κατὰστρομα τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου, καὶ ἡ ναυμαχία μετεβάλλετο εἰς πεζομαχίαν.

Μὲ τὸν νέον στόλον οἱ Ῥωμαῖοι πλέοντες παραλιακῶς τῆς Ἰταλίας πρὸς τὴν Μεσσήνην συνηντήθησαν παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τῶν Μυλῶν μὲ τὸν καρχηδονικόν. Συναφθείσης ναυμαχίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐνίκησαν τοὺς Καρχηδονίους, πεντήκοντα δὲ πλοῖα, ἦτοι τὸ ἥμισυ τοῦ στόλου αὐτῶν, ἢ κατεστράφησαν ἢ συνελήφθησαν (260). Ἡ σημασία τῆς νίκης ταύτης ἦτο μεγάλη. Ἡ Ῥώμη αἶφνης ἔγινε καὶ ναυτικὴ δύναμις. Εἰς ἀνάμνησιν τῆς νίκης ταύτης ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ῥώμην στήλη κοσμηθεῖσα διὰ τῶν ἐμβόλων τῶν ἐχθρικῶν πλοίων. Εἰς δὲ τὸν νικητὴν ὑπατον Γ. Δουίλλιον ἐδόθη ἡ τιμὴ α') νὰ καταγάγῃ θρίαμβον, δηλ. νὰ πορευθῇ ἐν πομπῇ εἰς τὸ Καπιτώλιον, ἵνα προσφέρῃ εὐχαριστίας εἰς τὸν Δία διὰ τὴν νίκην, καὶ β') νὰ συνοδεύεται τὴν ἐσπέραν, ὅταν ἐπέστρεφεν εἰς τὴν οἰκίαν του, ὑπὸ αὐλητῶν.

Μετὰ τὴν παρὰ τὰς Μυλὰς νίκην οἱ Ῥωμαῖοι κατέλαβον τὴν Κορσικὴν καὶ αὐξήσαντες τὸν στόλον τῶν εἰς 330 πλοῖα, ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ῥωμαϊκὸς στόλος ὑπὸ τοὺς ὑπάτους Οὐόλσωνα καὶ Ῥήγουλον διητυνῆθη πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, ἀφ' οὗ παρὰ τὸ ἀκρωτήριο τῆς Σικελίας Πάνορμον διεσκόρπισε τὸν καρχηδονικὸν στόλον. Ὁ καρχηδονικὸς στόλος ἀνασυγκροτηθεὶς ἐπερίμενε τὸν Ῥωμαϊκὸν εἰς τὸν κόλ-

πον τῆς Καρχηδόνας. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν διηυθύνθησαν ἐκεῖ, ἀλλ' εἰς τὸν κόλπον τῆς πόλεως Ἀσπίδος. Ἐνταῖθα ἀποβιβασθέντες ἀνενοχλήτως, ἔσυραν τὰ πλοῖα τῶν εἰς τὴν ξηράν, ὠχύρωσαν στρατόπεδον καὶ κατέλαβον τὴν Ἀσπίδα. Μετὰ τοῦτο ἡ Ῥωμαϊκὴ σύγκλητος, νομίσασα τὸν πόλεμον περατωμένον, ἀνεκάλεσε τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στόλου. Τοῦτο ἀπέβη ὀλέθριον διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ὁ ἀπομείνας ὑπάτος Ῥήγουλος ἔχων ὡς ὀρμητήριον τὴν Ἀσπίδα ἤρχισε νὰ καταλαμβάνῃ τὴν μίαν μετὰ τὴν ἄλλην τὰς ἐκεῖ πόλεις. Οἱ Ἰθαγενεῖς ἐδέχοντο τοὺς Ῥωμαίους ὡς ἐλευθερωτάς. Οἱ δὲ Καρχηδόνιοι ἀποθαρρυνθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ ζητήσουν εἰρήνην παρὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὁ Ῥήγουλος ὅμως ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν ὄχι μόνον τὴν παράδοσιν τῆς Σικελίας καὶ Σαρδηνίας, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸν στόλον τῶν μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ ἔχουν εἰς τὸ ἑξῆς τοιοῦτον. Οἱ Καρχηδόνιοι τότε ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθησαν τὴν εἰρήνην ὑπὸ τοιούτους ὅρους, ἀλλὰ καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθῶν μέχρις ἐσχάτων. Κατέλεξαν λοιπὸν μισθοφορικὸν στρατὸν καὶ ἔθεσαν αὐτὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Σπαρτιάτου τινὸς στρατηγοῦ Ξανθίππου, ὁ ὁποῖος ἐξήσκησεν αὐτὸν κατὰ τὸν μακεδονικὸν τρόπον. Μετὰ τινα δὲ χρόνον συνάψαντες πρὸς τοὺς Ῥωμαίους μεγάλην μάχην ἐνίκησαν αὐτούς, συνέλαβον αἰχμάλωτον τὸν Ῥήγουλον, ὅλον δὲ τὸν Ῥωμαϊκὸν στρατὸν ἢ κατέκοψαν ἢ ἠχμαλώτισαν. Μόνον δύο χιλιάδες ἐξ αὐτοῦ κατώρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Ἀσπίδα (255).

Οἱ Ῥωμαῖοι μαθόντες τὴν συμφορὰν τόσον κατεπλάγησαν, ὥστε ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐπιχειρήσεις. Ἐξέπεμψαν λοιπὸν στόλον ἐκ 350 πλοίων ἐκεῖ. Οὗτος δέ, ἂν καὶ ἐνίκησε τὸν καρχηδονικόν, ἤρκεσθη εἰς τὸ νὰ παραλάβῃ τὴν φρουρὰν τῆς Ἀσπίδος καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ ὀπίσω. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ὅμως προσβληθεὶς ὑπὸ τρικυμίας, κατεσιράφη κατὰ τὰ δύο τρίτα. Ἐννοεῖται ὅτι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ῥωμαίων ἐκ τῆς Ἀφρικῆς οἱ Καρχηδόνιοι ἔγιναν καὶ πάλιν κύριοι τῶν ἀποστατησασῶν πόλεων.

Ὁ πόλεμος Ῥωμαίων καὶ Καρχηδονίων ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 14 ἔτη κατόπιν εἰς τὴν Σικελίαν ἀποβαίνων ὅτε μὲν ὑπὲρ τοῦ ἑνός, ὅτε δὲ ὑπὲρ τοῦ ἄλλου. Ἐπὶ τέλους μετὰ μίαν νίκην με-

γάλην τῶν Ῥωμαίων κατὰ θάλασσαν παρὰ τὰς Αἰγούσας νή-
σους συνωμολογήθη τὸ 241 εἰρήνη. Διὰ ταύτης οἱ Καρχηδόνιοι
ὕπεχρεώθησαν νὰ ἀποχωρήσουν τελείως ἐκ τῆς Σικελίας καὶ νὰ
πληρώσουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους 3200 τάλαντα εἰς 20 ἔτη.

Οὕτω ὁ πρῶτος καρχηδονικὸς πόλεμος ἔδωκεν εἰς τοὺς Ῥω-
μαίους τὴν Σικελίαν. Ὅλη ἡ νήσος ἐκτὸς τῆς Μεσσηνίας καὶ
τῶν Συρακουσῶν ἐγένινεν ὑπῆκοος τῶν Ῥωμαίων, ὑποχρεωθείσα
νὰ πληρώνη ὀρισμένους φόρους, ἡ δὲ διοίκησις τῆς ἀνετέθη
εἰς ἓνα ἴδιον πραιτώρα.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα (238) οἱ Ῥωμαῖοι ἐπωφεληθέντες ἐκ τι-
νος ἐπαναστάσεως τῶν μισθοφόρων ἐκραγείσης εἰς τὴν Καρχη-
δόνα, κατέλαβον καὶ τὴν Σαρδηνίαν. Αὕτη μετὰ τῆς Κορσικῆς
ἀπετέλεσαν ἰδιαίτεραν ἐπαρχίαν μὲ ἴδιον πραιτώρα. Τὸ 222 δὲ
μετὰ ἐπανειλημμένας νίκας κατὰ τῶν Γαλατῶν οἱ Ῥωμαῖοι ὑπέ-
ταξαν καὶ ὅλην τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν. Εἰς αὐτὴν
ἵδρυσαν πολλὰς ἀποικίας (Πλακεντία, Κρεμὼν καὶ ἄλλαι), καὶ
ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀφωμοίωσαν αὐτὴν μὲ τὴν ἄλλην Ἰταλίαν.

Οὕτω ἡ Ἰταλία ἐπεξετάθη εἰς τὰ φυσικὰ αὐτῆς ὄρια, τὰς
Ἀλπεῖς, καὶ περιέλαβεν ὅλας τὰς περὶ αὐτὴν νήσους.

3. Βος Καρχηδονικὸς πόλεμος (218--201).

Κατάκτησις τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων. Ἡ ἀρ-
παγὴ τῆς Σαρδηνίας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καθ' ὃν χρόνον οἱ Καρ-
χηδόνιοι ἦσαν ἀπασχολημένοι εἰς τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως
τῶν μισθοφόρων, καὶ ἡ καθόλου διαγωγὴ αὐτῶν ἔκαμνε φανε-
ρὸν εἰς τοὺς Καρχηδονίους ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν θὰ ἠσύχαζον,
ἐφ' ὅσον εἶχον ἰσχυρὸν γείτονα. Ὁφείλον λοιπὸν νὰ παρασκευα-
σθοῦν διὰ νέον ἀφευκτον πόλεμον. Στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων
ἦτο τότε ὁ Ἀμίλκας Βάρκας, ὁ ὁποῖος εἶχε διακριθῇ καὶ κατὰ
τὴν τελευταίαν περίοδον τοῦ Αου καρχηδονικοῦ πολέμου καὶ
τελευταίως εἰς τὴν καταστολὴν τῆς στάσεως τῶν μισθοφόρων.
Οὗτος συνέλαβε τὸ σχέδιον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κυριαρχίαν τῆς
Καρχηδόνης ἐπὶ τῆς Ἰσπανίας, ἵνα οὕτω ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀναπλη-
ρωθῇ ἡ ἀπώλεια τῆς Σικελίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ παρασκευασθῇ
στρατὸς ἡσκημένος διὰ τὸν μέλλοντα ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων πό-

λεμον. Καταρτίσας λοιπὸν στρατὸν ἐξ ἐγχωρίων Λιβύων καὶ μισθοφόρων διαβαίνει εἰς τὴν Ἰσπανίαν μετὰ πιστοῦ συντρόφου, τοῦ γαμβροῦ του Ἀσδρούβα.

Τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον ἐπετέλεσαν εἰς τὴν Ἰσπανίαν ἐπὶ ἐννέα μὲν ἔτη μέχρι τοῦ θανάτου του ὁ Ἀμίλκας, ἐπὶ ὀκτὼ δὲ κατόπιν ἔτη ὁ διάδοχός του εἰς τὴν στρατηγίαν καὶ κληρονόμος τῶν ἰδεῶν του Ἀσδρούβας, ὑπῆρξε μέγα. Ἀντὶ τῶν μικρῶν ἐμπορικῶν πρακτορείων, τὰ ὁποῖα ἡ Καρχηδὼν εἶχε μέχρι τοῦδε ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰσπανίας, ἡ στρατιωτικὴ μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀμίλκα ἴδρυσεν εἰς τὴν χερσόνησον ἴδιον καρχηδονικὸν κράτος. Αἱ κάλλισται τῆς Ἰσπανίας χῶραι ἐπὶ τῆς νοτίου καὶ ἀνατολικῆς παραλίας ἔγιναν φοινικικαὶ ἐπαρχαί. Ἐκτίσθησαν πόλεις, τῶν ὁποίων ἐπιφανεστέρα ἦτο ἡ Καρθαγένη (νέα Καρχηδὼν), κτίσμα τοῦ Ἀσδρούβα. Ἦκμασεν ἡ γεωργία καὶ περισσότερον ἡ μεταλλουργία εἰς τὰ ἀργυρορυχεῖα, τὰ ὁποῖα τότε ἀνεκαλύφθησαν πλησίον τῆς Καρθαγένης. Αἱ πλεῖσται δὲ τῶν Ἰσπανικῶν κοινοτήτων μέχρι τοῦ Ἰβήρου ποταμοῦ ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τῶν Καρχηδονίων καὶ ὑπῆχθησαν εἰς φόρον ὑποτελείας. Ἡ Καρχηδὼν λοιπὸν εὔρεν ἐκεῖ θαυμάσιον τόπον καταναλώσεως διὰ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν της. Ἐξ ἄλλου ἐνεργεῖτο ἐκεῖ τακτικὴ στρατολογία. Οἱ αἰχμάλωτοι κατετάσσοντο εἰς τὸν καρχηδονικὸν στρατὸν καὶ συνεχωνεύοντο μὲ αὐτόν, ἐκ δὲ τῶν μὴ ὑποταχθεῖσάν εἰς τοὺς Καρχηδονίους κοινοτήτων ἐπέμποντο ἐπικουρικά ἢ ἐν ἀνάγκῃ μισθοφορικὰ σώματα. Ἐνεκα δὲ τῶν ἀδιαλείπτων ἀγώνων πρὸς τοὺς φιλοπομένους Ἰβήρας καὶ Κελτοὺς ὁ καρχηδονικὸς οὗτος στρατὸς ἦτο τελείως ἡσκημένος εἰς τὰ πολεμικά.

Τὸ σχέδιον ὅθεν τοῦ Ἀμίλκα εἶχεν ἐπιτύχει πλήρως. Τὰ μέσα τοῦ πολέμου, δηλ. στρατὸς συνειθισμένος εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς τὴν νίκην καὶ ταμεῖον πλήρες χρημάτων, εἶχον παρασκευασθῇ. Δὲν ὑπελείπετο παρὰ νὰ εὗρεθῇ ὁ κατάλληλος ἡγέτης, διὰ νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Καὶ ὁ ἡγέτης οὗτος εὗρέθη.

Τὸ 220 ἀποθανόντος τοῦ Ἀσδρούβα οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ ἀνεκήρυξαν διάδοχόν του τὸν πρωτότοκον υἱὸν τοῦ Ἀμίλκα Βάρκα Ἀννίβαν.

Ὁ Ἀννίβας. Ὅταν ὁ Ἀννίβας ἀνεκηρύχθη στρατηγός, ἦτο γενίας 29 ἐτῶν, ἀλλ' εἶχε μεγάλην πείραν τοῦ βίου. Ἦτο παῖς

ἔτι, ὅτε ἠκολούθησε τὸν πατέρα εἰς τὴν Ἰσπανίαν, καὶ τὴν ἔφηβικὴν ἡλικίαν διήνυσεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐχὼν ἑλαφρὸν καὶ ῥωμαλέον τὸ σῶμα ἀπέβη ἑξαίσιος δρομεύς, ἀτρόμητος ἱππεὺς καὶ δεινὸς πολεμιστής. Ἡδύνατο ἀκόπως νὰ ἀγρυπνῇ, ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ νὰ μένη νῆστις, ὡς ὁ ἔσχατος στρατιώτης. Συγχρόνως ἔλαβε καὶ παιδευσιν, ὁποῖαν ἐλάμβανον τότε οἱ εὐγενεῖς Φοίνικες. τὴν δὲ Ἑλληνικὴν ἐγνώριζεν ἀρκετά, ὥστε νὰ δύναται νὰ συντάσῃ μόνος πολιτικὰ ἔγγραφα εἰς αὐτήν. Ἡλικιωθεὶς κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ πατρὸς του καὶ εἶδε τοῦτον πίπτοντα πλησίον του εἰς τὴν μάχην. Ἐπειτα ἡγουμένου τοῦ γαμβροῦ του Ἀσδρούβου διηύθυνε τὸ ἱππικόν, διεκρίθη δὲ καὶ διὰ τὴν ἑξοχὸν προσωπικὴν του ἱκανότητα καὶ διὰ τὴν διοικητικὴν του εὐφυΐαν. Τώρα συστρατιῶται ἐκάλουν αὐτὸν εἰς τὴν ἀρχηγίαν, ἵνα ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ γαμβροῦ. Ἀνεδείχθη κληρονόμος ἐκείνων, καὶ ἦτο ἄξιος τῆς κληρονομίας. Συνήνου εἰς ἑαυτὸν τὴν σύνεσιν μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὴν περίσκεψιν μὲ τὴν δραστηριότητα, εἶχεν ἔμφυτον τὴν ἐπινοητικὴν πανουργίαν τῆς φυλῆς του, ἥτο τέλος στρατηγὸς μεγαλοφυΐας.

Ἐκρηγξίς τοῦ πολέμου. Ὁ Ἀννίβας εὐθύς ὡς ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος κατὰ τὴν ἀνοιξιν τοῦ 220, ἀπεφάσισε νὰ ἀρχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Τὸ σχέδιόν του ἦτο νὰ εἰσβάλλῃ αὐτὸς εἰς τὴν Ἰταλίαν, πρὶν οἱ Ῥωμαῖοι ἐνεργήσουν ἀποβασιν εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν πρὸς κήρυξιν τοῦ πολέμου.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ὅτε οἱ Καρχηδόνιοι ἤρχισαν τὰς ἐπιχειρήσεις ἐκεῖνας, διέβλεπον εἰς αὐτὰς μόνον τὸν ἄμεσον σκοπὸν, τὸν ἐμπορικόν. Δὲν προέβησαν ἐπομένως εἰς οὐδὲν διάβημα πρὸς ματαίωσιν αὐτῶν. Μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη συνεμάχησαν πρὸς δύο ἐκεῖ παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις, τὴν Ζάκανθαν ἢ Σαγοῦντον καὶ τὸ Ἐμπόριον, καὶ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Ἀσδρούβου νὰ μὴ ἐκτείνῃ τὰς κατακτήσεις του πέραν τοῦ Ἰβήρος. Ὁ Ἀννίβας λοιπόν, διὰ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν κηρύξεως πολέμου προσβάλλει τὸ Σαγοῦντον καὶ μετὰ πολιορκίαν 8 μηνῶν, κυριεύει αὐτό. Ὄντως δὲ οἱ Ῥωμαῖοι μαθόντες τὴν ἄλωσιν τοῦ Σαγοῦντου κηρύττουν τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Καρχηδονίων (218).

Ὁ Ἀννίβας εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀφ' οὗ ἐκηρύχθη ὁ μεταξὺ

Καρχηδόνος καὶ Ῥώμης πόλεμος, ὁ Ἀννίβας ἀφήσας τὸν ἀδελφόν του Ἀσδρούβαν μετὰ μικροῦ στρατοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς χώρας ἀπῆλθεν ἐκ τῆς Καρθαγένης τὸ ἔαρ τοῦ 218. Διέβη τὸν Ἰβηρα ποταμὸν καὶ διῆλθε ταχέως τὴν μέχρι τῶν Πυρρηναίων χώραν κατατροπώνων τοὺς ἐγχωρίους, οἱ ὅποιοι ἀντίσταντο εἰς αὐτόν. Ἐκεῖθεν ἐξαπέστειλεν ὀπίσω εἰς τὴν Καρθαγένην μέρος τοῦ στρατεύματος, καὶ ἔπειτα διέβη τὰ Πυρρηναῖα μὲ 50 χιλ. πεζούς, 9 χιλ. ἵππεῖς καὶ 21 ἐλέφαντας. Εἰσελθὼν εἰς τὴν Γαλατίαν βαδίζει ταχέως πρὸς τὸν Ῥοδανὸν ποταμὸν, καὶ διαβαίνει αὐτόν. Ἐπειτα διευθύνεται πρὸς τὰς Ἀλπεις καὶ διέρχεται αὐτάς, ἀφ' οὗ ὑπέστη πολλὰς τालαιπωρίας καὶ πολλὰς ἀπωλείας.

Εἰς τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν ἔφθασεν ὁ Ἀννίβας κατ' Ὀκτώβριον, 5^{1/2} μῆνας, ἀφ' οὔτου ἀναχώρησεν ἐκ τῆς Καρθαγένης, ἀλλὰ μόνον μὲ 20 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς, καὶ αὐτοὺς δὲ πολὺν ἐξασθενημένους. Εὐτυχῶς οἱ Γαλάται τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας ὑπεδέχθησαν τὸν Ἀννίβαν ὡς σύμμαχον καὶ ἐπρομήθευσαν εἰς αὐτὸν ἄνδρας, τροφίμα, ἐνδύματα καὶ ὅπλα. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀννίβα ἀναπαυθεὶς ἐπὶ 15 ἡμέρας ἀνέλαβεν ἐκ τῶν τालαιπωριῶν. Ἡ μεγάλη ἰδέα τοῦ Ἀμίλκα ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τοῦ Ἀννίβα, ὁ πόλεμος μετεφέρθη ὀριστικῶς εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Νῆκαι τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ ἐμφάνισις τῶν Καρχηδονίων ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων συνετάραξε τὰ πολεμικὰ σχέδια τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου εἶχον συγκεντρώσει δύο στρατιάς, μίαν εἰς τὴν Σικελίαν ὑπὸ τὸν ὕπατον Σεμπρόνιον, ἵνα ἐκεῖθεν διευθυνθῇ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, καὶ μίαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπὸ τὸν ἕτερον ὕπατον Πόπλιον Σκιπίωνα, ἵνα προσβάλῃ τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλ' ἀμφοτέρων τοὺς σκοποὺς ἐματαιώσε τὸ τόλμημα τοῦ Ἀννίβα. Ὅταν ὁ Σκιπίων ἔφθασεν εἰς τὴν Μασσαλίαν, ὁ Ἀννίβας εἶχε διαβῇ τὸν Ῥοδανόν. Ὁ Σκιπίων λοιπὸν ἀφήσας τὸν ἐξάδελφόν του Γναῖον μὲ μέρος τοῦ στρατοῦ, ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὴν εἰς τὴν Ἰσπανίαν πορείαν, ἔσπευσεν αὐτὸς νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἀννίβας εἶχεν ἀναπαύσει τὸν στρατόν του. Ἐπιτεθεὶς λοιπὸν κατὰ τοῦ Σκιπίωνος παρὰ τὸν ποταμὸν Τίκινον κατανικᾷ αὐτόν. Ἐν τῷ μεταξὺ σπεύδει ἐκεῖ καὶ ὁ ἕτερος ὕπατος Σεμπρόνιος ἐκ τῆς

Ἀντ. Χωροφᾶ, Ἱστορία Β' γυμνασίου, ἔκδοσις ε'.

Σικελίας. Ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο ὑπάτους συνενωμένους κατανικᾷ ὁ Ἀννίβας παρὰ τὸν ποταμὸν Τρεβίαν. Αἱ δύο αὗται νῖκαι κατέστησαν τὸν Ἀννίβαν κύριον τῆς βορείου Ἰταλίας. Ὅλοι οἱ Γαλάται ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἐτάχθησαν μὲ αὐτόν.

Τὸ ἔαρ τοῦ ἐπομένου ἔτους (217) ὁ Ἀννίβας διαβὰς τὰ Ἀπέννινα εἰσβάλλει εἰς τὴν Τυρρηνίαν καὶ παρὰ τὴν Τρασιμένην λίμνην νικᾷ τὸν ὑπατον Φλαμίνιον, ὁ ὁποῖος μετὰ στρατοῦ εἶχεν ἀποσταλῆ ἐκεῖ, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Ἀννίβαν. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Τρασιμένης ἡ Τυρρηνία ὅλη εἶχεν ἀπολεσθῆ διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Ὁ Ἀννίβας ἠδύνατο νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Ῥώμης ἀνευ ἀντιστάσεως. Εἰς τὴν Ῥώμην παρεσκευάζοντο διὰ τὸν ἔσχατον ἀγῶνα. Διελύθησαν αἱ γέφυραι τοῦ Τιβέρεως, ἐξελέχθη δὲ δικτάτωρ ὁ Φάβιος Μάξιμος, ἵνα ἐπισκευάσῃ τὰ τείχη καὶ δευθύνῃ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὁ Ἀννίβας δὲν διέπραξε τὸ σφάλμα τοῦ Πύρρου. Ἐγνώριζεν ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ κυριεύσῃ τὴν Ῥώμην καὶ δὲν ὥρμησε κατ' αὐτῆς. Διελάσας διὰ τῆς Ὀμβρικής λεηλατεῖ τὴν Πικεντίνην καὶ στρατοπεδεύει παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς, ὅπου ἀναπαύει τὸν στρατόν του. Ἐπειτα βραδέως ὁδοιπορῶν παραλιακῶς καταβαίνει εἰς τὴν νότιον Ἰταλίαν μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι αἱ σαννιτικαὶ κοινότητες θὰ προσήρχοντο μὲ τὸ μέρος του. Αὗται ὅμως ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην ἠερνήθησαν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἔμειναν ἀργοί. Ὁ δικτάτωρ Φάβιος συνήθροισε δύο νέους λεγεῶνας, ἠκολούθησεν ὅμως τακτικὴν ἐναντίαν τῶν πρὸ αὐτοῦ στρατηγῶν τῆς Ῥώμης. Παρηκολούθει τὸν ἐχθρικὸν στρατόν καὶ ὅχι μόνον δὲν ἐπεδίωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀπέφευγεν ἐπιμελῶς νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτὸν κρίσιμον μάχην. Ἐφρόνει ὅτι διὰ συνεχοῦς παρενοχλήσεως καὶ μικρῶν ἀψιμαχιῶν θὰ κατετρίβοντο καὶ θὰ κατεστρέφοντο οἱ πολέμιοι. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ ὠνομάσθη cunctator (μελλητής). Ἀλλ' ὅμως τὸ πολεμικὸν τοῦτο σχέδιον τοῦ Φαβίου δὲν ἤρρεσεν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαόν. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ στράτευμα ἠγανάκτει κατὰ τοῦ στρατηγοῦ, διότι ἦτο ἠγαγκασμένον νὰ βλέπῃ ἀπαθῶς τὴν καταστροφὴν τῆς χώρας ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων. Ἐνεκα τούτου ἀνετέθη εἰς τοὺς νέους ὑπάτους Αἰμίλιον Παῦλον καὶ Τερέντιον Οὐάρωνα νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν πρόοδον τοῦ ἐχθροῦ διὰ τακτικῆς μάχης. Οὗτοι λοιπὸν μὲ στρατὸν αὐξηθέντα εἰς 80 χιλ. πεζοὺς καὶ 6 χιλ. ἵππεῖς

ἔσπευσαν νὰ συναντήσουν τὸν Ἀννίβαν εὐρισκόμενον εἰς τὴν Ἀπουλίαν μὲ 40 μόνον χιλ. πεζοὺς καὶ 10 χιλ. ἵππεις. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη συνήφθη παρὰ τὸ φρούριον τῶν Καννῶν. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ πανωλεθρία, τὴν ὁποίαν ὑπέστησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὥστε ἐκ τῶν 76 χιλ. Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον μέρος εἰς τὴν μάχην, 70 χιλ. νεκροὶ ἐκάλυψαν τὸ πεδῖον τῆς μάχης, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ὁ ὕπατος Αἰμίλιος Παῦλος, καὶ 80 συγκλητικοί. Οἱ δὲ 10 χιλ. ἄνδρες, οἱ ὁποῖοι ἐφρούρουν τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον κατὰ τὸ πλεῖστον ἠχμαλωτίσθησαν (216).

Ἡ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων τροπὴ τοῦ πολέμου. Ἡ ἐν Κάνναις μάχη ἐφάνη ὅτι ἔμελλε νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον εἶχεν ὁ Ἀννίβας καταβαίνων εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Ἀννίβας ἐστηρίζετο πρὸ πάντων εἰς τὸν στρατὸν του, ἀλλὰ βεβαίως κατενόει, ὅτι πρὸς καταστροφὴν τῆς ὑπερηφάνου Ῥώμης δὲν ἦρκει οὗτος. Ἀφ' ἑνὸς ἔπρεπε νὰ συνενωθοῦν αἱ δυνάμεις ὅλαι τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, διὰ τὰς ὁποίας μόνον ὥς πρωτοπορεία ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ ὁ στρατὸς τοῦ Ἀννίβα. Πρὸς τοῦτο δὲ εἶχε συνομολογήσει συνθήκας συμμαχίας μετὰ τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Συρακουσῶν. Ἀφ' ἑτέρου ἔπρεπε νὰ κινήθοῦν εἰς ἀποστασίαν κατὰ τῆς Ῥώμης ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας.

Ὁ εἰς λοιπὸν ἐκ τῶν σκοπῶν τοῦ Ἀννίβα, ὁ διαμελισμὸς δηλ. τῆς Ἰταλικῆς συμμαχίας, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, εἶχεν ἐπιτευχθῇ μετὰ τὴν ἐν Κάνναις μάχην. Ἡ Ἰταλικὴ συμμαχία, ἡ ὁποία μέχρι τοῦδε εἶχε μείνει ἀκλόνητος, ἤρχισε τώρα νὰ διασπᾶται. Αἱ πλεῖστοι πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας καὶ αὕτῃ ἡ Καπύη, ἡ δευτέρα πάλιν τῆς Ἰταλίας, συνετάχθη μὲ τὸν Ἀννίβαν. Μόνον οἱ Ἕλληνες τῆς κάτω Ἰταλίας ἔνεκα τῆς ἀντιπαθείας των πρὸς τοὺς Φοίνικας ἔμειναν πιστοὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὡσαύτως δὲ καὶ αἱ ἐκεῖ λατινικαὶ ἀποικίαι.

Ἄλλ' αἱ ἐλπίδες τοῦ Ἀννίβα, ὅτι ἡ κάτω Ἰταλία ἠθελε γίνεαι ὁ τόπος τῆς συγκεντρώσεως τῶν στρατιῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως δὲν ἐπραγματοποιήθησαν. Οἱ Καρχηδόνιοι δὲν ἔστειλαν εἰς αὐτὸν ἀρκετὰς ἐπικουρίας, ἀλλὰ μόνον 4 χιλ. ἄνδρας. Ἐπρωτίμηναν νὰ στείλουν σημαντικὰς τοιαύτας, εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ὅπου ὁ Ἀσδρούβας πολεμοῦμενος ὑπὸ τοῦ Γναίου

Σκιπίωνος, μετὰ τοῦ ὁποίου κατόπιν συνηνώθη καὶ ὁ ἀδελφός του Πόπλιος, εὗρίσκετο εἰς δυσχερῆ θέσιν. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπικουρία ἔξ Ἰσπανίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔλθουν εἰς τὸν Ἀννίβαν. Τὰς δὲ ἐπὶ τῆς Σικελίας καὶ Μακεδονίας ἐλπίδας αὐτοῦ ἔματαίωσαν ἡ σύνεσις καὶ ἡ δραστηριότης τῶν Ῥωμαίων.

Ἀληθῶς καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς στρατὸς καὶ ἡ σύγκλητος μετὰ τὴν ἐν Κάνναις συμφορὰν ἔδειξαν εὐστάθειαν παραδειγματικήν. Ὅτε ὁ Οὐάρων ὁ μόνος περισωθεὶς ἐκ τῶν στρατηγῶν τῆς μάχης ἐκείνης ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην, ἡ σύγκλητος προῦπάντησεν αὐτὸν καὶ τὸν ἠὺχαρίστησε, διότι μετὰ τόσην μεγάλην δυστυχίαν δὲν ἀπηλπίσθη περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πατρίδος. Ὅτε δὲ ὁ Ἀννίβας ἐπρότεινε τὴν ἑξαγορὰν τῶν αἰχμαλώτων, ὅχι μόνον τὴν πρότασιν ἀπέρριψαν, ἀλλ' οὐδὲ κἂν ἐδέχθησαν τὸν Καρχηδόνιον πρεσβευτὴν εἰς τὴν Ῥώμην. Ἦθελον διὰ τοῦτου νὰ δείξουν ὅτι οὐδὲ ἴχνος ἰδέας ὑπῆρχε περὶ εἰρήνης καὶ ὅτι μόνον ἐκ τῆς νίκης ἐξηρτᾶτο ἡ σωτηρία.

Ὅντως οἱ Ῥωμαῖοι ὅλοι ἐν ὁμονοίᾳ ἀξιοθαυμάστῳ κατέγιναν εἰς τὸ νὰ ὀργανώσουν νέον στρατόν. Ἐκλήθησαν εἰς τὰ ὅπλα ὅλοι οἱ ἄνδρες μέχρι τῶν παιδων, καὶ κατετάχθησαν εἰς τὸ στράτευμα ὅλοι οἱ διὰ χρέη κρατούμενοι καὶ προσέτι 8 χιλ. δοῦλοι ἐξαγορασθέντες ὑπὸ τοῦ δημοσίου. Πρῶτον δὲ κατόρθωμα αὐτῶν ὑπῆρξεν ὅτι ἐνίκησαν τὸν ἀποσταλέντα πρὸς βοήθειαν τῶν Συρακουσῶν καρχηδονικὸν στρατὸν καὶ μετὰ τριετὴ πολιορκίαν ἐκυρίευσαν τὰς Συρακούσας (212) ⁽¹⁾. Ἐπειτα συνεμάχησαν με τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ με τὰς ἄλλας πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος τὰς δυσσαρεστημένας με τοὺς Μακεδόνας καὶ ἐξήγειραν αὐτοὺς κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ὁ Φίλιππος οὕτω περιπλάκεις εἰς ἐμφύλιον ἐν τῇ Ἑλλάδι πόλεμον (211—204) δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ἀννίβα συμμαχίας ὑποχρεώσεις του.

Κατόπιν τούτων ἡ θέσις τοῦ Ἀννίβα ἔγινε πολὺ δύσκολος. Ὅτε μάλιστα οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολιόρκησαν καὶ τὴν Καμπύην, ὁ Ἀν-

(1) Εἰς τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως τῶν Συρακουσῶν συνετέλεσε πολὺ ὁ περίφημος μηχανικὸς τῆς ἀρχαιότητος Ἀρχιμήδης, ὁ ὁποῖος καὶ ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως, ἐν ᾧ ἠσχολεῖτο εἰς τὴν λύσιν γεωμετρικοῦ προβλήματος, ὑπὸ τινος Ῥωμαίου στρατιώτου ἀγνοοῦντος τὸν ἄνδρα.

νίβας τόσον ἐστενοχωρήθη, ὥστε πρὸς σωτηρίαν τῆς πόλεως δὲν ἐδίστασε νὰ ἐπέλθῃ κατ' αὐτῆς τῆς Ῥώμης, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε εἶχεν ἀποφύγει. Ὁ τρόμος, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ῥώμης ἢ ἐμφάνις τοῦ Ἀννίβα πρὸς τῆς πόλεως, ἦτο τόσος, ὥστε ἔκτοτε τὴν φράσιν «Hannibal ante portas» μετεχειρίζοντο αἱ Ῥωμαῖαι μητέρες, ὁσάκις ἤθελον νὰ ἐκφοβίσουν τὰ τέκνα των. Ἀλλ' ἡ ἐλπίς τοῦ Ἀννίβα ὅτι μέρος τοῦ στρατοῦ, ὃ ὁποῖος ἐπολιόρκει τὴν Καμπύην, θὰ ἀνεκαλεῖτο πρὸς σωτηρίαν τῆς Ῥώμης, δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ἡ σύγκλητος παρεσκέυασε τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως, συνεπεία δ' αὐτῆς ὁ Ἀννίβας ἀπῆλθε χωρὶς οὐδὲν νὰ ἐνεργήσῃ. Οἱ παρὰ τὴν Καμπύην στρατηγοὶ παρέμειναν εἰς τὰς θέσεις των καὶ ἡ Καμπύη ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ (211).

Ἡ παράδοσις τῆς Καμπύης ὑπῆρξε καταστρεπτικὴ διὰ τὸν Ἀννίβαν, ὅχι διὰ τὴν ἀπώλειαν τῆς πόλεως, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν ἐπρόξενησεν εἰς τὰς ἄλλας πόλεις. Ἐκτοτε ἡ τύχη ἐφαίνετο ὅτι εἶχε στρέψει τὰ νῶτα πρὸς τὸν Καρχηδόνιον. Ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην αἱ πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας φοβηθεῖσαι ἐξήτουν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν Ῥωμαϊκὴν συμμαχίαν. Ὁ Ἀννίβας βαθυμῶδὸν περιορίσθη εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν ἄκραν τῆς χερσονήσου, τὴν Ἀπουλίαν.

Ἦντα καὶ θάνατος τοῦ Ἀσδρούβα. Μὲ ὅλην τὴν κατ' αὐτοῦ τροπὴν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀννίβας δὲν ἀπηλπίζετο. Ἐπερίμενε πάντοτε ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τοῦ ἀδελφοῦ του. Ἐπειδὴ δὲ τότε ἡ Ἰταλία ἦτο πολὺ ἐξηντλημένη, ἐνόμιζεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο δύσκολον νὰ κατενεχθῇ κατ' αὐτῆς καίριον κτύπημα. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Ἀννίβας νὰ περιμένῃ.

Οἱ ἐν Ἰσπανίᾳ Σκιπίωνες μέχρι τοῦδε εἶχον παρεμποδίσει πᾶσαν ἐκεῖθεν βοήθειαν εἰς τὸν Ἀννίβαν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐκείνοι ἐν τινι μάχῃ ἐφονεύθησαν (211), ἀπεστάλη μετὰ νέων δυνάμεων ὁ υἱὸς τοῦ Ποπλίου Π. Κορνήλιος Σκιπίων. Οὗτος, νεανίας ὢν ὀρμητικὸς, δὲν ἠκολούθησε τὴν τακτικὴν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ θείου, ἀλλ' ἀνέλαβεν ἐπιθετικὸν πόλεμον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐκυρίευσεν τὴν Καρχηδόνιον καὶ σχεδὸν ὅλην τὴν Ἰσπανίαν ἀφῆρεσεν ἀπὸ τῶν Καρχηδονίων. Ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἀννίβα Ἀσδρούβας κατώρθωσε νὰ διέλθῃ τὰ Πυρρηναῖα καὶ νὰ διαχειμάσῃ

εἰς τὴν Γαλατίαν, ἐκεῖθεν δὲ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 207 νὰ διαβῇ τὰς Ἀλπεῖς καὶ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι εὐρέθησαν καὶ πάλιν εἰς δεινὸν κίνδυνον. Ἦναγκάσθησαν τότε ἐκ τῶν δύο ὑπάτων τὸν μὲν Λίβιον νὰ στείλουν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀσδρούβα, τὸν δὲ Νέρωνα νὰ στείλουν εἰς τὴν Ἀπουλίαν, ἵνα συγκρατῇ τὸν Ἀννίβαν. Ἐν ᾧ ὅμως ὁ Ἀννίβας ἐπερίμενε εἰδήσεις περὶ τοῦ ἀδελφοῦ, οἱ Ῥωμαῖοι συλλαμβάνουν ἀγγελιοφόρον μὲ γράμματα τοῦ Ἀσδρούβα, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδηλοῦτο ἡ πορεία, τὴν ὁποίαν θὰ ἠκολούθει, ἵνα συναντήσῃ τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Νέρων τότε παραλαμβάνει ἐκλεκτὸν σῶμα τοῦ στρατοῦ του ἑξ ἑπτὰ χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ σπεύδει πρὸς βορρᾶν, συνενωθεὶς δὲ μετὰ τοῦ συνυπάτου συναντοῦν τὸν Ἀσδρούβαν, ἐν ᾧ διέβαινε τὸν Μέταυρον ποταμόν, καὶ ἀναγκάζουν αὐτὸν γὰρ συνάψῃ μάχην εἰς ἀκατάλληλον μέρος (207). Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀσδρούβα κατεκόπη ὅλος, αὐτὸς δ' ὁ Ἀσδρούβας φονεύεται. Μετὰ τοῦτο ὁ Νέρων ἐπιστρέφει εἰς τὸ ἐν Ἀπουλίᾳ στρατόπεδον, καὶ ῥίπτει εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἀννίβα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀδελφοῦ του.

Ὁ Ἀννίβας μετὰ τοῦτο ἀπηλίπισθη. Ἐγκαταλείψας τὴν Ἀπουλίαν καὶ τὴν Λευκανίαν ἀπεχώρησε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τοὺς Βρουττίους, τῶν ὁποίων οἱ λιμένες ἦσαν τὸ ἔσχατον αὐτοῦ καταφύγιον. Ἡ Ῥώμη διὰ τῆς δραστηριότητος τῶν στρατηγῶν τῆς ἀπέσεισε τὸν κίνδυνον, τοῦ ὁποίου τὸ μέγεθος ἐμαρτύρει ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ἀννίβα νὰ μένῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Ἐκστρατεία εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἡ παρὰ τὴν Ζάμαν μάχη.
Ἀφ' οὗ ὁ Ἀννίβας κατέστη ἀκίνδυνος, οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ μεταφέρουν τὸν πόλεμον εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Τὸν πόλεμον τοῦτον ἀνέθεσαν εἰς τὸν τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας ἐπανελθόντα Σκιπίωνα, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐκλεχθῇ ὑπάτος (204). Ὁ Σκιπίων πλεύσας εἰς Ἀφρικὴν, κατέλαβε τὴν Ἰτύκην καὶ ὠχυρώθη εἰς αὐτήν. Συγχρόνως συνῆψε συμμαχίαν μὲ τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσην, τοῦ ὁποίου τὴν χώραν εἶχον ἀφαιρέσει οἱ Καρχηδόνιοι.

Οἱ Καρχηδόνιοι παρεσκευάσθησαν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀνακαλέσουν ἐκ τῆς Ἰταλίας τὸν Ἀννίβαν Ὁ

Ἀννίβας βλέπων ὅτι οὐδὲν ἡδύνατο πλέον νὰ κατορθώσῃ μένων εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἔσπευσεν εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος (203)

Παρὰ τὴν Ζάμαν συνήφθη μεταξὺ Ἀννίβα καὶ Σκιπίωνος ἀποφασιστικὴ μάχη (202). Κατ' αὐτὴν ὅλος ὁ καρχηδονικὸς στρατὸς κατεστράφη, μόλις δὲ διεσώθη ὁ Ἀννίβας μὲ ὀλίγους ἱππεῖς. Μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην οἱ Καρχηδόνιοι ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν εἰρήνην ὑπὸ βαρυτάτους ὄρους. Ὑπεχρέωθησαν: α') νὰ παραχωρήσουν εἰς μὲν τοὺς Ῥωμαίους τὰς ἐν Ἰσπανίᾳ κτήσεις, εἰς δὲ τὸν Μασσανάσῃν τὰς χώρας, τὰς ὁποίας εἶχον ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτοῦ, β') νὰ παραδώσουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὸν στόλον των, γ') νὰ πληρῶνουν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ἐπὶ 50 ἔτη 200 τάλαντα ἑτησίως, καὶ δ') νὰ μὴ προβαίνουν εἰς οὐδεμίαν πολεμικὴν ἐνέργειαν ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης.

Τοιοῦτοτρόπως ἐτελείωσεν ὁ β' καρχηδονικὸς πόλεμος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν σπουδαιότατα. Ἡ Ἰσπανία ἀπετέλεσε δύο Ῥωμαϊκὰς ἐπαρχίας. Αἱ Συρακοῦσαι συνηνώθησαν μετὰ τῆς Σικελίας εἰς μίαν ἐπαρχίαν. Ἡ Καρχηδὼν τέλος μετέπεσεν ἀπὸ ἰσχυροῦ ἐμπορικοῦ κράτους εἰς ἄοπλον ἐμπορικὴν πόλιν.

Τὸν νικητὴν τῆς Ζάμας οἱ Ῥωμαῖοι ἐτίμησαν διὰ λαμπροῦ θριαμβοῦ. Ἐκτὸς δὲ τούτου εἰς πρῶτον αὐτὸν ἔδωκαν ἐπώνυμον ἐκ τῆς χώρας, ὅπου ἐνίκησεν, ὀνομάσαντες αὐτὸν Ἀφρικανόν.

4. Τελευταῖος πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Γαλατῶν.

Μετὰ τὸν β' καρχηδονικὸν πόλεμον ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία εὐρίσκετο ἐν πλήρει ἐπαναστάσει. Εἰς τὴν χώραν ἐκείνην δὲν εἶχον ἀπομείνει εἰς τοὺς Ῥωμαίους παρὰ μόνον δύο ἀποικίαι, Πλακεντία καὶ Κρεμών. Ὅλαι αἱ γαλατικαὶ φυλαὶ εἶχον συνενωθῆ διὰ νὰ ἀμυνθοῦν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας των. Οἱ Ῥωμαῖοι ἠγωνίσθησαν ἐπὶ μακρὸν μέχρι τοῦ 191, διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξουν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸ κατώρθωσαν. Καὶ ἡ μὲν πέραν τοῦ Πάδου Γαλατία διετήρησε τὴν παλαιὰν αὐτῆς ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ὑπαρξιν. Ἡ ἐντεῦθεν ὅμως τοῦ Πάδου Γαλατία συνηνώθη μετὰ τὴν Ἰταλίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐξηφάνισαν τοὺς κατοίκους αὐτῆς τοὺς δυναμένους νὰ φέρουν ὅπλα. Ἐκτὸς δὲ τῶν ἀποικίων, τὰς ὁποίας

εἶχον ἐκεῖ, ἵδρυσαν προσέτι νέας τὴν Ποτεντίαν, τὸ Πίσαιρον, τὴν Βονωνίαν καὶ τὴν Μυτίνην. Συνέδεσαν προσέτι τὴν Γαλατίαν μὲ τὴν Ῥώμην διὰ στρατιωτικῶν ὁδῶν.

Τὰ αὐτὰ περίπου ἔπραξαν οἱ Ῥωμαῖοι καὶ εἰς τὸ ΒΔ. μέρος τῆς χερσονήσου. Ἐξολόθρευσαν ἢ ἐξεδίωξαν εἰς τὰ ὄρη τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας Λίγυρας, καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ τὴν ὀχυρὰν Λοῦναν, τὴν ὁποίαν συνέδεσαν διὰ παραλίας ὁδοῦ πρὸς τὴν Ῥώμην.

Οὕτω βόρειον σύνορον τῆς Ἰταλίας κατέστησαν αἱ Ἀλπεῖς.

5. Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Μέχρι τοῦδε οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἀπέβλεπον εἰς διαποντίους κατακτήσεις. Ἦθελον μόνον νὰ μὴ ἔχουν ἰσχυροὺς γείτονας δυναμένους νὰ ἀμφισβητήσουν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπὶ τῆς Ἰταλίας κυριαρχίαν. Ἔνεκα δὲ τούτου καὶ διὰ τῆς πρὸς τὴν Καρχηδόνα εἰρήνης δὲν ἐπεδίωξαν τὴν τελείαν καταστροφὴν αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀφοπλισμόν, ἐνίσχυσαν δὲ τὸν ἀντίπαλον αὐτῆς βασιλεῖα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσῃν. Εἶναι ἀληθές, ὅτι διετήρησαν τὴν ἄμεσον κτήσιν τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου. Ἀλλὰ τοῦτο ἔπραξαν ἅπ' ἑνὸς μὲν ἔνεκα τῶν μεταλλείων, τὰ ὁποῖα πρότερον εἶχον οἱ Καρχηδόνιοι, ἅπ' ἑτέρου δὲ διότι ἐκεῖ δὲν ὑπῆρχε κρᾶτος ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ Μασσανάσου. Ἐπομένως, ἂν ἄφινον αὐτήν, ἴα περιήροχοτο εἰς τὰς χεῖρας οἷου δήποτε τολμηροῦ πολεμιστοῦ, ὅστις θὰ ἐπεχειρεῖ νὰ ἱδρῦσῃ ἐκεῖ καὶ πάλιν τὸ βασίλειον τῶν Βαρκιδῶν. Τώρα τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς ὠδήγησαν κατὰ μικρὸν τοὺς Ῥωμαίους ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου εἰς τὴν κοσμοκρατορίαν.

Εἶδομεν ὅτι τὸ 215, ὅτε ὁ Ἀννίβας ἦτο εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος συνεμάχησε μετ' αὐτοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε συνεμάχησαν μὲ τοὺς Αἰτωλοὺς καὶ μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας καὶ ἐξήγειραν αὐτοὺς εἰς πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου. Ὁ πόλεμος οὗτος διήρκεσε 10 ἔτη μέχρι τοῦ 205. Ἐπὶ τέλους ὁ Φίλιππος ἠναγκάσθη νὰ συνθηκολογήσῃ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλλήνας καὶ μὲ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐκτοτε ὁ Φίλιππος ἀπεφάσισε νὰ ἀσχοληθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς.

Κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἶχεν ἀποθάνει ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου

Πτολεμαῖος ὁ Φιλοπάτωρ καὶ διεδέχθη αὐτὸν Πτολεμαῖος ὁ Ἐπιφανής, παιδίον πενταετής. Κατ' αὐτοῦ τότε συνησπίσθησαν οἱ βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος καὶ τῆς Συρίας Ἀντίοχος ὁ Γ' ὁ ἐπονομασθεὶς μέγας, μὲ τὸν σκοπὸν νὰ διαμελίσουν τὸ κράτος τῆς Αἰγύπτου. Συνεφώνησαν ὁ μὲν Ἀντίοχος νὰ λάβῃ τὴν Αἴγυπτον, τὴν Κύπρον καὶ τὰς εἰς τὴν Φοινίκην καὶ Συρίαν κτήσεις αὐτοῦ, ὁ δὲ Φίλιππος τὴν Κυρήνην, τὴν Ἰωνίαν καὶ τὰς Κυκλάδας. Ἐκήρυξαν λοιπὸν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αἰγύπτου.

Καὶ ὁ μὲν Ἀντίοχος εἰσῆλσεν εἰς τὴν κοίλῃν Συρίαν, ὁ δὲ Φίλιππος ἐπέδραμε κατὰ τῆς Μ. Ἀσίας καὶ τῶν Κυκλάδων. Ἐκ τούτου ὅμως ὁ Φίλιππος ἤλθεν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Βυζαντίους, τοὺς Ῥοδίους καὶ τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, οἱ ὅποιοι ἐζήτησαν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων.

Οἱ Ῥωμαῖοι βεβαίως ἔνεκα τῆς ἐξαντλήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρισκοντο ἐκ τοῦβ' καρχηδονικοῦ πολέμου, δὲν ἤθελον νὰ ἀναλάβουν νέον πόλεμον. Ἄλλως τε, ὥς εἴπομεν, δὲν ἀπέβλεπον ἀκόμη εἰς κατακτήσεις ἔξω τῆς Ἰταλίας. Ἀλλὰ καὶ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀνεχθοῦν νὰ λάβῃ τόσῃν ἔκτασιν τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας. Ὅθεν ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου (200).

6. Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοῦ Φιλίππου (200—197).

Ὁ πόλεμος ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κατ' ἀρχὰς διεξήχθη κακῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοῦ 229 εἶχον ἀρχίσει νὰ ἐγκαθίστανται ἐπὶ τῆς ἄλλης παραλίας τῆς Ἀδριατικῆς, τῆς Ἰλλυρίας. Εἶχον ἔλθει διὰ νὰ καταβάλωσι τοὺς ἐκεῖ πειρατάς, οἱ ὅποιοι προσέβαλλον τὰ εἰς τὴν Ἀδριατικὴν πλέοντα πλοῖα. Συγχρόνως δὲ κατέλαβον οἱ Ῥωμαῖοι καὶ κατέστησαν συμμάχους τῶν τὰς ἐκεῖ παραλίας ἑλληνικὰς πόλεις, Ἀπολλωνίαν καὶ Ἐπίδαμνον, καὶ προσέτι τὴν Κέρκυραν. Ἐκ τῶν ἀκτῶν λοιπὸν τῆς Ἰλλυρίας τώρα ὁρμώμενος ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἐπὶ δύο κατὰ συνέχειαν ἔτη ματαίως ἐπεχείρει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν.

Ὅτε ὅμως τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἀνέλαβεν ὁ Κόϊντος Φλαμινίος, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Οὗτος συνάψας μάχην πρὸς τὸν Φίλιππον παρὰ τὸν Ἀῶν ποταμόν, κατανικᾷ αὐτὸν καὶ τὸν

ἀναγκάζει νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰς στενοπορίας τῶν Τεμπῶν, δηλ. εἰς τὰς πύλας τῆς Μακεδονίας. Οἱ Ῥωμαῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Μέχρι τοῦδε μετὰ τῶν Ῥωμαίων συνεμάχουν μόνον οἱ Αἰτωλοὶ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι. Ἦδη πρῶτοι οἱ Ἑπειρῶται ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς μακεδονικῆς συμμαχίας. Μετὰ τινα δὲ ἐκστρατεῖαν τοῦ Φλαμινίνου εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις, πλὴν τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Χαλκίδος, τὰς ὁποίας κατεῖχον μακεδονικαὶ φρουραί, συνεμάχησαν μὲ τοὺς Ῥωμαίους.

Ὁ Φίλιππος οὕτω ἀπεμονώθη. Ἐν τούτοις κατατάξας εἰς τὸν στρατὸν του καὶ παῖδας ἀκόμῃ ἡλικίας 16 ἐτῶν, κατώρθωσε νὰ συναθροίσῃ στρατὸν ἐξ 25 χιλ. ἀνδρῶν, καὶ ἔσπευσε νὰ συνάψῃ κρίσιμον μάχην μετὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ δύο στρατοὶ συνηντήθησαν εἰς Κυνὸς Κεφαλὰς (παρὰ τὰ Φάρσαλα). Ἐκεῖ ὁ Φίλιππος ὑπέστη τελείαν ἥτταν. Τὸ ἥμισυ τοῦ στρατοῦ του κατεκόπη.

Μετὰ τὴν συμφορὰν ταύτην ὁ Φίλιππος ἐζήτησεν εἰρήνην. Ἡ Ῥώμη παρεχώρησεν αὐτὴν ὑπὸ τοὺς ἐξῆς ὅρους: 1) νὰ παραδώσῃ τὸν πολεμικόν του στόλον, 2) νὰ ἀποχωρήσῃ ὅλων τῶν κτήσεών του ἐπὶ τῆς Μ. Ἀσίας, τῆς Θράκης, τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου πελάγους, 3) νὰ μὴ συνάπτῃ εἰς τὸ ἐξῆς συμμαχίας, μηδὲ νὰ κηρύττῃ πόλεμον ἄνευ τῆς συναινέσεως τῶν Ῥωμαίων, καὶ 4) νὰ πληρώσῃ ἀποζημιώσιν χιλίων ταλάντων. Βεβαίως ἡ Ῥώμη ἠδύνατο, ὅπως μάλιστα ἀπῆ-
τούν οἱ σύμμαχοί της Αἰτωλοὶ, νὰ καταστρέψῃ τελείως τὴν Μακεδονίαν. Ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν, ἵνα ὑπάρχῃ δύναμις ἱκανὴ νὰ φρουρῇ τὰ βόρεια σύνορα τῆς Ἑλλάδος ἐναντίον τῶν βαρβάρων.

Τὴν φιλλεληνικὴν πολιτικὴν τῶν Ῥωμαίων δεικνύει καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Φλαμινίνος κατόπιν ἐκήρυξεν ὅλας τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἐλευθέρας. Μετὰ τὴν ἥτταν δηλ. τοῦ Φιλίππου οἱ Ἕλληνες εὗρισκοντο εἰς ἀπορίαν, ὅποια θὰ ἦτο ἡ τύχη των. Ἐτελοῦντο τότε τὰ Ἴσθμια παρὰ τὴν Κόρινθον. Ἐκεῖ ἔρχεται ὁ Φλαμινίνος καὶ ἐνώπιον τοῦ διὰ τὴν ἐορτὴν συναγμένου πλήθους ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κηρύσσει ἐν ὀνόματι τῆς Ῥωμαϊκῆς συγκλήτου ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀφίνονται ἀφροσύρητοι, ἀφορολόγητοι καὶ ἐλεύθεροι νὰ ζοῦν κατὰ τοὺς πατρίους νόμους. Οἱ Ἕλληνες ἑξαλλοὶ ἐκ χαρᾶς ἐπευφήμησαν τὸν ἄνδρα.

Ἀλλ' αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἀπεδείχθησαν ἀνάξiai τῆς χορηγ-

θείσης ἐλευθερίας. Ἐνεκα τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀμειβοίων ἐρίδων δὲν ἠδύναντο νὰ ἡσυχάσουν καὶ προσεκάλεσαν κατόπιν τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποταγήντων.

7. Ὁ κατ' Ἀντιόχου πόλεμος (192—189).

Ὅτε οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Φιλίππου ὁ Ἀντίοχος ἐγκατέλειψε τὸν σύμμαχόν του. Ἐνόμισε καλὸν νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς προβλεπομένης ἥττης αὐτοῦ, ὥστε νὰ μείνῃ μόνος κύριος τῶν χωρῶν τοῦ κράτους τῆς Αἰγύπτου, τὰς ὁποίας θὰ διενέμετο μετ' ἐκείνου. Καὶ εἶχε μὲν ζητήσῃ καὶ ἡ αὐλὴ τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων, μάλιστα καὶ παρακάλει τὴν σύγκλητον νὰ ἀναλάβῃ τὴν κηδεμονίαν τοῦ ἀνηλίκου βασιλέως. Ἀλλ' ἡ Ῥώμη ἔχουσα ἀπόφασιν νὰ περιορίσῃ τὸν κύκλον τῆς ἐνεργείας τῆς μόνον ἐντὸς τῶν Ἡρακλείων στηλῶν καὶ τοῦ Ἑλλησπόντου ἀφῆκεν ἐλεύθερον εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ τὸν Ἀντίοχον. Οὗτος λοιπὸν προσέβαλε κατὰ πρῶτον τὰς ἐν Κιλικίᾳ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ κτήσεις τῆς Αἰγύπτου. Νικήσας δὲ τὸν Αἰγυπτιακὸν στρατὸν ἔγινε κύριος αὐτῶν μέχρι τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Αἰγύπτου. Οἱ Αἰγύπτιοι τότε, ἵνα ἀναχαιτίσουν τὴν περαιτέρω πρόοδον τοῦ Ἀντιόχου, συνωμολόγησαν εἰρήνην μετ' αὐτοῦ, διὰ τῆς ὁποίας παρηγοῦντο ὅλων τῶν ἐξωτερικῶν κτήσεών των, καὶ ἐκύρωσαν αὐτὴν διὰ τῶν ἀρραβόνων τοῦ βασιλέως Πτολεμαίου μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀντιόχου Κλεοπάτραν.

Σύμφωνα μὲ τὴν εἰρήνην ταύτην ὁ Ἀντίοχος τὸ 195 ἔπλευσεν εἰς Μ. Ἀσίαν, ἵνα καταλάβῃ τὰς ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς καὶ δυτικῆς ἀκτῆς αὐτῆς αἰγυπτιακὰς κτήσεις, τὰς ὁποίας προηγουμένως εἶχε καταλάβῃ ὁ Φίλιππος. Ἀλλὰ ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Ἀντιόχου ἔφερεν αὐτὸν εἰς σύγκρουσιν μὲ τοὺς Ῥωμαίους. Αἱ χώραι αὗται σύμφωνα μὲ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον κάμει μὲ τὸν Φίλιππον, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐλεύθεραι. Ὁ Ἀταλὸς λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου καὶ οἱ Ῥόδιοι, οἱ ὁποῖοι ἐκινδύνουν ἐκ τοῦ Ἀντιόχου, ἐπεκαλέσθησαν τὴν βοήθειαν αὐτῶν. Οἱ Ῥωμαῖοι κατ' ἀρχὰς περιορίσθησαν μόνον εἰς τὸ νὰ κάμουν παραστάσεις πρὸς τὸν Ἀντίοχον. Ὁ βασιλεὺς ὅμως πεφρονήσας αὐτὰς ὄχι μόνον τινὰς ἐκ τῶν ἐλευθέρων πόλεων τῆς

Μ. Ἀσίας υπέταξεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον εἰσέβαλεν, ὅπου κατέλαβε τὴν Σηστὸν καὶ τὴν Μάδυτον καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν Λυσιμάχειαν, τὴν ὁποίαν εἶχον καταστρέψει οἱ Θρᾷκες. Ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν δὲ τούτων ἐνθαρρυνθεὶς ὁ Ἀντίοχος ἀπεφάσισε νὰ κηρύξῃ αὐτὸς τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Εἰς τοῦτο παραινέει αὐτὸν καὶ ὁ Ἀννίβας, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους εἶχε φθάσει εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως.

Μετὰ τὸν Βον καρχηδονικὸν πόλεμον ὁ Ἀννίβας ἤρχισεν ἐργαζόμενος, ἵνα ἀναλάβῃ ἡ Καρχηδὼν καὶ οἰκονομικῶς καὶ στρατιωτικῶς. Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἔνεκα τούτου φοβηθεῖσα διέταξε τοὺς Καρχηδόνιους νὰ παραδώσουν τὸν Ἀννίβαν. Ὁ Ἀννίβας ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς πατρίδος του καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ἵνα προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν Ἀντίοχον. Ὑπέβαλε λοιπὸν εἰς αὐτὸν τὸ ἐξῆς σχέδιον καταπολεμήσεως τῶν Ῥωμαίων νὰ ἐγείρουν συγχρόνως ὁ Ἀντίοχος εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἡ Καρχηδὼν εἰς τὴν Δύσιν πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, νὰ σταλῇ δὲ αὐτὸς μὲ στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἵνα ἀνανεώσῃ ἐκεῖ τὸν πόλεμον.

Καὶ ἡ μὲν ἐξέγερσις τῶν Καρχηδονίων καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν ἐπραγματοποιήθησαν ἐκ φθόνου τοῦ Ἀντιόχου καὶ τῶν περὶ αὐτῶν πρὸς τὸν καρχηδόνιον στρατηγόν. Ἠρχισεν ὅμως νὰ παρασκευάζεται ὁ Ἀντίοχος, ἵνα πολεμήσῃ τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὴν Ἀνατολὴν, καὶ νὰ ζητῇ συμμάχους εἰς αὐτήν. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι του, ὅπως προσελκύσῃ μὲ τὸ μέρος του τὴν Αἴγυπτον, τὸν Εὐμένην τῆς Περγάμου, τὸν Προυσίαν τῆς Βιθυνίας, τοὺς Ῥοδίους καὶ τοὺς Βυζαντίους ἀπέτυχον. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ἐπροτίμησε νὰ ταχθῇ μὲ τοὺς Ῥωμαίους ἔνεκα τῆς ἀντιπαθείας του πρὸς τὸν Ἀντίοχον, ὁ ὁποῖος προηγουμένως τὸν εἶχεν ἐγκαταλείψει. Μόνον οἱ Αἰτωλοὶ συνεμάχησαν μὲ τὸν Ἀντίοχον. Ἦσαν δυσαρεστημένοι κατὰ τῶν Ῥωμαίων, διότι δὲν ἱκανοποιήθησαν ὑπ' αὐτῶν μετὰ τὸν κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμον.

Οἱ Αἰτωλοὶ εἶχον ὑποσχεθῇ εἰς τὸν βασιλέα, ὅτι, ἂν ἀποβιβασθῇ στρατὸς εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ὅλη θὰ συνενωθῇ μετ' αὐτοῦ. Μὲ τὴν ἐλπίδα λοιπὸν αὐτὴν ὁ Ἀντίοχος τὸ φθινόπωρον τοῦ 192 κατέπλευσεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ

10 χιλ. πεζοὺς καὶ 500 ἵπποις, καὶ ἔκαμεν ἑναρξιν τοῦ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πολέμου. Ἀλλὰ παρὰ τὰς ὑποσχέσεις τῶν Αἰτωλῶν, πλὴν τῶν Μαγνητῶν, τῶν Βοιωτῶν, τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Μεσσηνίων, ὅλοι αἱ ἄλλαι πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος συνετάχθησαν μὲ τοὺς Ῥωμαίους. Ἐν τούτοις ὁ Ἀντίοχος, ἀφ' οὗ ἔγινε κύριος τῆς Δημητριάδος καὶ κατόπιν τῆς Χαλκίδος, ἀφῆκε νὰ παρέλθῃ ὁ χειμὼν χωρὶς νὰ ἐνεργήσῃ ἄλλο τι. Τὴν ἄνοιξιν τοῦ 191 φθάνει εἰς Ἑλλάδα ῥωμαϊκὸς στρατὸς 40 χιλ. ἀνδρῶν μὲ στρατηγὸν τὸν Μάνιον Γλαυρίωνα, καὶ συνενωθεὶς μὲ τὸν στρατὸν τοῦ Φιλίππου τῆς Μακεδονίας πορεύεται πρὸς συνάντησιν τοῦ Ἀντιόχου.

Ὁ Ἀντίοχος ὤφειλεν ὑποχωρῶν πρὸ τῶν μεγαλυτέρων δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐν τούτοις ἐπροτίμησε νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὰς Θερμοπύλας. Ἐκεῖ ἐπετεθήσαν κατ' αὐτοῦ οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ὄχι μόνον τὸν κατενίκησαν, ἀλλὰ καὶ ὅλον τὸ στράτευμά του κατέστρεψαν. Ὁ Ἀντίοχος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐκεῖθεν δὲ νὰ πλεύσῃ εἰς τὴν Ἐφεσον. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τότε, ὅσοι εἶχον συνταχθῇ μὲ τὸν Ἀντίοχον, ἔσπευσαν νὰ κάμουν εἰρήνην μὲ τοὺς Ῥωμαίους.

Κατόπιν τούτων οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ καταπολεμήσουν τὸν Ἀντίοχον εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ χώραν, καὶ ἀνέθεσαν τὸν νέον τοῦτον πόλεμον εἰς τοὺς δύο Σικιπίωνας, τὸν νικητὴν τῆς Ζάμας καὶ τὸν ἀδελφόν του Λεύκιον. Ὁ Ἀντίοχος διέπραξε τὸ σφάλμα νὰ μὴ ἐμποδίσῃ τοὺς Ῥωμαίους νὰ διέλθουν τὸν Ἑλλήσποντον. Λιποψυχήσας ἐγκατέλειπε τὴν Λυσιμάχειαν, ἀφῆκε δὲ τοὺς Ῥωμαίους νὰ διαβοῦν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ ἤρχισε διαπραγματεύσεις περὶ εἰρήνης. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν διαπραγματεύσεων ἔκαμε τὸ σφάλμα νὰ μὴ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας, ὅποτε θὰ παρέσυρεν ὀπισθέν του τοὺς Ῥωμαίους καὶ θὰ ἔφερεν αὐτοὺς εἰς δύσκολον θέσιν. Ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τελικὴν μάχην παρὰ τὴν Μαγνησίαν (πλησίον τῆς Σμύρνης) πρὸς τὰ ῥωμαϊκὰ στρατεύματα. Οἱ Ῥωμαῖοι ἀνῆρχοντο μετὰ τῶν συμμάχων τῶν Ἀχαιῶν, Μακεδόνων, καὶ Περγαμηνῶν εἰς 40 χιλ. Ὁ στρατὸς τοῦ Ἀντιόχου ἦτο διπλάσιος. Ἐν τούτοις ἡ νίκη τῶν Ῥωμαίων ἦτο τοιαύτη, ὥστε 50 χιλ. ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀντιόχου κατεστράφησαν. Ὁ βασιλεὺς ἐζήτησεν εἰρήνην καὶ ἐδέχθη ὅλους

τοὺς ὅρους τῶν Ῥωμαίων, ἦτοι νὰ ἀφήσῃ ὅλας τὰς ἐν Εὐρώπῃ κτήσεις του καὶ ὅλην τὴν Μ. Ἀσίαν, προσέτι δὲ νὰ πληρώσῃ ὅλα τὰ ἐξοδα τοῦ πολέμου (190).

Ἡ ἐν Μαγνησίᾳ μάχῃ ἐξήλειπεν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μεγάλων Δυνάμεων τὸ βασίλειον τῶν Σελευκιδῶν. Τὸ ἐπόμενον ἔτος οἱ Ῥωμαῖοι, ἀφ' οὗ κατενίκησαν καὶ ἐξώθησαν πέραν τοῦ Ἄλυσ ποταμοῦ τοὺς εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν Γαλάτας, οἱ ὅποιοι διαρκῶς παρηνώχλουν τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας, ἐτακτοποίησαν τὰ πράγματα τῆς Μ. Ἀσίας ὥς ἐξῆς : Αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἀφένθησαν αὐτόνομοι. Εἰς τὴν Ῥόδον ἐδόθη ἡ Λυκία καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῆς Καρίας. Περισσότερον τέλος πάντος ἄλλου ἱκανοποιήθη ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου Εὐμένης διὰ τὴν εἰς τοὺς Ῥωμαίους πίστιν του. Καὶ ἐν μὲν τῇ Εὐρώπῃ ὁ Εὐμένης ἔλαβε τὴν Θρακικὴν χερσόνησον μὲ τὴν Λυσιμάχειαν, ἐν δὲ τῇ Ἀσίᾳ πλὴν τῆς Μυσίας, ἡ ὁποία ἤδη ἀνῆκεν εἰς αὐτόν, ἔλαβε προσέτι τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑλλησπόντου Φρυγίαν μετὰ τῆς Ἐφέσου καὶ τῶν Σάρδεων, τὸ βόρειον μέρος τῆς Καρίας μέχρι τοῦ Μαιάνδρου, τὴν μεγάλην Φρυγίαν, τὴν Λυκαονίαν καὶ μέρος τῆς Κιλικίας. Ἡ λοιπὴ Κιλικία καὶ ἡ Παμφυλία ἀφένθησαν εἰς τὸν Ἀντίοχον.

Οὕτω τὸ βασίλειον τῆς Περγᾶμου ἀπέβη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν, ὅ,τι ἡ Νομαδικὴ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, κράτος δηλ., ἱκανὸν νὰ χαλιναγωγῇ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Συρίαν, ὅπως ἡ Νομαδικὴ τὴν Καρχηδόνα. Ἡ Ῥώμη καὶ τώρα ἀκόμη κατὰ τὸ σύστημα, τὸ ὅποion εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ἀκολουθήσει, περιορίσθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους. Ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς ὅμως περιλαμβάνετο ὅλη ἡ σειρὰ τῶν κρατῶν τῶν κειμένων ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς μέχρι τῆς δυτικῆς ἐσχατιᾶς τῆς Μεσογείου. Οὐδαμοῦ ὑπῆρχε κράτος δυνάμενον νὰ ἐμβάλῃ αὐτοὺς εἰς φόβον.

Καὶ ὅμως ἡ Ῥώμη ἓνα ἄνδρα ἀκόμη ἐφοβεῖτο, τὸν Ἀννίβαν. Εἰς τὴν μετὰ τοῦ Ἀντίοχου συνθήκην περιλαμβάνετο καὶ ὁ ὅρος τῆς παραδόσεως εἰς τοὺς Ῥωμαίους τοῦ Ἀννίβα. Ὁ Ἀννίβας προλαβὼν ἔφυγε καὶ ἦλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν. Κατ' ἀρχὰς οὗτος ὑπεδέχθη αὐτὸν καλῶς. Ὅτε ὅμως ὁ Φλαμινῖνος ὑπεδήλωσεν εἰς τὸν Προυσίαν ὅτι ἡ σύγκλητος θὰ ἐβλέπεν εὐχαρίστως τὴν ἐξόντωσιν τοῦ Καρχηδονίου στρατηγοῦ

ὁ Προυσίας περιεκύκλωσε τὸν οἶκον, εἰς τὸν ὁποῖον διέμενεν ὁ Ἀννίβας, διὰ δολοφόνων. Ὁ Ἀννίβας ἐννοήσας τὸ πρᾶγμα ἔλαβε δηλητήριο, τὸ ὁποῖον πάντοτε ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ.

8. Ὁ κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμος (171-168).

Ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, ἃν καὶ εἶχεν εἰλικρινῶς βοηθήσει τοὺς Ῥωμαίους εἰς τὸν κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμον, δὲν ἱκανοποιήθη ὑπ' αὐτῶν. Τοῦναντίον ἐγκαθιδρύθη πλησίον του, εἰς τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ὁ ἐχθρὸς αὐτοῦ Εὐμένης. Ἐνεκα τούτου ὁ Φίλιππος ἦτο δυσαρεστημένος μετὰ τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἤρχισε κρυφίως νὰ παρασκευάζεται διὰ πόλεμον ἐναντίον αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἀπέθανε καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ υἱὸς του Περσεύς. Οὗτος ἦτο ἀνὴρ ἀθλητικὸς, ἐπιβλητικὸς καὶ ἀγαπητὸς εἰς τοὺς ὑπηκόους του, προσέτι δὲ ἐγκρατὴς σταθερὸς καὶ ἐπίμονος. Ἐπειδὴ δὲ ἠνδρώθη ὑπὸ τὴν ἐκ μέρους τῶν Ῥωμαίων ταπείνωσιν, ἐμίσει πολὺ αὐτοὺς καὶ ἐκληρονόμησε μετὰ τοῦ θρόνου καὶ τὰς σκέψεις καὶ τὰς ἐλπίδας τοῦ Φιλίππου περὶ ἀναγεννήσεως τοῦ κράτους.

Ὁ Περσεύς, εὐθύς ἂφ' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, ἐξηκολούθησε τὰς παρασκευὰς τοῦ πατρός, καταρτίσας ἱκανὸν στρατὸν καὶ συγκεντρῶσας ἄφθονα χρήματα, ὅπλα καὶ τρόφιμα. Ἄλλ' αἱ προσπάθειαι του πρὸ συνασπισμὸν κατὰ τῆς Ῥώμης ὄλων τῶν καταπιεζομένων ὑπ' αὐτῆς λαῶν ἀπέτυχον. Μόνον εἰς τὰς ἐλευθέρας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης κατώρθωσε νὰ ἐξεγείρῃ τὸ ἐθνικὸν αἷσθημα κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Οἱ ἄριστοι καὶ οἱ ἱκανότατοι ἐκ τῶν πολιτῶν ἐτάχθησαν μετ' αὐτοῦ. Πρὸς τοὺς Ῥωμαίους δὲν ἔμειναν πιστοὶ παρὰ οἱ ταπεινότατοι ἐκ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ὀλίγοι ἀγαθοὶ πολῖται, ὅσοι οὐδεμίαν πλέον ἐλπίδα εἶχον διορθώσεως τῶν πραγμάτων.

Ἄλλ' ἐκ τῆς ἐξεγέρσεως ταύτης τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος ὁ Περσεύς δὲν ἐπωφελήθη. Ὁ βασιλεὺς τῆς Περγᾶμου Εὐμένης κατήγγειλεν ὅλα τὰ ὑπὸ τοῦ Περσέως παρασκευαζόμενα εἰς τοὺς Ῥωμαίους, οὗτοι δὲ ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν πόλεμον (162). Ἐν τούτοις ὁ Περσεύς δὲν ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ ἄμέσως ὅλην τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ κατηνάλωσεν ὅλον τὸν χειμῶνα

εἰς διαπραγματεύσεις. Οὕτω ἔλαβον καιρὸν οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἀφαιρέσουν ἀπὸ τοῦ Περσέως πᾶσαν ἐκ μέρους τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ὑποστήριξιν. Ἐνήργησαν, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις νὰ ἔχουν τὴν ἀρχὴν οἱ ἀφωσιωμένοι φίλοι των, καὶ κατέλαβον τὴν Χαλκίδα δι' ἀχαικῶν στρατευμάτων. Μόνον αἱ βοιωτικαὶ πόλεις Ἀλίαρτος καὶ Κορώνεια παρέμειναν πισταὶ εἰς τὸν Περσέα.

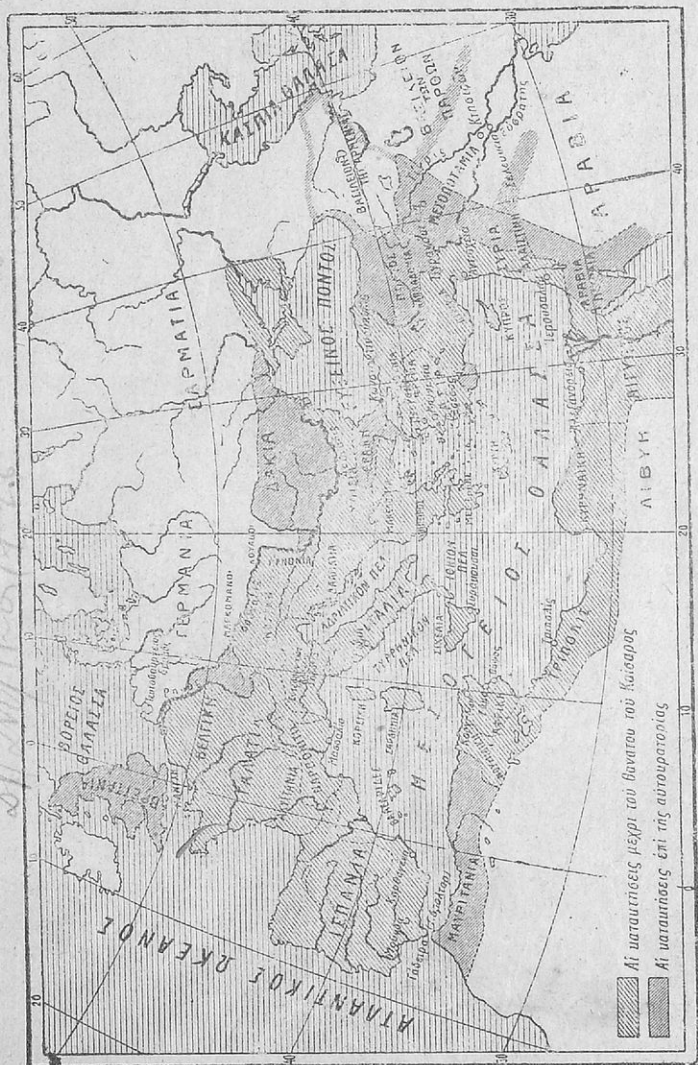
Ἐν τούτοις μολονότι ἀπομονωμένος ὁ Περσεὺς δὲν ἦτο ἀξιόκαταφρόνητος ἀντίπαλος. Ὁ στρατὸς του ἀπετελεῖτο ἐκ 43 χιλ. ἀνδρῶν. Ὅτε δὲ ἰσάριθμος περίπου Ῥωμαϊκὸς στρατὸς ἀποβιβάσθεις τὸν Ἰούνιον τοῦ 171 εἰς τὰς δυτικὰς ἀκτὰς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, ὁ Περσεὺς κατώρθωσε νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαῖκούς λεγεῶνας. Ἀλλ' ὁ Περσεὺς δὲν ἦτο στρατηγὸς ἱκανὸς νὰ ὠφελῇ ἐκ τῶν περιστάσεων. Ἀντὶ ἐπωφελοῦμενος ἐκ τῆς πρώτης ταύτης νίκης νὰ ἀναλάβῃ ἐπιθετικὴν στάσιν, συγχρόνως δὲ νὰ ἐξεγείρῃ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων, αὐτὸς περικύβηκεν εἰς τὸ νὰ τηρῇ ἐπὶ τρία ἔτη ἀμυντικὴν στάσιν ἀπέναντί των ἐμποδίζων αὐτοὺς νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν Μακεδονίαν. Μόνον τὸν βασιλέα τῶν Ἰλλυριῶν Γένθιον κατώρθωσε νὰ πείσῃ νὰ ταχθῇ μετὰ τὸ μέρος του.

Ἐπὶ τέλους ὅμως ἡ Ῥώμη ἀπεφάσισε νὰ ἀναλάβῃ δραστηριώτερον τὸν πόλεμον καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν ἄνδρα, τὸν ὁποῖον ἀπῆλθον αἱ περιστάσεις. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦτο ὁ Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος. Μόλις ἔφθασεν οὗτος εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον, ἀπωθεῖ τὸν Περσέα πρὸς τὴν Πύδναν, ἐκεῖ δὲ συνάπτει μάχην πρὸς αὐτὸν μεγάλην (168), ἡ ὁποία ἔκρινε τὴν τύχην τῆς Μακεδονίας. Τρομερὰ ὑπῆρξε κατ' αὐτὴν ἡ καταστροφὴ τῶν Μακεδόνων. Εἴκοσι χιλιάδες ἐξ αὐτῶν ἐφονεύθησαν, ἑνδεκα δὲ ἠχμαλωτίσθησαν. Ἐντὸς δύο ἡμερῶν μετὰ τὴν μάχην ὑπετάχθη ὅλη ἡ Μακεδονία. Ὁ Περσεὺς μὴ κατορθώσας νὰ δραπέτευσῃ, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ εἰς τὸν Ῥωμαῖον στρατηγὸν ἄνευ ὅρων μετὰ τὰ τέκνα του καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Ἀχθεὶς δὲ εἰς Ῥώμην, ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ, μετ' ὃ ἐφυλάκισθη εἰς Ἀλβαν, ὅπου καὶ ἀπέθανεν.

9. Διαρρῦθμῖσις τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς.

Μετὰ τὸ εὐτυχὲς τέλεσμα τοῦ κατὰ τοῦ Περσέως πολέμου ἡ σύγ-

κλητος ἀπεφάσισε πλέον τὴν διάλυσιν τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου.
Ἡ Μακεδονία διηρέθη εἰς τέσσαρας ὁμοσπονδιακὰς πολιτείας

Εἰκ. 14. Ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης.

αὐτονόμους, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὔτε ἐπιγαμίαι, οὔτε συμβόλαια
ἐπετρέποντο. Ὑπεχρεώθησαν δὲ νὰ πληρώνουν εἰς τὴν Ῥώμην

Α. Χωραφί, Ἱστορία Β' γυμνασίου, ἔκδοσις ε'.

7

φόρον 100 ταλάντων κατ' ἔτος. Ὅλοι τέλος οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐκπεσόντος βασιλέως καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Μακεδονίαν καὶ νὰ ζήσουν τοῦ λοιποῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Τὴν αὐτὴν τύχην τῆς Μακεδονίας ἔσχε καὶ ἡ Ἰλλυρία. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν Πύδνᾳ μάχην μέρος τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ εἰσέβαλεν εἰς αὐτήν, κατενίκησε καὶ συνέλαβε τὸν Γένθιον, καὶ ὑπέταξεν ὅλην τὴν χώραν. Ἡ Ἰλλυρία διηρέθη εἰς τρεῖς μικρὰς πολιτείας ὑποχρεωθείσας νὰ πληρώνουν φόρον εἰς τοὺς Ῥωμαίους κατ' ἔτος, ὁ δὲ πειρατικὸς στόλος τῶν Ἰλλυριῶν διενεμήθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰς παράλιους ἑλληνικὰς πόλεις.

Ἄλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν περιορίσθησαν μόνον εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου. Ἐφάνη καλὸν εἰς τὴν σύγκλητον νὰ καταστήσῃ διὰ παντὸς ἀκίνδυνα ὅλα τὰ ἑλληνικὰ κράτη, φίλα ἢ ἐχθρά. Εἰς τὸν Εὐμένην, τὸν βασιλέα τῆς Περγάμου, τὸν πιστὸν σύμμαχόν των, οὐδὲν ἔδωκαν ἐκ τῆς μακεδονικῆς κείας. Μάλιστα καὶ ἐταπείνωσαν καὶ περιεφρόνησαν αὐτόν. Ἀπὸ τῶν Ῥοδίων ἀφῆρσαν ἀνευ λόγου ὅλας τὰς ἡπειρωτικὰς κτήσεις των καὶ ἐπληξαν τὸ ἐμπορίον των διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τῆς Δήλου ἐλευθέρου λιμένος. Ὡσαύτως λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ πολέμου ἐγεγερθέντος μετὰ τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, ἠνάγκασαν τὸν τότε βασιλέα τῆς Συρίας Ἀντίοχον τὸν Δ' νὰ ἀποχωρήσῃ ἐξ ὅλων τῶν χωρῶν, τὰς ὁποίας κατέλαβεν, ὑπέβαλον δ' ἀμφοτέρας ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν προστασίαν. Μόνον τὸν βασιλέα τῆς Βιθυνίας Προυσίαν διὰ τὴν πολλὴν του ταπείνωσιν καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν ἀπέναντί των ἱκανοποίησαν δωρήσαντες εἰς αὐτὸν τὸν στόλον τοῦ Περσέως.

Εἰς τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα οὐδεμία πλέον ὑπῆρχεν ἀξιόλογος δύναμις. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ δὲν ἔλαβον ἀνάγκην οἱ Ῥωμαῖοι νὰ ἐνεργήσουν ταπεινώσεις. Ἐπρεπε μόνον νὰ τιμωρηθοῦν αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον ταχθῇ μὲ τοὺς Μακεδόνας, καὶ οἱ μακεδονίζοντες ἰδιῶται. Αἱ βοιωτικαὶ πόλεις αἱ ταχθεῖσαι μὲ τὸν Περσέα ἐτιμωρήθησαν ἤδη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου κυριευθεῖσαι καὶ ἐξανδραποδισθεῖσαι. Ἐβδομήκοντα πόλεις τῆς Ἠπείρου, ἡ ὁποία τελευταίως εἶχε ταχθῇ μὲ τὸν Περσέα, εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἡμέραν παρεδόθησαν εἰς λεηλασίαν, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν, ἀνερχόμενοι εἰς 150 χιλ. ψυχάς, ἐπωλήθησαν ὡς ἀνδράποδα. Οἱ ὥς φίλοι τῶν Μακεδόνων ὑποδειχθέντες εἰς τὰς

διαφόρους πόλεις ἐθανατώθησαν, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ 500 Αἰτωλοί. Οἱ ἐξοχώτεροι ἐκ τῶν πολιτῶν Θεσσαλῶν, Αἰτωλῶν, Ἀχαρνάνων καὶ ἄλλων ἐξωρίσθησαν. Χίλιοι δὲ ἐπίσημοὶ Ἀχαιοί, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἱστορικὸς Πολύβιος, ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὡς ὄμηροι. Ἐκ τούτων μόνον 300 μετὰ 17 ἔτη ἐπανῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Οὕτω διὰ τῆς μάχης τῆς Πύδνας ὅλαι αἱ ἑλληνικαὶ πολιτεῖαι ὑπήχθησαν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν προστασίαν.

10. Ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης.

Ἡ μάχη τῆς Πύδνας εἶναι ἡ τελευταία, καθ' ἣν ἡ Ῥώμη ἠγωνίσθη πρὸς ἰσότημον δύναμιν κράτους πολιτισμένου, συνόμα δὲ τὸ τέρμα τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῶν Ῥωμαίων. Μέχρι τοῦδε οἱ Ῥωμαῖοι ὡς πολιτικὸν σῆμα εἶχον νὰ μὴ ἐπιδιώκουν κτήσεις πέραν τῆς ἰταλικῆς θαλάσσης, ἀλλὰ νὰ συγκρατοῦν ἐν τάξει ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν προστασίαν ὅλα τὰ περὶ αὐτὴν πολυάριθμα κράτη. Ἡ ἐπιβολὴ ὅμως τώρα ἐτησίου φόρου εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν οὐδὲν ἄλλο εἶναι, παρὰ τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς μεταβολῆς τῶν ὑπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν προστασίαν τελούντων εἰς ὑπηκόους τῆς Ῥώμης. Ὅντως δὲ ἐντὸς 35 ἐτῶν ἀπὸ ταύτης ὅλα τὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ῥώμης κράτη μεταβάλλονται εἰς ἐπαρχίας ῥωμαϊκάς.

Ὑποδούλωσης τῆς Μακεδονίας. Πρῶτον ἐκ τῶν αὐτονόμων κρατῶν, τὸ ὁποῖον ἐξέλιπεν, ὑπῆρξε ν ἡ Μακεδονία.

Ἀνδρίσκος τις ἐκ Μυσίας ἐπωφελούμενος ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ πρὸς τὸν Φίλιππον, τὸν ἀποθανόντα υἱὸν τοῦ Περσέως, παρῆναι εἰς τὴν Μακεδονίαν ὡς υἱὸς δῆθεν τοῦ Περσέως καὶ τῇ βοήθειᾳ Θρακῶν ἡγεμόνων, ἔγινε κύριος αὐτῆς (149). Οἱ Μακεδόνες μὴ ἀνεχόμενοι τὴν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ταπείνωσιν των, ἐδέχθησαν αὐτὸν ὡς ἐλευθερωτὴν. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἀπέστειλαν κατ' αὐτοῦ τὸν πραιτωρὰ Κόϊντον Μέτελλον, ὁ ὁποῖος μετὰ μίαν ἀσήμαντον μάχην τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔστειλε δέσμιον εἰς τὴν Ῥώμην (148).

Μετὰ τοῦτο ἡ Μακεδονία ὑποδουλώθη τελείως. Αἱ τέσσαρες ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι αὐτῆς διελύθησαν, μετεβλήθη δὲ ὅλη εἰς

ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Τὸ πείραμα τοῦ Ἀνδρίσκου ἐπανελήφθη μετὰ 6 ἔτη καὶ ὑπ' ἄλλου Ψευδοφιλίππου. Ἀλλ' ὑπ' ἡ αὐτοῦ ὑποκινηθεῖσα στάσις κατεστάλη ἀμέσως.

Ὑποδούλῳσι τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον, καθ' ὃν ὑπεδουλοῦτο ἡ Μακεδονία, αἱ μεταξὺ Ἀχαιῶν καὶ Σπάρτης ἔριδες ἐπροκάλεσαν πόλεμον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐπῆλθε καὶ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος ἡ ὑποδούλῳσι εἰς τοὺς Ῥωμαίους.

Οἱ Ἀχαιοὶ διαρκούντος τοῦ κατ' Ἀντιόχου πολέμου εἶχον κατορθώσει ὅ,τι ἀπὸ πολλοῦ διακαῶς ἐπόθουν, δηλ. νὰ προσελκύσουν εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Τῷ ὄντι ἡ Σπάρτη, ἡ Ἀχαΐα καὶ ἡ Μεσσηνία ἠναγκάσθησαν τότε νὰ μετάσχουν αὐτῆς. Ἐκτοτε ὅμως αἱ ἐμφύλιοι ἔριδες Σπάρτης καὶ Ἀχαιῶν ἐκορυφώθησαν.

Ἡ σύγκλητος τῆς Ῥώμης λοιπὸν μετὰ τὴν ὑποδούλῳσιν τῆς Μακεδονίας ἐνόμισεν ὅτι θὰ καταπαύσῃ τὰς ἔριδας ταύτας, ἂν ἐπιτρέψῃ τὴν ἀποχώρησιν τῆς Σπάρτης ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας. Ἀλλὰ τότε εἶχον ἐπιστρέψει εἰς τὴν πατρίδα τῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας μετὰ δεκαπενταετῇ ἔξορίαν οἱ Ἀχαιοὶ ὄμηροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων διεκρίναντο ὁ Κριτόλαος καὶ ὁ Δίαιος. Οὗτοι ἔχοντες τὴν καρδίαν πλήρη μίσους κατὰ τῶν Ῥωμαίων παρέσυραν τοὺς Ἀχαιοὺς εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῆς ἀποφάσεως τῆς συγκλήτου καὶ κατέσφαξαν τοὺς ἐν Κορίνθῳ εὐρισκόμενους Σπαρτιάτας.

Κατὰ διαταγὴν τῆς συγκλήτου τότε κατῆλθεν ὁ Μέτελλος ἐκ τῆς Μακεδονίας μετὰ τῶν λεγεῶνων του καὶ ἐνίκησεν εἰς τὴν Λοκρίδα τοὺς ὑπὸ τὸν Κριτόλαον Ἀχαιοὺς, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχον ἐνωθῇ Βοιωτοὶ καὶ Χαλκιδεῖς (147). Ὁ διαδεχθεὶς εἰς τὴν στρατηγίαν τὸν κατὰ τὴν μάχην ἐξαφανισθέντα Κριτόλαον Δίαιος ὀπλίσας καὶ δούλους ἀκόμη ἐπεχείρησε τελευταίαν ἀντίστασιν εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ἀλλὰ μάταιως. Οἱ Ἀχαιοὶ ἠττήθησαν παρὰ τὴν Λευκόπειραν ὑπὸ τοῦ ἀποσταλέντος νέου στρατηγοῦ Μομμίου. Ὁ Δίαιος μετὰ τοῦτο ἀπελπισθεὶς ἔφυγεν εἰς Μεγαλόπολιν, ὅπου ἠτυοκτόνησεν. Ὁ Μόμμιος γενόμενος κύριος τῆς Κορίνθου παρέδωκεν αὐτὴν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ τὴν καταστροφὴν. Ὅμοίαν τύχην ἔλαβον αἱ Θῆβαι καὶ ἡ Χαλκίς. Αἱ λοιπαὶ πόλεις ἔσπευσαν νὰ ὑποταχθοῦν καὶ οὕτω ἐσώθησαν ἀπὸ τῆς

καταστροφῆς. Ἡ μεσημβρινή Ἑλλάς κατέστη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀχαΐα. Ἀλλὰ ἡ κατ' ὄνομα ἐλευθερία τῶν πόλεων διετηρήθη, δὲν ἐστάλη δὲ καὶ ἰδιαίτερος διοικητής, ἀλλ' ἡ διοίκησις αὐτῆς ἀνετέθη εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας (146).

Καταστροφή τῆς Καρχηδόνας. Ἡ Καρχηδὼν μετὰ τὸν β' καρχηδονικὸν πόλεμον διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς ναυτιλίας τῆς εἶχεν ἀναλάβει καὶ πάλιν καὶ εὗρίσκειτο εἰς ἀνθηρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν. Τοῦτο ἀνησύχει πολὺ τοὺς Ῥωμαίους. Νέος Ἀννίβας ἐμφανιζόμενος ἡδύνατο συμπράττων μετὰ τῆς Ἀνατολῆς, νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην νέον μέγαν πόλεμον. Ὁ Κάτων σταλείς ποτε πρεσβευτὴς εἶδε διὰ τῶν ἰδίων του ὀφθαλμῶν τὴν ἀνθηρὰν κατάστασιν τῆς Καρχηδόνας. Ἐκτοτε δὲ δὲν ἔπαυε λέγων εἰς τὴν Σύγκλητον, ὅσakis ἡρωτᾶτο γνώμην περὶ οἷας δήποτε ὑποθέσεως, «φρονῶ προσέτι ὅτι πρέπει νὰ καταστραφῇ ἡ Καρχηδὼν». Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν ἐπεζήτησαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ καταστρέψουν τελείως τὴν Καρχηδόνα. Καὶ αὕτη δὲν ἐβράδυνε νὰ δοθῇ. Παρέσχεν αὐτὴν ὁ γηραιὸς τῆς Νουμιδίας βασιλεὺς Μασσανάσης, τὸν ὁποῖον ἡ Ῥώμη εἶχε τάξει παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Καρχηδόνας διὰ νὰ ἐπιτηρῇ αὐτήν.

Ὁ Μασσανάσης δὲν ἠρκεῖτο μόνον εἰς τὸ νὰ ἐπιτηρῇ τὴν Καρχηδόνα, ἀλλὰ διαρκῶς ἠκρωτηρίαζεν αὐτὴν ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς χώρας. Οἱ Καρχηδόνιοι εἰς μάτην ἐκάστοτε ἐζήτουν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Ῥωμαίων ἢ τὴν ἄδειαν νὰ πολεμήσουν τὸν Μασσανάσην. Οἱ Ῥωμαῖοι πάντοτε ἔδιδον τὸ δίκαιον εἰς αὐτόν. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξηγνητὴ ἡ ὑπομονὴ τῶν Καρχηδονίων καὶ ἀπεφάσισαν νὰ κηρύξουν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μασσανάσου ἄνευ τῆς ἀδείας τῆς Ῥώμης. Τοῦτο ἀπετέλεσε τὴν ποθητὴν εὐκαιρίαν διὰ τοὺς Ῥωμαίους. Ἡ σύγκλητος ἀμέσως διέταξε τοὺς ὑπάτους νὰ πλεύσουν εἰς τὴν Ἀφρικὴν μὲ 80 χιλ. ὀπλίτας (149).

Οἱ Καρχηδόνιοι μαθόντες τοῦτο ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ στείλουν πρεσβείαν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ παραδώσουν τὴν πόλιν των εἰς τὴν διάκρισιν τῆς συγκλήτου. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὴν παράδοσιν καὶ ὑπεσχέθη εἰς αὐτοὺς τὴν διατήρησιν τῆς ἐλευθερίας των καὶ τῆς αὐτονομίας των, ἐζήτησε δὲ μόνον τὴν παράδοσιν 300 ὁμήρων. Ἀλλὰ μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὁμήρων οἱ ὕπατοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον καταπλεύσει εἰς τὴν Ἀφρικὴν, ἐζήτησαν τὴν παρά-

δοσιν κοί ὄλων τῶν ὀπλων, μετὰ δὲ τὴν παράδοσιν καὶ αὐτῶν ἀνέγνωσαν εἰς τοὺς Καρχηδονίους τὴν ἐσχάτην διαταγὴν τῆς συγκλήτου. Κατὰ ταύτην οἱ Καρχηδόνιοι ὤφειλον νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν των καὶ νὰ κτίσουν ἄλλην ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης 80 στάδια, νὰ παύσουν δηλ. νὰ εἶναι λαὸς ἐμπορικὸς καὶ νὰ γίνουν λαὸς γεωργῶν.

Ἡ ἀγανάκτησις, τὴν ὁποίαν ἐξήγειρε παρὰ τῷ Καρχηδονικῷ λαῷ ἡ ἀπάνθρωπος αὕτη διαταγὴ τῆς συγκλήτου, ὑπῆρξε μεγάλη. Ὁμοφώνως ὅλοι ἀπεφάσισαν νὰ ἀντισταθοῦν. Ἐπεδόθησαν λοιπὸν εἰς τὴν παρασκευὴν ὀπλων διὰ τὴν ἄμυναν. Στερούμενοι σιδήρου καὶ χαλκοῦ, ἔχυσαν τὸν χρυσὸν καὶ τὸν ἄργυρον, τὸν ὁποῖον εἶχον. Αὐταὶ αἱ γυναῖκες παρέσχον τὰς κόμας των διὰ τὴν κατασκευὴν σχοινίων. Ὅταν δὲ οἱ Ῥωμαῖοι ὑπατοὶ ἐπῆλθον κατὰ τῆς πόλεως, ἀνελπίστως εὗρον τοιαύτην ἀντίστασιν, ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ πολιορκήσουν αὐτήν. Δύο ἔτη ἤδη οἱ Ῥωμαῖοι ἐπολιορκούν τὴν Καρχηδόνα ἄνευ ἀποτελέσματος, ὅτε ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν εἰς τὸν Πόπλιον Κορνήλιον Αἰμιλιανόν, υἱὸν μὲν τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, υἱοθετηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ Σκιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ.

Ἀφ' οὗ ὁ Αἰμιλιανὸς ἐφθασεν εἰς τὴν Καρχηδόνα, τὸ μοιραῖον τέλος αὐτῆς ἐπῆλθε ταχέως. Οὗτος ἀπέκλεισε τὴν πόλιν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐπῆλθε λιμὸς εἰς αὐτήν. Ἐν τούτοις οἱ Καρχηδόνιοι οὔτε τότε παρεδόθησαν. Ἐπὶ τέλους κατόπιν σφοδρῶν καὶ ἐπιμόνων ἐφόδων οἱ Ῥωμαῖοι εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Καρχηδόνιοι διεξεδίκησαν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ ἔδαφος αὐτῆς, ἕως οὗ ὅλη ἡ κάτω πόλις ἐκυριεύθη, ὁ δὲ ἀγὼν περιωρίσθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τότε ὁ Ἀσδρούσβας, ὁ στρατηγὸς τῶν Καρχηδονίων, καὶ 50 χιλ. ἄλλοι Καρχηδόνιοι παρεδόθησαν, οἱ λοιποὶ δὲ ἔθεσαν πῦρ εἰς τὴν ἀκρόπολιν καὶ ἐκάησαν ὅλοι. Τὴν καταστροφὴν συνεπλήρωσεν ὁ Σκιπίων διατάξας νὰ θέσουν πῦρ καὶ εἰς τὴν κάτω πόλιν. Κατὰ διαταγὴν δὲ τῆς συγκλήτου τὸ μὲν ἔδαφος τῆς Καρχηδόνης κατεδικάσθη εἰς αἰωνίαν ἐρήμωσιν, ἡ δὲ καρχηδονικὴ χώρα ἀπετέλεσε Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἀφρικὴ (146).

Ὁ Σκιπίων ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον καὶ ἐπωνομάσθη Ἀφρικανὸς νεώτερος.

Ὑποδούλωσις τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Προβηγκίας. Εἰς τὴν Ἰσπανίαν, μετὰ τὴν ἔξωσιν ἐξ αὐτῆς τῶν Καρχηδονίων, οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ὑποτάξει τὴν σημερινὴν Καταλωνίαν, Βαλεντίαν καὶ Ἀνδαλουσίαν, καὶ ἀπετέλεσαν ἐξ αὐτῶν δύο ἐπαρχίας. Καὶ ἔφ' ὅσον μὲ διήρκει ὁ βος καρχηδονικὸς πόλεμος, αἱ ἐπαρχίαι αὗται ἐδείκνυνον ὑποταγὴν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νέους κυρίους, διότι ἐφοβοῦντο, μὴ ἐπανεέλθουν ὑπὸ τὸν μισητὸν ζυγὸν τῶν Καρχηδονίων. Ὅταν ὁμως ἐξέλιπεν ὁ κίνδυνος αὐτός, ἐπειδὴ δεινῶς ἐπιέζοντο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν, ἐπανεστάτησαν (197).

Ἐκτοτε ἤρχισαν οἱ μακροὶ Ἰβηρικοὶ πόλεμοι, οἱ ὅποιοι ἀποβαίνοντες ἄλλοτε μὲν ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων, ἄλλοτε δὲ ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν, διήρκεσαν περὶ τὰ 70 ἔτη. Εἰς τοὺς Ἰβηρικοὺς τούτους πολέμους ἔδωκεν ἰδίως μεγάλην σπουδαιότητα καὶ ἔκτασιν ἡ συμμετοχὴ εἰς αὐτοὺς τῶν Λυσιτανῶν, οἱ ὅποιοι κατόικουν τὴν σημερινὴν Ἀραγωνίαν καὶ Καστίλιαν. Ἐπὶ τέλους ὁμως κατόπιν τῆς ἐν ἔτει 139 δολοφονίας τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ τῶν Λυσιτανῶν Οὐριαράθου καὶ τῆς ἐν ἔτει 133 ἀλώσεως ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος Αἰμιλιανοῦ τῆς Νουμαντίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχον συγκεντρωθῇ οἱ Κελτίβηρες, συνετελέσθη ἡ καθυπόταξις ὅλης τῆς Ἰβηρίας ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Τραγικὴ ἰδίως ὑπῆρξεν ἡ ἀλωσις τῆς Νουμαντίας. Οἱ Νουμαντῖνοι πολιορκηθέντες στενῶς ὑπὸ τοῦ Σκιπίωνος μὲ ὅλην τὴν ἔλλειψιν τροφίμων ἀντέσχον ἐπὶ 15 μῆνας. Κατήντησε νὰ τρώγουν αὐτὰ τὰ πτώματα. Ἐπὶ τέλους ἐπροτίμησαν νὰ ἀλληλοφαναθοῦν παρὰ νὰ παραδοθοῦν. Ὅταν ὁ Σκιπίων ἐγίνε κύριος τῆς πόλεως, δὲν εὔρε διὰ νὰ κοσμήσῃ τὸν θρίαμβόν του παρὰ 50 μόνον Νουμαντῖνους. Μετὰ 10 ἔτη κατεκτήθησαν καὶ αἱ Βαlearίδες νῆσοι.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς τέλους χρόνους οἱ Ῥωμαῖοι βοηθοῦντες τοὺς συμμάχους τῶν Μασσαλιώτας ἐναντίον τῶν Γαλατῶν, κατέκτησαν ὅλην τὴν νότιον Γαλατίαν ἀπὸ τῶν Ἀλπεων μέχρι τῶν Πυρηναίων καὶ ἔκτισαν ἐκεῖ δύο ἀποικίας, τὴν Αἰξ καὶ τὴν Ναρθώνην. Ἡ χώρα αὕτη ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπαρχίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Provincia (ἐπαρχία). Διὰ ταύτης οἱ Ῥωμαῖοι ἐξησφάλισαν τὴν κατὰ ξηρὰν συγκοινωνίαν τῆς Ἰταλίας μὲ τὴν Ἰσπανίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΚΜΗΣ
ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

1. Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.

Οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται. Τὸ πολίτευμα τῆς Ῥώμης, ὅπως τοῦτο κατὰ μικρὸν διεμορφώθη, ἦτο ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἀρχαία εὐγένεια κατέπεσε καὶ ὅτι ὅλοι οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἴσα πολιτικά δικαιώματα. Ἀλλὰ ταχέως ἐσχηματίσθη νέα τοιαύτη.

Εἰς τὴν σύγκλητον κατετάσσοντο οἱ ἄρχαντες ἀρχὴν τινα ἐκ τῶν μεγαλυτέρων (ὑπάτου, πραιτόρος, ἐπιδιφροῦ ἀγορανόμου). Μετὰ τὴν ἐξίσωσιν ὅμως τῶν δύο τάξεων ἤρχισαν νὰ εἰσέρχωνται εἰς αὐτὴν καὶ οἱ πληβεῖοι οἱ ἀνερχόμενοι εἰς τὰς ἀρχὰς ταύτας. Κατὰ φυσικὸν δὲ λόγον προσέλαβον καὶ οὗτοι τὰ ἰδιαίτερα διακριτικὰ προνόμια, τὰ ὅποια μέχρι τοῦδε εἶχον μόνον οἱ πατρίκιοι. Τοιοῦτα ἦσαν τὸ νὰ ἔχουν ἐκτεθειμένα ἐπὶ τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης των κήρινα ὁμοιώματα τῶν ἐπιφανῶν προγόνων καὶ νὰ ἐξάγουν αὐτὰ κατὰ τὰς κηδεῖας τῶν ἀποθνησκόντων μελῶν τῆς οἰκογενείας, τὸ νὰ φέρουν χρυσοῦν δακτύλιον καὶ περιπόρφυρον ἐσθῆτα, τὸ νὰ κατέχουν εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὰ δημόσια θεάματα διακριτικὴν θέσιν, δηλ. τὰς 14 πρώτας σειρὰς τῶν καθισμάτων, καὶ ἄλλα. Συγχρόνως ὅμως καὶ ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς νὰ μετέρχωνται οἷον δήποτε χρηματιστικὸν ἐπάγγελμα. Αὐτοὶ λοιπὸν καὶ οἱ οἰκοὶ των ἐξηυγενίσθησαν, καὶ συνενωθέντες μὲ τοὺς ἀρχαίους οἴκους τῶν πατρικίων ἀπετέλεσαν μετ' αὐτῶν μίαν νέαν ἀριστοκρατικὴν τάξιν (*ordo senatorius*). Ἡ νεοσχηματιστος δὲ αὕτη εὐγένεια κατώρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖράς της ὅλην τὴν πολιτικὴν δύναμιν.

Καὶ πρῶτον μὲν αὕτη ἐπωφελουμένη ἐκ τῆς μετριότητος τῶν ἀρχόντων καὶ ἐκ τῶν δυσχερῶν περιστάσεων τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου κατώρθωσε νὰ μεταβάλῃ τὴν σύγκλητον ἀπὸ σώματος συμβουλευτικοῦ εἰς κυβερνώσαν συνέλευσιν. Ἐπειτα ἐπέτυχε καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου προνομιούχον θέσιν.

Εἰς τὴν λοχίτιν ἐκκλησίαν ἐψήφισον πρῶτοι οἱ λόχοι τῶν ἱππέων, τὸ ὁποῖον εἶχε μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ψηφοφορίας. Ἀλλὰ τοὺς 1800 ἵππους, τοὺς ὁποίους ὁ δῆμος παρείχεν, ἔδιδον κατ' ἰδίαν ἐκλογὴν οἱ τιμηταὶ μεταξὺ τῶν ἐχόντων ὠρισμένην περιουσίαν. Οἱ τιμηταὶ λοιπόν, οἱ ὁποῖοι σχεδὸν πάντοτε ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν ἐξελέγοντο, ἔδιδον κατὰ προτίμησιν τοῦτους εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς οἰκογενείας συγκλητικάς, εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς συγκλητικοὺς καὶ ἄφινον τὸν ἵππον των, ἐφ' ὅσον ἤθελον. Εἶχε γίνεαι μάλιστα σταθερὰ συνήθεια οἱ συγκλητικοὶ νὰ ψηφίζουσιν εἰς τοὺς 18 ἱππικοὺς λόχους. Οὕτω τὸ ἱππικὸν τῆς πόλεως, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔπαυσαν νὰ μεταχειρίζωνται αὐτὸ εἰς τοὺς πολέμους, μετεσχηματίσθη εἰς μίαν ἑφιππον εὐγενῆ φρουράν. Τοῦτο ὠφέλησε πολὺ τοὺς εὐγενεῖς, διότι οὕτω ἀπέκτησαν ὄχι μόνον ἓν διακριτικὸν προνόμιον, ἀλλὰ καὶ ἓν σημαντικὸν δικαίωμα εἰς τὰς ψηφοφορίας.

Ἐχουσα λοιπὸν ἡ νέα οἰκογένεια ὡς στηρίγματα τὴν σύγκλητον καὶ τοὺς ἱππικοὺς λόχους συνεκέντρωσεν εἰς χεῖρας τῆς ὅλης τὴν κυβερνήσιν. Ἀπέκλειε μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἐπομένως καὶ ἀπὸ τῆς συγκλήτου, τοὺς ἄλλους πολίτας, περιώριζε δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν ἀρχόντων μεταξὺ ὀλίγων οἴκων. Νέος ἄνθρωπος ὄνομάζετο ἐκεῖνος, ὅστις ἤθελε κατορθώσει νὰ ἄρξῃ ἀρχὴν ἐκ τῶν μεγαλυτέρων, ἂν δὲν κατήγετο ἐξ ἐπιφανῶν προγόνων.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἀριστοκρατικῆς αὐτῆς τάξεως τῶν συγκλητικῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐσχηματίσθη καὶ ἄλλη ἀριστοκρατικὴ τάξις στηριζομένη εἰς τὸν πλοῦτον, ἡ λεγομένη τάξις τῶν ἱππέων (*ordo equester*). Κατ' ἀρχὰς ἱππεῖς ἦσαν μόνον οἱ ἀνήκοντες εἰς τοὺς 18 ἱππικοὺς λόχους. Εἰς τοὺς κατόπιν ὅμως χρόνους ὡς ἱππεῖς ἐθεωροῦντο καὶ ὅλοι οἱ πολῖται, ὅσοι εἶχον τὴν ἀπαιτούμενην περιουσίαν διὰ νὰ καταταχθοῦν εἰς τοὺς ἱππεῖς. Ὅλοι οἱ πλούσιοι δηλ. ἐθεωροῦντο ἀποτελοῦντες ἰδιαιτέραν τάξιν. Ἡ τάξις λοιπὸν αὕτη ἀπετέλει τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ χρήματος.

Ἡ τάξις αὕτη δὲν ἦτο μικρά. Αἱ κατακτήσεις εἶχον παρὰ σκελ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν εὐκαιρίαν νὰ σχηματίσουν μεγάλας περιουσίας. Ὁ ἄργυρος καὶ ὁ χρυσὸς ὁ ἀφαιρεθεὶς ἀπὸ τῶν κατακτηθέντων λαῶν μετεφέρθη εἰς τὴν Ῥώμην, εἰς τὰ ταμεῖα τοῦ κράτους καὶ τῶν εὐγενῶν. Ἦτο τόσον ἄφθονον τὸ χρήμα εἰς τὴν

Ῥώμην, ὥστε ἡδύνατό τις νὰ δανεισθῇ ἐκεῖ μὲ 4 ἢ 5 % . Τοῦναντίον εἰς τὰς κατακτηθεῖσας χώρας τοῦτο κατέστη σπάνιον. Ἐκεῖ δὲν ἡδύνατό τις νὰ δανεισθῇ μὲ τόκον μικρότερον τῶν 12 % . Ἐκ τούτου ἀπέβη ἐπικερδὲς ἐπάγγελμα τὸ νὰ δανεῖζεται τις χρήματα εἰς τὴν Ῥώμην καὶ νὰ δανείζῃ αὐτὰ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Ῥώμην λοιπὸν τραπεζίται οἱ ὅποιοι ἐπλούτουν ἀσχολούμενοι εἰς τοιαύτας τραπεζιτικὰς ἐργασίας. Ὡσαύτως τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν εἰς τὰς κατακτηθεῖσας χώρας μεταλλείων καὶ τὴν εἰσπραξίν τῶν διαφόρων φόρων τῶν ἐπαρχιῶν ἀνέθετε τὸ κράτος δι' ἐκμισθώσεως εἰς ἑταιρείας πλουσίων, οἱ ὅποιοι ἐκαλοῦντο δημοσιῶναι καὶ οἱ ὅποιοι ἐκ τούτου ἀπέκτων ὀγκώδεις περιουσίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Ῥώμης, ἀφ' οὗτου αὕτη ἔγινε κοσμοκράτειρα, ἀπέβη πολὺ σημαντικόν. Τὰ πλουτοφόρα ταῦτα ἐπαγγέλματα ὅμως τοῦ τραπεζίτου, τοῦ δημοσιῶνου καὶ τοῦ ἐμπόρου ἦσαν ἀπηγορευμένα εἰς τοὺς συγκλητικούς. Μετῆρχοντο λοιπὸν αὐτὰ οἱ ἄλλοι πλούσιοι πολῖται. Οὕτω ἡ τάξις τῶν ἐχόντων τὸ ἱππικὸν τίμημα ἠῦξανεν.

Οἱ εἰς τὴν ἀριστοκρατιαν ταύτην τοῦ χρήματος ἀνήκοντες κατὰ μικρὸν προσέλαβον τὰ αὐτὰ διακριτικὰ προνόμια, τὰ ὅποια εἶχον οἱ εἰς τοὺς 18 ἱππικούς λόχους ἀνήκοντες. Ἐφόρουν δηλαδὴ χιτῶνα μὲ πορφυρὰν παρυφὴν στενωτέραν τῆς τῶν συγκλητικῶν καὶ χρυσοῦν δακτύλιον. Προσέτι εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὰ θεάματα κατελάμβανον τὰς ἀμέσως μετὰ τὰς τῶν συγκλητικῶν θέσεις.

Τρίτην τέλος τάξιν ἀπετέλεσαν ὅλοι οἱ λοιποὶ πολῖται. Ταύτην ὀνομάζομεν δῆμον. Ὁ δῆμος κατ' ἀρχὰς ἀπετελεῖτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ μικρῶν ιδιοκτητῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαλλιέργουν οἱ ἴδιοι τὸν ἀγρόν των. Οἱ ἔντιμοι καὶ ῥωμαλέοι οὗτοι ἀγρόται ἀπετέλουν συγχρόνως καὶ τὸν ῥωμαϊκὸν στρατὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Αἱ κατακτήσεις ὅμως κατέστρεψαν τὴν τάξιν ταύτην τῶν πολιτῶν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ συνεχεῖς καὶ μακροὶ πόλεμοι κατέστρεψαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Κυρίως ὅμως οἱ μικροὶ οὗτοι ιδιοκτῆται ἐξηφανίσθησαν, διότι μετὰ τὰς κατακτήσεις ἦτο ἀδύνατον εἰς αὐτοὺς νὰ ζοῦν, ὥπως πρὶν.

Οἱ ἀγρόται οὗτοι πρὶν ἔξων κυρίως ἐκ τῆς καλλιέργειας τοῦ σίτου. Ἀλλ' ἀφ' οὗ μετὰ τὰς κατακτήσεις ἤρχισε νὰ εἰσάγεται εἰς τὴν Ῥώμην σῖτος ἐκ τῆς Σικελίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς, οὗτος

ἐξέπεσεν εἰς τόσῃν χαμηλὴν τιμὴν, ὥστε οἱ Ἱταλοὶ ἀγρόται δὲν ἠδύναντο ἐκ τοῦ εἰσοδήματός των νὰ συντηροῦν τὴν οἰκογένειάν των καὶ νὰ ὑποφέρουν τὰ βάρη τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ἡ-ναγκάζοντο λοιπὸν νὰ πωλήσουν τὸν ἀγρόν των. Πλούσιοι γείτο-νες ὑπῆρχον, ἵνα ἀγοράσουν αὐτόν. Καὶ οἱ ἐκ τῶν κατακτήσεων πλουτήσαντες εὐγενεῖς καὶ οἱ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ τραπεζίτου καὶ τοῦ ἐμπόρου ἀσκοῦντες, οἱ ὅποιοι ἐπλούτησαν ἐξ αὐτῶν, προθύμως ἠγόραζον τὰ κτήματα τῶν γειτόνων των μικρῶν ιδιοκτητῶν καὶ ἠῤῥξανον τὸ μικρὸν πατρικὸν των κτήμα. Οὕτω ἐσχηματίσθησαν εἰς τὴν Ἱταλίαν τὰ μεγάλα κτήματα (latifundia), τὰ ὅποια οἱ νέοι κύριοι ἐχρησιμοποιοῦν ὡς νομάς, διότι δὲν συνέφερεν ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ὡς ἀγρῶν. Τὰς νομάς δὲ ταύτας ἀνέθετον εἰς δούλους, ὡς ὀλιγοδαπανωτέρους, τῶν ὁποίων ἀπὸ τῶν κα-τακτήσεων ὑπῆρχε μεγάλη ἀφθονία εἰς τὴν Ἱταλίαν.

Οἱ μέχρι τοῦδε μικροὶ ιδιοκτῆται μὴ δυνάμενοι φυσικὰ νὰ ζή-σουν εἰς τοὺς ἀγρούς, συνέρρεον εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ οὗτοι ἦσαν ἀπακλεισμένοι ἐξ ὅλων τῶν βιοποριστικῶν ἐπαγγελ-μάτων, διότι καὶ ταῦτα ἠσκοῦντο ὑπὸ τῶν εὐόνων δούλων. Πα-ρέμενον λοιπὸν ἀργοί. Ἐνεκα τούτου ἡ πολιτεία ἠναγκάσθη νὰ εἰσαγάγῃ τὴν δωρεάν ἢ εἰς εὐτελεῖ τιμὴν διανομὴν εἰς τὸν λαὸν σίτου, τὸν ὁποῖον ἔστελλον αἱ ἐπαρχίαι. Ἐθεωρεῖτο ἄλλως τε ὀρθὸν ὁ κυρίαρχος λαὸς νὰ τρέφεται δαπάναις τοῦ κατακτηθέν-τος κόσμου. Ὡς ἦτο δὲ φυσικόν, ὁ ἀργὸς οὗτος ὄχλος ἐπώλει εἰς μὲν τὰς ἐκκλησίας τὴν ψῆφόν του, εἰς δὲ τὰ δικαστήρια τὴν μαρτυρίαν του. Ἐὰν προσέτι λóβωμεν ὑπ' ὅψιν ὅτι ἐκτὸς τού-των Ῥωμαῖοι πολῖται ἐγίνοντο καὶ οἱ ἀπελευθερωθέντες δοῦ-λοι, δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, ποίαν ἀλλοίωσιν ὑπέστη ὁ δῆ-μος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

Οἱ δοῦλοι. Πρὸ τῶν κατακτήσεων οἱ Ῥωμαῖοι ἐκαλλιέργουν ἕκαστος τὸν ἀγρόν του, οἱ δὲ μεγάλοι ιδιοκτῆται μετεχειρίζοντο διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν κτημάτων των ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἑλευ-θέρους γεωργούς. Οἱ δοῦλοι ἦσαν πολὺ ὀλίγοι. Ἀφ' ὅτου ὁμως ἡ Ῥώμη ἤρχισε νὰ ὑποτάσῃ ἄλλους λαούς, οἱ δοῦλοι ἀπέβησαν πολυάριθμοι. Ὅλοι οἱ αἰχμαλωτισθέντες κατὰ τὸν πόλεμον, ὅλοι οἱ κάτοικοι μιᾶς κυριευθείσης πόλεως ἀνῆκον εἰς τὸν νικητὴν. Ὅλοι αὐτοὶ ἀπετέλουν μέρος τῆς λείας καὶ ἐπωλοῦντο ἀμέσως εἰς

τοὺς ἐμπόρους δούλων, οἱ ὅποιοι παρηκολούθουν τὸ στράτευμα. Οὗτοι κατόπιν τοὺς ἔφερον εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου τοὺς ἐπώλουν εἰς τὴν ἀγορὰν τῶν δούλων. Μεθ' ἑκαστον πόλεμον οὕτω ἐπωλοῦντο ὥς δοῦλοι χιλιάδες αἰχμαλώτων, ἄνδρες καὶ γυναῖκες.

Ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν δούλων ἀπέβαινε κύριος αὐτοῦ. Ἡδύνατο νὰ τὸν μεταπωλῇ ἢ νὰ τὸν κληροδοτήσῃ εἰς τοὺς κληρονόμους του. Ἐπεμπεν αὐτόν, ὅπου ἤθελε, τὸν ἠνάγκαζε νὰ ἐργάζεται, ὅσον ἤθελε, τὸν ἔτρεφεν, ὅπως ἤθελεν, ἡδύνατο νὰ τὸν κυτῶν, νὰ τὸν φυλακίσῃ, νὰ τὸν υποβάλλῃ εἰς βασανιστήρια καὶ ἐπὶ τέλους νὰ τὸν φονεύσῃ, χωρὶς νὰ δώσῃ λόγον εἰς κανένα. Ὁ δοῦλος ἐθεωρεῖτο ὥς πρᾶγμα ἢ ὥς ζῶον. Δὲν εἶχε καὶ ἐν δικαίῳ, δὲν ἡδύνατο νὰ εἶναι μήτε ἰδιοκτήτης, μήτε σύζυγος, μήτε πατήρ. Τὰ τέκνα, τὰ ὅποια ἐγένοντο αἱ δοῦλαι γυναῖκες, ἦσαν καὶ αὐτὰ δοῦλοι.

Υπολογίζεται ὅτι εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρχον 900 χιλ. δούλων κατὰ τὸν Α' αἰῶνα π. Χ. Οἱ πλούσιοι εἶχον 10—20 χιλ. ἑκαστος. Τὸ νὰ ἔχῃ τις τρεῖς μόνον δούλους ἦτο σημεῖον πενίας. Μετεχειρίζοντο δὲ αὐτοὺς εἰς ὅλα τὰ εἶδη τῶν ἐργασιῶν.

Οἱ εἰς τὴν πόλιν ὑπηρετοῦντες δοῦλοι ἔζων βίον ὅπως δῆποτε ἄνετον. Ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς οἰκίας, ἐπίσης ὅμως ὥς μουσικοί, ὥς ἱατροί, ὥς διδάσκαλοι τῶν τέκνων τῶν κυρίων τῶν, ὥς τεχνῖται. Κύριοι τινες εἶχον ἐργοστάσια, εἰς τὰ ὅποια δοῦλοι τεχνῖται κατεσκεύαζον ἀντικείμενα, τὰ ὅποια ἄλλοι δοῦλοι ἔμποροι ἐπώλουν εἰς τὴν ἀγορὰν. Ἄλλοι πάλιν ἐμίσθωνον τοὺς δούλους τῶν ὥς τεχνίτας, ναύτας, ἀντιγραφεῖς, ὑποκριτὰς, κουρεῖς, μαγεῖρους κλπ.

Οἱ εἰς τοὺς ἀγροὺς ὅμως ἐργαζόμενοι δοῦλοι ἦσαν δυστυχέστατοι. Ἐνεκα τούτου, ὅταν ὁ κύριος ἤθελε νὰ τιμωρήσῃ δούλόν τινα, ἔστελλεν αὐτὸν εἰς τοὺς ἀγρούς. Τοὺς ἐκτύπων, τοὺς ἐκρέμων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἕκ τινος διχαλωτοῦ ξύλου καὶ πολλάκις τοὺς ἠνάγκαζον νὰ ἐργάζωνται μὲ τοὺς πόδας δεμένους δι' ἄλύσου. Τὴν νύκτα ἔκλειον αὐτοὺς συνήθως εἰς ὑπόγειον φυλακὴν. Ἡ σκληροτέρα ὅμως τιμωρία τῶν δούλων ἦτο τὸ νὰ στρέφουν τὸν μῦλον, διὰ τοῦ ὁποίου ἠλέθετο ὁ σῖτος.

Οἱ δοῦλοι ὑποβεβλημένοι εἰς ἐργασίαν ἐπιπονωτάτην ἢ ὀκνηρίαν ἀναγκαστικὴν, πάντοτε δὲ εὕρισκόμενοι ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ μαστιγίου ἢ τῶν τιμωριῶν ἀπέβαινον ἢ σιωπηλοὶ καὶ ἄγριοι, ἢ

ἄνδρες καὶ παιθῆνιοι. Πολλοὶ ἡτοκτόνουν. Οἱ λοιποὶ διῆγον βίον κτηνώδη. Ὁ βίος αὐτὸς κατέπνιγε πᾶν εἶδος ὑπερηφανείας καὶ θάρρους. Ἐκ τούτου ἡ λέξις δουλικὸς ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εὐτελοῦς.

Ὁ κύριος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν δοῦλόν του. Καὶ ἀπελευθερωθεὶς ὁ δοῦλος καθίστατο μὲν ῥωμαῖος πολίτης, ἀλλ' ὥφειλε πάντοτε ὑπακοὴν εἰς τὸν ἀρχαῖον κύριόν του καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἀρχων. Καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν ἦσαν κάπως περιφρονημένοι. Μόνον οἱ ἑγγονοὶ τῶν εἶχον ὅλα τὰ δικαιώματα ἑλευθέρου ἀνθρώπου καὶ συνεχέοντο μετὰ τῶν ἄλλων πολιτῶν.

2. Οἱ ἄρχοντες.

Οἱ ὕπατοι (consules). Οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῆς ῥωμαϊκῆς πολιτείας ἦσαν οἱ ὕπατοι (consules), δύο τὸν ἀριθμὸν ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας κατ' ἔτος. Ἐκάτερος ἐξ αὐτῶν εἶχε τὴν ὑπατικὴν ἐξουσίαν πλήρη. Ἐπομένως ὁ εἰς ἠδύνατο νὰ κάμῃ ἔνστασιν, ἵνα ἐμποδίσῃ τὴν ἐκτέλεσιν διατάξεώς τινος τοῦ ἄλλου, ὅτε ἐπεκράτει ὁ ἐνιστάμενος.

Ἦτο δὲ ἡ ἐξουσία τῶν ὑπάτων διττὴ, πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ. Καὶ ἡ μὲν πολιτικὴ ἦτο ἡ ἐξῆς: 1) προέτεινον εἰς πᾶσαν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου νόμους, 2) προήδρευον τῆς συγκλήτου καὶ ἐξετέλουν τὰ δόγματα αὐτῆς, 3) διώριζον εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις δικτάτωρα, 4) εἶχον τὴν ἀνωτάτην ἐποπτείαν τῆς δημοσίας τάξεως, ἐπομένως ἀπέπεμπον ἐκ τῆς πόλεως πάντα ξένον ἐπικίνδυνον, καὶ 5) διὰ τοῦ ταμίου ἐξώδευον εἰς δημοσίας δαπάνας τὰ μὲν ἐν τῷ ταμείῳ χρήματα κατὰ τὸ ὑπὸ τῆς συγκλήτου ὀρισμένον εἶδος καὶ μέτρον τῆς δαπάνης, τὰ δὲ ἐκ τῆς πολεμικῆς λείας κατὰ βούλησιν.

Ἡ δὲ πολεμικὴ αὐτῶν ἐξουσία ἦτο ἡ ἐξῆς: 1) Καὶ τακτικῶς ἀπαξ τοῦ ἔτους καὶ ἐκτάκτως, ὁσάκις ἡ πόλις εἶχεν ἀνάγκην στρατοῦ, προσεκάλουν τοὺς στρατευσίμους πολίτας εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ κατέγραφον ὅσους ἔκρινον ἀναγκαίους στρατιώτας. 2) Εἶχον τὴν διοίκησιν τοῦ πολέμου εἴτε ἀμφότεροι, εἴτε ὁ εἰς κατ' ἀπόφασιν τῆς συγκλήτου. Καὶ ἡ κήρυξις ὅμως τοῦ πολέμου καὶ ἡ εἰρήνευσις δὲν ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἄνευ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ δήμου.

Οἱ ὑπατοὶ μόνον ἀναγκῶν ἠδύναντο νὰ συνάψουν. 3) Ἀνελάμβανον τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχε πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν λήξιν δὲ τοῦ ὑπατικοῦ ἔτους ὤφειλον νὰ παραμείνουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν των μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ διαδόχου. Ἐνίοτε καὶ παρετείνετο ἡ ἀρχὴ αὐτῶν ἐπὶ ἓν ἀκόμη ἔτος, ὅτε ἐλέγοντο ἀνθύπατοι (proconsules).

Ὁ **δικτάτωρ** (dictator). Ὁ δικτάτωρ καθίστατο εἰς δυσχερεῖς περιστάσεις, ὅτε ἦτο ἀνάγκη νὰ λείπουν οἱ ἐκ τῆς πολυαρχίας περιορισμοὶ τῆς ὑπερτάτης ἀρχῆς. Καθίστατο δὲ ὑπὸ τοῦ ἐνὸς τῶν ὑπάτων, ὅστις καὶ ἔκρινε περὶ τῆς ἀνάγκης, ἣτις ἐπέβαλλε τὸν διορισμὸν τοιοῦτου, πάντοτε ὅμως καὶ μετὰ τὴν γνωμοδότησιν τῆς συγκλήτου. Ἡ ἀρχὴ τοῦ δικτάτωρος διήρκει, ὅσον καὶ ἡ προκαλέσασα τὸν διορισμὸν αὐτοῦ ἀνάγκη. Πάντως δὲν ἠδύνατο νὰ παραταθῇ πέραν τοῦ ὑπατικοῦ ἔτους τοῦ καταστήσαντος αὐτὸν ὑπάτου, ἐπομένως πέραν τῶν 6 μηνῶν, καθ' οὓς κατ' ἔτος ἐγίνετο ὁ πόλεμος. Ἦτο δὲ ἡ ἐξουσία τοῦ δικτάτωρος ἀπεριόριστος ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ἔργου, διὰ τὸ ὁποῖον καθίστατο.

Ὁ δικτάτωρ προσελάμβανε καὶ ἓνα βοηθὸν καλούμενον **ὑπαρχον**, διότι κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους διώκει τὸ ἱππικόν. Οὗτος εἶχε τὴν ἐξουσίαν, ὅσην ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν ὁ δικτάτωρ.

Οἱ **στρατηγοὶ** (praetores). Ὅταν τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑπάτου ἔγινε προσιτὸν καὶ εἰς τοὺς πληβεῖους, οἱ πατρίκιοι, ὡς εἶδομεν, κατώρθωσαν νὰ ἀφαιρεθῇ ἀπὸ τῆς ὑπατικῆς ἐξουσίας ἡ διεξαγωγὴ τῶν δικῶν καὶ νὰ ἀνατεθῇ εἰς ἴδιον ἄρχοντα ἐκλεγόμενον ἐκ τῶν πατρικίων. Οὗτος ὠνομάσθη praetor urbanus (ἀστυδίκης). Ταχέως ὅμως οἱ πληβεῖοι κατέλαβον καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο. Βραδύτερον ἔνεκα τῶν πολλῶν ξένων, οἱ ὁποῖοι διέμενον εἰς τὴν Ῥώμην ἐξελέχθη καὶ δεύτερος praetor, ἵνα διεξάγῃ τὰς μεταξὺ τῶν ξένων ἢ αὐτῶν καὶ τῶν πολιτῶν δίκας. Οὗτος ὠνομάσθη praetor peregrinus (ξενοδίκης). Ὅτε δὲ ἐσχηματίσθησαν αἱ πρῶται ἐπαρχίαι τῆς Σικελίας καὶ τῆς Σαρδηνίας καὶ κατοπιν αἱ τῶν δύο Ἰσπανιῶν, προσετέθησαν τέσσαρες ἀκόμη πραίτωρες. Διενέμοντο δὲ μεταξὺ των τὰ στρατηγικὰ ἔργα οἱ ἐκλεγόμενοι praetores διὰ κληρώσεως.

Καὶ ὁποία μὲν ἦτο ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τοῦ ἀστυδικίου καὶ τοῦ ξενοδίκου, θὰ εἴπωμεν εἰς τὰ περὶ δικαίου. Ἐκτὸς ὅμως αὐ-

τῆς εἶχον καὶ πολιτικὴν ἐξουσίαν, ὁ μὲν ἀστυδίκης ὅσῃν ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν εἶτε ἔνεκα ἀπουσίας, εἶτε ἔνεκα ἀνεπαρκείας οἱ ὕπατοι, ὁ δὲ ξενοδίκης, ὡς ἀναπληρωτῆς τοῦ ἀστυδίκου, ὅταν οὗτος δὲν ἐπῆρκει.

Οἱ praetores τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν ἀπόλυτοι ἄρχοντες εἰς αὐτάς. Συνήνουν εἰς ἑαυτοὺς καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ποινικὴν ἐξουσίαν. Ἄμα δὲ τῇ λήξει τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς τῶν δὲν κατέλιπον τὴν ἐπαρχίαν, ἀλλὰ παρέμενον μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ διαδόχου. Πολλάκις μάλιστα παρετείνετο ἢ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀρχὴ αὐτῶν δι' ἓν ἔτος, ὅτε ἐλέγοντο propraetores (ἀντιστράτηγοι). Τοῦτο ἐγίνετο, ὅταν ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ χρησιμοποιοῖσιν τοὺς ἐκλεχθέντας νέους πραιτωρας εἰς τὴν 'Ρώμην δι' ἄλλα ἔργα.

Οἱ ταμίαι (quaestores). Οἱ ταμίαι, ὡς καὶ τὸ λατινικὸν ὄνομα αὐτῶν δεικνύει κατ' ἀρχὰς δύο ὄντες ἐχρησίμευον εἰς τοὺς ὑπάτους, ὡς βοηθοὶ καὶ ἰδίως ὡς ἀνακριταὶ τῶν φονικῶν δικῶν καὶ εἰσηγηταὶ αὐτῶν εἰς τὸν δῆμον. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ διωρίζοντο ὑπὸ τῶν ὑπάτων, εἰς ὕφ' ἑκάστου. Βραδύτερον (447) ἐκρίθη ἀναγκαῖον νὰ διωρίζωνται ὑπὸ τοῦ δήμου καὶ δύο ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφοδίων ἐν πολέμῳ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι ἔμελλον νὰ ὑπηρετοῦν τοὺς ὑπάτους, ὅπως οἱ προηγούμενοι, ὠνομάσθησαν καὶ αὐτοὶ (quaestores). Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον παρέστη ἀνάγκη, ἐπειδὴ οἱ ὕπατοι διαρκῶς ἔνεκα τῶν πολέμων ἀπεδήμουν ἐκ τῆς πόλεως, νὰ ἔχῃ καὶ τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως ἰδίους ἐπιμελητάς. Τότε κατεστάθησαν καὶ δύο ἄλλοι quaestores χειροτονητοὶ καὶ οὗτοι. Ἐκτοτε ἔπαυσαν πλεον οἱ ὕπατοι νὰ ἐκλέγουν ἰδίους quaestores διὰ τὰς φονικὰς δίκας καὶ ἀνέθετον αὐτάς εἰς τοὺς χειροτονητοὺς ταμίαις. Οἱ ταμίαι τέλος ἠϋξήθησαν, ὅταν ἰδρύθησαν αἱ ἐπαρχίαι, διότι εἰς τοὺς διοικητὰς αὐτῶν προσεκολλᾶτο καὶ ἀνὰ εἰς ταμίαις.

Ἔργον οἱ ταμίαι ὅλοι εἶχον ἐκτὸς τῆς ἐπιμελείας καὶ φυλάκῃς τῶν ταμείων νὰ βοηθοῦν τοὺς ὑπάτους ἢ στρατηγοὺς εἰς τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα οὗτοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτούς, καὶ νὰ ἀναπληροῦν αὐτοὺς ἀπόντας.

Καὶ αἱ ταμιακαὶ δὲ διοικήσεις, ὅπως καὶ αἱ στρατηγικαί, διενέμοντο εἰς τοὺς ἐκλεχθέντας ταμίαις διὰ κλήρου.

Οἱ δῆμαρχοι (tribuni plebis). Πῶς κατὰ πρῶτον κατεστά-

θησαν οἱ δήμαρχοι, εἶδομεν εἰς τὰ προηγούμενα. Οὗτοι ἱεροὶ καὶ ἀπαραβίαστοι ὄντες ἔργον εἶχον κατ' ἀρχὰς νὰ βοηθοῦν τοὺς πληβεῖους ἀδικουμένους καὶ κάμνουν ἔνστασιν εἰς πᾶν διάταγμα τῶν ἀρχόντων, ὅταν ἔκρινον τοῦτο ἀσύμφορον εἰς τὴν πληθύν. Ἀφ' οὗ ὅμως ἐπῆλθεν ἡ ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων καὶ τὰ ψηφίσματα τῆς ἐκκλησίας τῆς πληθύος κατέστησαν ἰσοδύναμα πρὸς τὰ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, τότε καὶ οἱ δήμαρχοι κατέστησαν πραγματικῶς ἄρχοντες τῆς πολιτείας καὶ οἱ ἐξουσία των ἐπεξετάθη. Ἐκτοτε ἡδύναντο οὗτοι νὰ κάμνουν ἔνστασιν εἰς πᾶν διάταγμα τῶν ἀρχόντων, εἰς πᾶν δόγμα τῆς συγκλήτου καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην ψηφοφορίαν τοῦ δήμου. Προσέτι δὲ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ συγκαλοῦν τὴν ἐκκλησίαν τῆς πληθύος καὶ νὰ προτείνουν εἰς αὐτὴν νόμους ἢ νὰ εἰσάγουν εἰς αὐτὴν πρὸς τιμωρίαν τοὺς παρανομοῦντας ἄρχοντας.

Οἱ ἀγορανόμοι (aediles). Οἱ ἀγορανόμοι δύο κατ' ἀρχὰς ὄντες ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς πληθύος, ἵνα βοηθοῦν τοὺς δημάρχους εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε οἱ δήμαρχοι ἀνεγνωρίσθησαν ὡς ἄρχοντες τῆς πολιτείας, ἀνεγνωρίσθησαν καὶ αὐτοὶ ὡς τοιοῦτοι, καὶ κατέστησαν ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τῶν δημάρχων. Τότε καὶ οἱ πατρίσιοι ἐξέλεγον ἐξ ἑαυτῶν δύο ἀγορανόμους, οἱ ὅποιοι ὠνομάσθησαν aediles curules (ἐπιδίφριοι ἀγορανόμοι). Ἔργα δ' εἶχον πλέον ὅλοι ἀστυνομικὰ καὶ ἀγορανομικὰ καὶ προσέτι τὴν παρασκευὴν ἀγώνων καὶ θεαμάτων.

Οἱ τιμηταί (censores). Ἀφ' οὔτου διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Σερβίου Τυλλίου τὸ ῥωμαϊκὸν πολίτευμα ἔγινε τιμοκρατικόν, ἦτο ἀνάγκη νὰ γίνεταί κατὰ περιόδους νέα κατανομή τῶν πολιτῶν εἰς τὰς συμμορίας ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Ἡ κατανομή αὕτη ἐκαλεῖτο τίμησις (census). Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ τίμησις ἦτο φυσικὰ ἔργον τοῦ ἀνωτάτου τῆς πολιτείας ἄρχοντος, τοῦ βασιλέως, καὶ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βασιλείας, τῶν ὑπάτων. Ἀφ' οὗ ὅμως εἰς τὴν ὑπατείαν ἤρχισαν νὰ λαμβάνουν μέρος καὶ πληβεῖοι, ἀφηρέθη ἀπὸ τῶν ὑπάτων τὸ ἔργον τῆς τιμητείας καὶ ἀνετέθη εἰς ἰδίους ἄρχοντας ἐκ πατρίκιων, τοὺς τιμητὰς (censores). Βραδύτερον ἐπετράπη καὶ εἰς τοὺς πληβεῖους νὰ λαμβάνουν καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦτο.

Οἱ τιμηταί ἦσαν κατώτεροι τῶν ὑπάτων καὶ τῶν στρατηγῶν.

Ἄλλ' ὅμως ἡ σημασία τῆς τιμῆσεως ἦτο τόσο μεγάλη, ὥστε ἡ τιμητεία ἀπέβη τὸ ἐντιμότερον τῶν ἀξιωμάτων καὶ τὸ κορυφωμα τῶν τιμῶν, ἐδίδετο δὲ σχεδὸν μόνον εἰς ὑπατικούς ἀνδρας.

Ἡ περίοδος τῆς τιμῆσεως ἄόριστος κατ' ἀρχὰς ὁρίσθη ἀπὸ τοῦ δευτέρου καρχηδονικοῦ πολέμου πενταετής. Ὅστε οἱ τιμηταὶ ἐξελέγοντο κατὰ πᾶν ἕκτον ἔτος. Ἡ διάρκεια τῆς ἀρχῆς τῶν τιμητῶν ὅριον εἶχε τὸ πέρασ τοῦ ἔργου τῶν. Πάντως ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ τοὺς 18 μῆνας.

Τὰ ἔργα τῶν τιμητῶν ἦσαν : 1) Ἡ κατανομή τῶν πολιτῶν εἰς τὰς 5 συμμορίας. 2) Ἡ σύνταξις τοῦ φορολογικοῦ πίνακος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, τοῦ πίνακος τῶν ἀκτημόνων καὶ τοῦ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν. 3) Ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν ἱππέων τῶν 18 ἱππικῶν λόχων. Ἐξήλειπον δηλ. ἐκ τοῦ καταλόγου ἐκείνους τῶν ἱππέων, τῶν ὁποίων τὸν βίον ἀπεδοκίμαζον, καὶ συνεπλήρουν τὰ κενὰ ἐκ τῶν ἐχόντων τὸ ὁρισμένον τίμημα κατ' ἀρέσκειαν. 4) Ἡ σύνταξις τοῦ καταλόγου τῶν συγκλητικῶν. Καὶ ἐκ τούτου δηλ. διέγραφον τοὺς περιπεσόντας εἰς ἀμάρτημά τι καταισχύνον τὸ ἀξίωμα τοῦ συγκλητικοῦ καὶ τοὺς ἀποθανόντας. Συνεπλήρουν δὲ τὰ κενὰ ἐγγράφοντες πρῶτον τοὺς ἀρχαντας τὰς μεγάλας ἀρχάς, ἔπειτα τοὺς ἀρχαντας μικροτέρας καί, ἂν ὑπῆρχον ἀκόμη κενά, καὶ ἄλλους πολίτας κατ' ἀρέσκειαν. Τέλος ἔκαμνον τὸν καθαυρόν (lustrum). Κατὰ τοῦτον συνήρχοντο ὅλοι οἱ πολῖται εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως τεταγμένοι κατὰ λόχους, ἐκεῖ δὲ ἐτελοῦντο θυσίαι χοίρου, κριοῦ καὶ ταύρου εἰς τὸν Ἄρην.

3. Αἱ ἐκκλησίαι τοῦ δήμου.

Ἐκκλησίαι τοῦ δήμου ἐπὶ τῆς δημοκρατίας ὑπῆρχον 4: 1) ἡ τοῦ παλαιοῦ δήμου, δηλ. ἡ τῶν πατρικίων φρατρικὴ ἐκκλησία (comitia curiata), 2) ἡ τῶν πληβείων φυλέτις ἐκκλησία (comitia plebis tributa), 3) ἡ τοῦ ὅλου δήμου κατὰ λόχους ἐκκλησία (comitia centuriata), καὶ 4) ἡ ἐπίσης τοῦ ὅλου δήμου κατὰ φυλὰς ἐκκλησία (comitia populi tributa).

Ἡ φρατρικὴ ἐκκλησία. Αὕτη ἀποτελουμένη ἐκ μόνων τῶν πατρικίων ἦτο ἐπὶ βασιλείας ἡ μόνη ἐκκλησία, διότι τότε οἱ πατρίκιοι μόνον ἀπετέλουν τὸν λαόν. Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βα-

Ἄντ. Χωροφᾶ, Ἱστορία Β' γυμνασίου, ἐκδόσεις ε'.

8

σιλείας ἢ φρατρικὴ ἐκκλησία μόνον τυπικὰ δικαιώματα εἶχε. Τοιαῦτα ἦσαν: α) ἡ ἐπικύρωσις πράξεων ἀναφερομένων εἰς τὴν σύστασιν τῶν γενῶν, ὅποια εἶναι ἡ υἰοθεσία, β) ἡ ἐγχείρισις τῆς ἀρχῆς εἰς τοὺς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν ἐκλεγομένους ἄρχοντας. Συνήρχετο δὲ ἡ φατρικὴ ἐκκλησία εἰς τὸ πρὸ τοῦ βουλευτηρίου κείμενον *comitium*.

Ἡ λοχίτις ἐκκλησία. Αὕτη συντεταγμένη κατὰ λόχους, σύμφωνα μὲ τὸ στρατιωτικὸν σύστημα τοῦ Σερβίου, ἦτο ἡ κυρία ἐκκλησία τοῦ δήμου τῶν Ῥωμαίων. Ἡ δὲ ἐξουσία αὐτῆς περιελάμβανε τρία τινά, τὸ νομοθετεῖν, τὸ δικάζειν καὶ τὸ ἐκλέγειν τοὺς ἄρχοντας.

Ἡ νομοθετικὴ ἐξουσία τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας συνίστατο εἰς τὸ νὰ ψηφίζῃ ἢ νὰ ἀπορρίπτῃ τοὺς ὑπὸ τῶν ἀρχόντων προτεινόμενους νόμους. Νὰ μεταρρυθμίσῃ αὐτοὺς δὲν ἠδύνατο. Εἰς τὴν νομοθετικὴν αὐτὴν ἐξουσίαν τοῦ δήμου ὑπῆγοντο καὶ αἱ ἀποφάσεις αὐτοῦ περὶ πολέμου καὶ συνθηκῶν, ὥς καὶ αἱ περὶ δωρεᾶς ἢ ἐκποιήσεως δημοσίας περιουσίας.

Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας περιοριζέτο μόνον εἰς τὰς θανατικὰς τιμωρίας. Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὰς ὁ κρινόμενος πολίτης ἠδύνατο νὰ δηλώσῃ πρὸ τοῦ πέρατος τῆς ψηφοφορίας ὅτι ἀπῆρχετο εἰς ἐξορίαν, ὅτε ὁ δῆμος ἦτο ὑπόχρεως νὰ ἐπικυρώσῃ τὴν ἐξορίαν ταύτην.

Ἡ περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας τέλος ἐξουσία τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας ἐξετείνετο εἰς ὅλους τοὺς κυρίως ἄρχοντας, δηλ. τοὺς ὑπάτους, τοὺς στρατηγοὺς καὶ τοὺς τιμητάς.

Συνήρχετο δὲ ἡ λοχίτις ἐκκλησία ὥς ἔχουσα στρατιωτικὸν χαρακτῆρα ἔξω τῆς πόλεως, συνήθως εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Ἡ δὲ ψηφοφορία αὐτῆς ἐγίνετο ὥς ἑξῆς. Ὁ συγκαλέσας καὶ προεδρεύων τῆς ἐκκλησίας ἄρχων ἔθετε τὸ πρὸς ψηφοφορίαν ζήτημα καὶ ἔπειτα ἐκάλει τοὺς λόχους εἰς ψηφοφορίαν. Κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους ἐκαλοῦντο πρῶτον οἱ 18 λόχοι τῶν ἱππέων, ἔπειτα οἱ τῆς πρώτης συμμορίας καὶ μετὰ τοῦτο οἱ τῶν ἄλλων συμμοριῶν. Κατὰ τοὺς κατόπιν χρόνους, ἐπειδὴ ἡ πρώτη ψῆφος εἶχε μεγάλην σημασίαν διὰ τοὺς δεισιδαίμονας Ῥωμαίους, ἐψήφισε πρὸ τῶν ἱππέων εἰς λόχος τῆς πρώτης συμμορίας διὰ κλήρου ὀριζόμενος. Ἐκαστος τῶν καλουμένων λόχων εἰσήρχετο εἰς

περίφραγμα προχείρως ἐκ σανίδων κατασκευαζόμενον καὶ ἐξ αὐτοῦ διὰ στενῆς διόδου, πρὸ τῆς ὁποίας ἴσταντο ψηφολέκται, ἐξήρχοντο οἱ πολῖται καὶ ἐδήλουν ἢ φανερὰ ἢ διὰ δελτίων τὴν γνώμην των. Μετὰ τὴν ψηφοφορίαν ἐκάστου λόχου ἀνγγέλλετο τὸ ἀποτέλεσμα. Ὅταν δὲ ἐψηφίζον τόσοι λόγοι, ὥστε τὸ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δύναται νὰ ἀλλοιωθῇ ὑπὸ τῶν ἐπομένων, ἔσταμάτα ἡ ψηφοφορία. Ἡ ἐκκλησία ἐματαιοῦτο, ἂν ὑπέρτερος ἀρχὸν τοῦ συγκαλέσαντος αὐτὴν ἐκαμνεν ἔνστασιν, ἢ ἂν ἄλλος ἀρχὸν ἢ οἰωνοσκόπος ἀνγγέλλε κακοὺς οἰωνούς.

Ἡ κατὰ φυλὰς ἐκκλησία τῆς πληθύος. Ἡ ἐκκλησία αὕτη ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν δημάρχων. Κατ' ἀρχὰς δηλ. οἱ πληβεῖοι συνήρχοντο ἁπλῶς εἰς συνέλευσιν, ἵνα ἐκλέξουν τοὺς προστάτας των, ἢ ἵνα ἐνισχύσουν αὐτοὺς εἰς τὰς ἀξιώσεις των. Ὅταν ὅμως τὸ 449 τὰ ψηφίσματα τῆς συνελεύσεως ταύτης ἐξιώθησαν πρὸς τὰ τῆς λοχίτιδος ἐκκλησίας, τότε ἡ σύνοδος αὕτη τῆς πληθύος ἀπέβη ἐκκλησία. Συνήρχετο δὲ συνήθως εἰς τὸ Καπιτώλιον καὶ βραδύτερον εἰς τὴν ἀγορὰν ὑπὸ τὴν προεδρίαν πάντοτε τῶν δημάρχων, καὶ ἐψηφίζε κατὰ φυλὰς.

Ἡ ἐξουσία τῆς κατὰ φυλὰς ἐκκλησίας τῆς πληθύος ἦτο, ὥς καὶ ἡ τῆς λοχίτιδος, τριπλῇ. Περιελάμβανε δηλ. τὸ ἀρχαιρεσιάζειν, τὸ νομοθετεῖν καὶ τὸ δικάζειν. Αἱ ἀρχαιρεσίαι αὐτῆς περιωρίζοντο εἰς τοὺς δημάρχους καὶ τοὺς κατωτέρους ἀγορανόμους, ἡ δὲ δικαστικὴ ἐξουσία αὐτῆς εἰς τὰ ἀδικήματα τὰ τιμωρούμενα ὑπὸ τῶν δημάρχων. Ἡ νομοθετικὴ ὅμως αὐτῆς ἐξουσία ἐπεξετείνετο εἰς πάντα σχεδὸν τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας.

Ἡ κατὰ φυλὰς ἐκκλησία τοῦ δήμου. Ἐνεκα τῶν πολλῶν διατυπώσεων, τὰς ὁποίας ἀπῆται ἡ λοχίτις ἐκκλησία, δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ συνάγεται αὕτη συχνά. Διὰ τοῦτο οἱ ἕπατοι, ὅσάκις ἐπρόκειτο περὶ ὑποθέσεων ὅχι πολὺ σπουδαίων ἢ περὶ τῆς ἐκλογῆς δευτερευόντων ἀρχόντων, συνεκάλουν τὸν λαὸν κατὰ φυλὰς κατὰ μίμησιν τῆς κατὰ φυλὰς ἐκκλησίας τῆς πληθύος.

4. Ἡ σύγκλητος.

Ἡ σύγκλητος ἀποτελεῖτο ἐκ 300 μελῶν ἰσοβίῳ ἀναπληρουμένων, καθ' ὃν τρόπον εἶδομεν εἰς τὰ περὶ τιμητῶν. Καὶ κατ' ἀρ-

χὰς μὲν ἦτο ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν τῶν ἀρχόντων συνέδριον, κατὰ μικρὸν ὅμως, ὥς εἶδομεν προηγουμένως, ἀπέβη κυρία τῆς πολιτείας. Τὰ βουλευόμενα αὐτῆς ἀπέβησαν ἐπιτάγματα, οἱ δὲ ἀρχοντες ἀπλοὶ ὑπουργοὶ καὶ ἐκτελεσταὶ τῶν ἐπιταγμάτων αὐτῆς.

Ἡ ἐξουσία τῆς συγκλήτου ἦτο ἡ ἐξῆς: 1) Κατ' ἔτος οὐδὲν εἰσήγετο εἰς τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου ὅθεν προβουλευόμετος αὐτῆς. 2) Καθώριζε τὰς προσόδους καὶ τὰς δαπάνας. 3) Εἶχε τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας καὶ ἐπώπτευσεν εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπαρχιῶν. 4) Διόριζε τοὺς εἰς τὰ ξένα ἔθνη πεμπομένους πρέσβεις, ἐδέχετο τοὺς τῶν ξένων ἐθνῶν ἐρχομένους εἰς τὴν Ῥώμην, καὶ συνῆπτε πρὸς αὐτὰ συμβάσεις. 5) Ἐπώπτευσεν τὰ τῆς δημοσίας λατρείας. 6) Ἀπεφαίνετο περὶ κινδύνου τῆς πολιτείας καὶ ἀνέθετεν εἰς τοὺς ἀρχοντας νὰ φροντίσουν περὶ σωτηρίας τῆς πόλεως ἀπαλλάσσουσα αὐτοὺς παντὸς περιορισμοῦ.

Ἡ σύγκλητος συνεκαλεῖτο κατὰ πρῶτον μὲν λόγον ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἔπειτα καὶ ὑπὸ τῶν στρατηγῶν, κατὰ τοὺς μετέπειτα δὲ χρόνους καὶ ὑπὸ τῶν δημάρχων. Συνήρχετο δὲ κανονικῶς μὲν εἰς τὸ βουλευτήριον, τὸ ὁποῖον ἔκειτο εἰς τὴν ἀγοράν, ἐκτάντως δὲ εἰς τινα τῶν ἐν τῇ πόλει ἢ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄρεως ναῶν.

5. Ἡ διοικήσις τῆς Ἰταλίας.

Διὰ τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας οἱ Ῥωμαῖοι ἐφήρμοσαν τὴν ἀρχὴν τῆς διαιρέσεως. Παρεχώρησαν διάφορα προνόμια εἰς τὰς διαφόρους πόλεις καὶ εἰς τοὺς διαφόρους κατοίκους ἐκάστης πόλεως, ὥστε ἕκαστος διαφόρως νὰ αἰσθάνεται τὸν ζυγὸν καὶ νὰ ἀποξενῶνται πρὸς ἀλλήλους. Οὕτω ἄλλων μὲν πόλεων οἱ κάτοικοι ἔλαβον πλήρη τὰ πολιτικὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, καὶ αἱ πόλεις τῶν ἀπετέλεσαν ἐπέκτασιν τῆς πόλεως Ῥώμης. Ἄλλων πόλεων οἱ κάτοικοι ἔλαβον μὲν πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, διετήρησαν ὅμως καὶ τὴν ἰδίαν αὐτονομίαν (municipia). Ἄλλων οἱ κάτοικοι ἐθεωροῦντο μὲν Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐστεροῦντο ὅμως ψήφου. Ἄλλων τέλος πόλεων οἱ κάτοικοι ἦσαν ὑπήκοοι εἰς τὴν Ῥώμην. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι πάλιν ὑπήγοντο ὑπὸ διαφόρους κατηγορίας ἀναλόγως τῶν συμβάσεων, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει μὲ τοὺς Ῥωμαίους. Ὅλοι ὅμως αἱ ὑπήκοοι πόλεις εἶ-

χον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνεισφέρουν στρατὸν ἢ στόλον καὶ νὰ συντηροῦν αὐτόν.

Ἐκτὸς τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῆς διαιρέσεως, οἱ Ῥωμαῖοι μετεχειρίζοντο καὶ ἄλλο μέσον πρὸς συγκράτησιν τῶν ἰταλικῶν λαῶν εἰς ὑποταγὴν, τὸ ὁποῖον συνετέλει καὶ εἰς τὸν ἐκλατινισμόν αὐτῶν. Πολυάριθμοι ἀποικῖαι ἦσαν ἐγκατεσπαρμέναι καθ' ὅλην τὴν Ἰταλίαν. Οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἢ εἶχον πλήρη τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου, ὅτε ἐλέγοντο ῥωμαῖκαί, ἢ κάπως περιορισμένα, ὅτε ἐλέγοντο λατινικαί. Καὶ αἰμὲν καὶ αἰ δὲ συνεδέοντο πρὸς τὴν Ῥώμην διὰ τῆς κοινῆς γλώσσης, τῶν νόμων καὶ τῶν ἐθίμων καὶ ἔνεκα τῆς ἰσοπολιτείας αὐτῶν εἶχον ὅλας τὰ ὠφελείας, τὰς ὁποίας εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται (ἀπονομὰς δημοσίων γαιῶν, ἐκμισθώσεις προσόδων τοῦ κράτους κλπ.). Ἐπομένως ἀπέβαινον οἱ φύλακες καὶ τὰ κυριώτερα σιτηρίγματα τῆς κυριαρχίας τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν Ἰταλίαν..

6. Ἡ διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ὅπως εἶδομεν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου αἰῶνος π.Χ. ὅλαι αἱ περὶ τὴν Μεσόγειον χώραι ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας μέχρι τῆς Μ. Ἀσίας ἦσαν ὑποτεταγμέναι εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ κάτοικοί των ὅμως δὲν εἶχον καταστῆ Ῥωμαῖοι πολῖται. Ἦσαν ὑπήκοοι τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλον νὰ πληρώνουν φόρους καὶ νὰ ὑπακούουν. Κατὰ τὰ ἄλλα ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ διοικῶνται κατ' ἀρέσκειαν καὶ νὰ διατηροῦν τὰ ἥθη των καὶ τὴν θρησκείαν των. Ἡ Ῥώμη ἐθεώρει τοὺς κατακτωμένους λαοὺς ὡς κτῆμα πρὸς ἐκμετάλλευσιν. Ἦρκει εἰς αὐτὴν λοιπὸν νὰ μένουν ἡσυχῇ. Πρὸς διατήρησιν δὲ τῆς ἡσυχίας μετεχειρίσθη τὸ αὐτὸ σύστημα, τὸ ὁποῖον καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἰταλίας, τὴν διαίρεσιν.

Ὅλας τὰς πόλεις δὲν μετεχειρίζετο κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Τινὲς δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν καμμίαν σχέσιν μετὰ τῶν. Εἰς ἄλλας ἦσαν ἀπηγορευμένοι ἰδίως οἱ ἀμοιβαῖοι μετὰ τῶν κατοίκων των γάμοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ πολῖται των δὲν ἦσαν ὁμοίως ὑπήκοοι εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ μὲν ἦσαν ὑπήκοοι ἄνευ οὐδενὸς δικαιώματος. Ἄλλοι εἶχον τὰ δικαιώματα τῶν λατινικῶν ἀποικιῶν. Τινὲς τέλος εἶχον τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ὅλοι

ὅμως εἶχον ἐν καθήκον, νὰ ὑπακούουν εἰς τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν.

Ἐπειδὴ ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν ἠδύνατο νὰ κυβερνᾷ ὁ ἴδιος τὰς ὑποτεταγμένας χώρας, ἔστελλεν εἰς ἐκάστην ἓνα ἄρχοντα μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ κυβερνᾷ αὐτὴν ἀντ' αὐτοῦ. Εἶχε λοιπὸν ὁ διοικητὴς εἰς αὐτὴν θέσιν βασιλέως. Ἡ χώρα ἡ ὑπακούουσα εἰς ἓνα διοικητὴν ὠνομάζετο ἐπαρχία (provincia). Ἦσαν δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους αἱ ἐπαρχίαι δέκα : ἡ Σικελία, ἡ Σαρδηνία μετὰ τῆς Κύρνου, ἡ ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατία, ἡ πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατία, αἱ δύο τῆς Ἰβηρίας, ἡ Ἀφρική, ἡ Μακεδονία περιλαμβάνουσα καὶ τὴν Θεσσαλίαν, Ἡπειρον καὶ Ἰλλυρίαν, ἡ Ἀχαΐα περιλαμβάνουσα τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἡ Ἀσία περιλαμβάνουσα τὴν μέχρι τοῦ Ταύρου χώραν. Ὡς διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν συνήθως ἐστέλλοντο ἢ εἰδικοί πραιτωρεῖς ἢ ὑπατοὶ καὶ πραιτωρεῖς μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς των, ἢ ὅποια οὕτω παρετείνετο. Ὀνομάζοντο δὲ τότε οὗτοι ἀνθύπατοι (proconsules) καὶ ἀντιστράτηγοι (propraetores).

Οἱ διοικηταὶ οὗτοι ἦσαν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῶν ἀπόλυτοι δεσπότες. Κατ' ἀρέσκειαν ἔκαμνον ἐκστρατείας, ἀπένεμον τὴν δικαιοσύνην καὶ ἐφορολόγουν τοὺς κατοίκους. Συνήθως ἐθεώρουν τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας ὡς μέσον πλουτισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἐλεηλάτουν τοὺς ναοὺς καὶ ἠνάγκαζον τὰς πόλεις καὶ τοὺς κατοίκους νὰ δίδουν εἰς αὐτοὺς χρήματα, ἀντικείμενα τέχνης, πολύτιμα ἐνδύματα. Ἐπειδὴ δὲ οἱ διοικηταὶ ἤλασσαν κατ' ἔτος, ἢ λεηλασία ἐξηκολούθει, καὶ αἱ ἐπαρχίαι διαρκῶς ἐγυμνοῦντο.

Ἀλλὰ δὲν ἐλεηλάτει τὰς ἐπαρχίας μόνος ὁ διοικητὴς. Οὗτος ἔφερε μετ' αὐτοῦ συνοδείαν φίλων, ἀξιοματικῶν, νομικῶν, οἷτινες ὅλοι ἐπραττον ὡς αὐτός.

Ἐκτὸς τούτων τὰς ἐπαρχίας ἐλήστευον καὶ οἱ δημοσιῶναι. Οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν πλὴν τῆς συντηρήσεως τοῦ διοικητοῦ, τῆς συνοδείας του καὶ τοῦ στρατοῦ του, ὑπεχρεοῦντο καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν ὀρισμένων φόρων. Τοιοῦτοι ἦσαν ὁ κεφαλικὸς, ἡ δεκάτη καὶ ὁ λιμενικὸς. Ὁ τρόπος δὲ τῆς εἰσπράξεως αὐτῶν καθίστα αὐτοὺς πολὺ βαρεῖς. Τὸ κράτος δὲ εἰσέπραττεν αὐτοὺς ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' ἐμπιστεύετο τὴν φροντίδα ταύτην εἰς ἐταιρείας χρηματιστῶν, οἱ ὅποιοι εἰσέπρατον περισσότερα τῶν ὀρισμένων καὶ μάλιστα μὲ μυρίας κακώσεις. Οὗτοι ἐλέγοντο δημοσιῶναι. Οἱ

διοικηταὶ ἔθετον εἰς τὴν διάθεσίν των τὸν στρατὸν καὶ ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων ὁμοίαζε μᾶλλον μὲ πολεμικὴν λεηλασίαν.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἠδύναντο νὰ κατηγορήσουν εἰς τὴν Ῥώμην τὸν διοικητὴν μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς του διὰ τὰς καταχρήσεις καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Οὐδέποτε ὅμως εὗρισκον δίκαιον. Τὸ πρὸς τοῦτο ὀρισμένον δικαστήριον ἀπετελεῖτο ἐξ εὐγενῶν, οἱ ὅποιοι ἢ ἐχρημάτισαν ἢ ἐμελλον νὰ χρηματίσουν καὶ αὐτοὶ διοικηταὶ κ. λ. Οὗτοι λοιπὸν οὐδέποτε σχεδὸν κατεδίκαζον τοὺς διοικητάς. Οἱ καταγγεῖλαντες μάλιστα ἐπαρχιωταὶ ὑπέπιπτον εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ νέου διοικητοῦ.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως αἱ ἐπαρχίαι ἐζήτουν μὲν νὰ ἐξομοιωθοῦν μὲ τοὺς Ῥωμαίους, ἀλλὰ δὲν ἐπανεστάουν. Ἦνεύχοντο τὴν κυριαρχίαν τῆς Ῥώμης, διότι παρεῖχεν εἰς αὐτοὺς μεγάλα ὠφελήματα. Εἰς τὰς χώρας τῆς Δύσεως προσέφερε τὸν πολιτισμόν, εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς τὴν εἰρήνην.

7. Τὰ στρατιωτικά.

Μεταρρύθμισις τῆς λεγεῶνος. Εἶδομεν, ὁποία ἦτο ἡ διάταξις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ἐπὶ τῆς βασιλείας. Ἡ ἀντίστιχος πρὸς τὴν δωρικὴν φάλαγγα λεγεὼν ἀπετέλει τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ οἱ ἱππεῖς, τεταγμένοι εἰς τὰ δύο κέρατα, ἐχρησιμοποιοῦντο μᾶλλον ὥς ἐφεδροὶ. Ἐκ τῆς τοιαύτης διατάξεως τοῦ στρατεύματος ἀνεπτύχθη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ἴσως ἀπὸ τῶν γαλατικῶν πολέμων, ἡ εἰς σπεῖρας διηρημένη λεγεὼν.

Κατὰ τὴν νέαν διάταξιν ἡ παλαιὰ λεγεὼν διηρέθη εἰς δύο νέας ἐκ 4,200 ἀνδρῶν ἐκάστη. Ἡ νέα λεγεὼν κατὰ τὸ βάθος ὑποδιηρεῖτο εἰς τρεῖς τάξεις, τοὺς ἀστάτους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτάσσοντο οἱ τὴν μέσην ἡλικίαν ἔχοντες, τοὺς πρίγκιπας, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτάσσοντο οἱ νεώτατοι, καὶ εἰς τοὺς τριαρίους, εἰς τοὺς ὁποίους ἐτάσσοντο οἱ πρεσβύτεροι τῶν στρατιωτῶν. Ἦσαν δὲ ὀπλισμένοι οἱ μὲν ἀστάτοι καὶ οἱ πρίγκιπες μὲ τὸν ὕσσον (pilum), ἀκόντιον ῥιπτόμενον μακρόθεν, οἱ δὲ τριαρίοι μὲ τὸ μακρὸν δόρυ, ὅλοι δὲ καὶ μὲ μακρὸν ξίφος. Αἱ τάξεις αὗται, κατὰ τὴν παράταξιν ἀπετέλουν τρεῖς ἀλλεπαλλήλους σειράς, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐμεσολάβει ἀρχετὸς ἄρχος (εἰκ. 15). Ἐκάστη δὲ πάλιν ἐκ τῶν

παρέχουν εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ στρατοὶ οὗτοι ἐκαλοῦντο σύμμαχοι καὶ ἀπετέλουν σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Οὗτοι ἐσχημάτιζον σώματα χωριστά, καὶ ἐστρατολογοῦντο μὲν καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἕκαστοι ὑπὸ τῆς πόλεως των, ἣ ὁποία καὶ ἐξέλεγε τοὺς κατωτέρους ἀξιωματικούς, ἀλλὰ διηυθύνοντο ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ. Οὗτος ὥριζε τὸ μέρος, ὅπου ὤφειλε νὰ τοποθετηθῇ ἕκαστη ὁμάς, καὶ ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ὡς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς Ῥωμαίους πολίτας.

Συγχρόνως τέλος μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς νέας λεγεῶνος ἀνεπτύχθη καὶ τὸ ζήτημα τῆς στρατοπεδεύσεως καὶ ἡ ὁχύρωσις τοῦ στρατοπέδου. Καὶ μίαν μόνον νύκτα ἂν ἐμελλε νὰ σταθμεύσῃ ὁ στρατός, περιεκλείετο ἐντὸς τακτικῆς ὁχυρώσεως καὶ ἐπροφυλάσσετο εἰς τὸ στρατόπεδον, ὡς ἂν ἦτο εἰς φρούριον.

Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ στρατιωτικοῦ τούτου ὁργανισμοῦ ἦσαν πολλά. Οἱ στρατιῶται δὲν κατετάσσοντο πλέον ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Τὸ κράτος ἐπλήρωνεν εἰς αὐτοὺς μισθὸν καὶ παρέσχε τὰ ὅπλα. Κατέτασσε λοιπὸν αὐτοὺς κατὰ τὰ ἔτη τῆς ὑπηρεσίας καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἱκανότητα. Κατετάσσοντο δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς τοὺς ψιλοὺς, κατόπιν εἰς τοὺς πρίγκιπας, κατόπιν εἰς τοὺς ἀσπάτους καὶ τελευταῖον εἰς τοὺς τριαρίους. Ἐπειτα ἄλλοτε ἡ παλαιὰ λεγεὼν μόνον σύσσωμος ἐπέπιπτεν ἐκ τοῦ συστάδην κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Τώρα ἡ νέα λεγεὼν ἠδύνατο νὰ δράσῃ καὶ μεμονωμένη κατὰ σπεῖρας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μάχη ἤρχιζε διὰ τῆς ἀκοντίσεως τῶν ὕσσων καὶ μετὰ τοῦτο ἐγίνετο χρῆσις τοῦ ξίφους, συνεδυνάζετο ἡ ἐκ τοῦ συστάδην συμπλοκὴ πρὸς τὴν ἐξ ἀπουσίας μάχην. Τέλος ἡ τελειοποίησις τοῦ συστήματος τῆς στρατοπεδεύσεως ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους νὰ συνδυάζουν τὸν ἀμυντικὸν καὶ τὸν ἐπιθετικὸν πόλεμον, καὶ κατὰ τὰς περιστάσεις νὰ προκαλοῦν ἢ νὰ ἀποφεύγουν τὴν μάχην.

Ἡ ἄσκησις καὶ ἡ πειθαρχία. Πᾶς πολίτης ἀπὸ τοῦ 17ου μέχρι τοῦ 46ου ἔτους τῆς ἡλικίας του ὤφειλε στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν εἰς 20 μὲν ἐκστρατείας, ἂν ἐστρατεύετο ὡς πεζός, εἰς 10 δέ, ἂν ἐστρατεύετο ὡς ἱππεύς. Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν ἠσχοῦντο εἰς τὰ πολεμικὰ μόνον κατατασσόμενοι εἰς τὸν στρατόν. Οἱ νέοι Ῥωμαῖοι ἠσχοῦντο τακτικὰ εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως εἰς τὸν δρόμον, εἰς τὸ πῆδημα, εἰς τὸ ἀκόντιον, εἰς τὴν ξιφομαχίαν.

Ἐπειτα κáθιδροὶ καὶ σκονισμένοι ἐρρίπτοντο εἰς τὸν Τίβεριν καὶ τὸν δῆροχοντο κολυμβῶντες. Ἀλλὰ καὶ οἱ διαμένοντες εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐθεώρουν ἀπαραίτητον ὡσαύτως ἀπαξ τῆς ἡμέρας νὰ ἀσκηθοῦν. Καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἔκαμνον ὡσαύτως πορείας στρατιωτικὰς μὲ τὰ ὅπλα των καὶ τὰς ἀποσκευὰς των, καὶ ὁμαδικὰ γυμνάσια, διὰ νὰ μανθάνουν νὰ παρατάσσωνται καὶ νὰ μετοβάλλουν μέτωπον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ἦσκοῦντο ὡσαύτως εἰς τὸ νὰ χειρίζονται τὸ πτύον καὶ τὴν δίκελλαν διὰ νὰ κατασκευάζουν τὸ στρατόπεδόν των. Συχνὰ δὲ ὁ στρατηγὸς τοὺς μετεχειρίζετο εἰς τὸ νὰ κατασκευάζουν ὁδοὺς, γεφύρας καὶ ὑδραγωγεῖα.

Ἡ δὲ πειθαρχία τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ εἶναι παρομοιωδῆς. Ἀφ' οὗτου ἐξήρχοντο ἐκ τῆς Ῥώμης, οἱ στρατιῶται ὥφειλον τυφλὴν ὑπακοὴν εἰς τὸν στρατηγόν των. Ὁ στρατηγὸς εἶχεν ἐπ' αὐτῶν ἀπεριόριστον δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου. Στρατιώτης ἐγκαταλείπων τὴν θέσιν του εἴτε εἰς φρουρὰν πρὸ τοῦ στρατοπέδου εἴτε κατὰ τὴν μάχην, ἢ μὴ ὑπακούων εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ στρατηγοῦ, ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου. Ὅταν ὁλόκληρον σῶμα στρατοῦ κατεδικάζετο (π. χ. διὰ στάσιν) καὶ δὲν ἦτο φυσικὰ δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ ἡ ποινὴ δι' ὅλους, οἱ ἔνοχοι κατενέμοντο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ εἰς ὁμάδας ἐκ 10 ἀνδρῶν, καὶ ἐξ ἑκάστης ὁμάδος ἐφονεύετο εἰς ὀριζόμενος διὰ κλήρου.

Μισθός, λεία, θρῆλαμβος. Οἱ στρατιῶται ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς πολιορκίας τῶν Οὐγγίων ἐλάμβανον μισθόν, καὶ πρὸς τροφὴν σίτον καὶ ὄσπρια. Εἰς ταῦτα προσετίθετο, ὅτι ἐκ τῆς λείας ἐλάμβανον κατὰ τὴν ἐκστρατείαν.

Οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι λαοί, εἶχον τὴν συνήθειαν νὰ λεηλατοῦν τὰς ἐχθρικὰς χώρας. Μετὰ τὴν μάχην μέρος τοῦ στρατεύματος ἐπεφορτίζετο νὰ λεηλατήσῃ. Οὗτοι συνεκρίμιζον εἰς τὸ στρατόπεδον πᾶν ὅ,τι εὑρίσκον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἢ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ ἡττηθέντος ἐχθροῦ ἢ εἰς τὴν κυριευθεῖσαν ἐξ ἐφόδου πόλιν, ὅπλα, ἀποσκευὰς στρατιωτικὰς, χρήματα, ἐπιπλα, κτήνη, ὡσαύτως αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς, τὰς γυναῖκας των καὶ τὰ τέκνα των. Ἔθετον κατὰ μέρος τὰ χρήματα καὶ τὰ μέταλλα καὶ ἐπώλουν εἰς πλειστηριασμὸν τὰ λοιπὰ ἀντικείμενα. Ὡσαύτως ἐπώλουν τοὺς ἀνδρας, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ὡς δούλους. Τὸ προῖόν τῆς πωλήσεως περιήρχετο εἰς τὸ δημόσιον.

ταμειον, ἀφ' οὗ ἀφηρεῖτο ἀπ' αὐτοῦ, ὅσον μέρος ἔκρινε καλὸν ὁ στρατηγὸς νὰ προσφέρῃ εἰς τοὺς θεοὺς καὶ νὰ διανεῖμῃ εἰς τοὺς ἀξιοματικούς καὶ στρατιώτας.

Διὰ τὸν στρατηγὸν ἡ μεγαλυτέρα ἀμοιβή ἦτο νὰ ἐπιτραπῇ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς συγκλήτου νὰ καταγάγῃ θρίαμβον, δηλ. νὰ πορευθῇ ἐν πομπῇ στρατιωτικῇ εἰς τὸν ναὸν τοῦ Καπιτωλίου, ἵνα εὐχαριστήσῃ τὸν Δία διὰ τὴν νίκην. Θρίαμβος ἐπετρέπετο συνήθως μόνον εἰς τοὺς νικήσαντας μεγάλην μάχην, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν τοὐλάχιστον 5 χιλ. ἐχθρῶν. Ὁ στρατηγὸς λοιπὸν μετὰ τὴν ἐκστρατείαν περιέμενε μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὰς πύλας τῆς Ῥώμης, διότι ἡ θρησκεία ἀπηγόρευε νὰ εἰσέλθῃ ὠπλισμένος εἰς τὴν πόλιν. Ἡ σύγκλητος ἐξήταξεν, ἂν ὁ στρατηγὸς ἦτο ἄξιος τοῦ θριαμβοῦ. Ἄν δὲ ἐπετρέπετο οὗτος, ἤρχιζεν ἡ πομπή.

Προεπορεύοντο οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ συγκλητικοί. Ἐπειτα ἤρχοντο τὰ ἄρματα τὰ φορτωμένα μὲ τὴν λείαν καὶ οἱ αἰχμάλωτοι πεζοὶ καὶ ἄλυσσοδεμένοι. Ἡ παρέλασις τούτων διήρκει ἐνίστε πλεόν τῆς μιᾶς ἡμέρας. Τέλος ἤρχετο τὸ θριαμβευτικὸν ἄρμα, τὸ ὁποῖον ἦτο χρυσοῦν καὶ ἐσύρετο ὑπὸ 4 ἵππων. Ἐπ' αὐτοῦ ἐπὶ θρόνου ἐλεφαντίνου ἐκάθητο ὁ θριαμβεύων στρατηγός, ἐνδεδυμένος τήβεννον πορφυρεῖν κεκοσμημένην μὲ χρυσόν, καὶ φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς στέφανον ἐκ χρυσῶν φύλλων δάφνης. Τὰ ἄρμα ἠκολούθουν οἱ στρατιῶταί του κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας κλάδους δάφνης καὶ ἄλδοντες ἄσματα πρὸς τιμὴν τοῦ θριαμβεύοντος. Ἡ συνοδεία διήρχετο οὕτω τὴν πόλιν καὶ ἀνῆρχετο εἰς τὸ Καπιτώλιον. Ἐκεῖ ὁ στρατηγὸς ἀπέθετε τὸν στέφανον ἐπὶ τῶν γονάτων τοῦ ἀγάλματος τοῦ Διὸς καὶ ᾠχαρίσται αὐτὸν διὰ τὴν νίκην, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐστραγγαλίζοντο ἐνίστε εἰς τὴν ὑπόγειον φυλακὴν τοῦ Καπιτωλίου οἱ ἐπιφανεῖς αἰχμάλωτοι, οἱ ὁποῖοι εἶχον κοσμήσει τὸν θρίαμβον.

Τὸ ναυτικόν. Ἡ Ῥώμη κατ' ἀρχὰς βεβαίως λόγῳ τῆς θέσεώς της ἦτο ναυτικὴ πόλις. Τὸ Λάτιον ἄλλως τε παρεῖχεν ἀρίστην ξυλείαν πρὸς ναυπήγησιν πλοίων. Ἀλλὰ αἱ ἐπικίνδυναι κρίσεις, τὰς ὁποίας διήνυσεν ἡ πόλις κατὰ τὴν ἔξωσιν τῶν βασιλέων, οἱ πόλεμοι πρὸς τοὺς Λατίνους, τοὺς Τυρρηνοὺς καὶ τοὺς Γαλάτας, καὶ ἡ προσήλωσις τῶν Ῥωμαίων εἰς τὴν καθυπόταξιν τῆς Ἰταλικῆς χερσονήσου δὲν ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσχολη-

θοῦν εἰς τὴν Μεσόγειον, καὶ διὰ τοῦτο παρημέλησαν τὸ ναυτικόν. Ἐνεκα δὲ τούτου καὶ πρὸς τοὺς Καρχηδονίους καὶ πρὸς τοὺς Ταραντίνους εἶχον ἀναγκασθῆ νὰ συνάψουν ἀτιμωτικὰς συνθήκας. Καὶ οἱ μὲν Καρχηδόνιοι εἶχον ἀναγκάσει αὐτοὺς νὰ μὴ ἐμπορεύωνται μὲ ἄλλους ὑπηκόους των, παρὰ μόνον μὲ τὴν Σικελίαν καὶ τὴν Καρχηδόνα. Οἱ δὲ Ταραντῖνοι νὰ μὴ πλέουν ἐπέκεινα τοῦ Λικινίου ἀκρωτηρίου.

Ἀφ' οὗ ὅμως τὰ ἐν Ἰταλίᾳ πράγματα ἀπέβησαν εὐνοϊκά, οἱ Ῥωμαῖοι κατέβαλον πᾶσαν φροντίδα διὰ νὰ ἀνορθώσουν τὸ ναυτικόν των. Πρὸς τοῦτο αἱ σημαντικώταται τῶν παραλίων πόλεων τῆς Ἰταλίας κατελήφθησαν ὑπὸ Ῥωμαίων ἀποίκων. Εἰς τὰς ἀποικίας δὲ αὐτὰς οἱ νέοι ἀπηλλάσσοντο τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας καὶ περιορίζοντο εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ἀκτῶν.

Ἄλλ' ἢ ἄμυνα τῶν ἀκτῶν τῆς Ἰταλίας δὲν ἤρκει. Ἐπρεπε νὰ καταρτισθῇ καὶ πολεμικὸν ναυτικόν. Τοῦτο κατῴρθωσαν μόνον κατὰ τὸν Αὐτὸν Καρχηδονικὸν πόλεμον. Τότε ὅχι μόνον πεντηρικὰ πλοῖα, ὅποια ἦσαν τὰ τῶν Καρχηδονίων, κατεσκευάσαν, ἀλλὰ καὶ ἐτελειοποίησαν, ὥς εἶδομεν, τὴν ναυτικὴν πολεμικὴν τέχνην διὰ τῆς ἐφευρέσεως τῶν κοράκων, οὔτινες μετέβαλλον τὴν ναυμαχίαν εἰς πεζομαχίαν. Ἐκτοτε οἱ Ῥωμαῖοι ἀπέβησαν θαλασσοκράτορες, ὃ δὲ Ἀννίβας κατὰ τὸν Β' Καρχηδονικὸν πόλεμον δὲν τολμᾷ νὰ διαπεράσῃ τὸν στρατόν του εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ θαλάσσης, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν διὰ τῶν Ἀλπεων διάβασιν.

Οἱ Ῥωμαῖοι ὅμως δὲν ἤρκοῦντο εἰς τὸ νὰ κατασκευάζουν αὐτοὶ πλοῖα. Ὑπεχρέωνον συνάμα καὶ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς κάτω Ἰταλίας νὰ παρέχουν τοιαῦτα εἰς αὐτοὺς, διετήρουν στενὴν φιλίαν μὲ τοὺς Μασσαλιώτας, καὶ συνῆψαν ἐμπορικὰς συνθήκας μὲ τὴν Ῥόδον.

Μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως ἡ ναυτικὴ δύναμις τῶν Ῥωμαίων δὲν ἦτο, ὅποια ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀναλόγως τῆς γεωγραφικῆς καὶ ἐμπορικῆς θέσεως τοῦ κράτους τῶν Ῥωμαίων.

4 + 8. Τὸ δίκαιον

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὰ τοῦ δικαίου εἰς τὴν Ῥώμην προώδευσαν πολὺ. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ αὐθαίρετος ἐξουσία τοῦ δικαστοῦ περιορίσθη διὰ τῆς δημοσιεύσεως γραπτῶν νόμων, τῆς

δωδεκαδέλτου. Ἐπειτα ἡ ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης κατέστη ταχύτερα καὶ ἀσφαλεστέρα. Αὕτη δὲν γίνεται πλέον ὑπὸ τῶν ὑπάτων, ἀλλὰ ἀνατίθεται εἰς ἰδίους ἀρχοντας, τοὺς πραίτωρας. Ὡς εἶδομεν δὲ καὶ προηγουμένως, ἐκ τούτων οἱ εἰς καλούμενος praetor urbanus (ἀστυδίκης) ἐδίκαζε τὰς μεταξὺ τῶν πολιτῶν υποθέσεις, ὁ ἕτερος καλούμενος praetor peregrinus (ξενοδίκης) ἐδίκαζε τὰς μεταξὺ ξένων ἢ ξένων καὶ πολιτῶν διαφοράς. Οἱ πραίτωρες ἐδίκαζον κατὰ τὸ δοκοῦν, ὁ ξενοδίκης ἰδίως δὲν περιωρίζετο ὑπ' οὐδενὸς νόμου, διότι οἱ Ῥωμαῖκοι νόμοι εἶχον γίνει μόνον διὰ τοὺς Ῥωμαίους πολίτας. Ἀλλὰ ὅμως ἕκαστος τῶν πραίτωρων κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς του ἐδημοσίευε διάταγμα, εἰς τὸ ὁποῖον περιείχοντο οἱ κανόνες, τοὺς ὁποίους θὰ ἠκολούθει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀρχῆς του. Τὸ διάταγμα τοῦτο ὠνομάζετο edictum praetorium. Ἡ ἰσχὺς τοῦ διατάγματος τούτου φυσικὰ ἔπαυε μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐκδῶσαντος αὐτὸ πραίτωρος. Ἀλλὰ συνήθως ἕκαστος πραίτωρ διατήρει τὸ διάταγμα τοῦ προκατόχου του κάμνων εἰς αὐτὸ μεταβολὰς καὶ προσθήκας.

Οὕτω ἐμορφώθησαν δύο συστήματα κανόνων δικαίου, τὸ ἐκ τῶν διαταγμάτων τῶν ἀστυδικῶν προερχόμενον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸ δίκαιον τῶν πολιτῶν, καὶ τὸ προερχόμενον ἐκ τῶν διαταγμάτων τῶν ξενοδικῶν, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει τὸ δίκαιον τῶν ξένων. Καὶ τὸ μὲν δίκαιον τῶν πολιτῶν, ἐπειδὴ προήρχετο ἐκ τῶν αὐστηρῶν κανόνων τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων, ἦτο τραχὺ καὶ πλήρες τύπων. Τοῦναντίον τὸ δίκαιον τῶν ξένων ἐπειδὴ ἐστηρίζετο εἰς τὰς συνηθείας τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἐκ πάσης γῆς ἐγκατεστημένων εἰς τὴν Ῥώμην ξένων, ἦτο φιλανθρωπότερον καὶ ἀπλούστερον. Διὰ τοῦτο οἱ ἀστυδίκαι ἐφρόντιζον νὰ ἐρμηνεύουν, συμπληρῶνουν καὶ διορθῶνουν τὴν δωδεκάδελτον σύμφωνα μὲ τὸ δίκαιον τῶν ξένων, καθιστῶντες οὕτω καὶ τὸ δίκαιον τῶν πολιτῶν ἐπιεικέστερον καὶ ἀπλούστερον. Οὕτω ἐπετράπη ἡ ἐλευθέρη διάθεσις τῆς περιουσίας κατὰ τὸν θάνατον τοῦ ἰδιοκτήτου, ἡ ἀπόλυτος πατρικὴ ἐξουσία ὅπως ὅποτε περιορίσθη, ἀνεγνωρίσθη δὲ εἰς τὸν πατέρα τὸ δικαίωμα νὰ παραιτηθῇ τῆς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του ἐξουσίας διὰ χειραφετήσεως.

Οἱ πραίτωρες ὅμως δὲν ἐδίκαζον συνήθως μόνοι τὰς διαφο-

ρους δίκας. Αὐτοὶ μόνον τὴν φύσιν τοῦ ἀδικήματος ὥριζον. Τὴν κρίσιν καὶ ἀπόφασιν ἀνέθετον εἰς ἰδιώτας λαμβανομένους μέχρι μὲν τοῦ 122 π. Χ. ἐκ τῶν συγκλητικῶν, βραδύτερον δὲ καὶ ἐκ τῶν ἱππέων. Εἰς δὲ τὰς ποινικὰς δίκας ὁ καταδικασθεὶς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κάμῃ ἔφεσιν εἰς τὸν δῆμον. Πᾶς δὲ πολίτης κατηγορούμενος, ἀλλὰ μὴ καταδικασθεὶς ἀκόμη, ἠδύνατο παραιτούμενος τῶν πολιτικῶν του δικαιωμάτων νὰ ἀποφύγῃ τὴν καταδίκην, ἐφ' ὅσον ἡ κατηγορία ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ὄχι εἰς τὴν περιουσίαν του. Τέλος τὰ ἀστυνομικὰ καὶ ἄλλα μικρότερα ἀδικήματα ἀνετέθησαν εἰς ἰδίους ἄρχοντας τοὺς ἀγορανόμους.

84

9. Ἡ θρησκεία.

Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἄρχισαι νὰ εἰσάγουν εἰς τὴν θρησκείαν των τοὺς ἑλληνικοὺς θεοὺς, παραλαμβάνοντες αὐτοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἰταλίας. Τὸ πρᾶγμα ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην. Μετὰ δὲ τὰς κατακτήσεις οἱ Ῥωμαῖοι ἔκαμαν πλήρη σύγχυσιν τῶν ἀρχαίων των θεῶν πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς. Εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν θεῶν ἐπίστευον ὅτι ἀναγνωρίζουν ἓνα ἑλληνικὸν καὶ ἔδωσαν εἰς αὐτὸν καὶ τὴν μορφήν καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ θεοῦ. Ἡ σύγχυσις αὕτη ἐγένετο εὐκόλως, διότι οἱ Ῥωμαῖκοι θεοὶ δὲν εἶχον οὔτε ἱστορίαν, οὔτε ὠρισμένην μορφήν. Οὕτω συνεχύθη ὁ Jupiter μὲ τὸν Δία, ἡ Juno μὲ τὴν Ἥραν, ἡ Minerva μὲ τὴν Ἀθηνᾶν, ἡ Diana μὲ τὴν Ἀρτεμιν, ὁ Vulcanus μὲ τὸν Ἥφαιστον, ὁ Mercurius μὲ τὸν Ἑρμῆν, ὁ Liber μὲ τὸν Βάκχον, ὁ Mars μὲ τὸν Ἄρην, ἡ Ceres μὲ τὴν Δήμητραν, ἡ Venus μὲ τὴν Ἀφροδίτην. Οἱ λατινικοὶ θεοὶ λοιπὸν μετεμορφώθησαν εἰς ἑλληνικοὺς. Ὡσαύτως ὅμως τότε ἤρχισαν νὰ ἀσκοῦν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνατολικὰς τινὰς λατρείας, ὅπως τοῦ Αἰγυπτίου θεοῦ Σεράπιδος, τῆς μικρασιατικῆς θεᾶς Κυβέλης καὶ ἄλλων.

Ἀλλὰ μετὰ τῶν νέων θεοτήτων εἰσῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἡ ἐν Ἀνατολῇ ἐπικρατοῦσα παρὰ τοῖς μορφωμένοις μὲν ἀπιστία, παρὰ τῷ λαῷ δὲ δεισιδαιμονία. Εἰς τοῦτο δὲ ὄχι ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ ἡ ἀπληστία τῶν ἱερέων καὶ αὐτὴ ἡ Κυβερνήσις, ἡ ὁποία δὲν ἐδίσταζε νὰ μεταχειρίζεται τοὺς οἰωνοσκόπους ὡς ὄργανα πρὸς ἐπίτευξιν πολιτικῶν σκοπῶν.

10. Ὁ ιδιωτικὸς βίος.

Αἱ κατακτήσεις τῆς Ῥώμης δὲν συνετέλεσαν μόνον εἰς τὴν διαφθορὰν τῆς ἀρχαίας καὶ ἀπλοῦκῆς τῶν Ῥωμαίων θρησκείας, ἀλλὰ καὶ ἐπέφεραν τελείαν μεταβολὴν εἰς τὸν ιδιωτικὸν βίον καὶ τὰ ἥθη τῶν Ῥωμαίων.

Ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς τὰς κατοικουμένας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, πάμπολλοι Ῥωμαῖοι ἢ ὡς στρατιῶται, ἢ ὡς στρατηγοὶ καὶ ἄρχοντες, ἢ ὡς ἔμποροι διέτριψαν ἐπὶ ἔτη εἰς αὐτὰς ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων. Ἐκεῖ συνήθρισαν ἄπειρα πλούτη, ἀλλὰ καὶ συνήθισαν νὰ μὴ ἀρέσκωνται πλέον εἰς τὸν ἐπίπονον καὶ τραχὺν βίον, τῶν ὁποῖον ἔζων οἱ πρόγονοὶ των. Υἱοθέτησαν τὸν τρυφηλότερον καὶ εὐχαριστότερον βίον τῶν Ἑλλήνων. Τὸν βίον δὲ τοῦτον, ὡς ἦτο φυσικόν, ἐξηκολούθουν καὶ ἀφ' οὗ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν Ῥώμην.

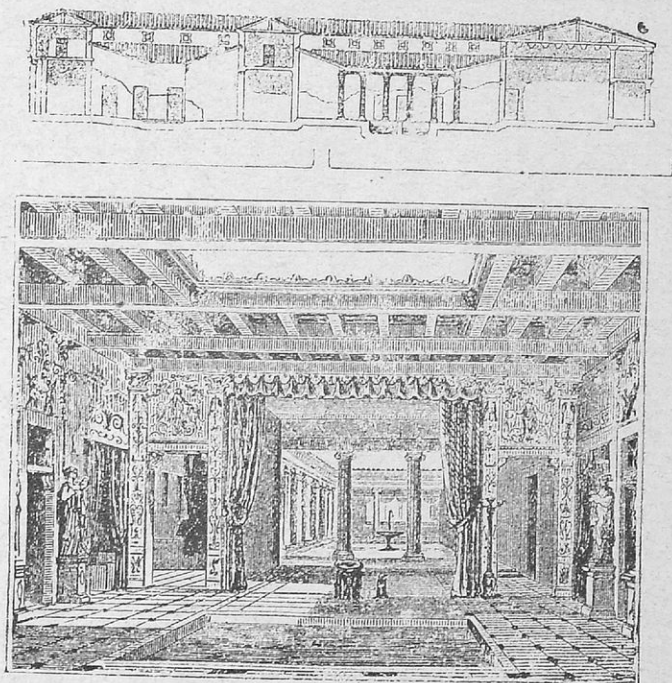
Ἀλλὰ τότε καὶ ἄλλοι εὐγενεῖς καὶ πλούσιοι τοὺς ἐμιμήθησαν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν τὰ αὐστηρὰ ἰταλικά ἥθη ἀντετάχθησαν ἐναντίον τῆς εἰσβολῆς τῶν ξένων. Ἐπὶ τέλους ὁμως ὁ Ἰταλὸς ἀγρότης ἠναγάσθη νὰ υποχωρήσῃ. Κατὰ τὸν 1ον π. Χ. αἰῶνα ὅλοι εἰς τὴν Ῥώμην ἔζων κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον.

Ἡ κατοικία. Ἡ κατοικία τῶν Ῥωμαίων μέχρι τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος παρέμεινεν ἀπλῇ, ὁποῖαν εἶδομεν αὐτὴν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον. Ἐκτοτε ὁμως αὕτη μετεβλήθη. Ὁ μεταξὺ τῆς θύρας τοῦ οἴκου καὶ τῆς ὁδοῦ ἄστεγος χῶρος στεγασθεὶς ἀπετέλεσε τὸ vestibulum (τόπος ἐνδυμασίας), διότι οἱ Ῥωμαῖοι διατρίβοντες ἐν τῷ οἴκῳ ἐφόρουν μόνον χιτῶνα, προσέθειον δὲ τὸν ἐπειδύτην, ὅταν ἐμελλον νὰ ἐξέλθουν.

Ἐκατέρωθεν τοῦ αὐρίου προσετέθησαν στοαὶ καλούμεναι πτέρυγες (alae), εἰς δὲ τὸ βάθος τὸ γραφεῖον τοῦ οἰκοδεσπότη (tablinum). Τὸ vestibulum, τὸ atrium καὶ τὸ tablinum ἦσαν τὸ δημόσιον μέρος τῆς οἰκίας. Ἐδῶ ἐδέχετο ὁ πλούσιος Ῥωμαῖος τοὺς πελάτας του, καὶ ἐδῶ ἦσαν αἱ εἰκόνες καὶ αἱ προτομαὶ τῶν ἐνδόξων προγόνων του.

Ὅπισθεν τέλος τοῦ γραφείου προσετέθη τὸ ἑλληνικὸν περίστυλον. Τοῦτο ἦτο τετραγωνικὴ στοά, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας

ὑπῆρχε κήπος. Ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ ἀτρίου καὶ τοῦ περιστύλου καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς οἰκίας ἦσαν ἄλλα διαμερίσματα, χρησιμοποιούμενα τὰ μὲν πλησιέστερα πρὸς τὸ ἄτριον ὡς δωμάτια ὕπνου

Εἰκ. 19. Τομή καὶ ἐσωτερικὸν ῥωμαϊκῆς οἰκίας.

καὶ αἰθουσαι φαγητοῦ, τὰ δὲ ἀπομακρυσμένα ὡς λουτρά, μαγειρεῖα, ἀποθήκαι καὶ δωμάτια ὑπηρεσίας ἐν γένει.

Κατασκευάζετο δὲ ἡ ῥωμαϊκὴ οἰκία ὄχι μόνον ἐκ πλίνθων, ὡς πρότερον, ἀλλὰ καὶ ἐκ λίθων. Παράθυρα ὅμως πρὸς τὴν ὁδὸν ἐξακολουθεῖ νὰ μὴ ἔχη. Ἴσως διότι ἡ χρῆσις τῶν ὑελοπινάκων δὲν ἦτο γνωστὴ.

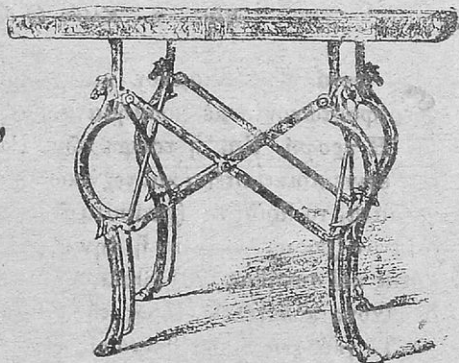
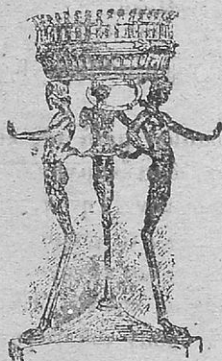
Ἡ ἐσωτερικὴ διακόσμησις ὡσαύτως μετὰ τὰς κατακτήσεις ἀπέβη πλουσία καὶ ποικίλη. Οἱ τοῖχοι ἐκαλύπτοντο μὲ ζωγραφίας

οἰκογενειακὰς ἢ μυθολογικάς. Οἱ κίονες ἦσαν ἐκ μαρμάρου. Τὸ ἔδαφος ἐκαλύπτετο διὰ μωσαϊκῶν. Ἐπιστρώσεις δὲ καὶ τάπητες, ἐπιπλά κομψά, κλῖναι ἐξ ὀρειχάλκου καὶ σκευὴ τραπέζης ἀργυρᾷ συνεπλήρωνον τὴν διακόσμησιν.

Εἰκ. 17. Λυχνίαι.

Οἰκιῶν εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρχόν δύο εἶδη, αἱ οἰκίαι τῶν πλουσίων κατοικοῦμεναι ὑπὸ μιᾶς μόνης οἰκογενείας, καὶ αἱ οἰκίαι δι' εἰσόδημα μὲ ἱερεῖα ἢ τέσσαρα πατώματα κατοικοῦμενα ὑπὸ

Εἰκ. 18. Τρίπους ἐξ ὀρειχάλκου.

Εἰκ. 19. Τράπεζα ἐξ ὀρειχάλκου.

ἐνοικιαστῶν. Ἦσαν δὲ ἢ μεμονωμέναι ἢ στηριγμέναι ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην, καὶ ἄφινον ὁδοὺς στενάς καὶ ἐλικοειδεῖς.

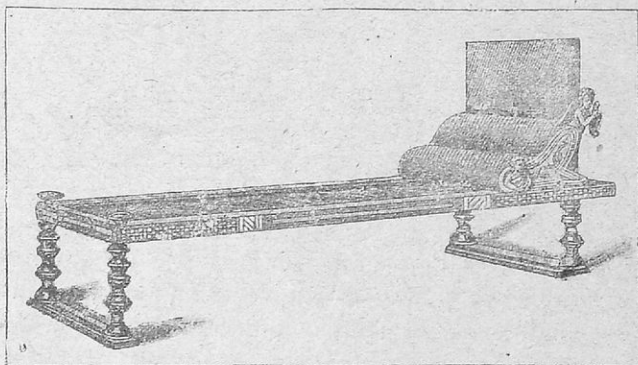
Ἡ ἐνδυμασία. Μέχρι τοῦδε ἡ ἐνδυμασία τῶν Ῥωμαίων, ὡς εἶδομεν, ἦτο ἀπλή καὶ χονδροειδής. Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὅμως

A. Χωραφά, Ἱστορία B' γυμνασίον, ἐκδοσις ε'.

9

αὕτη κατέστη πολύπλοκος καὶ πολυτελής καὶ κατασκευάζεται ἐκ λίνου ἢ ἐκ βάμβακος ἢ ἐκ λεπτοῦ ἑρίου.

Αἱ γυναῖκες ἰδίως κατέβαλλον μεγάλην μέριμναν διὰ τὴν περιβολὴν των. Ἡ ἐνδυμασία των ἦτο ὅλη ἑλληνική. Ἀπετελεῖτο δηλ. ἀπὸ ἐσθῆτα, ζώνην, ἱμάτιον καὶ πέπλον. Συνεσφίγγοντο μὲ στηθόδεσμον ἐκ δέρματος. Ἐβαφον τὴν κόμην ξανθὴν ἢ ἐφό-

Εἰκ. 26. Κλίνη ἐξ ὀρειχάλκου.

ρουν φενάκην. Ἐκαμνον κατάχρησιν ψιμμουθίων. Κοὶ τέλος ὑπερεφορτώνοντο μὲ κοσμήματα.

Ἡ τροφή. Καὶ ἡ τροφή τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὰς κατακτήσεις ἔγινε ποικιλωτέρα καὶ τεχνικωτέρα. Τώρα ἔκαμνον δύο μακρὰ γεύματα, τὸ ἄριστον (prandium) περὶ τὴν 11ην π. μ. καὶ τὸ δεῖπνον (coena) τὴν 3ην ἢ 4ην μ. μ. Εἰς ὅλα τὰ γεύματα ἔτρωγον κρέας καὶ συνήθως ἰχθῦς θαλασσίους, στρεΐδια, κυνήγιον. Ἐπινον δὲ οἶνους πολυτελεῖς, ἰδίως τῆς Καμπανίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Τὰ γεύματα παρετίθεντο εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ φαγητοῦ (triclinium). Παρὰ τὰς τρεῖς πλευρὰς τετραγώνου τραπέζης ἦσαν τοποθετημέναι τρεῖς κλῖναι, ἐφ' ἑκάστης τῶν ὁποίων ἐξηπλώνοντο τρεῖς συνδαιτυμόνες στηριζόμενοι ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ τρώγοντες διὰ τῆς δεξιᾶς. Ἡ τετάρτη πλευρὰ ἔμενεν ἐλευθέρη διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς τραπέζης. Ἡ συνήθεια αὕτη τοῦ νὰ τρώγουν κατακεκλιμένοι εἰσήχθη ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Αἱ γυναῖκες ὅμως καὶ τὰ παιδιά ἐξηκολούθουν νὰ τρώγουν καθήμεναι.

“Όταν εἰς τὸ γεῦμα ὑπῆρχον προσκεκλημένοι, οἱ συνδαιτυμό-
νες ἐνίοτε κατὰ τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν ἐφόρουν ἐπὶ τῆς κε-
φαλῆς στέφανον ἐκ φυλλωμάτων. Κατὰ τὴν διάρκειαν δὲ τοῦ
γεύματος μουσικοὶ ἔπαιζον μουσικὰ ὄργανα καὶ χορευταὶ ἐχόρευον.

Τέλος προσετέθη καὶ ἐν γεῦμα τῆς νυκτός, τὸ ὁποῖον ἦτο
μᾶλλον κῶμος. Ἦρχιζεν ἀργὰ τὴν νύκτα καὶ κατέπαυε τὸ πρῶτ'
τῆς ἐπομένης ἡμέρας. Ὁ φωτισμὸς ἐγίνετο ἢ διὰ κηροπηγίων ἢ
διὰ λυχνίων ἐλαίου.

+ 11. Αἱ ἀσχολίαι καὶ τὰ ἡθῆ. 6

Οἱ Ῥωμαῖοι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐξηκολούθουν νὰ εἶναι, ὥς
εἶδομεν αὐτοὺς κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, λαὸς ἀγροτῶν.
Μετὰ τὰς κατακτήσεις ὅμως ὁ βίος αὐτῶν καθίσταται ποικιλώ-
τερος καὶ πλουσιώτερος.

Ἐπαυσαν πλέον σχεδὸν ὅλοι νὰ κατοικοῦν εἰς τοὺς ἀγροὺς
καὶ κατόκησαν εἰς τὴν πόλιν.

Τὴν πρωίαν ὁ πλούσιος Ῥωμαῖος συνήθως δέχεται τοὺς πε-
λάτας του, ἀκούει τὰς αἰτήσεις των καὶ διανέμει συμβουλὰς ἢ
βοηθήματα. Ἐπειτα πηγαίνει εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπου ἀσχολεῖται
εἰς τὰς δημοσίας ὑποθέσεις. Ὁ πτωχὸς Ῥωμαῖος μεταβαίνει ὥς
πελάτης εἰς τὸν οἶκον τοῦ πλουσίου πάτρωνός του, τὸν συνοδεύει
δημοσίᾳ καὶ τὸν υποστηρίζει μὲ τὴν ψῆφόν του κατὰ τὰς ἐκλο-
γὰς. Μετὰ μεσημβρίαν οἱ Ῥωμαῖοι μεταβαίνουν εἰς τὰ λουτρά,
τὰ ὁποῖα, ὥς τὰ σημερινὰ καφενεῖα, ἀπετέλουν τὸ ἐντενκτήριον
τῶν ἀργῶν.

Ἄλλ' αἱ οὕτω μονότονοι ἡμέραι εἶναι σπάνιαι. Τὰ συμπόσια
καὶ τὰ δημόσια θεάματα εἶχον γίνεαι τόσον πολλά, ὥστε δύναται
τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ὅλος ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων διήρχετο ἐν μέσῳ
ἐορτῶν καὶ πανηγύρεων, αἱ ὁποῖαι ἠὔξανον τὴν φαυλότητα καὶ
τὴν ἐξαχρεώσιν. Αἱ πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν ἐορταὶ ἠὔξηθησαν, δι-
ήρχουν δὲ τώρα πολλὰς ἡμέρας. Ἐκτὸς ὅμως τῶν τακτικῶν
ἐορτῶν τῶν θεῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι πολλαὶ δημοτελεῖς ἐορταὶ
ἐκτακτοί, εὐχαίαι, θριαμβευτικαὶ πομπαί, μεγάλα κηδεῖαι κλπ.
Συγχρόνως ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ αἱ οἰκογενειακαὶ ἐορταί.

Κατ' ἀρχὰς τὸ κυριώτατον στοιχεῖον τῶν δημοσίων τούτων

εορτῶν ἦσαν αἱ ἀρματοδρομίαι. Κατὰ τοὺς τελευταίους ὁμως χρό-
νους προσετέθησαν καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες μὲ Ἑλληνας ἀθλητάς,
καὶ θηριομαχίαι, κατὰ τὰς ὁποίας λέοντες καὶ πάνθηρες μεταφε-
ρόμενοι ἐκ τῆς Ἀφρικῆς διηγωνίζοντο πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς
δούλους ἢ πρὸς κακούργους καταδικασμένους εἰς θάνατον. Ὡς-
αὐτως προσετέθησαν καὶ δραματικαὶ παραστάσεις κατὰ μίμησιν
τῶν ἑλληνικῶν. Τὸ οἰκτρότερον ὁμως τῶν θεαμάτων ἦσαν οἱ
κατὰ τὸ 264 κατὰ πρῶτον εἰσαχθέντες ἀγῶνες τῶν μονομάχων.
Οὗτοι προῆλθον ἐκ τῆς Τυρρηνίας καὶ εἶναι λείψανον τῶν ἀν-
θρωποθυσιῶν, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο πρὸς τιμὴν τῶν νεκρῶν. Καί-
κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ μονομάχοι ἦσαν ἄνδρες αἰχμαλωτισθέντες εἰς
τοὺς πολέμους ἢ καταδικασμένοι εἰς θάνατον. Βραδύτερον ὁμως
ὑπῆρχον καὶ ἕξ ἐπαγγέλματος μονομάχοι μισθούμενοι ὑπὸ τῶν
παρασκευαζόντων τοιούτους ἀγῶνας. Ἐτελοῦντο δὲ αἱ μὲν δρα-
ματικαὶ παραστάσεις εἰς τὰ θέατρα, τὰ ὁποῖα ἦσαν σχεδὸν πα-
ρόμοια πρὸς τὰ ἑλληνικά, αἱ δὲ ἀρματοδρομίαι εἰς τὸν ἵπποδρο-
μον, ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ σταδίου, ὅπου ἔτρεχον τὰ ἄρματα,
καὶ ἐκ βαθμίδων περὶ αὐτὸ διὰ τοὺς θεατάς. Αἱ δὲ θηριομαχίαι
καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων ἐτελοῦντο εἰς τὸ ἀμφιθέατρον,
εἶδος ἱπποδρόμου μὲ τὸ στάδιον στρογγυλώτερον.

Ἀλλὰ καὶ αἱ Ῥωμαῖαι δέσπονται μετὰ τὰς κατακτήσεις μετέ-
βαλον βίον. Αἱ Ῥωμαῖαι τῶν ἀρχαίων χρόνων ἔζων περιορισμέ-
ναι εἰς τὸν οἶκόν των. Ὁ σύζυγος ἦτο κύριος τῆς συζύγου του.
Ἦδύνατο νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καταδικάσῃ αὐτὴν εἰς θάνατον ἢ νὰ
τὴν ἀποπέμψῃ. Τώρα αἱ Ῥωμαῖαι δέσπονται ἐξέρχονται τοῦ
οἴκου των ἐγδεδυμένοι πολυτελῶς, μεταβαίνουν εἰς τὸ θέατρον
καὶ τὸν ἵπποδρομον καὶ δειπνοῦν ἔξω τῆς οἰκίας των. Δι' ἐνός
δὲ νέου εἵδους γάμου (ὥς ὁ σημερινὸς πολιτικὸς) ἀπηλλάγησαν
τῆς ἀπολύτου δεσποτείας τοῦ συζύγου. Καὶ ἐπὶ τέλους ἤρχισαν
νὰ ἀναμειγνύωνται εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ ἰδίως εἰς τὰς ἐκλογάς.

12. Ἐμπόριον, βιομηχανία, νομίσματα.

Εἶδομεν πόσον περιορισμένον ἦτο τὸ ἐμπόριον τῆς Ῥώμης
κατὰ τὴν περίοδον τῆς βασιλείας. Μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁμως
τῆς Ἰταλίας καὶ ἀκόμη περισσότερον μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ

κόσμου τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ἡ Ῥώμη ἀπετέλεσε τώρα τὸ κέντρον ὃχι μόνον τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ κόσμου, ἀπέβη δὲ ὁ ἐμπορικὸς σταθμὸς ὁ συνάπτων τὴν Ἀνατολὴν πρὸς τὴν Δύσιν. Κατὰ φυσικὸν λοιπὸν λόγον καὶ τὸ μέγα ἐμπόριον εἰς αὐτήν, ἰδίως τὸ θαλάσσιον, ἠϋξήθη πάρα πολύ. Τὸ ἐμπόριον δὲ τοῦτο δὲν ἀπηξίου, ὥς εἶδομεν, νὰ μετέρχονται οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ τραπεζίτου καὶ τοῦ δημοσιώνου. Μόνον εἰς τοὺς συγκλητικούς ἦτο ἀπηγορευμένον πᾶν κερδοφόρον ἐπάγγελμα. Τοῦναντίον ὅμως τὸ μικρὸν ἐμπόριον, τὸ τοῦ μεταπωλητοῦ, ἦτο περιφρονημένον καὶ διὰ τοῦτο ἐξησκείτο ὑπὸ δούλων καὶ ἀπελευθέρων.

Ἔνεκα δὲ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἐμπορίου ἀπὸ τῶν μέσων τῆς 5ης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος οἱ Ῥωμαῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ μεταβάλουν τὸ μέχρι τοῦδε ἀνταλλακτικὸν σύστημα εἰς νομισματικόν. Τὰ πρῶτα νομίσματα κατεσκευάσθησαν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐλληνικῶν. Κατὰ πρῶτον ἐνομισματοποιήθη ὁ χαλκός, ὡς νομισματικὴ δὲ μονὰς ἐλήφθη ἡ καὶ πρότερον ὑπάρχουσα ἀνταλλακτικὴ μονάς, ἡ λίτρα δηλ. τοῦ χαλκοῦ. Κατόπιν ὅμως ἐνομισματοποιήθη καὶ ὁ ἄργυρος. Εἰς τοὺς κατόπιν χρόνους τὰ συνήθη ῥωμαϊκὰ νομίσματα ἦσαν τὸ ἀσσάριον (as), νόμισμα χαλκοῦν ἰσοδυναμοῦν περίπου πρὸς 10 λεπτά καὶ ἔχον συνήθως ἐγκεχαράγμενον κτῆνός τι (ἐξ οὗ καὶ τὸ ὄνομα pecunia), ὁ σηστερτίος (sestertius), νόμισμα ἀργυροῦν ἰσοδυναμοῦν πρὸς 2½ ἀσσάρια ἥτοι 25 λεπτά, καὶ τὸ δηνάριον (denarius), νόμισμα ἀργυροῦν ἰσοδυναμοῦν πρὸς 4 σηστερτίους, ἥτοι μίαν περίπου δραχμὴν.

Ἀντιθέτως πρὸς τὸ ἐμπόριον ἡ βιομηχανία ὀλίγον ἀνεπτύχθη. Ἀσχοῦνται μὲν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπως καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, αἱ διάφοροι τέχναι καὶ ἰδίως ἡ ὑφαντουργία. Ἄλλ' αὗται περιφρονούμεναι ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ἠσχοῦντο ἀποκλειστικῶς ὑπὸ ἀπελευθέρων καὶ δούλων. Βιομηχανικαὶ ὅμως ἐπιχειρήσεις μεγάλαι δὲν ἀνεπτύχθησαν.

13. Γράμματα καὶ τέχναι.

Ὅπως ἡ ἐλληνικὴ θρησκεία καὶ τὰ ἥθη, οὕτω καὶ τὰ γράμματα καὶ αἱ τέχναι ἤρχισαν νὰ εἰσδύουν ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς

τὴν Ῥώμην, ἀφ' οὗτοι οἱ Ῥωμαῖοι κατέκτησαν τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ῥωμαῖοι στρατηγοὶ καὶ ἄρχοντες ἔφερον εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ τὰ κοσμοῦν τὰς οἰκίας τῶν τὰς ζωγραφίας, τὰ ἀγάλματα, τὰ ὥραϊα ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ καλλιτεχνήματα τὰ ὅποια ἐλεηλάτουν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Πάμπολλοι Ῥωμαῖοι ἢ ὡς στρατιῶται ἢ ὡς ἔμποροι διέτριψαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐν μέσῳ τῶν Ἑλλήνων. Πάμπολλοι τέλος Ἕλληνες ἀχθέντες ὡς δοῦλοι ἢ ἐλθόντες διὰ τὰ ζητήσουν τύχην ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἴδρυσαν σχολὰς δραματικὰς ῥητορικὰς καὶ φιλοσοφικὰς ἢ συνέθετον δράματα διὰ τὸ θέατρον ἢ ἀνελάμβανον τὴν κτῆσιν μνημείων. Οὕτω οἱ Ῥωμαῖοι ἐγνώρισαν τὰς ἰδέας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔμαθον τὰ θαυμάζουν τὰ ἀριστουργήματα τῶν Ἑλλήνων καλλιτεχνῶν καὶ τὰ ἀναγινώσκουν τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ φιλοσόφων. Ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατέστη τόσον ἀπαραίτητος διὰ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τῆς Ῥώμης, ὥστε ὅλαι αἱ μεγάλαι Ῥωμαϊκαὶ οἰκογένειαι δὲν ἤρκοῦντο νὰ παραλαμβάνουν διὰ τὰ τέκνα τῶν Ἑλλήνων διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ ἐξαπέστελλον αὐτὰ νὰ σπουδάζουν εἰς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ῥόδου καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν κέντρων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ Ῥωμαῖοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον υἱοθέτησαν τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν. Καὶ διὰ τοῦτο ὁρθῶς ὁ Ῥωμαῖος ποιητὴς Ὀράτιος εἶπεν· «Ἡ Ἑλλὰς κατακτηθεῖσα ἀντικατέκτησε τὸν ἄγριον νικητὴν καὶ εἰσήγαγε τὰς τέχνας εἰς τὸ ἀγροῖκον Λάτιον».

Ἡ ποίησις. Εἶδομεν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ὅτι ὑπῆρχον μὲν παρὰ Ῥωμαίοις τὰ σπέρματα τῆς ποιήσεως, ἀλλ' ὅτι ταῦτα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προκόψουν ἀφ' ἑαυτῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην βλέπομεν ὅτι ἡ ποίησις, καὶ ἐν γένει ἡ Ῥωμαϊκὴ λογοτεχνία, λαμβάνει μορφήν ἑλληνικὴν. Εἰς τοῦτο συνέτελεσαν δύο τινά, ἡ ἐκπαίδευσις τῶν νέων καὶ τὸ θέατρον.

Ἀνέκαθεν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις παρὰ Ῥωμαίοις ὡς βάσιν μεταχειρίζετο τὴν δωδεκάδελτον, ἡ δ' ἀποστήθις αὐτῆς ἀπετέλει τὸ κυριώτατον μέρος τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην πλὴν τῶν διδασκάλων, οἱ ὅποιοι ἐδίδασκον τὰ στοιχεῖα τῆς λατινικῆς γλώσσης καὶ ἐκαλοῦντο littera-

tores, ὑπῆρχον καὶ διδάσκαλοι τῆς ἑλληνικῆς καλούμενοι γραμματικοί. Ἔνεκα τῆς μεγίστης ἀναπτύξεως τοῦ ἔμπορίου καὶ τῆς ἀδιακόπου ἐπιμεξίας, εἰς τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι εὗρισκοντο πρὸς τὰ ξένα ἔθνη, ἡ γνῶσις τῆς ἑλληνικῆς εἶχε καταστῆ ἀναγκαιοτάτη εἰς πάντα πολιτευόμενον καὶ ἔμπορον. Ἦσαν δὲ οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ οὗτοι ἢ λόγιοι δοῦλοι χρησιμεύοντες ὡς παιδαγωγοὶ τῶν τέκνων τοῦ κυρίου τῶν ἢ ἰδιωτικοὶ διδάσκαλοι. Ἀλλὰ ὡς βάσις τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς ἐχρησίμευσεν, ὡς ἦτο φυσικόν, ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία, μάλιστα δέ, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσσεια. Ἔνεκα τούτου κατὰ μικρὸν ἡ ἐμπειρικὴ σπουδὴ τῆς γλώσσης προήχθη εἰς ἀνωτέραν λογοτεχνικὴν διδασκαλίαν, ἡνοίγοντο δὲ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν Ῥωμαίων οἱ ἀκένωτοι θησαυροὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἐκ τούτου ὅμως κατέστη ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τοῦ νὰ παρέχεται εἰς τοὺς παῖδας καὶ μία ἀνωτέρα λατινικὴ μόρφωσις. Ἐπειδὴ δὲ διὰ ταύτην ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς Ῥωμαῖοι δὲν ὑπῆρχον, κατ' ἀνάγκην οἱ διδάσκαλοι, οἱ ὁποῖοι καὶ οὗτοι ἦσαν δοῦλοι ἢ ἀπελεύθεροι Ἕλληνες, ἔκαμνον μεταφράσεις τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν, ἵνα χρησιμεύουν ὡς βάσις τῆς διδασκαλίας τῶν.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς διδασκαλίας καὶ τὸ θέατρον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ προσλάβῃ ἡ λατινικὴ λογοτεχνία ἑλληνικὴν μορφήν.

Εἶδομεν ἀνωτέρω ὅτι εἰς τὰς δημοτελεῖς ἑορτὰς τῶν Ῥωμαίων σημαντικὴν θέσιν κατεῖχε τὸ θέατρον. Καὶ ἐπὶ πολὺν μὲν χρόνον αἱ σκηναὶ παραστάσεις περιωρίζοντο εἰς ὀρχήσεις, ἀγυρτικὰ παίγνια καὶ αὐτοσχέδια ὅσματα. Τώρα ὅμως μὲ τὴν προϋοῦσαν πνευματικὴν μόρφωσιν ταῦτα δὲν ἤρκουν. Ἐχρειάζοντο δράματα. Ἐπειδὴ δὲ τοιαῦτα Ῥωμαῖκα δὲν ὑπῆρχον, οἱ θεατρῶναι ἔκαμαν ὅτι καὶ οἱ διδάσκαλοι, κατέφυγον δηλ. εἰς τὴν μετάφρασιν ἑλληνικῶν τοιούτων.

Οὕτω ὁ θεατρῶνης καὶ ὁ γραματοδιδάσκαλος ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς ποιήσεως.

Ἐν τῇ ποιητικῇ ταύτῃ ἀναπτύξει τῶν Ῥωμαίων τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ δράμα. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὅμως ὁ διασάφης, ὁ ὁποῖος ἦτο πάντοτε καὶ πρωταγωνιστὴς τοῦ θιάσου, ἦτο συνήθως ἀπελεύθερος, οἱ δὲ ὑποκριταὶ δοῦλοί του. Ἡθικὴ ἀμοιβὴ διὰ τοὺς ποιητὰς δὲν ὑπῆρχεν. Οὗτοι ὅχι μόνον γλίσχρως

ἡμεῖβοντο, ἀλλὰ καὶ ἐπληρώνοντο μόνον, ἂν ἤθελεν εὐδοκιμήσει τὸ ἔργον των, διότι ὑπῆρχε καὶ τότε ἡ σημερινὴ συνήθεια νὰ χειροκροτοῦν ἢ νὰ συρίζουν. ἀποδοκιμαστικῶς οἱ θεαταί. Ὑπὸ τοὺς ὄρους συνεπῶς τούτους τὸ ἐθνικὸν θέατρον τῶν Ῥωμαίων δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ οὔτε πρωτότυπον, οὔτε ἀπλῶς καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν. Ἀπέβη λοιπὸν ἀπειρόκαλλον ἀντίγραφον τοῦ ἑλληνικοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ Ῥωμαϊκὸν κοινὸν ἐπρωτίμα περισσότερον τὴν κωμωδίαν ἀπὸ τὴν τραγωδίαν, ἡ κωμωδία ἀνεπτύχθη περισσότερον. Καὶ ἀπὸ τῆς τραγωδίας δὲ ἀφηρέθη ὁ χορός, διότι δὲν ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικὴν κωμωδίαν, τὴν ὁποίαν ἐμμήθησαν.

Ἡ λυρική ποίησις ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῆς σατίρας, ὑπὸ τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας περιλαμβάνονται ὅσα μικρότερα ποιήματα παρῆγεν ἡ λογοτεχνία. Τὸ ἔπος τέλος ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ τῆς ἐμμέτρου χρονογραφίας.

Ἐπισημότεροι ποιηταὶ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι: ὁ Λίβιος Ἀνδρόνικος (272—207), διασκευάσας λατινιστὶ ἑλληνικὰς τραγωδίας καὶ κωμωδίας καὶ μεταφράσας τὴν Ὀδύσειαν· ὁ σύγχρονος, ἀλλὰ νεώτερος αὐτοῦ Γναῖος Ναίβιος, ὁ ὁποῖος συνέγραψεν εἰς ἔπος τὸν Αἰὼν Καρχηδονικὸν πόλεμον, προσέτι δὲ τραγωδίας καὶ κωμωδίας κατὰ μίμῃσιν τῶν ἑλληνικῶν· ὁ Κόϊντος Ἀννίος (239 — 169), ὁ ὁποῖος συνέγραψεν εἰς ἔπος τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥώμης μέχρι τῆς ἐποχῆς του καὶ προσέτι τραγωδίας καὶ κωμωδίας κατὰ μίμῃσιν τῶν ἑλληνικῶν. Μόνον δὲ κωμωδίας κατὰ μίμῃσιν τῶν ἑλληνικῶν συνέγραψαν ὁ Πλαῦτος καὶ ὁ Τερέντιος. Εἰς τὴν σάτιραν τέλος διεκρίθη ὁ Λουκίλιος.

Ἡ πεζογραφία. Ὅχι πολὺν χρόνον μετὰ τὴν ποίησιν ἐγενήθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ πεζογραφία. Αὕτη ἀνεπτύχθη βραδέως, ἀλλὰ φυσικῶς. Ἐν ᾧ περὶ τὴν ποίησιν ἡσχολοῦντο ἀποκλειστικῶς ἄνθρωποι τῆς κατωτάτης κοινωνικῆς τάξεως, ὁ πεζὸς λόγος ἐκαλλιιεργεῖτο ὑπ' ἀνδρῶν τῆς ἀνωτάτης ἀριστοκρατίας.

Πρῶτος συγγράψας ἱστορίαν τῆς Ῥώμης εἶναι ὁ Κ. Φάβιος Πικτωρ. Οὗτος ὅμως ἔγραψεν ἑλληνιστί. Ὁ πραγματικὸς πατήρ τῆς λατινικῆς ἱστοριογραφίας εἶναι ὁ Μ. Πόρκιος Κάτων, τοῦ ὁποίου αἱ Ἀρχαὶ (Origines) εἶναι καὶ τὸ πρῶτον ἄξιον λόγου ἔργον τῆς Ῥωμαϊκῆς πεζογραφίας.

Εἰς τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀνήκει καὶ ὁ μέγας Ἑλλήν ἱστοριογράφος Πολύβιος, ὁ ὁποῖος συνέγραψε παγκόσμιον ἱστορίαν εἰς 40 βιβλία ἀπὸ τοῦ Γου Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς Καρχηδόνης καὶ τῆς Κορίνθου.

Ἐπιστήμαι. Ἡ μόνη ἐκ τῶν ἐπιστημῶν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Ῥώμην, εἶναι ἡ λατινικὴ γραμματικὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑλληνικῆς. Ῥητορικὴν καὶ φιλοσοφίαν δὲν εἶχον ἀκόμη οἱ Ῥωμαῖοι, ἡ δὲ ἱατρικὴ παρέμεινεν ἀποκλειστικὸν σχεδὸν μονοπώλιον τῶν ξένων. Ἐπὶ αἰῶνας οἱ Ῥωμαῖοι μόνον Ἕλληνας ἱατροὺς εἶχον.

Ἡ τέχνη. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς δημοκρατίας οὐδεμίαν πρόοδον ἔκαμε. Μετὰ τὴν κατάληψιν ὅμως τῆς Ἰταλίας αὕτη ἤρχισε νὰ προάγεται. Καὶ ἐμμοῦντο μὲν καὶ εἰς αὐτὴν τοὺς Ἕλληνας ὥς πρὸς τοὺς κίονας καὶ τὰ κιονόκρανα, μετεχειρίζοντο ὅμως σύστημα οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον οἱ Ἕλληνες δὲν μετεχειρίζοντο πλέον εἰς τὰ μνημεῖά των κατὰ τὴν ἱστορικὴν ἐποχὴν, τὸν θόλον. Δι' αὐτοῦ δὲ ἠδυνήθησαν νὰ ἀνεγείρουν οἰκοδομήματα μεγαλύτερα καὶ ὑψηλότερα τῶν ἑλληνικῶν. Κατεσκευάζον λοιπὸν πύλας, γεφύρας καὶ ὑδραγωγεῖα κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, καὶ ἔκτιζον στρογγύλους θολωτοὺς ναοὺς. Μετὰ τὴν κατάκτησιν δὲ τοῦ κόσμου ἤρχισε νὰ εἰσάγεται ἡ πολυτέλεια καὶ εἰς τὰ ἰδιωτικὰ κτίρια καὶ εἰς τὰ δημόσια. Τότε ὡσαύτως ἤρχισαν νὰ οἰκοδομοῦν εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ μίμησιν τῶν ἐν Ἀθήναις στοῶν τὰς λεγομένας βασιλικάς, ὥστε ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅλη ἡ ἀγορὰ ἐπληρώθη τοιούτων στοῶν.

Εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἀναφέρονται ζωγράφοι ὁ Θεόδοτος καὶ ὁ Πακούβιος, οἱ ὁποῖοι ἐκόσμουσαν διὰ τοιχογραφιῶν τοὺς ναοὺς.

Εἰς τὴν γλυπτικὴν ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἔχνοσ ἔχομεν, εἰμὴ τὰ κήρινα ὁμοιώματα τῶν προγόνων, τὰ ὁποῖα διετήρουν αἱ ἐπιφανεῖς τῆς Ῥώμης οἰκογένειαι. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου ταύτης ἤρχισε νὰ ἀναπτύσσεται μετὰ τῶν Ῥωμαίων ὁ θαυμασμὸς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν τέχνην καὶ ἡ τάσις πρὸς συλλογὴν ἑλληνικῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὅμως τῆς ἐθνικῆς καλλιτεχνίας οὐδὲ κἄν προσπάθεια κατεβλήθη. Ἡρκεῖ εἰς αὐτοὺς ἡ ἐπισκόπησις καὶ ἡ ἀπόκτησις καλλιτεχνικῶν ἔργων. Διὰ τοῦτο τὰ δημόσια τῆς Ῥώμης οἰκοδομήματα ἐπληρώθησαν ἀπὸ τὰ ἀριστουργήματα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.
ΕΜΦΥΛΙΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

1. Οἱ Γράνχοι.

Ἡ συγκέντρωσις τῆς κυβερνήσεως τῆς χώρας εἰς τὴν ὀλιγαρχίαν τὴν ἀποτελοῦσαν τὴν νέαν εὐγένειαν, ἡ ἔκλειψις τῆς ἀγροτικῆς τάξεως καὶ ἡ μεταβολὴ τῶν ἠθῶν τῶν Ῥωμαίων ἐπέφεραν εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλην ἀνατροπὴν. Οἱ εὐγενεῖς ἔπαυσαν πλέον νὰ κυβερνοῦν πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ κράτους. Εἶχον ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ ἐπαρκοῦν εἰς τὸν τρυφηλὸν βίον των, καὶ διὰ τοῦτο μετεχειρίζοντο τὴν δυνάμιν των διὰ νὰ πλουτοῦν. Ὁ λαὸς ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐπώλει τὴν ψῆφόν του εἰς τοὺς ὑποψηφίους. Οἱ στρατιῶται ἔπαυσαν νὰ μάχωνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ὑπηρετοῦν εἰς τὸν στρατὸν χάριν τῆς λείας καὶ τοῦ μισθοῦ, ἐπομένως ἐγίναν τυφλὰ ὄργανα τοῦ στρατηγοῦ.

Καὶ δὲν ἔλειψαν μὲν ἄνδρες ἀγαθοί, οἱ ὅποιοι ἀπεπειράθησαν νὰ ἐπαναφέρουν τὸν λαὸν εἰς τὴν ἐργασίαν, τοὺς στρατιώτας εἰς τὴν πειθαρχίαν καὶ τοὺς εὐγενεῖς εἰς τὴν δημοκρατικὴν ἰσότητα. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαι των ἀπέβησαν μάταιαι. Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ Μάρκος Πόρκιος Κάτων, ὁ ὅποιος καίπερ νέος ἀνὴρ κατώρθωσε ταχέως νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ ἀνώτατα πολιτικὰ ἀξιώματα. Ἀλλ' ὅλοι οἱ ἐπὶ 60 καὶ πλέον ἔτη διαρκέσαντες ἀγῶνές του πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ἀρχαίων ἠθῶν ἀπέτυχον.

Τὴν ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς πολιτείας δραστηριώτερον ἐπεχείρησαν οἱ ἀδελφοὶ Γράνχοι Τιβέριος καὶ Γάιος. Οὗτοι ἀνῆκον εἰς τὸν οἶκον τῶν Σεμπρωνίων. Ὁ πατὴρ των ἐχρημάτισε δήμαρχος, ὑπάτος δῖς, καὶ τιμητής, εἶχε δὲ συνδεθῇ διὰ γάμου μετὰ τῆς θυγατρὸς Σικιπίωνος τοῦ Ἀφρικανοῦ Κορνηλίας. Αὕτη χρεεύσασα εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, ἀπέρριψεν ὅλας τὰς πρὸς γάμον γενομένας εἰς αὐτὴν αἰτήσεις καὶ αὐτὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ἀνατροφὴν τῶν υἱῶν της Τιβερίου καὶ Γαίου καὶ τῆς θυγατρὸς της Σεμπρωνίας, ἡ ὁποία κατόπιν ἔλαβε σύζυγον Ἀφρικανὸν τὸν νεώτερον.

Τιβέριος Γράγχος. Συμφώνως πρὸς τὰς οἰκογενειακάς του παραδόσεις ὁ πρεσβύτερος Τιβέριος γενόμενος τὸ 133 δήμαρχος ἀπεφάσισε νὰ θεραπεύσῃ τὸ κακὸν τοῦ νὰ καλλιεργῶνται μὲν οἱ ἄγροι διὰ δούλων, εἰς δὲ τὴν Ῥώμην νὰ ὑπάρχῃ σμῆνος ἄεργων καὶ πειναλέων. Εἰσήγαγε λοιπὸν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς πληθύος νόμον ἀγροτικόν, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε τὰ ἑξῆς : α') Οὐδέας ἐκ τῶν πολιτῶν ἔπρεπε νὰ κατέχῃ περισσότερα τῶν 500 πλῆθρων δημοσίας χώρας δι' ἑαυτόν, καὶ τῶν 250 δι' ἕκαστον τῶν ἀρρέτων τέκνων του, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ὑπερβαίνει τὴν εἰς ἑκάστην οἰκογένειαν σύνολον τῆς δημοσίας χώρας τὰ 1000 πλῆθρα (2,520 τετραγωνικά χιλιόμετρα) τὰ δὲ ἐπὶ πλεόν νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν πολιτείαν. Νὰ ἀποζημιωθοῦν ὅμως οἱ γεωκτῆμονες διὰ τὰς δαπάνας, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει εἰς τὰ ἀφαιρούμενα ἀπ' αὐτῶν κτήματα καὶ νὰ ἀναγνωρισθοῦν πραγματικοὶ κύριοι τῶν ἀπομενόντων εἰς αὐτοὺς κτημάτων. β') Τῶν ἀγρῶν τῶν διὰ τοῦ νόμου τούτου ἀποδιδомένων εἰς τὴν πολιτείαν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἀναδασμὸς εἰς κλήρους ἐκ 30 πλῆθρων μεταξὺ τῶν ἀπόρων Ῥωμαίων πολιτῶν ἀντὶ μικρᾶς ἐτησίας ἀποφορᾶς, ὑπὸ τὸν ὅρον οἱ κληροὶ οὗτοι νὰ μένουν ἀναπαλλοτριῶτοι.

Ἡ εἰς τὸν νόμον τοῦτον ἀντίδρασις τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως ὑπῆρξεν ἰσχυρά. Πρῶτον μὲν δι' ἄλλου δημάρχου τοῦ Μάρκου Ὁκταβίου, κυρίου μεγάλης ἐκτάσεως γαιῶν, ἔκαμαν χρῆσιν τῆς δημαρχικῆς ἐνστάσεως. Ὁ Τιβέριος εἰς μάτην ἐπεχείρησε νὰ πείσῃ τὸν συνδήμαρχον νὰ ἀποσύρῃ τὴν ἐνστασιν προσφερθεὶς καὶ ἐξ ἰδίων νὰ ἀποζημιώσῃ αὐτόν. Ὁ Ὁκτάβιος ἐπέμενε. Τότε ὁ Τιβέριος ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς βίαια μέτρα. Προτείνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν τὴν καθάαιρεσιν τοῦ συνδημάρχου, καὶ μετὰ ταύτην κατορθώνει νὰ ψηφισθῇ ὁ νόμος. Συγχρόνως, ἐπειδὴ ὁ τότε ἀποθανὼν βασιλεὺς τῆς Περγάμου ἄφινε κληρονόμον τῆς χώρας του καὶ τοῦ θησαυροῦ του τὸν δῆμον τῶν Ῥωμαίων, ὁ Τιβέριος προτείνει νὰ διανεμηθοῦν οἱ θησαυροὶ τοῦ βασιλέως εἰς τοὺς διὰ τοῦ νόμου του νέους κατόχους τῶν γαιῶν, ἵνα ἀγοράσουν γεωργικὰ ἐργαλεῖα καὶ καλύψουν τὰς πρώτας δαπάνας τῆς καλλιεργείας.

Ἀλλὰ τότε ἡ ἀντίδρασις τῆς συγκλήτου ἤρχισε νὰ γίνεται βιαιότερα. Ὁ Τιβέριος ἐννοῶν ὅτι δὲν θὰ ἐσφίξετο καὶ αὐτὸς καὶ

ὁ νόμος του, ἂν παύσῃ νὰ περιβάλλεται ὑπὸ τῆς 15 αὐτ.
 λίας ἐξήτησε νὰ ἐκλεχθῇ ἐκ νέου δήμαρχος. Ἀλλ' οἱ συγκλητι-
 κοὶ δὲν ἐδίστασαν πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐκλογῆς νὰ καταφύγουν
 εἰς αὐτὴν τὴν βίαν, δηλ. τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τὴν ἡμέ-
 ραν τῶν ἀρχαιρεσιῶν ἐπιδραμόντες μετὰ τῶν ὁπαδῶν των εἰς
 τὴν ἐκκλησίαν ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ δημάρχου. Ὁ
 λαὸς φοβηθεὶς, ὅταν εἶδε τοὺς συγκλητικούς νὰ μεταβάλλονται
 εἰς δολοφόνους, ἐτράπη εἰς φυγὴν. Εἰς αὐτὴν παρεσύρθη καὶ ὁ
 Τιβέριος μετὰ τῶν ὁπαδῶν του, ἀλλὰ προσκρούσας εἰς πτώμα
 τι ἔπεσεν, εἰς δὲ τῶν συνδημάρχων τοῦ ἐκτύπησεν αὐτὸν διὰ
 ξύλου καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ἐκ τῶν ὁπαδῶν του 300 ἐφονεύθη-
 θησαν, οἱ δὲ λοιποὶ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον. Ἐν τούτοις
 οἱ συγκλητικοὶ δὲν ἐτόλμησαν νὰ ἀκυρώσουν τὸν νόμον. Κατόρ-
 θωσαν μόνον νὰ σταματήσουν τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ.

Γάιος Γράκχος. Τὸ ἔργον τοῦ Τιβερίου ἀνέλαβε νὰ φέρῃ εἰς
 εἰς πέρας μετὰ τινα χρόνον ὁ κατὰ ἐννέα ἔτη νεώτερος ἀδελφὸς αὐ-
 τοῦ Γάιος. Οὗτος παρὰ τὰς ἀποτροπὰς τῆς μητρός του Κορ-
 νηλίας ἠκολούθησε τὰ ἔχνη τοῦ ἀδελφοῦ του, συνέλαβε δὲ τὸ
 ἐξῆς σχέδιον: Α) νὰ ἀνυψώσῃ τὸν δῆμον ἐκ τῆς ταπεινώσεως,
 εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε φέρει αὐτὸν ἡ ἀργία καὶ ἡ δυστυχία, Β) νὰ
 καταρρίψῃ τὴν ἐπικράτησιν τῆς συγκλήτου ἀφαιρῶν ἀπ' αὐτῆς
 τὰ προνόμια, ὅσα εἶχεν ἀφαρπάσει, καὶ ἰδίως τὴν ἀπονομὴν τῆς
 δικαιοσύνης, καὶ Γ) νὰ ἀναγεννήσῃ τὴν πολιτείαν διὰ χορηγή-
 σεως ἰσοπολιτείας εἰς τοὺς Ἰταλοὺς.

Γενόμενος λοιπὸν τὸ 122 δήμαρχος πρῶτον μὲν ἀνενέωσε καὶ
 συνεπλήρωσε τὸν νόμον τοῦ ἀδελφοῦ του περὶ γαιῶν. Ἐπειτα
 εἰσήγαγε καὶ ἐψήφισε νόμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀφηρεῖτο ἀπὸ τῶν
 συγκλητικῶν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία καὶ ἀνετίθετο εἰς τὴν ἱππικὴν
 τάξιν. Καὶ τέλος ἐξήτησε νὰ δοθοῦν εἰς ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς τὰ
 δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου. Ἀλλὰ τότε οἱ συγκλητικοὶ
 διέβαλον τὸν Γάιον εἰς τὸ πλῆθος, τοῦ ὁποίου τὰ δικαιώματα
 ἐθίγοντο διὰ τοῦ τελευταίου νόμου, καὶ κατόρθωσαν νὰ μὴν ἐκλε-
 χθῇ δήμαρχος τρίτην φορὰν, ἐπὶ τέλους δὲ κατέληξαν καὶ πάλιν
 εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Κατὰ τοῦτον ὁ Γάιος ἠττήθη. Καὶ
 πολλοὶ μὲν ἐκ τῶν ὁπαδῶν του ἐφονεύθησαν, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος

ἤναγκάσθη νὰ διατάξῃ ἓνα δοῦλόν του νὰ τὸν φονεύσῃ, ἵνα μὴ περιέλθῃ ζῶν εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων του.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ παρέμειναν κύριοι τῆς πολιτείας. Ὀλίγα ἔτη μετὰ ταῦτα τὸν μὲν περὶ γαιῶν νόμον τῶν Γράκχων κατήργησαν, τὸν δὲ δικαστικὸν ἐτροποποίησαν οὕτως, ὥστε εἰς τὸν κατάλογον τῶν δικαστῶν νὰ ἐγγράφωνται ἐν ἴσῳ ἀριθμῷ καὶ οἱ συγκλητικοὶ καὶ οἱ ἱππεῖς.

Τὰ σχέδια τῶν Γράκχων περὶ ἀνορθώσεως τῆς πολιτείας ἐναντάγησαν, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι δὲν ἔπαυσαν. Εἰς τὸ ἑξῆς ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τῶν δημοτικῶν καὶ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἀποβλέπουν μόνον εἰς τοῦτο, πῶς νὰ κατέχουν τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας εἰς τὰς χεῖρας τῶν.

2. Μάριος καὶ Σύλλας.

Γ. Μάριος. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γ. Γράκχου ἀρχηγὸς τῆς δημοτικῆς φατρίας ἐγένεν ὁ Γ. Μάριος. Οὗτος, ἂν καὶ κατήγετο ἐξ ἀγροτῶν τῆς μικρᾶς πόλεως Ἀρπίνου, εἶχε διακριθῇ μέχρι τοῦδε διὰ τὴν δρατηριότητα τοῦ χαρακτηῖρός του καὶ τὰς ἐξόχους στρατιωτικὰς ἀρετὰς του. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη κατὰ τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον, εἰς τὸν ὁποῖον τότε ἡ Ῥώμη εἶχε περιπλακῇ.

Ἰουγουρθικὸς πόλεμος. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν βασιλέα τῆς Νουμιδίας Μασσανάσσην υἱὸς αὐτοῦ Μικίψας ἀποθνήσκων τὸ 119 εἶχεν ἀφήσει τὸ βασίλειόν του εἰς τοὺς δύο υἱοὺς του Ἀδέρβαλον καὶ Ἰέμβαλον καὶ εἰς τὸν ἀνεψιόν του Ἰουγούρθαν. Ἀλλ' ὁ τελευταῖος ἀποφασίσας νὰ γίνῃ κύριος ὁλοκλήρου τοῦ βασιλείου, ἐδολοφόνησε τὸν Ἰέμβαλον. Ὁ Ἀδέρβαλος ἠθέλησε νὰ τιμωρήσῃ τὸν δολοφόνον, ἀλλ' ἠττήθη καὶ ἐζήτησε τὴν προστασίαν τῶν Ῥωμαίων. Οἱ Ῥωμαῖοι ἔπεμψαν εἰς τὴν Ἀφρικὴν ἐπανειλημμένως πρεσβείας, ἀλλ' ὁ πανοῦργος Ἰουγούρθας κατώρθωσε νὰ διαφθείρῃ πάσας διὰ δώρων. Ἐπὶ τέλους ἐφόνησε καὶ τὸν Ἀδέρβαλον ἀναγκασθέντα νὰ παραδοθῇ. Καὶ προσεκλήθη μὲν εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα ἀπολογηθῇ, ἀλλ' ἐκεῖ ὅχι μόνον κατώρθωσε νὰ διαφθείρῃ ἓνα ἐκ τῶν δημάρχων, ἀλλὰ καὶ ἐνήργησε τὴν δολοφονίαν τρίτου ἐξαδέλφου τοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ῥώμην. Τότε πλέον οἱ Ῥωμαῖοι ἐκήρυξαν κατ' αὐτοῦ τὸν

πόλεμον. Τόση ὥμως ἦτο ἡ φιλοχρηματία καὶ ἡ διαφθορά τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Ἰουγούρθας κατώρθωσε διὰ τῶν δωροδοκῶν του νὰ παρατείνῃ τὸν πόλεμον, εἰς τινα δὲ μάχην καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς Ῥωμαίους. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον ἔφερren εἰς πέρας ὁ Γ. Μάριος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθώσει διὰ τῆς δημοτικῆς μερίδος νὰ ἐκλεχθῇ ὑπάτος καὶ νὰ ἀντετεθῇ εἰς αὐτὸν ὁ πόλεμος οὗτος.

Ἡ πρώτη πράξις τοῦ Μαρίου, ἀφ' οὗ ἐξελέχθη ὑπάτος, ἦτο νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ τῆς στρατολογίας ἐπὶ τὸ δημαγωγικώτερον. Μέχρι τοῦδε εἰς τὸν στρατὸν κατετάσσοντο μόνον πολῖται ἔχοντες γαίας. Ὁ Μάριος ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰς σημαίας καὶ τοὺς ἀκτήμονας. Ἐκτοτε ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία μετεβλήθη εἰς ἐπάγγελμα, αἱ δὲ λεγεῶνες εἰς στρατεύματα μισθοφορικά, τὰ ὁποῖα ἐμπορεύοντο τὴν γενναιότητά των, ὅπως εἰς τὴν πόλιν ἐπώλουν τὰς ψήφους των.

Μετὰ τοῦτο ὁ Μάριος ἔσπευσεν εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Ἐκεῖ, ἀφ' οὗ κατεπόνησε τὸν Ἰουγούρθαν καταδιώκων αὐτὸν δι' ἐλαφρῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, κατώρθωσε νὰ πείσῃ τὸν πενθερὸν τοῦτου βασιλέα τῆς Μαυριτανίας Βόκχον ὅχι μόνον νὰ χωρισθῇ ἀπὸ τοῦ γαμβροῦ του, ἀλλὰ καὶ παραδώσῃ αὐτὸν αἰχμάλωτον εἰς τὸν Μάριον. Οὕτω ὁ Νουμιδικὸς πόλεμος ἔληξεν (105). Ὁ Ἰουγούρθας, ἀφ' οὗ ἐκόσμησε τὸν θρίαμβον τοῦ νικητοῦ, ἐρρίφθη εἰς τὸ δεσμοτῆριον Τυλλιανόν, ὅπου ἀπέθανεν ἐξ ἀσίας, τὸ δὲ βασίλειόν του διενεμήθη. Τὸ μὲν δυτικὸν μέρος ἐδόθη εἰς τὸν Βόκχον, τὸ δὲ λοιπὸν εἰς τινα νόθον ἀπόγονον τοῦ Μασσανάσου ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ εἶναι ὑποτελὲς εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ κατὰ τῶν Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμος. Ὅτε ὁ Μάριος ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τοῦ Ἰουγουρθικοῦ πολέμου, νέον στάδιον δόξης ἠνοίχθη εἰς αὐτόν. Οἱ Κίμβροι καὶ οἱ Τεύτονες, ἔθνη γερμανικά, εἰσβαλόντες εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐληλάτησαν αὐτήν. Οἱ Ῥωμαῖοι ἐντὸς ὀκτῶ ἐτῶν εἶχον χάσει πέντε ὑπατικὰς στρατιάς εἰς τοὺς ἐναντίον τῶν βαρβάρων τούτων πολέμους. Ἐντρομοὶ δ' ἐκ τούτου ἐφαντάζοντο ὅτι ἤδη οἱ ἐχθροὶ ἔμελλον νὰ διαβοῦν τὰς Ἀλπεῖς. Ἐστράφησαν λοιπὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ ἀπένειμαν εἰς αὐτὸν τὴν τιμὴν ὅχι μόνον δύο συνε-

χῶν ὑπατειῶν, τὸ ὁποῖον μέχρι τοῦδε εἰς οὐδένα εἶχον κάμει, ἀλλὰ τεσσάρων.

Τὸν Μάριον, ὅπως καὶ εἰς τὴν Ἀφρικὴν, οὕτω καὶ εἰς τὸν πόλεμον τοῦτον ἐβοήθησε πολὺ ἡ τύχη. Οἱ βάρβαροι ἐχωρίσθησαν καὶ οἱ μὲν Κίμβροι ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἰσπανίαν, οἱ δὲ Τεύτονες πρὸς τὴν βελγικὴν Γαλατίαν. Οὕτω ἔδωκαν καιρὸν εἰς τὸν Μάριον καὶ νὰ παρασκευασθῇ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἡθικὸν τοῦ στρατοῦ του. Ὅταν δὲ μετὰ δύο ἔτη οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν πάλιν χωρισμένοι πρὸς τὰς Ἀλπεῖς, ὁ Μάριος νικᾷ καὶ καταστρέφει τοὺς μὲν Τεύτονες παρὰ τὴν Αἰξ (102), τοὺς δὲ Κίμβρους παρὰ τὸν Πάδον (101). Εἰς τὸν Μάριον ὁ δῆμος τῶν Ῥωμαίων ἀπένειμε θείας τιμᾶς. Αὕτῃ δ' ἡ σύγκλητος συνήνεσε νὰ ἀνακηρυχθῇ τρίτος κτίστης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Ῥωμύλον καὶ τὸν Κάμιλλον.

Συμμαχικὸς πόλεμος. Καὶ μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῶν Κίμβρων καὶ τῶν Τευτόνων ἡ Ῥώμη ὀλίγον χρόνον ἡσύχασε. Μέχρι τοῦδε οἱ Ἰταλοὶ παρεῖχον εἰς τὴν Ῥώμην τοὺς στρατιώτας, διὰ τῶν ὁποίων αὕτη ἐμεγαλουργεῖ. Καὶ ὅμως οἱ Ῥωμαῖοι μετεχερίζοντο αὐτοὺς ὡς ὑπηκόους. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν Γράκχων οὗτοι εἶχον συλλάβει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο εἰς αὐτοὺς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἰσοπολιτεία. Ἐν τούτοις ὅλαι αἱ πρὸς τοῦτο ἀπόπειραι ἀπετύγχανον ἐκ τῆς ἀντιδράσεως τῶν ὀλιγαρχικῶν. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἡ ὑπομονὴ τῶν Ἰταλῶν ἐξηντήθη. Ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Ῥώμης (91). Δυστυχῶς μόνον τὸ ἥμισυ τῆς Ἰταλίας ἔλαβε τὰ ὅπλα. Οἱ Ῥωμαῖοι πρὸς περιστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπρόφθασαν καὶ ἔδωσαν τὴν ἰσοπολιτείαν εἰς ὅλους τοὺς συμμαχοὺς τοὺς μὴ λαβόντας μέρος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Ῥωμαῖοι περιῆλθον εἰς δεινὸν κίνδυνον, μόλις δὲ μετὰ τρία ἔτη κατώρθωσαν νὰ καταβάλουν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὅμως ἡ σύγκλητος ἔκρινε καλὸν νὰ δειχθῇ γενναιοτέρα καὶ μετὰ δύο ἔτη ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἰταλοὺς Ῥωμαίους πολίτας (87).

Ὁ Σύλλας. Εἰς τὴν νίκην τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἶχε συντελέσει ἰδίως ὁ τὸ τελευταῖον ἔτος αὐτοῦ ἐκλεχθεὶς ὑπατος Σύλλας.

Οὕτως κατήγετο ἐκ τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Κορνηλίων.

Τὴν νεότητά του διήλθεν εἰς τὰς διασκεδάσεις, ἀλλὰ τὸ φάσμα τῆς πενίας τὸν ἠνάγκασε νὰ τραπῇ εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον.

Κατὰ πρῶτον διεκρίθη εἰς τὸν Ἰουγουρθικὸν πόλεμον ὡς ταμίας τοῦ Μαρίου. Αὐτὸς εἶχε κατορθώσει νὰ πείσῃ τὸν Βόκχον νὰ παραδώσῃ τὸν Ἰουγούρθαν. Ὡσαύτως διεκρίθη καὶ εἰς τὸν κατὰ τῶν Κίμβρων πόλεμον ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικός. Κατὰ δὲ τὸν συμμαχικὸν πόλεμον εἰς αὐτὸν ἀνέθεσαν οἱ ὀλιγαρχικοὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν. Καὶ τώρα μετὰ τὸ εὐτυχὲς πέρασ αὐτοῦ εἰς αὐτὸν πάλιν οἱ ὀλιγαρχικοὶ ἀνέθεσαν τὴν ἀρχιστρατηγίαν νέου πολέμου, τοῦ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Πόντου Μιθριδάτου.

Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα. Τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου τὴν ἀρχηγίαν ὁ Μάριος δὲ εἶχε ζητήσῃ, ὅχι διότι εἶχε κορεσθῇ ἢ φιλοδοξία του, ἀλλὰ διότι τοιοῦτος πόλεμος δὲν ἦτο ἀρεστός εἰς αὐτόν. Βαρέως ὅμως ἔφερεν ὅτι δὲν ἀνετέθη εἰς αὐτόν ὁ κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμος, ἀλλ' εἰς τὸν Σύλλαν. Ἐκίνησε λοιπὸν εἰς τὴν Ῥώμην στάσιν κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ κατώρθωσε νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ στρατηγία ἀπὸ τοῦ Σύλλα καὶ νὰ δοθῇ εἰς αὐτόν. Μετὰ τοῦτο δ' ἔστειλεν εἰς τὸ ἐν Νόλῳ τῆς Καμπανίας στρατόπεδον τοῦ Σύλλα δύο χιλιάρχους διὰ νὰ παραλάβουν τὸν στρατόν.

Οἱ στρατιῶται ὅμως ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Σύλλαν, διότι οὗτος ἄφινεν αὐτοὺς νὰ κάμνουν ὅ,τι ἤθελον. Ὅχι μόνον λοιπὸν ἠρνήθησαν νὰ ἀφήσουν τὸν στρατηγόν των, ἀλλὰ καὶ ἐφόνευσαν διὰ λίθων τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Μαρίου. Συγχρόνως δὲ ἀπήτησαν παρὰ τοῦ Σύλλα νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν Ῥώμην διὰ νὰ ἐκδικηθῶν τὴν ὕβριν, ἡ ὁποία προσήφθη εἰς αὐτόν. Τοῦτο ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀπόρων εἰς τὸ στράτευμα, τὴν ὁποίαν εἶχε κάμει ὁ Μάριος.

Ὡντως ὁ Σύλλας μετὰ τοῦ στρατοῦ του σπεύδει εἰς τὴν Ῥώμην, εἰσέρχεται εἰς αὐτήν, νικᾷ τὰ ἀντιταχθέντα εἰς αὐτὸν στίφη τοῦ Μαρίου καὶ γίνεται κύριος τῆς πόλεως. Ὁ Μάριος ἐκηρύχθη τότε ὑπὸ τῆς Συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, ἀλλὰ προφθάσας ἐσώθη διὰ τῆς φυγῆς.

Οἱ ὀλιγαρχικοὶ καὶ πάλιν ἐπεκράτησαν, ὁ δὲ Σύλλας ἀνέλαβε τὸν κατὰ τοῦ Μιθριδάτου πόλεμον.

Α' Μιθριδατικός πόλεμος. Εἶδομεν (σελ. 8) ὅτι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης εἶχε σχηματισθῇ κατὰ μικρὸν τὸ

βασίλειον τοῦ Πόντου, τοῦ ὁποίου ἡ αὐλή, ὁ στρατὸς καὶ ἡ διοίκησις ἦσαν ἑλληνικὰ καὶ πρωτεύουσα ἡ ἑλληνικὴ πόλις Σινώπη. Εἰς ἐκ τῶν βασιλείων αὐτοῦ, Μιθριδάτης ὁ ς', κατὰ τοὺς χρόνους τούτους παρουσιάσθη ὡς ἐκδικητὴς τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἀσίας.

Ὁ Μιθριδάτης ἐγεννήθη εἰς τὴν Σινώπην ἐξ Ἑλληνίδος ἡγεμονίδος τῆς Συρίας. Πολὺ νέος ἔχασε τὸν πατέρα του καὶ ἐλθὼν εἰς ῥῆξιν μὲ τὴν μητέρα του ἔφυγεν εἰς τὰ δάση, ὅπου διήγαγε πλάνητα βίον ἐπὶ 7 ἔτη. Ἐπανελθὼν δὲ 20ετῆς εἰς τὴν Σινώπην ἀνέλαβε τὸν θρόνον, ἀφ' οὗ ἐφόρνευσε τὴν μητέρα του. Ὁ Μιθριδάτης ἦτο ἀνὴρ ὠραῖος μὲ κόμην βοτρυχώδη, μὲ ὄψιν μεγαλοπρεπῆ, προσέει δὲ ῥωμαλέος, ἀριστος ἵππεὺς καὶ τοξότης. Ἦτο συγχρόνως καὶ βάρβαρος καὶ Ἑλλην. Διεσκέδαζεν ἄλλοτε κυνηγῶν ἢ εὐωχοῦμενος μετὰ τῶν συντρόφων του, εὐγενῶν βαρβάρων, ἄλλοτε συνδιαλεγόμενος μὲ Ἑλλήνας ἐγγραμμάτους. Ἐγνώριζε δὲ ὅχι μόνον τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ μέγαν ἀριθμὸν γλωσσῶν τῆς Ἀσίας.

Ἄμα ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον εἰργάσθη διὰ τὴν αὐξήσῃ τὸ βασίλειόν του, δι' Ἑλλήνων δὲ ἀξιωματικῶν ἤσκησε τὸν στρατὸν του κατὰ τὸν μακεδονικὸν τρόπον. Αἱ εἰς τὰ παράλια τῆς Ταυρικῆς χερσονήσου ἑλληνικαὶ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἄλλοτε ἤκμαζον ἔνεκα τοῦ ἐμπορίου τοῦ σίτου, πιεζόμεναι ὑπὸ τῶν γειτόνων των βαρβάρων Σκυθῶν, ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τοῦ Μιθριδάτου. Δι' ἑνὸς Ἑλλήνου στρατηγοῦ, τοῦ Διοφάντου, ὁ Μιθριδάτης ἀπώθησε τοὺς βαρβάρους ἵππεις καὶ κατέστη βασιλεὺς τῶν εἰς τὰ βόρεια τοῦ Εὐξείνου ἑλληνικῶν τούτων χωρῶν. Ὁ Μιθριδάτης ἀκολούθως ὑπέταξε τὴν Κολχίδα εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Κανκάσου καὶ τὴν μικρὰν Ἀρμενίαν, ἣτις δεσπόζει τοῦ Εὐξείνου νοτιοανατολικῶς.

Ἀφ' οὗ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡῦρνε τὸ κράτος του ὁ Μιθριδάτης, ἐσκέφθη τὴν ἐπεκτείνειν αὐτὸ καὶ εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Ἡ Μ. Ἀσία περιέλαμβανε τότε τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας (οὕτως ὠνομάσθη τὸ βασίλειον τῆς Περσῆς, ἀφ' οὗ διὰ κληρονομίας περιήλθεν εἰς τοὺς Ῥωμαίους), πολλὰ ἄλλα μικρὰ βασίλεια προστατευόμενα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὰς ἐλευθέρως παραλίους ἑλληνικὰς πόλεις. Ἐπωφεληθεὶς λοιπὸν ὁ Μι-

θριδάτης ἐκ τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου, εἰς τὸν ὅποιον εἶχον περιπλακῇ οἱ Ῥωμαῖοι, προσέβαλε τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Παφλαγονίας, Καπαδοκίας καὶ Βιθυνίας καὶ ἐκυρίευσεν αὐτά, ἀφ' οὗ διεσκόρπισε τοὺς στρατοὺς αὐτῶν καὶ τῶν Ῥωμαίων. Ἐπειτά συνεννοήθη μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐπαρχίας τῆς Ἀσίας, οἱ ὅποιοι ἔνεκα τῶν καταπιέσεων τῶν Ῥωμαίων διοικητῶν ἦσαν δυσареστημένοι. Ὅλοι ἐξηγέρθησαν τότε καὶ ἐφόνευσαν τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους Ῥωμαίους πολίτας, οἱ ὅποιοι ἀνῆρχοντο, ὡς λέγουν, εἰς 80 χιλιάδας. Ὁ Μιθριδάτης γενόμενος οὕτω κύριος τῆς Ἀσίας ἀπῆλλαξε τοὺς κατοίκους ἀπὸ τῶν φόρων ἐπὶ πέντε ἔτη καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Πέργαμον (88).

Ἀλλ' ὁ Μιθριδάτης δὲν ἠρκέσθη εἰς ταῦτα. Πέμψας στρατὸν καὶ στόλον εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐξεγείρει τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Ῥωμαίων. Ὅλαι αἱ νῆσοι πλὴν τῆς Ῥόδου καὶ αἱ παράλαιο πόλεις ἐπανεστάτησαν, ὅταν κατέπλευσεν εἰς αὐτὰς ὁ στόλος τοῦ Μιθριδάτου μὲ στρατηγὸν τὸν Ἀρχέλαον. Αὐταὶ αἱ Ἀθῆναι, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦδε ἦσαν πισταὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων, τῇ προτροπῇ τοῦ φιλοσόφου Ἀριστίωνος ἀποστατοῦν, ἀνακηρύσσουσιν αὐτὸν στρατηγόν, φονεύουσιν ὅλους τοὺς εἰς τὴν πόλιν τῶν Ῥωμαίους καὶ δέχονται εἰς αὐτὴν φρουρὰν τοῦ Ἀρχέλαου. Συγχρόνως στρατὸς τοῦ Μιθριδάτου διὰ τοῦ Ἑλλήσποντου ἔλθων εἰς τὴν Μακεδονίαν γίνεται κύριος αὐτῆς.

Οὕτως εἶχον τὰ κατὰ τὸν Μιθριδάτην, ὅτε ὁ Σύλλας ἀπεβίβάσθη εἰς τὴν Ἠπείρου μὲ 30 χιλ. πεζοὺς καὶ 3 χιλ. ἵππεῖς. Ἐκ τῆς Ἠπείρου ὁ Σύλλας ἐτράπη πρὸς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου ἔμαθεν ὅτι ἦσαν στρατοπεδευμένοι ὁ Ἀρχέλαος καὶ ὁ Ἀριστίων. Ἀλλ' οὗτοι, ἀφ' οὗ ἐπλησίασεν ὁ Σύλλας, φεύγουν ἐκεῖθεν καὶ κλείονται ὁ μὲν Ἀρχέλαος εἰς τὸν Πειραιᾶ, ὁ δὲ Ἀριστίων εἰς τὰς Ἀθῆνας, ὅπου πολιορκοῦνται ὑπὸ τοῦ Σύλλας.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν ταύτην ὁ Σύλλας διὰ νὰ κατασκευάσῃ μηχανήματα δὲν ἐδίστασε νὰ κόψῃ τὰ δάση τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Λυκείου. Διὰ νὰ πορισθῇ δὲ χρήματα, ἐσύλησε τοὺς θησαυροὺς τῶν ἱερῶν τῆς Ἐπιδαύρου, τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Ὀλυμπίας.

Ἡ πολιορκία τῶν δύο πόλεων παρετάθη ἐπὶ ἓν σχεδὸν ἔτος. Ἐπὶ τέλους ὁ Σύλλας ἐπιτυχὸν μέρος τοῦ τείχους τῶν Ἀθηνῶν

ἀφύλακτον εἰσῆλθεν ἐν καιρῷ νυκτὸς εἰς τὴν πόλιν (86). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι δὲν ἐπέτρεψε τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως. Ἀφῆκεν ὅμως τοὺς στρατιώτας του νὰ σφάζουν ὅλους τοὺς κατοίκους, ἐκδικούμενος διὰ τὴν μακρὰν ἀντίστασιν. Ἡ σφαγὴ δὲν ἔπαυσε, παρὰ ὅτε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν κατοίκων ἐφονεύθη. Τότε λέγεται ὅτι ὁ Σύλλας διέκοψεν αὐτὴν εἰπὼν ὅτι ἐχαρίζετο εἰς τοὺς ζῶντας χάριν τιμῆς τῶν μεγάλων νεκρῶν. Ὁ Ἀριστίων κατὰ τὴν ἄλωσιν τῆς πόλεως εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Πιεσθεὶς ὅμως ὑπὸ τῆς πείνης καὶ τῆς δίψης ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ, ἀλλ' ἐθανατώθη. Κατὰ τὴν πολιορκίαν αὐτὴν τῆς Ἀκρόπολεως κατεστράφη καὶ τὸ ξύλινον Ὀδεῖον τοῦ Περικλέους, πυρποληθὲν ὑπὸ τοῦ Ἀριστίωνος, ἵνα μὴ ὁ Σύλλας χρησιμοποίησιν τὴν ξυλείαν αὐτοῦ διὰ τὴν πολιορκίαν.

Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Σύλλας ἐπεχείρησεν ἰσχυρὰν ἐφοδον κατὰ τοῦ Πειραιῶς, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Ἀρχέλαος ἠναγκάσθη νὰ ἀποσυρθῇ εἰς τὴν Μουνιχίαν. Ἡ πόλις τοῦ Πειραιῶς κατεστράφη τότε ὑπὸ τοῦ Σύλλα, οἱ νεώσοικοι καὶ ὅλα τὰ λαμπρὰ αὐτοῦ οἰκοδομήματα πλὴν τῶν ναῶν ἐπυρπολήθησαν, τὰ δὲ τείχη ἐκρημνίσθησαν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἔσπευσεν εἰς τὴν Βοιωτίαν, ὅπου εἶχε φθάσει νέα μεγάλη στρατιὰ ἐξ Ἀσίας ὑπὸ τὸν στρατηγὸν τοῦ Μιθριδάτου Ταξίλιν. Ἐκεῖ ἔσπευσε καὶ ὁ Ἀρχέλαος καὶ συνηνῶθη μετὰ τοῦ Ταξίλου. Ἡ μεταξὺ τῶν δύο στρατῶν μάχη συνεκροτήθη παρὰ τὴν Χαιρώνειαν. Ἐνταῦθα αἱ ῥωμαϊκαὶ λεγεῶνες, ἂν καὶ μόλις ἀνῆρχοντο εἰς 30 χιλ. ἄνδρας, κατενίκησαν τοὺς τετραπλασίους Ἀσιάτας καὶ διεσκόρπισαν αὐτοὺς. Καὶ δευτέρα δὲ στρατιὰ τοῦ βασιλέως ἐξ 80 χιλ. ἀνδρῶν ἐλθοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐπόμενον ἔτος τὴν αὐτὴν τύχην ἔσχε παρὰ τὸν Ὀρχομενόν.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας ἐτράπη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἀλλὰ πρὶν φθάσῃ ἐκεῖ, ὁ Μιθριδάτης εἶχεν ὑποστῇ ἄλλην ἥτταν ἐκ μέρους ἄλλου ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Μόλις λοιπὸν ὁ Σύλλας ἦλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὁ Μιθριδάτης ἔσπευσε νὰ συνομολογήσῃ μετ' αὐτοῦ συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ ὅλας τὰς κατακτηθεῖσας χώρας, νὰ παραδώσῃ 70 πλοῖα καὶ 300 τοξότας καὶ νὰ πληρώσῃ 2 χιλ. τάλαντα (84).

Μετὰ τοῦτο ὁ Σύλλας διωργάνωσε τὰς χώρας, τὰς ὁποίας

ἀφίηρεσεν ἀπὸ τοῦ Μιθριδάτου. Τὰς μὲν πόλεις, αἱ ὁποῖαι προσεχώρησαν εἰς τὸν Μιθριδάτην, ἐτιμώρησε καταδικάσας νὰ πληρώσουν μεγάλας πολεμικὰς ἀποζημιώσεις, τὰς δὲ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν πισταὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἀντήμειψε. Περισσότερον ὅλων ἡμείφθησαν οἱ Ῥόδιοι. Εἰς αὐτοὺς ὁ Σύλλας ἀπέδωσε τὰς ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας χώρας, τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι εἶχον ἀφαιρέσει ἀπ' αὐτῶν μετὰ τὸν κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμον. Τέλος ὁ Σύλλας κατεπλούτισε τοὺς στρατιώτας του ἐκ τῆς ἀπείρου λείας, τὴν ὁποίαν σπνήθροισεν.

Ἀφ' οὗ ὁ Σύλλας διωργάνωσε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, ἀφήσας ὥς φρουρὰν δύο λεγεῶνας, ἔσπευσεν εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐκάλει αὐτὸν ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις αὐτῆς.

Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου. Ἐκ τῆς ἀπουσίας τοῦ Σύλλα ἐπωφεληθεὶς ὁ Μάριος εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐκεῖ καταρτίσας στρατὸν ἐξ Ἰταλῶν καὶ δούλων καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ ὑπάτου Κίννα, ἀνήκοντος εἰς τὴν δημοτικὴν μερίδα, γίνεται κύριος τῆς Ῥώμης κατόπιν πολιορκίας.

Τὴν εἴσοδον τοῦ Μαρίου εἰς τὴν πόλιν ἐπηκολούθησε δεινὴ σφαγὴ τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ὁπαδῶν τῶν ἐπὶ πέντε ἡμέρας. Ὑπὸ τὴν βίαν δὲ τοῦ τρόμου, τὸν ὁποῖον ἐνέπνευσεν ὁ Μάριος, αὐτὸς μὲν γίνεται ὑπάτος 7ην φορὰν, ὁ δὲ Σύλλας κηρύσσεται ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἐχθρὸς τῆς πατρίδος, καὶ ἡ διοίκησις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνατίθεται εἰς τὸν Μάριον.

Ἐν τῇ ὁμῳ ὁ Μάριος ἡτοιμάζετο νὰ παρευθῇ εἰς τὴν Ἀσίαν, ἀπέθανεν αἰφνιδίως (86), ἀφήσας τὴν Ῥώμην εἰς χεῖρας τοῦ θεοῦ υἱοῦ του, τοῦ νέου Μαρίου, καὶ τοῦ συμμάχου του Κίννα. Οὗτοι ἐκυβέρνησαν τὴν πόλιν ἐπὶ τρία ἔτη.

Ὁ Σύλλας δικτάτωρ. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ Σύλλας ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐκ τῆς Ἀσίας ἄγων στρατὸν λατρεύοντα τὸν στρατηγόν του. Ὁ Κίννας καὶ ὁ νέος Μάριος ἠθέλησαν νὰ φράξουν εἰς αὐτὸν τὴν ὁδόν. Συγχρόνως καὶ οἱ Ἰταλοὶ ἐπωφεληθέντες ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐπανεστάτησαν ἐκ νέου καὶ συνέπραττον μὲ τοὺς Μαριανούς. Ἀλλ' ὁ Σύλλας ἄλλους μὲν ἐκ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Κίννα καὶ τοῦ Μαρίου κατέστρεψε, τοὺς περισσότερους δὲ παρεπλάνησε, προσελκύσας διὰ τῆς φήμης τῆς στρα-

τηγικῆς ἱκανότητος καὶ τῆς γενναιοδωρίας του, καὶ ἔγινε κύριος τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα δὲ συνέτριψε καὶ τοὺς ἐπαναστάτας.

Μετὰ ταῦτα ὁ Σύλλας κατέστη ἀληθὴς μονάρχης εἰς τὴν Ῥώμην. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεφάσισε νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθροὺς του. Πρὸς τοῦτο ἐδημοσίευσεν ἐπανειλημμένους καταλόγους αὐτῶν καὶ προσέκηρυξε πλουσίαν ἀμοιβὴν διὰ τοὺς φονεῖς ἐκάστου ἐξ αὐτῶν, τὰς δὲ περιουσίας των ἐπώλησεν εἰς δημοπρασίαν. Τὰ μέτρα ταῦτα ὠνομάσθησαν προγραφαί. Ἐπὶ ἕξ μῆνας οἱ στρατιῶται τοῦ Σύλλα ἔσφαζον καὶ διήρπαζον, οἱ δὲ φίλοι του ἡγόραζον εἰς εὐτελεῖς τιμὰς τὰς περιουσίας τῶν προγραφομένων.

Ἐπειτα ὁ Σύλλας ἀνακηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς συγκλήτου ἰσόβιος δικτάτωρ, ἀπεφάσισε νὰ ἀναδιωργανώσῃ τὸ πολίτευμα, καθιστῶν αὐτὸ τελείως ἀριστοκρατικόν, ἵνα μὴ δυνηθῇ ἄλλος τις νὰ πράξῃ ὅ,τι αὐτὸς ἔπραξε. Κατέστησε λοιπὸν τὴν σύγκλητον κυρίαρχον τοῦ κράτους καὶ ἐστέρησε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου τῆς δυνάμεως αὐτῆς. Ὡσαύτως ἀφῆρσεν ἀπὸ τῶν δημάρχων τὸ δικαίωμα τῆς ἐνστάσεως καὶ ἀπὸ τῶν ὑπάτων τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ κατέστησεν αὐτοὺς ἀπλοῦς πολιτικοὺς ὑπαλλήλους. Καὶ τέλος ἀπέθεσε καὶ ὁ ἴδιος τὴν δικτατορίαν, ἵνα μὴ κατέχῃ θέσιν ἀντικειμένην εἰς τὸ πολίτευμά του. Καὶ ὥς ἰδιώτης ὅμως μετὰ τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ ἔχῃ εἰς χεῖράς του τὰ νήματα τῆς διοικήσεως.

Ἐν ἔτος μετὰ τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς δικτατορίας ὁ Σύλλας ἀπέθανεν (78). Ἐτάφη δὲ μεγαλοπρεπῶς εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως. Τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων δὲν εἶχε γίνει δι' αὐδένα.

3. Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.

Ὁ Σύλλας εἶχε πιστεύσει ὅτι ἔθεσε πέρας εἰς τοὺς ἐμφυλίους πολέμους. Ἀλλ' ὅ,τι πρὸς τοῦτο ἔπραξε, τὸ ἔπραξε μεταχειρισθεὶς τὴν βίαν. Κατέστρεψεν οὕτω τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν δύναμιν τῶν νόμων, τοὺς ὁποίους ἐπεχειρεῖ νὰ ἀναστηλώσῃ. Τὸ παράδειγμα του φυσικὰ ἠκολούθησαν καὶ ἄλλοι. Ὅλοι, ὅσοι διόκουν στρατὸν νικητὴν, συνελάμβανον τὴν ἰδέαν νὰ κυβερνήσουν τὴν Ῥώμην. Τὰ παράπονα τῶν μερίδων δὲ παρείχον εἰς αὐτοὺς τὴν πρόφασιν πρὸς πραγματοποίησιν τῆς ἐπιθυμίας των.

Καὶ πράγματι ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα οἱ δημοκρατικοὶ μὲ ἀρχηγὸν τὸν Λέπιδον συνήθροισαν ἔξω τῆς Ῥώμης στρατὸν καὶ ἀπῆλθον παρὰ τῆς συγκλήτου τὴν ἐπανόρθωσιν ὅλων τῶν δικαιωμάτων τῶν δημάρχων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ σύγκλητος ἀνθίστατο, ὁ Λέπιδος ἐβάδισε πρὸς τὴν Ῥώμην. Ἡ σύγκλητος τότε ἠναγκάσθη νὰ ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν τοῦ Πομπηίου, ὁ ὁποῖος καὶ ἐσταμάτησε τὸν Λέπιδον εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως. Ἄλλ' οὕτω ἡ Ῥώμη εἰς τὸν Πομπηϊὸν εὗρε νέον κύριον.

Ὁ Πομπηϊός. Ὁ Πομπηϊὸς ἦτο πλούσιος, ὥραϊος, εὐγενὴς καὶ γενναῖος. Κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον μεταξὺ Σύλλα καὶ Κίττου εἶχε ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τοῦ Σύλλα καὶ εἶχεν ἀγωνισθῇ ἐπανειλημμένως ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἐνεκα τούτου δὲ εἶχε λάβει παρὰ τοῦ Σύλλα τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ μεγάλου καὶ εἶχεν ἀποβῇ ἡ πρώτη προσωπικότης τῆς Ῥώμης μετὰ τὸν Σύλλαν.

Οὗτος λοιπὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σύλλα παρουσιάσθη ὡς ὑπερασπιστὴς τῆς συγκλήτου. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι καὶ ὡς στρατηγὸς καὶ ὡς πολιτικὸς ἦτο μέτριος, προσέτι ἔνεκα τῆς κενοδοξίας του εἶχε χαρακτῆρα ἀσταθῆ, καὶ διὰ τοῦτο μετέβαλλε πολλάκις πολιτικὰ φρονήματα ἀποβλέπων εἰς τὸ ἀτομικὸν του συμφέρον. Ἀλλὰ εἶχε τύχην ἔκτακτον. Ἐπεράτωσε τέσσαρας πολέμους, τοὺς ὁποίους ἄλλοι εἶχον διευθύνει, καὶ συνεσώρευσεν ἐκ τούτων ἄπειρα πλοῦτη καὶ θριάμβους.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου. Εἷς ἐκ τῶν ὑπαρχηγῶν τοῦ Μαρίου, ὁ Σερτώριος, μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Σύλλα εἶχε καταφύγει μετὰ πολλῶν ὁπαδῶν του εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους εἰς ἐλευθερίαν καὶ ἐσχημάτισεν ἰδιαιτέρον βασίλειον. Κατήρτισε στρατὸν ἐξ ἐγγχωρίων καὶ ἐκυβέρνησα τὴν χώραν μὲ τὴν βοήθειαν συγκλήτου ἀποτελεσθεΐσης ἐκ τῶν εὐγενῶν Ῥωμαίων, οἱ ὁποῖοι εἶχον προγραφῇ ὑπὸ τοῦ Σύλλα καὶ εἶχον καταφύγει εἰς αὐτόν.

Ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου εἶχε σταλῇ ῥωμαϊκὸς στρατός, ὁ ὁποῖος ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἠγωνίζετο πρὸς αὐτόν. Τώρα ἡ σύγκλητος, ἵνα ἀνταμείψῃ τὸν Πομπηϊὸν διὰ τὰς ὑπηρεσίας, τὰς ὁποίας προσέφερεν εἰς αὐτήν, ἔπεμψεν αὐτόν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλὰ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον οἱ Ἰσπανοὶ δυσαρεστημένοι ἐκ τῆς αὐστηρότητος τοῦ Σερτωρίου, ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Ὡς ἦτο φυσικόν,

μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σερτωρίου ὁ στρατὸς αὐτοῦ διεσκορπίσθη, ὁ δὲ Πομπηΐος ἐκέρδισεν εὐκόλον θρίαμβον (72).

Ἡ δουλικὸς πόλεμος. Δις μέχρι τοῦδε (135 καὶ 103) οἱ δοῦλοι εἰς τὴν Σικελίαν ἔνεκα τῆς κακῆς πρὸς αὐτοὺς συμπεριφορᾶς εἶχον ἐπαναστατήσει, καὶ παρέστη ἀνάγκη νὰ σταλοῦν ῥωμαϊκὰ στρατεύματα, ἵνα τοὺς ὑποτάξουν. Τὸ 73 ἤρχισεν ὁμοία ἐπανάστασις τῶν δούλων καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν ὀρμηθεῖσα ἐκ Καπύης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Θρακὸς Σπαρτάκου. Ἡ καθυπόταξις αὐτῶν εἶχεν ἀνατεθῇ εἰς τὸν Κράσσον, ἕνα τῶν στρατηγῶν τοῦ Σύλλα, ὁ ὁποῖος εἶχε γίνει πλουσιώτατος ἀγοράζων τὰς περιουσίας τῶν προγεγραμμένων. Ὁ Κράσσος ἐνίκησε καὶ διεσκόρπισε τοὺς δούλους καὶ ἐπὶ τέλους ἐνέκλεισε τὸν Σπάρτακον εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Καλαβρίας.

Ὁ Πομπηΐος ἐπανήρχετο τότε ἐκ τῆς Ἰσπανίας μετὰ τοῦ στρατοῦ του, καθ' ὃδὸν δὲ συνήντησεν ἐν στίφος φυγάδων δούλων, τοὺς ὁποίους κατέσφαξεν. Ἔσπευσε λοιπὸν νὰ γράψῃ εἰς τὴν σύγκλητον ὅτι εἶχε μὲν νικήσει ὁ Κράσσος τοὺς δούλους, αὐτὸς ὅμως ἀπέσπασε τὰς ῥίζας τοῦ πολέμου (71).

Πομπηΐος καὶ Κράσσος. Ἐκ τῆς καταστολῆς τῆς στάσεως τῶν δούλων ἡ Ῥώμη ἀνέπνευσεν. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἤδη ὑπῆρχον δύο στρατηγοὶ νικηταί. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦτο ἔτοιμος πάλιν νὰ ἐκραγῇ, ἐὰν αἱ φιλοδοξίαι τῶν δύο στρατηγῶν συνεκρούοντο. Ἀλλὰ προσελήφθη. Ὁ Πομπηΐος καὶ ὁ Κράσσος συνεννοήθησαν καὶ ἀμφοτέρω ἐγίναν ὑπάτοι (70). Ὁ Πομπηΐος ἐν συμφωνίᾳ μὲ τὸν Κράσσον ἐγκατέλειψε τὴν ἀριστοκρατικὴν μερίδα καὶ συνετάχθη μὲ τὴν δημοτικὴν. Κατήργησε τοὺς νόμους τοῦ Σύλλα καὶ ἐπανέφερε τὴν ἰσχὺν τῶν δημάρχων. Ἡ σύγκλητος ἐδέχθη τὰ πάντα, διότι οἱ στρατοὶ τῶν ὑπάτων ἐστρατοπέδευον πρὸ τῶν τειχῶν τῆς Ῥώμης.

Ἡ πειρατικὸς πόλεμος.—Οἱ δήμαρχοι ἀνταμείβοντες τὸν Πομπηΐον, ἐνήργησαν νὰ δοθοῦν εἰς αὐτὸν 50 πλοῖα καὶ 120 χιλ. ἀνδρῶν, ἵνα καθαρῶς τὴν Μεσόγειον ἀπὸ τῶν πειρατῶν, οἱ ὁποῖοι ἐλυμαίνοντο αὐτήν.

Κατὰ τὰς ἐμφυλίους ταραχὰς στίφος τυχοδιωκτῶν εἶχε καταρτίσει στόλον ἐξ ἐλαφρῶν πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐλεηλάτει τοὺς λιμένας καὶ κατέστρεφε τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Τὰ ὀρμητήριά

των ἦσαν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Κατ' ὄρθωνον νὰ καταρτίζουσιν ἀληθεῖς ναυτικὸς στρατοὺς. Κύριοι δὲ ὄντες τῆς θαλάσσης ἠπείλουν νὰ λιμοκτονήσουν τὴν Ῥώμην, ἣ ὁποία ἐτρέφετο διὰ τοῦ σίτου τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Σικελίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Πομπήϊος ἀναλαβὼν τὸν κατ' αὐτῶν πόλεμον, κατ' ὄρθωσεν εἰς τρία ἔτη νὰ σαρώσῃ τὴν Μεσόγειον καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἀφθονίαν εἰς τὴν Ῥώμην (67).

Ἐπὶ τοῦ πειρατικοῦ πολέμου κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ ἡ Κρήτη, διότι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ταύτης συνέπραττον μετὰ τῶν πειρατῶν.

Ὁ Β' Μιθριδατικός πόλεμος. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ πειρατικοῦ πολέμου οἱ Ῥωμαῖοι εὐγνωμονοῦντες εἰς τὸν Πομπήϊον, χωρὶς νὰ περιμένουν τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς του, ἀναθέτουν εἰς αὐτὸν νὰ εἰρηνεύσῃ καὶ τὴν Ἀσίαν.

Ὁ Μιθριδάτης μετὰ τὴν συνθήκην, τὴν ὁποίαν εἶχε συνάψει μὲ τὸν Σύλλαν, δὲν ἠσύχασεν. Ἠσχισε καὶ πάλιν τὰς ῥαδιουργίας του. Ἐσχημάτισε νέον στρατόν, κατέκτησεν ἐκ νέου τὰ μικρὰ βασίλεια τῆς Μ. Ἀσίας καὶ προσέβαλε τὴν ἐπαρχίαν τῆς Ἀσίας. Οἱ Ῥωμαῖοι τότε ἐπεμψαν ἐναντίον αὐτοῦ τὸν Λούκουλλον (71). Οὗτος κατενίκησεν ἐπανειλημμένως τὸν Μιθριδάτην, ἐγένε κύριος τοῦ κράτους του καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν γαμβρόν του Τιγράνην τὸν βασιλέα τῆς Ἀρμενίας.

Ὁ Τιγράνης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἦτο πολὺ ἰσχυρὸς. Ὁρμώμενος ἐκ τῶν ὁρέων τῆς Ἀρμενίας, εἶχε κατακτήσει ὅλας τὰς χώρας ἀπὸ τῆς Μηδίας μέχρι τοῦ Ταύρου καὶ αὐτὴν τὴν Συρίαν. Εἶχε κτίσει νέαν πρωτεύουσάν τοῦ κράτους του, τὰ Τιγρανόκερτα, εἰς τὴν ὁποίαν ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους πολλῶν ἑλληνικῶν πόλεων νὰ μετοικήσουν. Ἠρέσκετο δὲ νὰ καλῆται βασιλεὺς βασιλέων. Ὁ Λούκουλλος ἀπήτησε παρὰ τοῦ Τιγράνου τὴν παράδοσιν τοῦ Μιθριδάτου. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἠρνήθη, ὁ Λούκουλλος ἐπῆλθε κατ' αὐτοῦ, τὸν ἐνίκησε παρὰ τὰ Τιγρανόκερτα καὶ ἐγένε κύριος αὐτῶν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ὁ Λούκουλλος συκοφαντηθεὶς εἰς τὴν Ῥώμην, ἀνεκλήθη, ἐπωφεληθεὶς δ' ἐκ τούτου ὁ Μιθριδάτης ἀνέκτισε τὸ βασίλειόν του. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἔφθασεν εἰς τὴν Ἀσίαν ὁ Πομπήϊος (66).

Τὸ ἔργον τοῦ Πομπήϊου ὑπῆρξεν εὐκόλον, διότι ὁ Λούκουλ-

λος εἶχε συντρίψει τὰς δυνάμεις τῶν δύο βασιλέων. Ὁ Πομπήϊος κατενίκησε καὶ διεσκόρπισε τὸν μικρὸν στρατὸν τοῦ Μιθριδάτου. Ὁ Μιθριδάτης ἐξήτησε νὰ καταφύγῃ εἰς τὸν Τιγράνην. Ἀλλ' οὗτος ὄχι μόνον δὲν ἐδέχθη αὐτόν, ἀλλὰ καὶ μετέβη ὁ ἴδιος αὐτοπροσώπως εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν στρατόπεδον, ἵνα ζητήσῃ εἰρήνην. Ὁ Πομπήϊος ἀφῆκεν εἰς αὐτὸν τὸ παλαιὸν βασίλειόν του, τὸν ὑπεχρέωσε μόνον νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν 6 χιλ. ταλάντων. Ἐπειτα ὁ Πομπήϊος ἐτακτοποίησε τὰ πράγματα τῆς Ἀσίας ὡς ἐξῆς: Τὸ βασίλειον τῆς Συρίας μετέβαλεν εἰς ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ὡσαύτως ἐκ τῶν βασιλείων τοῦ Πόντου καὶ τῆς Βιθυνίας ἀῆρ-
τισεν ἄλλην ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν λοιπὴν Μ. Ἀσίαν ἐπανέφερε τοὺς μικροὺς βασιλεῖς συμμάχους τῆς Ῥώμης. Μόνον οἱ Ἰουδαῖοι ἀντεστάθησαν, ἀλλ' ὁ Πομπήϊος ἐκυρίευσεν τὴν Ἱερουσαλὴμ. Ἡ Ἀρμενία ἔμεινε βασίλειον σύμμαχον τῆς Ῥώμης. Οὕτω ὅριον τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους κατέστη ὁ Εὐφράτης.

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ὁ Μιθριδάτης, ὁ ὁποῖος εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Κολχίδα, ἐσχεδίαζε νὰ ἐπαναρχίσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥώμης. Ὁ υἱὸς του ὅμως Φαρνάκης ἐστασίασε κατ' αὐτοῦ καὶ ἐκηρύχθη σύμμαχος τῆς Ῥώμης. Ὁ Μιθριδάτης τότε, ἵνα μὴ παραδοθῇ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἠτυοκτόνησεν (63).

Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Πομπήϊου ἡ Ῥώμη ἐταράσσεται ὑπὸ τῶν δημαγωγῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπολιτεύοντο ἔχοντες ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἔνοπλα στίφη. Εἷς ἐκ τούτων, ὁ Κατιλίνας, ὠργάνωσε συνωμοσίαν, ἡ ὁποῖα δεικνύει τὴν τότε ἠθικὴν ἀποσύνθεσιν τῆς Ῥώμης. Ὁ Κατιλίνας ἦτο εὐγενής, φιλόδοξος, φιλήδονος καὶ πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς ἐστερημένος. Λέγεται ὅτι κατὰ τὰς προγραφὰς τοῦ Σύλλα ὡς ὁπαδὸς αὐτοῦ ἐνήργησε νὰ ἐγγραφῇ εἰς τοὺς πίνακας τῶν προγεγραμμένων ὁ ἀδελφὸς του διὰ νὰ ἀρπάσῃ αὐτὸς τὴν περιουσίαν του.

Οὗτος λοιπὸν τῶρα, ἐπειδὴ ἦτο κατάχρεως ἐκ τῶν ἀσωτειῶν του, ἐπεχείρησε διὰ στάσεως νὰ γίνῃ κύριος τῆς Ῥώμης, ἵνα ἱκανοποιήσῃ τὰς ὁρέξεις του. Εἰς τὴν συνωμοσίαν ἔλαβον μέρος πλεῖστοι εὐγενεῖς ὅμοιοι μὲ τὸν Κατιλίναν, καὶ πολὺ δυσαρεστημένοι μὲ τὴν τότε κατάστασιν, ὅπως οἱ παλαιοὶ στρατιῶται τοῦ Σύλλα, οἱ ἀπόγονοι τῶν προγραφέντων οἱ στερηθέντες τῶν πε-

ριουσιῶν των, καὶ ἐν γένει ὁ ἀρπαγὰς καὶ σφαγὰς ποδῶν ὄχλος τῆς πρωτευούσης.

Εἷς ἐκ τῶν ὑπάτων τότε ἦτο ὁ περίφημος ῥήτωρ Κικέρων. Οὗτος ἦτο νέος ἀνὴρ, ἀλλὰ παρὰ τὸ διστακτικὸν τοῦ χαρακτήρος του ἔντιμος ἄνθρωπος, καὶ εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ἔδειξε μέγα σθένος. Μαθὼν τὰ τῆς συνωμοσίας ἠθέλησε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους. Πρῶτον ἐνήργησε τὴν σύλληψιν καὶ τὸν φόνον τῶν συνωμοτῶν ἐκτὸς τοῦ Κατιλίνα, ὁ ὁποῖος εἶχε φύγει ἐκ τῆς Ῥώμης. Ἐπειτα ἀπέστειλεν ἐναντίον του στρατόν. Παρὰ τὴν Πιστωρίαν τῆς Τυρρηνίας τὰ μὲν στίφη τοῦ Κατιλίνα ἐνικήθησαν, αὐτὸς δὲ ἐφονεύθη.

Ὁ Κικέρων ἔσωσε τὴν Δημοκρατίαν, διὰ τοῦτο δ' ἔλαβε παρὰ τῆς συγκλήτου τὸν τίτλον τοῦ πατρὸς τῆς πατρίδος (63).

Ὁ Καῖσαρ καὶ ἡ πρώτη τριαρχία Ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα εἶχε κατασταλῇ, ὅταν ὁ Πομπήϊος ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀσίας. Οὗτος μεθυσμένος ἐκ τῶν ἐπιτυχῶν του, διέλυσε τὸν στρατόν του. Ἀμέσως ὅμως ἐννόησε, πόσον μέγα σφάλμα διέπραξεν. Ἡ σύγκλητος ἠρηγήθη νὰ ἐπικυρώσῃ συνολικῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ, πεπραγμένα ἐν Ἀσίᾳ. Δυσανεστημένος λοιπὸν ἐκ τούτου ὁ Πομπήϊος ἀπεφάσισε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸν παλαιόν του σύντροφον Κράσσον, ἐπίσης δυσανεστημένον κατὰ τῆς συγκλήτου, ἵνα ἐπιβληθῶν εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ συνεννόησις ἔγινε τῇ ἐπεμβάσει νέου φιλοδόξου, τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος ἤδη εἶχε καταστῇ δημοτικὸς διὰ τὴν ἐλευθεριότητά του καὶ ἐπεξήτει τὴν ὑπατείαν, ἀφ' οὗ ἤδη εἶχεν ἐκλεχθῇ *pontifex maximus*.

Ὁ Καῖσαρ ἦτο ἀνεπιὸς τοῦ Μαρίου καὶ γαμβρὸς τοῦ Κίννα, κατήγετο δὲ ἐκ μιᾶς τῶν εὐγενεστέρων οἰκογενειῶν, ἡ ὁποία ἀνεβίβαζε τὴν ἀρχὴν της εἰς τὸν Αἰνεϊάν. Ἐνεκα τούτου ὁ Καῖσαρ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν μοναρχίαν. Εἶχε δὲ ὡς ἀρχὴν ὅτι εἶναι προτιμώτερον νὰ εἶναι τις πρῶτος εἰς τὸ χωρίον του παρὰ δεύτερος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἡ γέννησίς του, ἡ καταγωγή του, ὁ εὖχαρις χαρακτήρ του, ἡ μεγάλη νοημοσύνη του ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐλπίζῃ τὰ πάντα.

Ὁ Πομπήϊος λοιπὸν, ὁ Κράσσος καὶ ὁ Καῖσαρ ἀπετέλεσαν ἔταιρείαν ὀνομασθεῖσαν τριαρχίαν (60) μὲ τὸν σκοπὸν νὰ γίνουν κύριοι τῆς πόλεως. Κατὰ τὰ συμφωνηθέντα δὲ ὁ Καῖσαρ ἔγινεν

ὑπατος (59), αἱ πράξεις τοῦ Πομπηίου ἐπεκυρώθησαν, καὶ ὁ Κράσσος ἀνέλαβε τὸν ἐναντίον τῶν Πάρθων πόλεμον. Ἵνα δὲ προσελκύσουν τὴν εὐνοίαν τοῦ λαοῦ, ἐψήφισαν νόμον ἀγροτικόν, διὰ τοῦ ὁποίου παρεχωροῦντο γαῖαι εἰς ὅλους τοὺς πολίτας, ὅσοι εἶχον τρία τέκνα. Ἡ σύγκλητος ἐπεχείρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς ὅλα ταῦτα, ἀλλ' ἀπέτυχεν, ὁ δὲ εὐγλωττότερος ὑπερασπιστὴς τῆς Κικέρων ἐστάλη εἰς ἑξορίαν. Μετὰ ταῦτα ὁ μὲν Κράσσος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀσίαν, ὅπου πολεμῶν πρὸς τοὺς Πάρθους ἐφονεύθη (53). Ὁ Πομπήϊος ὠνομάσθη ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ, ἀλλὰ δὲν ἀφῆκε τὴν Ρώμην. Ὁ δὲ Καῖσαρ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀρχῆς του ἐξήγησε τὴν διοίκησιν τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας. Εἰς αὐτὴν ἡ σύγκλητος ἐπρόσθεσε καὶ τὴν πέραν τῶν Ἀλπεων Γαλατίαν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταπολεμήσῃ τοὺς Γαλάτας.

Ὁ Καῖσαρ εἰς τὴν Γαλατίαν ἐθεμελίωσε τὴν στρατιωτικὴν του δόξαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐν τῇ στρατιωτικῇ ἱστορίᾳ κατέχει ἴσην θέσιν μὲ τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Ἀννίβαν. Κατώρθωσε πολεμῶν ἐπὶ 8 ἔτη (58—51) νὰ καθυποτάξῃ ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ νὰ προσθέσῃ αὐτὴν εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος. Στρατιώτης ἀτρόμητος· ἐβάδιζε πάντοτε ἐπὶ κεφαλῇς τοῦ στρατοῦ του. Προικισμένος δὲ μὲ μεγάλην δξύνοιαν καὶ ἀποφασιστικότητα ἐγνώριζε νὰ λαμβάνῃ τὰς καλυτέρας θέσεις διὰ νὰ νικᾷ μὲ τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν Ῥωμαίων τὸν ἡρωϊσμόν τῶν Γαλατῶν.

Ὁ ὀκταετὴς οὗτος πόλεμος τοῦ Καίσαρος ἔχει καὶ παγκόσμιον σημασίαν. Δι' αὐτοῦ ὄχι μόνον προσετέθη εἰς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ὁλόκληρον ἔθνος, τὸ τῶν Κελτῶν, τὸ ὁποῖον κατ' ὀλίγον ἐξελατινίσθη, ἀλλὰ καὶ ἠνοιχθῇ ἡ ὁδός, διὰ τῆς ὁποίας διεδόθη ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς εἰς τὴν Γαλλίαν, Βρετανίαν καὶ Γερμανίαν.

Σύγκρουσις Πομπηίου καὶ Καίσαρος. Ὁ Πομπήϊος μείνας μόνος εἰς τὴν Ρώμην κατώρθωσε συνεννοηθεῖς καὶ πάλιν μὲ τὴν σύγκλητον νὰ ἐκλεχθῇ ὑπατος μόνος μὲ πλήρη ἐξουσίαν. Γενόμενος ὅμως οὕτω κύριος τῆς Ρώμης ἐνόμισεν ὅτι δὲ εἶχε πλεόν ἀνάγκην τοῦ Καίσαρος. Ὅτε δὲ ὁ Καῖσαρ νικητὴς τῶν Γαλατῶν ἠθέλησε νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ρώμην, ἵνα ἐνεργήσῃ τὴν ἐπικύρωσιν τῶν πράξεών του καὶ ζητήσῃ τὴν ὑπατείαν, ὁ Πομπήϊος ἐπεχεί-

ρησε νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὰ σχέδιά του. Τῇ ἐνεργείᾳ του ἐξεδόθη συγκλητικὸν δόγμα, τὸ ὁποῖον παρήγγελλεν εἰς τὸν Καῖσαρα νὰ διαλύσῃ τὸν στρατὸν του. Ὁ Καῖσαρ, ὁ ὁποῖος ἐστρατοπέδευεν εἰς τὰ ὄχθας τοῦ ποταμοῦ Ρουβίκωνος, ὁρίου τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἀλπεων Γαλατίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τῶν ὅπλων ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδύνατο νὰ κερδίσῃ διὰ τῶν νομίμων μέσων. Διέβη τὸν Ῥουβίκωνα καὶ ἐβάδισε κατὰ τῆς Ῥώμης (49).

Ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο πλέον μεταξὺ δύο μερίδων, ἀλλὰ μεταξὺ δύο ἀνθρώπων. Ὁ Πομπηΐος, τοῦ ὁποῖου ὁ στρατὸς εὗρίσκετο εἰς τὴν Ἰσπανίαν, δὲν εἶχε, τί νὰ ἀντιτάξῃ εἰς τοὺς ἡσχημένους στρατοὺς τοῦ Καῖσαρος. Ἐφυγεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἡ σύγκλητος φοβουμένη τὸν νικητὴν ἠκολούθησε τὸν Πομπηΐον. Χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν ὁ Καῖσαρ, ἀφ' οὗ ἐπανάφερεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν, σπεύδει εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἵνα, ὥς εἶπε, πολεμήσῃ στρατὸν ἄνευ στρατηγοῦ. Ἐκεῖ ἐντὸς 40 ἡμερῶν νικᾷ καὶ διασκορπίζει τοὺς στρατοὺς τοῦ Πομπηΐου, καθυποτάσσει ὅλην τὴν Ἰσπανίαν καὶ κυριεύσας κατόπιν λαμπρᾶς πολιορκίας τὴν Μασσαλίαν αὐξάνει τὴν στρατιωτικὴν του δόξαν. Ἐπειτα διελθὼν τὴν Ἀδριατικὴν ἐν πλήρει χειμῶνι σπεύδει εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς συνάντησιν τοῦ Πομπηΐου.

Ὁ στρατὸς, τὸν ὁποῖον εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Καῖσαρ, ἦτο μὲν ὀλίγος, ἀλλ' ἀπετελεῖτο ἐξ ἀνδρῶν γυμνασμένων εἰς τοὺς κόπους καὶ συνηθισμένων εἰς τὰς μάχας. Ἡ μεγάλη σύγκρουσις τῶν δύο στρατῶν ἐγένεν εἰς τὴν Φάρσαλον τῆς Θεσσαλίας (48). Κατὰ ταύτην συνετρίβη ὀλοτελῶς ὁ στρατὸς τοῦ Πομπηΐου, αὐτὸς δὲ ἔφυγεν εἰς τὴν Αἴγυπτον. Ἐνταῦθα ὅμως κατὰ τὴν ἀποβίβασίν του ἐδολοφονήθη κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου θέλοντος νὰ περιποιηθῇ τὸν νικητὴν.

Πρὶν ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην, ὁ Καῖσαρ ἠθέλησε νὰ εἰρηνεύσῃ ὅλας τὰς χώρας, ὅπου ἐστρατοπέδευον στρατοὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν Πομπηΐον, Ἐπορεύθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Αἴγυπτον μὲ 4 χιλ. μόνον ἄνδρας. Ἐκεῖ παρούσας εἰς αὐτὸν τὴν κεφαλὴν τοῦ Πομπηΐου, τὴν ὁποίαν διέταξε νὰ καύσουν μὲ τὰς πρεπούσας τιμὰς. Ὅτε ὅμως δελεασθεὶς ὑπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως Κλεοπάτρας διέταξε νὰ συμβασιλεύσῃ καὶ αὕτη μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ, οἱ ὁπαδοὶ τοῦ βασιλέως ἐξηγέρθησαν

ἐναντίον του καὶ ὁ Καῖσαρ εὗρέθη πολιορκημένος εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Ἀλεξανδρείας μὲ τὸν ὀλίγον στρατόν του. Ἡ πολιορκία διήρκεσε ὃ μῆνας. Κατὰ ταύτην ἠθέλησε νὰ καύσῃ τὸν στόλον τῶν Αἰγυπτίων εὗρισκόμενον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἀλεξανδρείας. Ἀλλὰ τὸ πῦρ μετεδόθη καὶ εἰς τὸν ναύσταθμον καὶ εἰς τὴν ἐκεῖ πλησίον εὗρισκόμενην βιβλιοθήκην τῆς Ἀλεξανδρείας, ἣτις τότε ἐκάη ὁλόκληρος. Ἐκ τῆς πολιορκίας ταύτης ὁ Καῖσαρ ἐσώθη μόνον, ὅταν ἦλθεν εἰς αὐτὸν βοήθεια ἐκ τῆς Ἀσίας. Τότε ἐπετέθη κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, ἐνίκησεν αὐτούς, καὶ ἀνεβίβασεν ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἀλεξανδρείας τὴν Κλεοπάτραν (47).

Μετὰ τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐπορεύθη ἐναντίον τοῦ Φαρνάκη τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιθριδάτου, ὁ ὁποῖος ἐπωφελοῦμενος ἐκ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου εἶχε κατακτήσει τὸν Πόντον καὶ εἰσδύσει εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν. Τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Καῖσαρ ἐπεράτωσεν εἰς πέντε ἡμέρας, ἔγραψε δὲ περὶ αὐτοῦ εἰς τινὰ φίλον του τὸ περίφημον *veni, vidi, vici* (ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα).

Μετὰ ταῦτα ἐπανελθὼν εἰς τὴν Ῥώμην καὶ τακτοποιήσας τὰ ἐκεῖ πράγματα, ἐτράπη πρὸς τὴν Ἀφρικὴν, ὅπου στρατηγοὶ τοῦ Πομπηίου βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Νουμιδίας Ἰόβα εἶχον συναθροίσει μεγάλα στρατεύματα. Ἐκεῖ κατετρόπωσεν αὐτοὺς παρὰ τὴν Θάψον (46). Τέλος τὸ ἐπόμενον ἔτος ἐτράπη εἰς τὴν Ἰσπανίαν. Ἐκεῖ εἶχον συναθροισθῇ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τῶν υἱῶν τοῦ Πομπηίου Γναίου καὶ Σέξτου τὰ λείψανα τῶν Πομπηϊανῶν. Κατετρόπωσε δὲ παῦτα παρὰ τὴν Μούνδαν.

Δικτατωρ τοῦ Καίσαρος. Κύριος τῆς Ῥώμης καὶ τοῦ κόσμου ἤδη ὁ Καῖσαρ, ὠνομάσθη, ὥς ὁ Σύλλας προηγουμένως, ἰσόβιος δικτάτωρ (46). Συγκεντρώσας δὲ εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς μεγάλας ἀρχάς, ἀπέβη ἀληθὴς βασιλεὺς χωρὶς νὰ ἔχῃ τὸ ὄνομα. Αἱ διαταγαὶ του εἶχον ἰσχὺν νόμου. Ἡ σύγκλητος περιορίσθη εἰς τὸ νὰ εἶναι, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς βασιλείας, ἀπλοῦν συμβουλευτικὸν σῶμα, ἠϋξήθη δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν συγκλητικῶν δι' ἑκατὸν ἐπαρχιωτῶν.

Ὁ Καῖσαρ κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἀρχῆς του ἐφρόντισε νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους δι' ἐξόχων μέτρων. Ἀπῆλλαξε τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ πλήθους, τὸ ὁποῖον συνεσωρεύθη ἐκεῖ, διανέμων γαίας καὶ ἰδρύων ἀποικίας. Εἰσήγαγε προσέτι περισ-

σοτέραν δικαιοσύνην εἰς τὴν διοίκησιν καὶ περιώρισε τὰς καταχρήσεις τῶν δημοσιωνῶν.

Ὡσαύτως ὁ Καῖσαρ μετερρύθμισε τὸ ἡμερολόγιον τῇ βοηθείᾳ τοῦ ἔξ Αἰγύπτου Ἑλλήνος Σωσιγένους. Οἱ Ῥωμαῖοι μέχρι τοῦδε εἶχον μῆνας σεληνιακοῦς. Δώδεκα μῆνες λοιπὸν δὲν ἀπετέλουν ἓν ἔτος, ἀλλὰ περιελάμβανον μόνον 355 ἡμέρας. Ἐνεκα τούτου εἶχον τὴν συνήθειαν οἱ ποντίφηκες νὰ συμπληρώνουν τὴν διαφορὰν, προσθέτοντες ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἓνα ἐμβόλιμον μῆνα. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐμφυλίων ταραχῶν εἶχον παραμελήσει τὸ πρᾶγμα, ὥστε κατήντησε τὸ ἔτος νὰ καθυστερῇ κατὰ 67 ἡμέρας. Πρὸς διόρθωσιν τούτου ὁ Καῖσαρ ἐκάλεσεν ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸν Σωσιγένην. Οὗτος κατέστησε τὸ ἔτος ἡλιακὸν καὶ ὥρισε νὰ ἔχῃ 365 ἡμέρας. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς ὑπολογισμούς του τὸ ἡλιακὸν ἔτος περιελάμβανεν ἀκόμη καὶ 6 ὥρας, ὥρισεν, ἵνα ἀνὰ πᾶν τέταρτον ἔτος προστίθεται μία ἡμέρα. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦτο ἐκλήθη Ἰουλιανὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος. Διὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον ὠνομάσθη καὶ ὁ πέμπτος μῆν Ἰούλιος.

Ἡ δεσποτεία τοῦ Καίσαρος ὑπῆρξε πολὺ εὐπρόσδεκτος εἰς τὸν λαὸν ἔνεκα τῆς γλυκύτητος τοῦ χαρακτῆρός του. Καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀρχαίους ἐχθροὺς του, ὅσοι ὑπετάχθησαν, ἐσυγχώρησε καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτοὺς δημόσια ὑπουργήματα. Ἦτο ἐν γένει ὁ Καῖσαρ δεσπότης εὐεργετικός. Ἀλλ' εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν εὐγενῶν ἦτο τύραννος. Συνώμοσαν λοιπὸν οὗτοι, ἵνα τὸν δολοφονήσουν, νομίζοντες ὅτι διὰ τοῦ μέτρου τούτου θὰ ἐπαναφέρουν τὴν ἀρχαίαν κατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἀρχηγὸς τῶν συνωμοτῶν ἔγινεν ὁ Βροῦτος, ἀνὴρ ἐνάρετος καὶ ἀκέραιος, ἀλλὰ καὶ ὑποχρεωμένος εἰς τὸν Καῖσαρα, διότι τὸν εἶχε μεταχειρισθῇ ὡς υἱὸν του. Κατὰ τὴν ὠρισμένην ἡμέραν οἱ συνωμόται περιεστοίχισαν τὸν Καῖσαρα ὅμα μεταβάντα εἰς τὸ βουλευτήριον καὶ ἤρχισαν νὰ τὸν κτυποῦν μετὰ ἐγχειρίδια. Ὁ Καῖσαρ ἐπ' ὀλίγον ἡμύνθη. Ὅτε ὅμως εἶδε μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν καὶ τὸν Βροῦτον, εἶπε τὸ περίφημον «καὶ σὺ Βροῦτε», καὶ καλυφθεὶς μετὰ τὴν τήβεννον ἔπεσε νεκρός (44).

5. Ὀκταβιανὸς καὶ Ἀντώνιος.

Ἡ δευτέρα τριαρχία. Ὁ θάνατος τοῦ Καίσαρος ἔρριψε τὴν

Ῥώμην εἰς μεγάλην σύγχυσιν. Οἱ δολοφόνοι τοῦ δικτάτωρος ἤθελον νὰ ἐπαναφέρουν τὸ ἀρχαῖον πολίτευμα. Μετὰ τὸ ἐγκλημα λοιπὸν ἐξῆλθον ἐκ τῆς συγκλήτου καὶ ἐκάλεσαν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν. Ἄλλ' ὁ λαὸς ἦτο καταπεπονημένος ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς ἀναρχίας. Ἐπομένως ἦτο εὐχαριστημένος μὲ τὴν κυβέρνησιν τοῦ Καίσαρος, ὁ ὁποῖος εἶχε παρὰσχει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Διὰ τοῦτο ὄχι μόνον ἠδιαφόρησεν εἰς τὸ κήρυγμα τῶν συνωμοτῶν. ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπέκρυπτε τὴν λύπην του διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ δικτάτωρος. Ἐξ ἄλλου καὶ οἱ συγκλητικοὶ ἦσαν διστακτικοί. Ἐφοβοῦντο τὴν ἐμφάνισιν νέου τινὸς τυράννου. Καὶ ὄντως αὕτη δὲν ἐβράδυνεν. Ἀρχαῖός τις ἀξιωματικὸς τοῦ Καίσαρος, τότε δὲ ὕπατος, ὁ Ἀντώνιος, ἠθέλησε νὰ ἐπωφεληθῇ τῆς περιστάσεως.

Ὁ Ἀντώνιος ἦτο ἀξιωματικὸς γενναῖος καὶ πολὺ δημοτικός. Τώρα ἀπεκαλύφθη καὶ ὡς ἐπιτήδειος πολιτικός. Τὴν ἡμέραν τῆς κηδείας τοῦ Καίσαρος, ὀργανωθείσης παρ' αὐτοῦ, ἀπήγγειλεν εἰς τὴν ἀγορὰν τὸ ἐγκώμιον τοῦ δικτάτωρος καὶ ἀνέγνωσε τὴν διαθήκην του, διὰ τῆς ὁποίας ἐπλήρου τὸν λαὸν εὐεργεσιῶν, ἐξεργείρας οὕτω τὴν γενικὴν συγκίνησιν. Τέλος ὕψωσεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἔλων τὴν τήβεννον τοῦ Καίσαρος αἱματωμένην καὶ τρυπημένην μὲ 28 κτυπήματα ἐγχειριδίου. Εἰς τὴν θέαν ταύτην τὸ πλῆθος ἐφρούαξεν ἐναντίον τῶν δολοφόνων, καὶ ὁ Βροῦτος ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἐκ τῆς Ῥώμης μετὰ τῶν φίλων του.

Ἀλλὰ τὰ σχέδια τοῦ Ἀντωνίου ἐταράχθησαν ἐκ τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ῥώμην τοῦ Ὀκταβιανοῦ, ἀνεψιοῦ καὶ θετοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος. Ἡλθὲ δ' οὗτος ἐξ Ἀθηνῶν, ὅπου ἐσπουδάζε, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ θεοῦ του. Ὁ Ὀκταβιανὸς ἦτο νεανίας 19 ἐτῶν, μικρὸς τὸ ἀνάστημα, ἀσθενικὸς καὶ δειλός. Ἄλλ' ὅμως ὑπὸ τὸν ἐξωτερικῶς κεχεκτικὸν τοῦτον ἄνδρα ἐκρύπτετο μέγας καὶ τολμηρὸς πολιτικός. Κατ' ἀρχὰς ὑπεκρίθη τὸν ἀγαθὸν νεανίαν, ὁ ὁποῖος ζητεῖ στηρίγματα. Ἐκολάκευσε τὴν σύγκλητον, προσεφώνησε τὸν Κικέρωνα πατέρα, καὶ πωλήσας τὰ κτήματά του διεμοίρασεν εἰς τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας τοῦ Καίσαρος καὶ εἰς τὸ πλῆθος τὰ κληροδοτήματα, τὰ ὁποῖα ἄφινεν εἰς αὐτοὺς διὰ τῆς διαθήκης του ὁ Καῖσαρ. Ὁ Κικέρων καὶ ἡ σύγκλητος ἐπίστευσαν ὅτι εὗρον εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ὅστις

θὰ ἀπήλασεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Ἀντωνίου. Ὁ τελευταῖος οὗτος εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Ῥώμης πρὸς καταδίωξιν τῶν συνωμοτῶν. Ὁ Κικέρων τότε ἐξεφώνησε κατ' αὐτοῦ τοὺς περιφήμους φιλιππικούς του, καὶ ἐνήργησε νὰ τεθῇ ἐκτὸς νόμου καὶ νὰ ἀνατεθῇ εἰς τὸν Ὁκταβιανὸν ἢ διοίκησις τοῦ κατ' αὐτοῦ πολέμου.

Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὁ Ὁκταβιανὸς ἐνίκησε παρὰ τὴν Μουτίνην, ὃ δὲ Ἀντώνιος κατέφυγε πρὸς τὸν Λέπιδον τὸν διοικητὴν τῆς Γαλατίας. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτο ἡ σύγκλητος νομίζουσα ὅτι δὲν ἔχει πλέον ἀνάγκην τοῦ Ὁκταβιανοῦ, ἡρνήθη εἰς αὐτὸν τὴν ὑπατείαν καὶ τὰ χρήματα τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν στρατιωτῶν του. Ὁ Ὁκταβιανὸς τότε σπεύδει μετὰ τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν Ῥώμην καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῆς συγκλήτου ἀνακηρύσσεται ὕπατος. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον καὶ ὁ Ἀντώνιος μὲ τὸν Λέπιδον ἐπανήρχοντο εἰς τὴν Ἰταλίαν ἐπὶ κεφαλῇς μεγάλου στρατοῦ. Ὁ Ὁκταβιανὸς ἐξέρχεται ἐκ τῆς Ῥώμης, ἵνα συγκρουσθῇ μετ' αὐτῶν. Ἀλλ' ἀντὶ τούτου συνεννοοῦνται. Ὁ Ὁκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος κατενόησαν ὅτι εἶναι συμφέρον ἀμφοτέρων νὰ συνενωθοῦν ἐναντίον τῆς συγκλήτου, ἡ ὁποία ἡνῶει τοὺς δολοφόνους τοῦ Καίσαρος. Προσλαβόντες λοιπὸν καὶ τὸν Λέπιδον ἵδρυσαν διὰ τρία ἔτη δευτέραν τριαρχίαν, ἐπικυρωθεῖσαν βραδύτερον καὶ ὑπὸ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας τῆς πληθύος, καὶ διένειμαν μεταξὺ των τὰς ἐπαρχίας. Ὁ τίτλος τοῦ τριαρχοῦ κατέστη οὕτω νέα ἀρχή (43).

Πρῶτον ἔργον τῶν τριαρχῶν ὑπῆρξεν ἡ προγραφή τῶν ἐχθρῶν των. Ἐφονεύθησαν 800 συγκλητικοὶ καὶ 2 χιλ. ἱππεῖς. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Κικέρων, τὸν ὁποῖον ὁ Ὁκταβιανὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει εἰς τὴν μνησικακίαν τοῦ Ἀντωνίου. Μετὰ τὰς σφαγὰς ὁ Ὁκταβιανὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος διῆλθον τὴν Ἀδριατικὴν διὰ νὰ προσβάλουν ἐν Μακεδονίᾳ τὰς λεγεῶνας, τὰς ὁποίας εἶχον σχηματίσει ἐκεῖ οἱ συνωμόται Κάσσιος καὶ Βροῦτος. Τούτους ἐνίκησαν εἰς μάχην διήμερον παρὰ τοὺς Φιλίππους. Ὁ Βροῦτος μετὰ ταύτην ἠττοκτόνησεν (42).

Μετὰ ταῦτα ὁ Ἀντώνιος ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἵνα τιμωρήσῃ τὴν Αἴγυπτον, ἡ ὁποία εἶχε παρᾶσχει βοήθειαν εἰς τὸν Βροῦτον. Ἀλλὰ δελεασθεὶς ὑπὸ τῶν θελγῆτρων τῆς βασιλείας Κλεοπάτρας ἐλησμόνησε τὰ καθήκοντά του εἰς τὰ ἡδονάς.

Ὁ Ὀκταβιανὸς ἀνέλαβε μόνος τὸ ἔργον νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν Δύσιν καὶ ὑπέταξε τὸν Σέξτον Πομπήϊον υἱὸν τοῦ μεγάλου Πομπηίου, ὁ ὁποῖος κατέχων τὴν Σικελίαν εἶχε καταρτίσει ἰσχυρὸν στόλον καὶ εἶχεν ἀποβῆ κύριος τῆς Μεσογείου.

Σύγκρουσις Ἀντωνίου καὶ Ὀκταβιανοῦ. Ὁ Λέπιδος, ὁ τρίτος τρίαρχος, εἰς ὅλα ταῦτα δὲν ἔλαβεν ἐνεργὸν μέρος. Ἐπὶ τέλους μάλιστα ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀκταβιανοῦ νὰ καταθέσῃ τὴν ἀρχὴν καὶ νὰ ἀρκεσθῇ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως. Ὡστε ἐν ἐνεργείᾳ παρέμειναν οἱ δύο φίλαρχοι. Ἀλλ' ἔπρεπεν ὁ εἰς ἕκ τῶν δύο νὰ λείψῃ, καὶ οὗτος ὑπῆρξεν ὁ Ἀντώνιος.

Ὁ Ἀντώνιος μετὰ μίαν ἐστράτειαν ἄτυχῇ ἐναντίον τῶν Πάρθων εἶχεν ἐπανέλθει εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν παρὰ τῇ Κλεοπάτρᾳ, ὅπου ἐπεδόθη εἰς ὅλας τὰς ἀταξίας βίου περιφήμου διὰ τὴν κραιπάλην. Ἐκεῖ ἐσκέφθη νὰ ἰδρύσῃ αὐτοκρατορίαν ἀνατολικὴν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς βασιλείσης καὶ νὰ δωρῇ εἰς τοὺς υἱοὺς αὐτῆς βασιλεία ἀσιατικά. Τὴν διαγωγὴν ταύτην τοῦ Ἀντωνίου ὁ Ὀκταβιανὸς μετεχειρίσθη ἐπιτηδείως, ἵνα ἐξεγείρῃ ἐναντίον του τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ῥωμαίων. Καλύπτων δὲ τὸν προσωπικὸν ἀγῶνα ὑπὸ τὸ κάλυμμα ἐθνικοῦ πολέμου, ἐνήργησε νὰ ἀποφασισθῇ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς γυναικὸς ταύτης, ἡ ὁποία ὠνευροπόλει τὴν πτῶσιν τοῦ Καπιτωλίου καὶ τὸν ὄλεθρον τῆς Ῥώμης.

Ὁ Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπάτρα συναθροίσαντες πολὺν στρατὸν καὶ στόλον ἔσπευσάν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐκεῖ περιέμενον τὸν Ὀκταβιανόν. Ἀλλ' ὁ στόλος ἐνίκηθη ὑπὸ τοῦ στόλου τοῦ Ὀκταβιανοῦ παρὰ τὸ Ἄκτιον εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἡ δὲ Κλεοπάτρα ἐτράπη εἰς φυγὴν παρασύρουσα καὶ τὸν Ἀντώνιον (31). Ὁ Ὀκταβιανὸς τοὺς κατεδίωξεν εἰς τὴν Αἴγυπτον καὶ κατενίκησε τὸν Ἀντώνιον παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀντώνιος ἠτύοκτόνησεν. Ἡ Κλεοπάτρα ἐπεχείρησε νὰ σαγηνεύσῃ καὶ τὸν Ὀκταβιανόν, ἀλλὰ μὴ δυνηθεῖσα ἐμιμήθη τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀντωνίου.

Ὁ Ὀκταβιανὸς καταστήσας τὴν Αἴγυπτον ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ῥώμην μόνος κύριος τοῦ κόσμου. Ἡ δημοκρατία εἶχε λήξει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

1. Ὁκταβιανὸς Αὐγούστος

Ὁ Ὁκταβιανὸς γενόμενος κύριος τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ τὸν τίτλον τοῦ δικτάτωρος, ἵνα μὴ ἐξεγείρῃ τὰ μίση, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἐξεγείρει ὁ Καῖσαρ. Προσέλαβεν ὅμως πολλοὺς ἄλλους τίτλους, διὰ τῶν ὁποίων συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὸν ὅλας τὰς ἐξουσίας. Ὁ πρῶτος τῶν τίτλων τούτων ἦτο ὁ τοῦ αὐτοκράτορος (imperator ὠνομάζετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ὁ νικητὴς στρατηγός), ὁ ὁποῖος ἐδείκνυε τὴν καταγωγὴν τῆς δυνάμεώς του. Ἐκτὸς τούτου εἶχε τὸν τίτλον τοῦ δημάρχου, ὁ ὁποῖος παρῆλθεν εἰς αὐτὸν τὸ ἀπαρabiαστον, τὸν τοῦ τιμητοῦ καὶ κατόπιν τοῦ ἐπόπτου τῶν ἡθῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέτρεπον εἰς αὐτὸν νὰ ἐκλέγῃ τοὺς συγκλητικοὺς καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ ἐπὶ τῶν ἡθῶν τῶν πολιτῶν, τὸν τοῦ προκρίτου τῆς συγκλήτου ὁ ὁποῖος καθίστα αὐτὸν κύριον τῶν διασκέψεων αὐτῆς, καὶ τὸν τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, ὁ ὁποῖος καθίστα αὐτὸν ἀρχηγὸν τῆς θρησκείας. Τέλος προσέλαβε καὶ νέον τίτλον τὸν τοῦ Αὐγούστου (σεβαστός), ὁ ὁποῖος προσέδιδεν εἰς αὐτὸν ἱερὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος λοιπὸν εἶχεν ἀπόλυτον ἐξουσίαν. Ἀλλὰ περὶ αὐτὸν ὅλαι αἱ ἀρχαὶ ἐφαίνοντο ὅτι ὑφίσταντο, ὅπως καὶ κατὰ τὸ παρελθόν. Ἡ σύγκλητος ἐπρότεινε τοὺς νόμους, αἱ ἐκκλησίαι τοὺς ἐψηφίζον καὶ οἱ ἄρχοντες τοὺς ἐξετέλουν ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς δὲ ὁ Αὐγούστος διῆγε βίον, ὅποιον διῆγον ὅλοι οἱ πολῖται. Ἐλόμβανε μέρος εἰς τὰς ψηφοφορίας, ὠμίλει εἰς τὴν σύγκλητον καὶ κατῴκει ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ μετρίαν οἰκίαν, ἀνοικτὴν εἰς ὅλους. Ἀλλ' ὅμως ὅλος αὐτὸς ὁ δημόσιος βίος ἦτο φαινομενικός. Ὁ Αὐγούστος διώκει τὰ πάντα ἔχων ὡς ὄργανα τὸν ἀρχηγὸν τῆς πραιτωριανῆς φρουρᾶς (εἰδους σωματοφυλακῆς), τὸν πολίαρχον (προϊστάμενον τῆς ἀστυνομίας) καὶ τὸν προϊστάμενον τῆς προμηθείας τοῦ σίτου.

Ὁ Αὐγούστος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς του ἐπεδίωξε καὶ κατώρθωσε νὰ

φέρει εἰς τὴν Ῥώμην τὴν τάξιν καὶ τὴν εὐημερίαν. Ἐπεχείρησεν ὡσαύτως νὰ ἡθικοποιήσῃ τοὺς πολίτας, νὰ ἐπαναφέρῃ τὰς παλαιὰς θρησκευτικὰς συνηθείας καὶ νὰ ἀναστηλώσῃ τὸ ἀρχαῖον πνεῦμα τῆς οἰκογενείας πολεμῶν τὴν κατάχρησιν τοῦ διαζυγίου καὶ τῆς ἀγαμίας. Τέλος ἐπλήρωσεν ὅλην τὴν πόλιν μνημείων, διὰ τὰ ὁποῖα δικαίως ἐκαυχᾶτο λέγων, ὅτι εὔρε τὴν πόλιν πλινθίνην καὶ κατέστησεν αὐτὴν μαρμαρίνην.

Εἰς ὅλα ταῦτα ὁ Αὐγουστος εἶχεν ὡς συνεργάτας δύο φίλους του, τὸν στρατηγὸν Ἀγρίππαν καὶ τὸν Μαικίαν, ἄνδρα καλαίσθητον καὶ προστάτην τῶν γραμμάτων καὶ τῶν τεχνῶν. Παρὰ τῷ Μαικίᾳ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνηθροίζοντο ὅλοι οἱ τότε συγγραφεῖς καὶ ποιηταί, τῶν ὁποίων, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ λογοτεχνικὴ δόξα ἔκαμε νὰ θεωρῆται ὁ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου ὡς ὁ χρυσοῦς αἰὼν τῶν λατινικῶν γραμμάτων.

Πρὸ πάντων ὅμως ὠφελήθησαν πολὺ ἐκ τῆς ἐγκαταστάσεως τῆς αὐτοκρατορίας αἱ ἐπαρχίαι. Αὗται ἐπροφυλάσσοντο διὰ σειρᾶς φυσικῶν συνόρων, τοῦ Ῥήνου, τοῦ Δουνάβεως, τοῦ Εὐφράτου καὶ τῶν ἐρήμων τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Πέραν τούτων ἔζον λαοὶ βάρβαροι, οἱ ὁποῖοι ἠπειλοῦν διαρκῶς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Αὐγουστος ἐφρόντισε νὰ κρατῇ τούτους πέραν τῶν συνόρων, ὀργανώσας στρατὸν 400 περίπου χιλ. ἀνδρῶν κατανεμημένων εἰς ὅλα τὰ ἐπικίνδυνα σημεῖα, ὅπου ἐσχημάτιζον μόνιμα στρατόπεδα. Ἐπειτα αἱ ἐπαρχίαι δὲν κατεπιέζοντο πλέον, ὡς πρότερον, ὑπὸ τῶν ἀνθυπάτων. Τώρα αὗται διοικοῦνται κανονικῶς ὑπὸ ὑπαλλήλων μὲ ὀρισμένον μισθὸν ὀνομαζομένων ὑπάρχων. Οὗτοι διορίζονται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς αὐτὸν ὀφείλουν νὰ δίδουν λόγον τῶν πράξεών των. Οἱ ἐπαρχιωταὶ ἐκτὸς τούτου ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ κάμνουν συνελεύσεις, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἀπευθύνωνται ἀπ' εὐθείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἀὐτὸς ὁ Αὐγουστος ἔκαμνε πολλὰ ταξείδια διὰ νὰ λαμβάνῃ γνῶσιν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἐκτὸς δὲ τούτων πανταχοῦ μεγάλα ἔργα ἐξετελέσθησαν καὶ ἡ ἀσφάλεια πανταχοῦ ἐδραιώθη. Οἱ ὑποταγμένοι λαοὶ ἀνεγνώριζον τὰς εὐεργεσίας τῆς Ῥωμαϊκῆς δεσποτείας, καὶ ἐκάλουν αὐτὴν Ῥωμαϊκὴν εἰρήνην (pax romana).

Περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων πόλεων ὠφελήθησαν ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς εἰρήνης αἱ πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἡ Ἑλλὰς

κατὰ τοὺς μεγάλους ἐμφυλίους πολέμους τῆς Ῥώμης εἶχε ταχθῇ πάντοτε μὲ τὰς ἡττηθείσας μερίδας, διότι καὶ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ Βροῦτος καὶ ὁ Ἀντώνιος ταύτην ἐξέλεξαν ὡς κύριον ὀρμητήριόν των. Οὔτε ὅμως ὁ Καῖσαρ, οὔτε ὁ Ἀντώνιος, οὔτε ὁ Ὀκταβιανὸς νικήσαντες ἐτιμώρησαν τὰς ἐλληνικὰς πόλεις, διότι συνεμάχησαν μὲ τοὺς ἀντιπάλους των. Ἐσυγχώρησαν χάριν τῆς προγονικῆς δόξης καὶ εἰηργέτησαν αὐτὰς διὰ δωρεῶν, ὁ δὲ Καῖσαρ

Εἰκ. 21. Στοὰ Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος ἐν Ἀθήναις.

καὶ ἔκτισεν ἐκ νέου τὴν ὑπὸ τοῦ Μομμίου καταστραφεῖσαν Κόρινθον. Ἰδίως ὅμως ὁ Ὀκταβιανὸς ἐπεριποιήθη τὰς ἐλληνικὰς πόλεις. Διεμοίρασεν εἰς αὐτὰς τὸν ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου ἀποταμιευθέντα σῖτον. Ἰδρυσεν παρὰ τὸ Ἀκτιον εἰς ἀνσμήνησιν τῆς νίκης του κατὰ τοῦ Ἀντωνίου λαμπρὰν πόλιν, τὴν Νικόπολιν. Ἀνεκαίνισε καὶ πολυειδῶς ἐπροστάτευσεν τὰς Πάτρας καὶ τὴν Κόρινθον. Καὶ τέλος ἀπεπεράτωσε τὴν ἐν Ἀθήναις στοὰν τῆς Ἀρχηγέτιδος Ἀθηνᾶς, τῆς ὁποίας τὴν κατασκευὴν εἶχεν ἀρχίσει ὁ Καῖσαρ (λείψανα αὐτῆς σφῆζονται ἔτι λεγόμενα Πύλη τῆς ἀγορᾶς).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἑλλάς, ὡς ὅλαι αἱ ῥωμαϊκαὶ ἐπαρχίαι, διοικεῖτο ὑπὸ διοικητοῦ ἐδρεύοντος ἐν Κόρινθῳ. Ἄλλ' αἱ ἐκ τῆς ἰδιαίτης διοικήσεως ἀναπόφευκτοι καταπίσεις τῶν Ῥωμαίων ὑπαλλήλων ἦσαν πολὺ μικρότεραι τῶν

συμφορῶν τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Ἐπομένως αἱ πόλεις τῆς κυριῶς Ἑλλάδος ἀνέλαβον οἰκονομικῶς ἐκ τῆς μακρᾶς εἰρήνης. Ἄλλως τε ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ δὲν ὑπήγετο ὅλη ἡ κυριῶς Ἑλλάς. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη, τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων, τὸ Ἄργος, ἡ Ἐλάτεια, αἱ Θεσπιαί, ἡ Τανάγρα, ἡ Αἰτωλία, ἡ Ἀκαρνανία καὶ ἡ Θεσσαλία ἐδεωροῦντο ἐλεύθεραι καὶ σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων. Ὡστε πραγματικῶς ὑπὸ τὴν ἄμεσον τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ δικαιοδοσίαν ὑπήγοντο μόνον αἱ πόλεις, ὅσαι εἶχον ἀγωνισθῇ τὸν τελευταῖον κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμον, δηλ. ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία καὶ αἱ σύμμαχοι αὐτῆς Βοιωτία καὶ Φωκίς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαρχία αὕτη δὲν ἐλέγετο Ἑλλάς ἀλλὰ Ἀχαΐα. Βεβαίως ἡ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία τῶν ἄλλων πόλεων δὲν ἦτο τελεία. Οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης εἴτε ἀμέσως εἴτε διὰ τοῦ ἐν Κορίνθῳ διοικητοῦ ἐπενέβαινον πολλάκις εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῶν πόλεων ἐκείνων πράγματα. Ἄλλ' ὅπως δῆποτε αὗται δὲν ἐπλήρωνον τακτικὸν φόρον, δὲν κατεῖχοντο ὑπὸ Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων, καὶ ἐν γένει πολιτευόμεναι κατὰ τοὺς πατρίους νόμους διέσφριζον τὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα.

Ὁ Αὐγούστος ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν 76 ἐτῶν (14 μ. Χ.) καὶ ἐτάφη ἐν μεγάλῃ πομπῇ εἰς μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἀκόμη ὀνομάζεται Μανσωλεῖον τοῦ Αὐγούστου. Μετὰ τὸν θάνατόν του δὲ ἀπεθεώθη, δηλ. ἐκηρύχθη θεός. Τοῦτο ἀπ' αὐτοῦ πρώτου καθιερώθη δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς αὐτοκράτορας.

2. Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

Τιβέριος. Ὁ Αὐγούστος δὲν εἶχεν υἱούς. Εἶχε μόνον μίαν θυγατέρα, τὴν Ἰουλίαν, τὴν ὁποίαν εἶχε νυμφεύσει μετὰ τοῦ παιδικοῦ του φίλου Ἀγρίππα. Τοῦτον ὁ Αὐγούστος προώριζεν ὡς διάδοχόν του. Ἀλλὰ δυστυχῶς ὁ Ἀγρίππας ἀπέθανε πρὸ αὐτοῦ. Ἔνεκα τούτου ὁ Αὐγούστος υἱοθέτησε τοὺς ἐκ τοῦ πρώτου γάμου τῆς υἱοῦς τῆς συζύγου του Λιβίας, Δροῦσον καὶ Τιβέριον. Ἄλλ' ὁ Δροῦσος εἰς τινα ἐκστρατεῖαν κατὰ τῶν Γερμανῶν ἀπέθανεν ἀφήσας δύο υἱούς τὸν Γερμανικὸν καὶ τὸν Κλαύδιον. Ἐπομένως μόνος διάδοχος τοῦ Αὐγούστου ἀπέμεινεν ὁ Τιβέριος ὁ ὁποῖος εἶχε λάβει σύζυγον τὴν χήραν θυγατέρα τοῦ Αὐγούστου Ἰουλίαν.

Εἰς αὐτὸν λοιπὸν ἄγοντα τὸ 59 ἔτος τῆς ἡλικίας του περιῆλθεν ἡ αὐτοκρατορία μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου ἀνευ οὐδεμιᾶς ἀντιρρήσεως. Ὁ λαὸς τῆς Ῥώμης καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἦσαν ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ νέον πολίτευμα, διότι τοῦτο παρείχεν εἰς αὐτοὺς τὴν εἰρήνην καὶ τὴν ἀφθονίαν. Οἱ συγκλητικοὶ μόνον ἐλυποῦντο, διότι ἔχσαν τὰ ἀρχαῖά των προνόμια. Ἀλλ' ἦσαν πολὺ διεφθαρμένοι καὶ πολὺ εὐτελεῖς, ὥστε δὲν ἠδύναντο νὰ ἀποτινάξουν τὸν αὐτοκρατορικὸν ζυγόν. Ἄλλως τε ὁ Τιβέριος εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸν στρατόν, τὸν ὁποῖον εἶχε διοικήσει εἰς τὴν Γερμανίαν.

Ὁ Τιβέριος κατ' ἀρχὰς ἐφαίνετο ὅτι κατεῖχε τὴν ἀρχὴν ἀκουσίως. Ἡγήθη τοὺς τίτλους καὶ τὰς τιμὰς. Κατέστησε μέτοχον τῆς κυβερνήσεως τὴν σύγκλητον. Τοὺς δὲ κυβερνήτας τῶν ἐπαρχιῶν ἐπετήρει μετ' αὐστηρότητος.

Ἀλλ' ὁ κατ' κατ' ἀρχὰς τόσον ἐντιμὸς κυβερνήτης αἰφνης κατέστη μανιώδης παράφρων μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνεψιοῦ του Γερμανικοῦ, τὸν ὁποῖον ἐλάτρευεν ὁ στρατός. Λέγουσι μάλιστα ὅτι ὁ Γερμανικὸς ἐδηλητηριάσθη εἰς τινα ἐκστρατείαν εἰς τὴν Ἀσίαν κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκτοσε ὁ Τιβέριος ἀπέβαλε τὸ προσωπεῖον καὶ ἤρχισε νὰ κυβερνᾷ τυραννικῶς. Ἰδίως ἔδειξε μῖσος βίαιον ἐναντίον τῶν πατρικίων. Καθ' ἑκάστην διέτασσε θανατώσεις αὐτῶν, ἵνα ἀρπάξῃ τὰς περιουσίας των. Ἡ αἱματηρὰ αὕτη παραφροσύνη διήρκεσε μέχρι τοῦ θανάτου του (37). Ἀλλ' αἱ προγραφαὶ αὗται προσέβαλλον μόνον τοὺς εὐγενεῖς. Ὁ λαὸς καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο καλῶς, ἐπομένως ἦσαν ἀδιάφοροι δι' αὐτάς.

Καλιγόλας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Τιβερίου ἡ αὐτοκρατορία περιῆλθεν εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Γερμανικοῦ Καλιγόλαν, ὀνομασθέντα οὕτω, διότι παῖς ὢν ἐφόρει στρατιωτικὰ ὑποδήματα (caliga). Οὗτος κατ' ἀρχὰς ἐδείχθη καλὸς ἡγεμὼν, ἀλλὰ πάσχων ἐξ ἐπιληψίας ἀπέβη ἐπὶ τέλους τελείως παράφρων. Διὰ τοῦτο ἡ βασιλεία του ὑπῆρξε σειρὰ παραλογισμῶν, ἀκολασιῶν καὶ φόνων. Ἀπῆτει νὰ τὸν προκυνοῦν ἀντὶ τοῦ Διὸς καὶ ὠνόμασε τὸν ἵππον του ὕπατον. Ἐλεγε δὲ συχνὰ ὅτι ἐλυπεῖτο, διότι ὁ Ῥωμαϊκὸς λαὸς δὲν εἶχε μίαν κεφαλὴν, ἵνα τὴν ἀποκόψῃ μὲ ἐν κτύπημα. Ἐπὶ τέλους ὁ ἀρχηγὸς τῶν πραιτωριανῶν Χαιρέας ἀπῆλλαξε τὸν κόσμον τοῦ παράφρονος τούτου (41).

Κλαύδιος. Ὁ Χαιρέας ἤθελε νὰ ἐπανορθώσῃ τὴν δημοκρατίαν. Ἀλλ' οἱ στρατιῶται δὲν ἤθελον. Ἀνεκάλυψαν εἰς τὰ ἀνάκτορα κρυμμένον ὅπισθεν παραπετάσματος τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γερμανικοῦ Κλαύδιον καὶ τὸν ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα ἀντὶ γενναίας δωρεᾶς εἰς τοὺς στρατιώτας. Οὗτος ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν ἀνακηρυχθεὶς αὐτοκράτωρ ἀντὶ χρηματικῆς ἀμοιβῆς. Ὁ Κλαύδιος ἦτο γέρον ἀποβλακωμένος ἐκ τῆς φιλοποσίας. Ἔνεκα τούτου διηυδύνετο ὑπὸ τῶν γυναικῶν τοῦ καὶ τῶν ἀπελευθέρων του. Ἀπέθανε δὲ δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἀγριππίνης, κόρης τοῦ Γερμανικοῦ. Εἰς τοῦτο αὕτη προέβη, ἵνα ἀνέλθῃ ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἐξ ἄλλου γάμου υἱὸς τῆς Νέρων, τὸν ὁποῖον ὁ Κλαύδιος εἶχεν υἱοθετήσῃ παραγκωνίζων τὸν ἐκ τοῦ πρώτου γάμου υἱὸν τοῦ Βρετανικόν (54).

Νέρων. Ἡ Ἀγριππῖνα εἶχεν ἐλπίζει ὅτι θὰ ἐβασίλευεν αὕτῃ ἐξ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ τῆς, ὁ ὁποῖος ἦτο μόνον 17 ἐτῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν πράγματι αὕτῃ ἐκυβέρνηα ἔχουσα ὡς συμβούλους τὸν φιλόσοφον Σενέκαν καὶ τὸν στρατηγὸν Βούρρον, τοὺς ὁποίους εἶχε καταστήσῃ καὶ διδασκάλους τοῦ υἱοῦ τῆς. Ἀλλὰ ταχέως ὁ Νέρων ἐξήγησε νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς κηδεμονίας τῆς μητρός. Ἡ Ἀγριππῖνα ἔνεκα τούτου ἠπειλήσεν αὐτὸν ὅτι θὰ ἐνεργήσῃ τὴν ἀναγόρευσιν ὡς αὐτοκράτορος τοῦ υἱοῦ τοῦ Κλαυδίου Βρετανικοῦ. Ὁ Νέρων τότε ἐνήργησε τὴν δηλητηρίασιν τοῦ Βρετανικοῦ καὶ μετὰ 4 ἔτη τὸν φόνον καὶ αὐτῆς τῆς μητρός του. Ἐκτοτε οὐδὲν πλέον συνεκράτει τὸν ματαιόδοξον καὶ ὑποκριτὴν τοῦτον ἡγεμόνα. Ἐφόνευσε τὴν σύζυγόν του Ὀκταβίαν, τὸν Σενέκαν, τὸν Βούρρον καὶ πλῆθος ἄλλων ἐπιφανῶν πολιτῶν, καὶ ἐπεδόθη μετὰ τῶν ἀπελευθέρων του εἰς ὅλας τὰς ἀκολασίας.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνέβη εἰς τὴν Ῥώμην μεγάλη πυρκαϊὰ καταστρέψασα τὴν πόλιν. Ἐπειδὴ διεδόθη ὅτι ἔγινε κατὰ διαταγὴν τοῦ αὐτοκράτορος, ἵνα λάβῃ ἰδέαν τῆς πυρπολήσεως τῆς Τροίας, ὁ Νέρων ἀπέδωκεν αὐτὴν εἰς τοὺς χριστιανούς καὶ διέταξε κατ' αὐτῶν σφοδρὸν διωγμὸν.

Ὁ Νέρων ἐνόμιζεν ἑαυτὸν μέγαν καλλιτέχνην καὶ διὰ τοῦτο ἐπαρουσιάζετο δημοσίᾳ ὡς κιθαρωδός, αἰοδός, ἀρματηλάτης, ἵνα χειροκροτῇται. Περιῆλθε τὴν κυρίως Ἑλλάδα λαμβάνων μέρος εἰς τοὺς διαφόρους πανελληνίους ἀγῶνας καὶ ἔλαβεν 75 στεφά-

νους. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ἐνθουσιασμένος ὁ Νέρων ἐκ τῶν νικῶν του τούτων ἐκήρυξεν ὅλους τοὺς Ἕλληνας ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Ἑλλάδα, ἀναριθμήτους δὲ ἐφόνευσεν ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παῖδας, ἵνα κληρονομήσῃ τὰς περιουσίας των, καὶ ἀπήγαγεν ἐξ Ἀθηῶν καὶ ἄλλων πόλεων πολλὰ ἔργα τέχνης, ἵνα κοσμήσῃ τὴν Ῥώμην. Ἐν τούτοις ὁ Νέρων ἐπεχείρησε καὶ σπουδαιότερόν τι ἔργον εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν διόρυξιν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Ἀλλ' ἡ μεγάλη αὕτη ἐπιχείρησις δὲν ἐπροχώρησε πολὺ, διότι οἱ μηχανικοὶ ἐπίστευσαν ὅτι ὑπάρχει μεταξὺ τῶν δύο θαλασσῶν διαφορὰ ἐπιφανείας, ἔνεκα τῆς ὁποίας θὰ ἐκινδύνευσεν ἡ κατακλυσθῆ ἡ Αἴγινα.

Μετὰ 13 ἔτων βασιλείαν τοῦ Νέρωνος οἱ στρατιῶται τῶν συνόρων ἐστασίασαν, καὶ ἡ Ῥώμη ἠκολούθησε τὸ παράδειγμά των. Ὁ Νέρων ἐφυγεν εἰς τινα ἔπαυλιν καὶ ἐκεῖ ἠτύοκτόνησε κραυγάζων «ποῖος καλλιτέχνης χάνεται ἐν ἐμοί»! (68). Μὲ τὸν Νέρωνα ἐξέλιπον καὶ οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.

Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος. Αἱ ἐπαναστατήσασαι λεγεῶνες ἐξέλεξαν αὐτοκράτορα τὸν στρατηγὸν Γάλβαν, ἄγοντα τὸ 73 ἔτος τῆς ἡλικίας του. Ἐπειδὴ ὅμως οὗτος ἠρνήθη νὰ δώσῃ εἰς τοὺς πραιτωριανοὺς τὸ καθιερωμένον χρηματικὸν δῶρον, οἱ πραιτωριανοὶ ἐφόνευσαν αὐτὸν καὶ ἀνεκήρυξαν αὐτοκράτορα τὸν φίλον τοῦ Νέρωνος Ὁθωνα. Συγχρόνως ὅμως καὶ αἱ λεγεῶνες τοῦ Ῥήνου ἀνηγόρευσαν αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν των Βιτέλλιον, ὅστις ἐπελθὼν κατὰ τοῦ Ὁθωνος ἐνίκησεν αὐτὸν καὶ κατέλαβε τὸν θρόνον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Βιτέλλιος δὲν ἔχρησεν πολὺν χρόνον τὴν νίκην του. Ὁ στρατὸς τῆς Ἀνατολῆς ἐπέβαλεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν ἀρχηγὸν του Βεσπασιανὸν (70), ὁ δὲ Βιτέλλιος ἐφονεύθη.

Μὲ τὸν Βεσπασιανὸν γενόμενον ἀρχηγὸν νέας δυναστείας, τῆς τῶν Φλαβίων, ἐπῆλθεν ἡ εἰρήνη εἰς τὴν Ῥώμην.

3. Οἱ Φλάβιοι.

Βεσπασιανός. Ὁ Βεσπασιανός, υἱὸς εἰσπράκτορος τῶν φόρων, εἶχε φθάσει εἰς τὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα διὰ τῆς ἀξίας του. Καὶ αὐτοκράτωρ δὲ γενόμενος ἐξηκολούθησε νὰ εἶναι ἀπλοῦς, ἐργατικὸς καὶ οἰκονόμος. Ἀναδιωργάνωσε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, τὰ ὁποῖα εἶχον φθάσει εἰς ἐλεεινὴν θέσιν ἔνεκα τῆς

παραφροσύνης τοῦ Νέρωνος, ἀποκατέστησε τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ πᾶστείλει τὰς ἐπαναστάσεις τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ Νέρωνος ἐπιτραπείσα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλευθερία ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ ἀρχίσουν πάλιν εἰς αὐτὴν αἱ ἐμφύλιοι διενέξεις, ὁ Βεσπασιανὸς κατέστησε καὶ πάλιν αὐτὴν ἐπαρχίαν ῥωμαϊκὴν. Ἀφῆκεν ὅμως τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν εἰς τὰς πόλεις, ὅσαι εἶχον αὐτὰς καὶ ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου.

Ὁ Βεσπασιανὸς ἀπέθανεν ἐκ φυσικοῦ θανάτου τὸ 79 μ. Χ.

Τίτος. Ὁ υἱὸς τοῦ Βεσπασιανοῦ Τίτος ἐβασίλευσε μόνον δύο ἔτη. Ἦτο τόσον δίκαιος καὶ ἀγαθός, ὥστε ἀπεκαλεῖτο χάριμα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Συνήθιζε νὰ λέγῃ ὅτι ἔχασε τὴν ἡμέραν του, ὅταν δὲν εἶχε λάβει εὐκαιρίαν νὰ κάμῃ καλὴν τινα πράξιν. Ἐπὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἔγινεν ἡ περίφημος ἔκρηξις τοῦ Βεζουβίου, ἐκ τῆς ὁποίας κατεχώσθησαν αἱ πόλεις Ἡράκλειον, Πομπηία καὶ Σταβία. Αἱ πόλεις αὗται ἀνασκαφεῖσαι κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἀπεκάλυψαν εἰς ἡμᾶς ζῶντα ὅλον τὸν ῥωμαϊκὸν βίον.

Δομιτιανός. Ὁ διαδεχθεὶς τὸν Τίτον ἀδελφός του Δομιτιανὸς κατὰ τὰ 13 πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας του δὲν ὑπῆρξε κακὸς αὐτοκράτωρ. Οὐδέποτε αἱ ἐπαρχίαι ὑπῆρξαν εὐτυχέστεραι. Ἀλλὰ μετὰ τὸ 93 ἀνακαλυφθεῖσης συνωμοσίας τινὸς κατ' αὐτοῦ κατέστη, ὡς ὁ Νέρων, τύραννος καχύποπτος, σκληρός, ἄδικος καὶ ιδιότροπος. Ἐπὶ τέλους ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (96), εἰς δὲ τὴν κατὰ τῆς ζωῆς του συνωμοσίαν εἶχε λάβει μέρος καὶ αὐτὴ ἡ σύζυγός του.

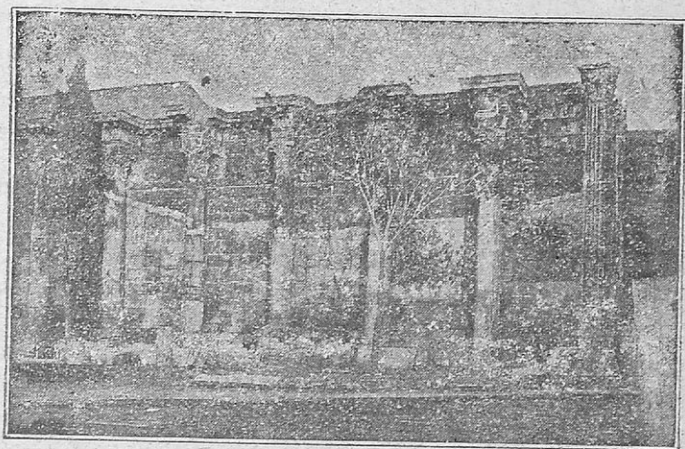
4. Οἱ Ἀντωνῖνοι.

Νέρβας. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Δομιτιανοῦ ἐξέλιπε καὶ ὁ οἶκος τῶν Φλαβίων. Ἡ σύγκλητος τότε ἐξέλεξε αὐτοκράτορα τὸν γηραιὸν συγκλητικὸν Νέρβαν. Ἀπ' αὐτοῦ διὰ τῆς υἱοθεσίας κατωρθώθη νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον σειρὰ λαμπρῶν αὐτοκρατόρων, ἡ ὁποία ὀνομάζεται δυναστεία τῶν Ἀντωνίνων.

Τραϊανός. Πρῶτος τοιοῦτος αὐτοκράτωρ ὑπῆρξεν ὁ ὑπὸ τοῦ Νέρβα υἱοθετηθεὶς Τραϊανός (98). Οὗτος ἦτο ἀριστὸς στρατηγὸς καὶ ἀριστος κυβερνήτης. Ἀπέκρουσε τοὺς Δάκας ἐπὶ τοῦ Δουνάβητος καὶ τοὺς Πάρθους ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἀπέδωκεν εἰς τὴν σύγκλητον τὰς παλαιάς της τιμὰς. Κατεσκευάσε μεγάλα ἔργα καὶ

εἰς τὴν Ῥώμην καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ἔλαβε σοφὰ μέτρα πρὸς ἐνθάρρουνσιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς γεωργίας τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ τέλος ἔδειξε τὴν φιλανθρωπίαν του ἰδρύσας πρῶτος ἴδρυμα, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ πτωχοὶ παῖδες ἀνετρέφοντο καὶ ἐξεπαιδεύοντο δαπάναις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Τραϊανὸς ὁσαύτως ἀνεδείχθη εἰς ἐκ τῶν ἐξαιρέτων εὐερ-

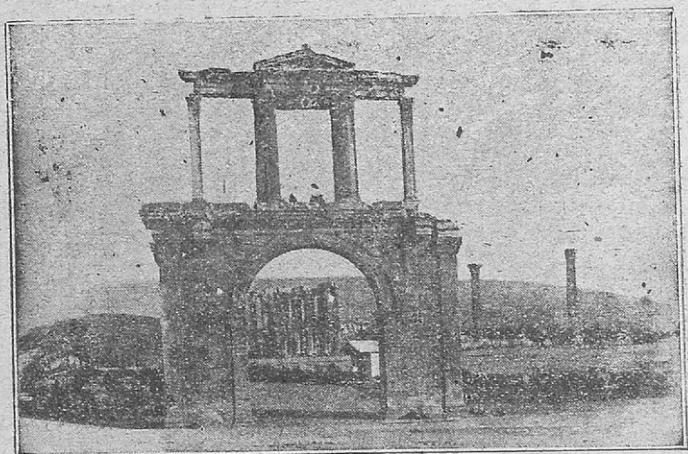
Εἰκ. 22. Στοὰ βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

γετῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑκτακτον ἀπεσταλμένον, τὸν Μάξιμον, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ ῥυθμίσῃ τὰ πράγματα τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Δι' αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ ὄχι μόνον ἐπλήρωσε τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διαφόρων εὐεργεσιῶν, ἀλλὰ καὶ ἡύξησε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐλευθέρων πόλεων. Διὰ ταῦτα ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀνέθεσαν εἰς τὴν Ὀλυμπίαν ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἀδριανός. Τὸν Τραϊανὸν ἀποθανόντα τὸ 17 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀδριανός. Οὗτος ἦτο αὐτοκράτωρ φιλελληνικός. Καλλιτέχνης δὲ ὢν, λόγιος καὶ περιηγητὴς ἀκαταπόνητος, διέτρεξεν ὅλον τὸν κόσμον μετὰ ἀκολουθίαν ἀρχιτεκτόνων, ἀνορθῶνων ἐρείπια καὶ ἰδρύων νέα μνημεῖα.

Ἰδίως ἐκόσμησε μετὰ λαμπρὰ οἰκοδομήματα πολλὰς πόλεις τῆς

Ἑλλάδος, τὰ Μέγαρα, τὴν Κόρινθον τὴν Μαντίνειαν, τὰς πόλεις τῆς Φωκίδος, τὰς πόλεις τῆς Ἀχαΐας καὶ περισσότερον ὄλων τὰς Ἀθήνας. Ταύτας ἐπεσκέφθη πεντάκις, τοὺς δὲ ἐπὶ μακρὸν εἰς αὐτὰς διέτριψεν ὄχι ὡς αὐτοκράτωρ, ἀλλ' ὡς πολίτης Ἀθηναῖος, καὶ πολυειδῶς εὐηργέτησεν. Ἐπεχείρησε νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων διὰ χρηματικῶν δωρεῶν καὶ ἐτησίων διανομῶν σίτου, ἐβράβευσε διὰ τιμῶν καὶ δωρεῶν τοὺς τότε

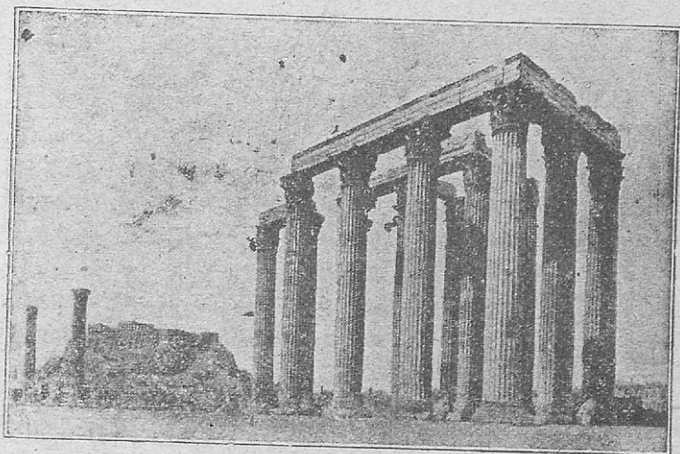

Εἰκ. 23. Ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ἀθήναις.

ἐν Ἀθήναις φιλοσόφους καὶ σοφιστάς, καὶ ἔκτισεν εἰς τὴν πόλιν πολλὰ καὶ ὠραῖα κτίσματα. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ ἀνηγέρθη ἐνταῦθα ναὸς Ἡρα· καὶ Διὸς πανελληνίου, ἱερὸν κοινὸν εἰς ὅλους τοὺς θεοὺς, γυμνάσιον καὶ μεγαλοπρεπὴς στοὰ ἐξ 120 κιόνων μὲ βιβλιοθήκην (λείψανα αὐτῆς σφύζονται παρὰ τὴν παλαιὰν ἀγοράν). Ἐκτὸς τούτων ΝΑ. τῆς Ἀκροπόλεως παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ ἔκτισε νέαν ὁμώνυμόν του πόλιν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐκεῖ σφυζομένη ἀψὶς (πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ) μὲ τὰς ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφάς, καὶ ἀπετελείωσε τὸν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὑπὸ Πεισιστράτου θεμελιωθέντα ναὸν τοῦ Ὀλυμπίου Διός, τοῦ ὁποίου ἀκόμη σφύζονται κίονές τινες καὶ μέρος τῶν θεμελιῶν τειχῶν τοῦ περιβόλου. Καὶ τέλος κατεσκεύασε τὸ ἀκόμη καὶ σήμερον ὑπάρχον ὑδραγωγεῖον, τὸ ὁποῖον ἐξ αὐτοῦ ὀνομάζεται Ἀδριάνειον.

Ἄλλὰ τὸ μεγαλύτερον ἔργον τοῦ (Ἀδριανοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὀργάνωσις τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους. Μέχρις αὐτοῦ αἱ ἐργασίαι τῶν γραφείων ἦσαν ἀνατεθειμέναι εἰς ἀπελευθέρους. Ὁ Ἀδριανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἀνατίθενται τοῦ λοιποῦ αὐταὶ εἰς ἐλευθέρους καὶ καθώρισε τὴν ὑπαλληλικὴν ἱεραρχίαν.

Ὡσαύτως ἐπέστησε πολὺ τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν δικαιο-

Εἰκ. 24. Ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐν Ἀθήναις.

σύνην. Συνήνωσε τὰ ἀπὸ αἰώνων ἐκδεδομένα ὑπὸ τῶν πραιτῶρων διατάγματα (edicta) καὶ κατήρτισεν ἓνα κώδικα, ὁ ὁποῖος ὠνομάσθη edictum perpetuum (διηνεκὲς διάταγμα).

Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής Τὸν Ἀδριανὸν ἀποθανόντα τὸ 138 διεδέχθη ὁ ὑπ' αὐτοῦ υἱοθετηθεὶς Ἀντωνῖνος ὁ εὐσεβής. Οὗτος κατέστη τόσον περίφημος διὰ τὴν ἀρετὴν του, ὥστε ἔδωσε τὸ ὄνομά του εἰς ὅλην τὴν σειρὰν τῶν λαμπρῶν τούτων αὐτοκρατόρων. Ἐξέλεξε δὲ καὶ διάδοχον ἀντάξιόν του τὸν Μάρκον Αὐρήλιον (161).

Μάρκος Αὐρῆλιος. Ὁ Μάρκος Αὐρῆλιος ἦτο φιλόσοφος ἐξακολουθήσας καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου νὰ ἐφαρμόζῃ τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας. Ὑπῆρξεν ἀγαθός, φιλάνθρωπος καὶ ἀφιλοκερδής καὶ ἐπροστάτευσεν τοὺς δούλους δι' εὐεργετικῶν νόμων. Πρὸς δὲ τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἐπέδειξε μεγάλην εὐννοίαν. Πολλαὶ πόλεις

αὐτῆς ἐκηρύχθησαν ἐλεύθεραι, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐκυβερνήθησαν μετὰ μεγάλης ἐπιεικείας.

Ἄλλ' ὥς ἐξ εἰρωνείας τῆς τύχης ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος, ὁ ὁποῖος ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἡγάπα τὰ βιβλία, ὑπεχρεώθη νὰ ζῇ εἰς τὰ στρατόπεδα. Ἦναγκάσθη νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ κράτος του ἀπειλούμενον καὶ εἰς τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὸν Εὐφράτην καὶ ἀπέθανεν ἐν ἐκστρατεία εἰς τὴν Βιέννην (178).

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντωνίνων ἔζησεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ περίφημος διὰ τὸν πλοῦτόν του καὶ τὴν ἐλευθεριότητά του Ἀθηναῖος φιλόσοφος *Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς*. Τοῦτου ὁ πατήρ εἶχε γίνει πλούσιος ἐκ θησαυροῦ, τὸν ὁποῖον εὗρεν εἰς τὴν οἰκίαν του. Τὸν θησαυρὸν τοῦτον ὁ Ἡρώδης μετεχειρίσθη διὰ νὰ κοσμήσῃ καὶ τὴν Ἑλλάδα ὅλην ἀλλ' ἰδίως τὰς Ἀθήνας μὲ λαμπρὰ οἰκοδομήματα.

Κατεσκεύασεν εἰς πλείστας πόλεις τῆς Ἑλλάδος ὑδραγωγεῖα καὶ ἄλλα πρακτικῆς χρήσεως ἔργα, προσέτι δὲ εἰς τὴν Κόρινθον ᾧδειον, εἰς τοὺς Δελφοὺς στάδιον καὶ εἰς τὰς Θερμοπύλας λουτρά. Εἰς δὲ τὰς Ἀθήνας κατεσκεύασε τὸ παναθηναϊκὸν Στάδιον ἐκ λίθου Πεντελησίου (τὸ σημερινὸν Στάδιον ἀνηγέρθη ἐπὶ τῶν θεμελίων ἐκείνου δαπάναις τοῦ μεγάλου ὁμογενοῦς Γ. Ἀβέρωφ) καὶ εἰς τὰς νοτιοδυτικὰς ὑπωρεῖας τῆς Ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπὲς θέατρον ἢ ᾧδειον, τοῦ ὁποίου ἡ ὀροφὴ ἦτο ἐκ κέδρου.

Κόμμοδος. Ὁ Μᾶρκος Αὐρήλιος διέπραξε τὸ σφάλμα παρὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἀντωνίνων νὰ ἀφήσῃ τὸν θρόνον εἰς τὸν υἱόν του τὸν Κόμμοδον. Οὗτος ὑπῆρξε τύραννος αἱματηρὸς καὶ ἀπέθανε δολοφονηθεὶς (192).

5. Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι

ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν Ἀντωνίνων.

Εἶδομεν ὅτι ὁ Αὐγούστος εἶχε περιβάλει τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος μὲ ζώνην στρατιωτικὴν ἀποτελουμένην ἐκ σειρᾶς μονίμων στρατοπέδων, ἵνα ἀναχαιτίσῃ τοὺς βαρβάρους, οὕτω δ' ὁ λοιπὸς κόσμος ζῇ ἐν εἰρήνῃ καὶ εὐημερίᾳ. Ἄλλ' ἡ εὐημερία αὕτη ἔδωκεν εἰς πειρασμὸν τοὺς ἀπλήστους λείας βαρβάρους, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα τούτου δὲν ἔπαυον νὰ προσβάλλουν τὰ ῥωμαϊκὰ σύνορα. Οἱ μᾶλ-

λον ἐπικίνδυνον τούτων ἦσαν οἱ Γερμανοὶ εἰς τὸν Ῥήνον, οἱ Κουάδοι καὶ οἱ Μαρκομάννοι (Βοημοὶ) εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν, οἱ Λᾶκες εἰς τὸν κάτω Δούναβιν, καὶ οἱ Πάρθοι εἰς τὸν Εὐφράτην. Οἱ πόλεμοι ὅθεν ἐξηκολούθησαν καὶ ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀλλ' οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον κατακτητικοί, ἀλλ' ἀμυντικοί.

Οἱ εἰς τὸν Ῥήνον πόλεμοι. Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ὁ στρατηγὸς Βροῦτος διαβὰς τὸν Ῥήνον εἶχε κατακτήσει ὅλην τὴν μέχρις Ἀλβίου χώραν. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ὁ διάδοχος τοῦ Οὐάρου ἀφῆκε νὰ περικυκλωθῇ εἰς τὸν Τευτοβούργειον δρυμὸν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρμινίου καὶ κατεσφάγη μετὰ τριῶν λεγιῶνων. Λέγουν ὅτι τόσῃν λύπῃν ἐπροξένησεν ἡ συμφορὰ εἰς τὸν Αὐγούστον, ὥστε ἐπὶ πολὺ δὲν ἔπαυσε νὰ στενάζη λέγων «Οὐάρε, ἀπόδος μοι τὰς λεγεῶνας».

Τὴν καταστροφὴν τοῦ Οὐάρου ἐξεδικήθη ἐπὶ τοῦ Τιβερίου ὁ στρατηγὸς Γερμανικός, ὁ ὁποῖος κατενίκησε τοὺς Γερμανοὺς καὶ ἠρήμωσε τὴν χώραν των. Οἱ Γερμανοὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἡσυχοὶ μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Νέρωνος. Ἀλλὰ μετὰ τοῦτον ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ταραχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπεκράτησαν τότε, ἤρχισαν πάλιν νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὁ Δομιτιανὸς 81—90) κατεπολέμησεν αὐτοὺς. Ἐκεῖνος ὅμως, ὁ ὁποῖος εἰρήνευσε τὴν χώραν, εἶναι ὁ Τραϊανός. Οὗτος διὰ διαφόρων ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐπὶ τοῦ Ῥήνου ἠνάγκασε τὰ γερμανικὰ φῦλα νὰ ἡσυχάσουν.

Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου οἱ Κουάδοι καὶ Μαρκομάννοι, λαοὶ τῆς Βοημίας, ὤρμησαν κατὰ τῆς Ἰταλίας. Ὁ τρόμος εἰς τὴν Ῥώμην ὑπῆρξε μέγας. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐπώλησε καὶ αὐτὰ τὰ αὐτοκρατορικά κοσμήματα χάριν τῆς στρατολογίας, καὶ ἀνέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Ἐδέησε νὰ κάμῃ πολλὰς ἐκστρατείας διὰ νὰ ἀποκρούσῃ αὐτοὺς. Ἰνα δὲ τοῦ λοιποῦ τοὺς ἐπιβλέπῃ, ὠχύρωσε τὴν πόλιν τῆς Βιέννης.

Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι. Πέραν τοῦ Δουνάβεως εἰς τὴν σημερινὴν Τρανσυλβανίαν καὶ Ρουμανίαν ἔζη λαὸς ἄγριος, οἱ Λᾶκες. Οὗτοι εἰσέδυσαν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐπὶ Δομιτιανοῦ. Ὁ Τραϊανὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐπιτεθῇ κατ' αὐτῶν. Καὶ πρῶτον μὲν συνεπλήρωσε τὴν κατασκευὴν τῆς εἰς τὴν δεξιὰν ὀχθὴν τοῦ ποταμοῦ στρατιωτικῆς ὁδοῦ, ἣ ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ἐπὶ τοῦ

Τιβεριίου. Ἐπειτα κατεσκεύασεν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ κολοσσιαίαν λιθίνην γέφυραν, ἵνα διὰ ταύτης ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Δακίας. Ὁ πόλεμος διήρκεσε 5 ἔτη (101—106). Ἡ πρωτεύουσα τῶν Δακῶν ἐκυριεύθη, ὁ βασιλεὺς τῶν Δεκέβαλος ἠτυοκτόνησεν, ἡ δὲ χώρα τῶν κατέστη ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία. Ἐνταῦθα ὁ Τραϊανὸς ἐγκατέστησε πολλοὺς ἀποίκους Ῥωμαίους, οἱ ὅποιοι ἔδωσαν τὸ ὄνομά τῶν καὶ τὴν γλῶσσάν των εἰς τὸν σημερινὸν Ῥουμανικὸν λαόν.

Οἱ εἰς τὴν Ἀνατολὴν πόλεμοι. Οἱ Πάρθοι ἀκαταπαύστως ἐζήτουν νὰ διαβοῦν τὸν Εὐφράτην. Εἶχον νικήσει τὸν Κράσσον καὶ ἔπειτα τὸν Ἀντώνιον. Ἀλλὰ καὶ ἠττώμενοι δὲν ἀπεθαρρύνοντο. Οἱ Ῥωμαῖοι λοιπὸν διαρκῶς εὐρίσκοντο εἰς πόλεμον μὲ αὐτοὺς. Ὁ Βεσπασιανός, ὁ Τραϊανός καὶ ὁ Μάρκος Αὐρηλῖος ἐπολέμησαν ἐναντίον των. Ἡνύουν ὅμως τοὺς Πάρθους καὶ αἱ πολλαὶ ἐπαναστάσεις κατὰ τῶν Ῥωμαίων, αἱ ὁποῖαι ἐγίνοντο εἰς τὴν Ἀνατολήν. Ἡ σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ τῶν Ἰουδαίων. Οὗτοι ἐνίκηθησαν ἐπὶ τοῦ Βεσπασιανοῦ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Τίτου, ἡ δὲ Ἱερουσαλὴμ κατόπιν ἀξιωματικοῦ πολιορκίας ἐκυριεύθη. Ἐκτοτε ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς κατεδικάσθη εἰς διασποράν.

6. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Κομμόδου ἐπηκούθησεν εἰς αἰὼν ἀδιεξόδου συγχύσεως. Οἱ αὐτοκράτορες εἶχον συνήθειαν νὰ δίδουν τὴν ἡμέραν τῆς ἀνακηρύξεώς των χρηματικὴν δωρεάν εἰς τοὺς ἀνακηρύσσοντας αὐτοὺς στρατιώτας. Ἡ ἐκλογὴ λοιπὸν αὐτοκράτορος ἦτο ἔργον κερδοφόρον διὰ τὸν στρατόν, ὁ ὁποῖος ἐπέβαλλεν αὐτόν. Οἱ πραιτωριανοὶ τῆς Ῥώμης καὶ οἱ στρατοὶ τῶν συνόρων ἠθέλον ἕκαστος νὰ ἀνακηρύξῃ αὐτὸς τὸν αὐτοκράτορα, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὴν δωρεάν ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἀνεκηρύσσοντο διὰ τοῦτο συγχρόνως πολλοὶ αὐτοκράτορες. Μεταξὺ αὐτῶν ἐπηκολούθουν ἔπειτα πόλεμοι, καὶ ἐπὶ τέλους αὐτοκράτωρ παρέμενεν ὁ τελευταῖος ἐπιζήσας. Ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀναρχίας ταύτης ἡ Αὐτοκρατορία ἐξηρθροῦτο, αἱ ἐπαρχίαι εὐρίσκοντο ἐν ἐπαναστάσει, καὶ τὰ σύνορα ὑπεχώρουν εἰς τὰς ἐφόδους τῶν βαρβάρων. Ἡ περίοδος αὕτη ὀνομάζεται στρατιωτικὴ ἀναρχία (193—270).

Διάδοχος τοῦ Κομμόδου ὑπῆρξεν ὁ Περτίναξ, υἱὸς ξυλεμπό-

ρου. Τοῦτον εἶχον ἐκλέξει οἱ πραιτωριανοί, ἀλλ' οἱ ἴδιοι μετὰ 87 ἡμέρας τὸν ἐφόνευσαν, διότι εὗρισκον αὐτὸν πολὺ αὐστηρόν.

Μετὰ τοῦτον τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀξίωμα ἐξετέθη εἰς πλειστηριασμόν. Παρουσιάσθησαν δύο ὑποψήφιοι. Ὁ εἰς προσέφερε 5 χιλ. δρχ. εἰς ἕκαστον στρατιώτην, ὁ ἄλλος 6. Ἀνεκηρύχθη ὁ τελευταῖος, ὁ Αἰίδιος Ἰουλιανός, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὸ ὑποσχεθὲν ποσόν, ἐφονεύθη μετὰ βασιλείαν 66 ἡμερῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον οἱ στρατοὶ τῆς Βρεττανίας, τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Συρίας ἀνεκηρύξαν ἕκαστος ἀνὰ ἓνα αὐτοκράτορα καὶ ἐβάδιζον πρὸς τὴν Ῥώμην, ὧστε τούτων ἐπεκράτησεν ὁ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἰλλυρίας ἀνακηρυχθεὶς Σεπτίμιος Σεβήρος. Ὁ Σεβήρος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ πολὺ ἐνεργητικὸς. Ἀποκατέστησε τὴν τάξιν εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὰ σύνορα, καὶ καταπολέμησε τοὺς Πάρθους καὶ τοὺς Σκώτους.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν υἱὸς τοῦ Καρακάλλας παρεδόθη εἰς ὅλας τὰς ἀκολασίας. Ἀλλ' ὅμως ἐπ' αὐτοῦ ἐκτίσθησαν αἱ μεγάλαι θέρμαι (λουτρὰ) τῆς Ῥώμης, καὶ τὸ σπουδαιότερον, χάριν τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν, τὸν ὅποιον ἐπλήρωνον μόνον οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται, ἐξεδόθη διάταγμα ἀπονέμον τὰ δικαιώματα τοῦ Ῥωμαίου πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ὑπηκόους τῆς Αὐτοκρατορίας.

Μετὰ τὸν Καρακάλλον ἀνεκηρύχθη αὐτοκράτωρ τοῦ στρατοῦ 15ετιῆς τις συγγενὴς αὐτοῦ, ὁ ὅποιος ὠνομάσθη Ἐλεγάβαλος, διότι πρὶν ἦτο ἱερεὺς ἐν Συρίᾳ τοῦ θεοῦ Ἐλ Γαβὰλ (ἡλίου). Οὗτος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἔζη βίον θηλυπρεπῆ. Ἐνεδύετο ὡς γυνή, περιεκυκλοῦτο ὑπὸ κουρέων, καὶ χορευτῶν καὶ ἐσχματίσε σύγκλητον γυναικῶν, ἵνα διασκέπτεται περὶ πολυτελείας καὶ τῆς γυναικείας ἐν γένει ἐνδυμασίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐφονεύθη ὑπὸ τῆς ἀνακτορικῆς φρουρᾶς.

Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὸν Ἀλέξανδρος Σεβήρος ὑπῆρξεν αὐτοκράτωρ φιλόσοφος καὶ καρτερικὸς, ἀλλ' ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ Θρακικοῦ χιλιάρχου Μαξιμίνου, ὁ ὅποιος καὶ ἔλαβε τὴν θέσιν του, ἀλλὰ δὲν ἠξιώθη νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Ῥώμην. Τόση δὲ ἦτο ἡ τότε ἐπικρατήσασα σύγχυσις, ὥστε ἐπὶ τινα χρόνον (354—268) ὑπῆρχον συγχρόνως εἰς διάφορα μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας 29 αὐτοκράτορες, ἐξ οὗ καὶ ὠνομάσθη ἡ ἐποχὴ αὕτη ἐποχὴ τῶν 30 τυράννων.

7. Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.

Κατὰ τοὺς ἔμφυλους τούτους πολέμους τὰ σύνορα τοῦ κράτους ἢ ἔμμενον ἀφροῦρητα ἢ ἐφυλάσσοντο ὑπὸ τῶν χειροτέρων στρατῶν. Ἐκ τούτων ἐπωφελήθησαν οἱ βάρβαροι, ἵνα εἰσβάλουν εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί. Οἱ Γερμανοὶ οἱ κατοικοῦντες τὴν χώραν τοῦ ἄνω Δουνάβεως διήλθον εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐπροχώρησαν μέχρι Μεδιολάνου καταστρέφοντες τὰ πάντα κατὰ τὴν διάβασίν των.

Ὡσαύτως οἱ Φράγκοι, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὸν κάτω ῥοῦν τοῦ Ῥήνου, διεπέρασαν τὸν ποταμὸν τοῦτον, ἐληλάτησαν ὅλην τὴν Γαλατίαν καὶ εἰσέβαλον εἰς τὴν Ἰσπανίαν.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἐλθόντες ἐκ τῶν ὀχθῶν τοῦ Βιστοῦλα διέβησαν τὸν Δούναβιν, καὶ ἐληλάτησαν τὴν Μοισίαν (σημερινὴν Σερβίαν καὶ Βουλγαρίαν) καὶ τὴν Θράκην, ἐκ τῶν ὁποίων ἔλαβον 100 χιλ. αἰχμαλώτων (251). Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν σχεδὸν κατ' ἔτος ἐπερχόμενοι καὶ λεηλατοῦντες τὰς χώρας ταύτας, ὥς καὶ τὴν Μακεδονίαν καὶ Ἰλλυρίαν. Τέλος τὸ 267 ἐνωμένοι μετὰ Σκυθῶν ἀφ' ἑνὸς μὲν κατέκλυσαν τὴν Ἰλλυρίαν, Μοισίαν, Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ λεηλατήσαντες αὐτὰς ἐπανάκαμψαν εἰς τὰ ἴδια. Ἀφ' ἑτέρου δὲ μὲ ἄπειρα μικρὰ πλοιάρια κατέλαβον τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν Χρυσόπολιν, εἰσέπλευσαν τὴν Προποντίδα, ὅπου κατέστρεψαν τὴν Κύζικον, καὶ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου διεπέρασαν εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ ἐληλάτησαν τὰς ἀκτὰς αὐτοῦ. Μία δὲ μοῖρα αὐτῶν κατέστρεψε πολλὰς πόλεις τῆς Πελοποννήσου, εἰσέβαλεν εἰς τὴν Ἀττικὴν καὶ ἐκυρίευσεν τὰς Ἀθήνας.

Τὴν μεσημβρινὴν Ἑλλάδα ἔσωσε τότε ὁ Ἀθηναῖος ἱστοριογράφος Δέξιππος, ὁ ὁποῖος τότε ἦτο ἄρχων εἰς τὰς Ἀθήνας. Οὗτος κατάρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ περὶ ἑαυτὸν δισχιλίους περίπου πολίτας ἀπὸ τῶν φυγόντων ἐκ τῆς πόλεως καὶ καταλαβὼν ὄχρως τινὰς θέσεις περὶ τὸν ἐλαιῶνα καὶ τὰ περίξ ὄρη ἐνεψύχωσε τοὺς ἀπελπισμένους ἐκείνους ἀνθρώπους καὶ τοὺς ἐνεθάρρυνε νὰ ἀγωνισθοῦν περὶ τῶν ὅλων. Μὲ αὐτοὺς ὁ Δέξιππος ἐπιπεσὼν κατὰ τῶν Γότθων ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἔγκατα λείψουν τὴν Ἀτ-

τικὴν ἄλλοι μὲν διὰ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ διὰ ξηρᾶς. Οἱ φυγόντες διὰ ξηρᾶς κατεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἤδη ἐξεγερθέντων ἄλλων Ἑλλήνων, ἐπὶ τέλους δὲ κατεστράφησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπὸ τοῦ ἐπελθόντος κατ' αὐτῶν ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ὡσαύτως καὶ οἱ διὰ θαλάσσης φυγόντες τὴν αὐτὴν ἔλαβον τύχην, διότι κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στόλου.

Καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν ὅμως αὐτὴν δὲν ἐβράδυναν οἱ βάρβαροι νὰ ἐπανέλθουν. Τὸ 270 καὶ πάλιν ἐπῆλθον διὰ θαλάσσης καὶ ἐλεηλάτησαν τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἄλλ' οἱ πλεῖστοι κατεστράφησαν, ἄλλοι μὲν ὑπὸ τοῦ καταδιώξαντος αὐτοὺς ῥωμαϊκοῦ στόλου, οἱ δὲ ἀποβιβασθέντες εἰς διάφορα μέρη καὶ ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων καὶ ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ στρατοῦ.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασιλεῖον τῆς Παλμύρας.

Ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος οἱ Πέρσαι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀρταξέρξου τινός, ὁ ὁποῖος ἰσχυρίζετο ὅτι κατήγετο ἀπὸ τοῦ Δαρείου, ἐπανεστάτησαν κατὰ τῶν Πάρθων, κατέλυσαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἵδρυσαν ἀντ' αὐτῆς τὸ δευτέρον περσικὸν κράτος. Ὁ διάδοχος τοῦ Ἀρταξέρξου Σαπῶρ ἤρχισεν ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων σειρὰν μακρῶν πολέμων. Διέβη εἰς τὴν Συρίαν, ἡχμαλώτισεν αὐτὸν τὸν τότε αὐτοκράτορα Βαλεριανόν, ὁ ὁποῖος ἠθέλησε νὰ τὸν σταματήσει, καὶ ἐλεηλάτησε τὴν Συρίαν καὶ τὴν Καπαδοκίαν.

Ἡ Αὐτοκρατορία τότε ἐσώθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Παλμύρας Ὠδενάθου, ὁ ὁποῖος ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Περσῶν ἐνίκησεν ἐπανειλημμένως αὐτοὺς καὶ κατέδιωξε τὸν βασιλέα Σαπῶρ μέχρι τῆς Κιησιφῶντος (262).

Ἡ Παλμύρα ἦτο πόλις τῆς Ἀραβίας ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν, ἡ ὑπηρεσία δὲ αὕτη, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς αὐτῆς Ὠδέναθος προσέφερεν εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος, τὴν ἀνύψωσε πολὺ. Ὁ Ὠδέναθος ἀνεκηρύχθη στρατηγὸς τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐτιμήθη μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Καίσαρος.

Ἡ διαδεχθεῖσα αὐτὸν σύζυγός του Ζηνοβία, ἡ ὁποία ὑπῆρξε πολυθρόνητος διὰ τὸ κάλλος, τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν τῆς, διανοήθη νὰ ἀναστήσῃ τὸ βασιλεῖον τῶν Σελευκιδῶν. Εἶχε σύμβουλον καὶ ὑπουργὸν τὸν Ἕλληνα τὴν καταγωγὴν, τὴν παιδείαν καὶ τὸ φρόνημα Λογγῖνον. Ἐπωφεληθεῖσα δὲ

ἐκ τῆς ἑξαρθρώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους κατώρθωσε νὰ ἄρξῃ ὅλης τῆς Συρίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν πλείστων χωρῶν τῆς Μ. Ἀσίας. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἡ κατάστασις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἶχε βελτιωθῇ. Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία εἶχε λείψει, ἀνῆλθον δ' ἐπὶ τοῦ θρόνου οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω. Ἐν ᾧ λοιπὸν ἡ Ζηνοβία ἐμελέτα νὰ ἐκτείνῃ τὸ κράτος της εἰς τὴν λοιπὴν μικρὰν Ἀσίαν, ἑξεστράτευσεν ἐναντίον της ὁ αὐτοκράτωρ Αὐρηλιανός. Τὰ στρατεύματα τῆς Ζηνοβίας ἡττήθησαν ἐπανειλημμένως, καὶ ἡ βασίλισσα ἐπολιορκήθη εἰς τὴν Παλμύραν. Μετὰ μικρὰν πολιορκίαν ἡ πόλις ἐκυριεύθη καὶ ὁ μὲν Λογγίνος ἐθανατώθη, ἡ δὲ Ζηνοβία ἀπῆχθη εἰς τὴν Ῥώμην, ἵνα κοσμήσῃ τὸν θρόνον τοῦ αὐτοκράτορος. Ὀλίγον βραδύτερον μετὰ τινα ἐπανάστασιν ἡ μὲν Παλμύρα κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, οἱ δὲ κάτοικοί της ὅλοι κατεσφάγησαν (273).

8. Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες.

Αἱ εἰσβολαὶ τῶν βαρβάρων εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος συνετέλεσαν εἰς τὴν θεραπείαν τῆς εἰς αὐτὸ βασιλευούσης ἀναρχίας. Νέος νόμος ἀπηγόρευεν εἰς πάντα συγκλητικὸν νὰ διοικῇ στρατόν. Τοῦ λοιποῦ ὅλοι οἱ στρατηγοὶ ἦσαν ἀρχαῖοι ἀξιωματικοὶ προσερχόμενοι ἐκ τῶν τάξεων τοῦ στρατοῦ καὶ ἰδίως τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Αἱ λεγεῶνες τῆς Ἰλλυρίας αἱ ὁποῖαι ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν βορείων τραχέων λαῶν τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου, ἀπετέλουν τὸν καλύτερον στρατὸν τῆς Ῥώμης. Οἱ δὲ στρατηγοὶ αὐτῶν ἦσαν, ὅπως οἱ στρατιῶται, χωρινοὶ ἀπλοὶ καὶ ῥωμαῖοι. Ἐπομένως, ἐπεὶδὴ οἱ στρατοὶ ἔκαινον αὐτοκράτορας τοὺς στρατηγούς των, οὗτοι δὲν ἦσαν πλέον Ῥωμαῖοι τὴν καταγωγὴν, ἀλλὰ **Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες**. Οὗτοι ἀπληευθέρωσαν τὸ κράτος ἀπὸ τῶν βαρβάρων καὶ ἀποκατέστησαν εἰς αὐτὸ τὴν τάξιν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξε πρῶτος ὁ **Κλαύδιος** ὁ ἐπονομασθεὶς Γότθικός, διότι νικήσας δις τοὺς εἰς τὸ κράτος εἰσβαλόντας, ὥς εἶδομεν, Γότθους ἀπεμάκρυνεν αὐτοὺς πέραν τοῦ Δουνάβειος (268—270).

Τὸν Κλαύδιον ἀποθανόντα ἐκ λοιμοῦ διεδέχθη ἀνακηρυχθεὶς

ὑπὸ τῶν λεγεώνων ὁ **Αὐρηλιανὸς** (270—275). Οὗτος κατεπολέμησε τοὺς Φράγκους καί, ὥς εἶδομεν, τὴν βασιλίσαν τῆς Παλμύρας. Περιέβαλε δὲ τὴν Ῥώμην μὲ τεῖχος γιγαντιαῖον ὀνομασθὲν αὐρηλιανόν.

Ὁ διάδοχός του στρατηγὸς **Πρόβος** (276—282). ὡσαύτως κατώρθωσε νὰ ἀπαλλάξῃ τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Φράγκων καὶ τῶν ἄλλων γερμανικῶν λαῶν. Ἔνεκα τῆς αὐστηρότητός του ὁμως πρὸς τοὺς στρατιώτας ἐδολοφονήθη ὑπ' αὐτῶν. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόβου ἐπηκολούθησαν τρία ἔτη ἐμφυλίων ταραχῶν, ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἐγένεν αὐτοκράτωρ ὁ **Διοκλητιανὸς** (285—305), στρατηγὸς ἐκ Δαλματίας. Οὗτος ἦτο υἱὸς δούλων, διελθὼν δὲ δι' ὅλων τῶν στρατιωτικῶν βαθμῶν εἶχε καταστῆναι διοικητῆς τῶν πραιτωριανῶν, καὶ ἐπὶ τέλους κατώρθωσε νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν θρόνον. Εἰς τοῦτον ὀφείλεται ὁ νέος ὀργανισμὸς τῆς Αὐτοκρατορίας, ἡ τετραρχία.

Ἡ τετραρχία. Ἡ Αὐτοκρατορία αὐξηθεῖσα μὲ νέας ἐπαρχίας εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἰς τὸν Δούναβιν καὶ εἰς τὴν Βρεττανίαν ἀπετέλει ἀπέραντον χώραν δύσκολον πρὸς φύλαξιν καὶ διοίκησιν. Ἡ δυσκολία δὲ αὕτη ἠῤῥάνατο ἐκ τῆς ἐλλείψεως μέσων συγκοινωνίας. Ἡ κατανομή λοιπὸν τῆς Αὐτοκρατορίας ἐπεβάλλετο καὶ ὥς μέτρον ἀμύνης καὶ ὥς μέτρον διοικητικόν.

Πρὸς τοῦτο ὁ Διοκλητιανὸς ἐξέλεξεν ὥς συνάρχοντα τὸν ἀρχαῖον συναγωνιστὴν του εἰς τὰς ἐκστρατείας Μαξιμιλιανόν. Οἱ δύο αὐτοκράτορες ἔλαβον τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐγκατέστησαν τὰς ἑδρας των ὁ μὲν Διοκλητιανὸς εἰς τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ Νικομήδειαν, ὁ δὲ Μαξιμιλιανὸς εἰς τὸ ἐν τῇ Ἀύσει Μεδιόλανον. Ἡ Ῥώμη ἐγκατελείφθη ὥς πρωτεύουσα, διότι οἱ αὐτοκράτορες ἔπρεπε νὰ εἶναι πλησίον τῶν ἀπειλουμένων συνόρων.

Ἀλλὰ καὶ οὕτω διηρημένη ἡ Αὐτοκρατορία ἐφαίνετο ἀκόμη εἰς τοὺς αὐτοκράτορας φορτίον πολὺ βαρὺ. Προσέλαβον λοιπὸν δύο βοηθοὺς, οἱ ὁποῖοι προωρίζοντο καὶ ὥς διάδοχοι αὐτῶν εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς τούτους ἔδωκαν τὸν τίτλον τοῦ Καίσαρος. Τοιοῦτοι ἔγιναν ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς καὶ ὁ Γαλέριος. Καὶ εἰς μὲν τὸν Κωνσταντίον ὠρίσθη ὥς ἑδρα ἡ Αὐγοῦσα Τριβερῶν (παρὰ τὸν παραπόταμον τοῦ Ῥήνου Μωσέλαν); εἰς δὲ τὸν Γαλέριον τὸ Σίρμιον (παρὰ τὸν Σαῦον ποταμὸν πλησίον τοῦ Βε-

λιγραδίου). Ὑπῆρχον οὕτω τέσσαρες δεσπόται, δύο Αὐγουστοὶ καὶ δύο Καίσαρες, μὲ τέσσαρας κυβερνήσεις καὶ τέσσαρας πρωτευούσας. Εἰς ὅλους ὅμως ἐπέβαλε τὴν θέλησίν του ὁ πρῶτος Αὐγουστος, καὶ εἰς αὐτὸν ἐπεφυλάχθη τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέγῃ τοὺς Καίσαρας.

Αὕτη ἡ διαίρεσις τοῦ κράτους, ἡ ὁποία ὀνομάζεται τετραρχία, ἐπέφερεν ὁμολογουμένως τὴν εἰρήνην τῶν ἐπαρχιῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν συνόρων.

Ἀλλὰ δὲν ἠρκέσθη εἰς ταύτην ὁ Διοκλητιανός. Συγχρόνως προέβη εἰς νέαν διαίρεσιν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ κράτους καὶ μετέβαλε τελείως τὸν χαρακτῆρα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος. Κατήργησε δηλ. τοὺς ἀκόμη σφωζομένους τύπους τῆς ἐλευθέρας πολιτείας. Ἡ ἀρχὴ δὲν ἀνατίθεται πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' ὁ αὐτοκράτωρ ἐκλέγει αὐτοδικαίως τὸν διάδοχόν του.

Μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τὴν εἰρήνευσιν αὐτῆς ὁ Διοκλητιανὸς ἔπεισε τὸν συνάρχοντά του Μαξιμιλιανὸν νὰ παραιτηθοῦν, ἵνα ἴδουν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ νέου συστήματος τῆς διοικήσεως τῆς Αὐτοκρατορίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ΄.

Ο ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Τὸ πολίτευμα.

Ἡ αὐτοκρατορία εἰς τὴν Ῥώμην δὲν ἐγκατεστάθη δι' ἐπαναστάσεως ῥιζικῆς. Τὸ ὄνομα τῆς δημοκρατίας δὲν κατηργήθη καὶ ἐπὶ τρεῖς αἰῶνας αἱ σημαῖαι τῶν ῥωμαϊκῶν στρατῶν ἐξηκολούθουν νὰ φέρουν τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν λέξεων *senatus populusque Romanus* (S. P. Q. R.). Ἀλλ' ἡ ἐξουσία, ἡ ὁποία ἦτο κατανεμημένη προηγουμένως εἰς πολλὰ πρόσωπα, τοὺς ἀρχαίους ἄρχοντας, καὶ ἡ ὁποία ἐδίδετο μόνον δι' ἓν ἔτος, τώρα εἶναι συγκεντρωμένη ἰσοβίως εἰς ἓνα μόνον ἄνδρα ὀνομαζόμενον

αὐτοκράτορα (imperator). Αὐτὸς προΐσταται τῆς συγκλήτου, στρατολογεῖ καὶ διευθύνει τοὺς στρατοὺς, ἐπιβάλλει φόρους, εἶναι ἀνώτατος δικαστὴς, ἀνώτατος ἀρχιερεὺς καὶ ἔχει ὅλην τὴν δύναμιν τῶν δημάρχων. Αὐτὸς τέλος ἀντιπροσωπεύει τὸν ῥωμαϊκὸν λαόν, ὃ ὁποῖος πορεχώρησεν εἰς αὐτὸν ὅλην τὴν δύναμιν του. Εἶναι ἐπομένως οὐχὶ βεβαίως κατὰ τύπους, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀπόλυτος ἄρχων, ἐφ' ὅσον ζῇ.

Μετὰ τὸν θάνατον ὅμως αὐτοῦ ἡ σύγκλητος ἐξ ὀνόματος τοῦ λαοῦ ἐξετάζει καὶ κρίνει τὸν βίον του. Ἐὰν ἀποδοκιμασθῇ, ὅλαι του αἱ πράξεις ἀκυροῦνται, τὰ ἀγάλματά του συντρίβονται καὶ τὸ ὄνομά του ἐξαλείφεται ἐκ τῶν μνημείων. Ἐὰν τοῦναντίον αἱ πράξεις του ἐπιδοκιμασθοῦν (τὸ ὁποῖον σχεδὸν πάντοτε συνέβαινεν), ἡ σύγκλητος ἀποφαίνεται ὅτι ὁ ἀποθανὼν αὐτοκράτωρ κατετάχθη εἰς τὰς τάξεις τῶν θεῶν. Ἡ εἰς τοὺς θεοὺς κατὰτάξις αὕτη ὠνομάζετο ἀποθέωσις.

Τὸ πλεῖστον τῶν αὐτοκρατόρων οὕτω κατέστησαν μετὰ τὸν θάνατόν των θεοί. Ἀνηγέρθησαν εἰς αὐτοὺς ναοὶ καὶ ὠρίσθη τάξεις ἱερέων, ἵνα ἀπονέμῃ εἰς αὐτοὺς λατρείαν. Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ὅλοι οἱ πολῖται, ὅλοι οἱ ὑπήκοοι ὥφειλον νὰ ἀποδίδουν λατρείαν εἰς τὴν μνήμην τῶν αὐτοκρατόρων. Τοῦτο ἀπετέλει ὑπόσχεσιν πίστεως πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν, συνάμα δὲ καὶ τὸν ἡθικὸν δεσμόν, ὃ ὁποῖος ἦγωνεν ὅλα τὰ μέρη τῆς Αὐτοκρατορίας εἰς μίαν κοινὴν λατρείαν. Ἦτο λοιπὸν ἡ ἴδρυσις τῆς νέας ταύτης λατρείας πρᾶξις μᾶλλον πολιτικὴ παρὰ δουλική.

Ἡ διαδοχὴ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀξιώματος δὲν ἦτο κληρονομική. Μέχρι τοῦ Διοκλητιανοῦ ἡ ἀρχὴ ἀντιτίθετο κατὰ τύπους εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὑπὸ τοῦ δήμου. Κατ' οὐσίαν ὅμως ὁ αὐτοκράτωρ ὥριζε τὸν διάδοχόν του τὸν ὁποῖον προσελάμβανε καὶ ὡς συνάρχοντα καὶ υἱοθέτει, ἂν δὲν ἦτο φυσικὸς τοῦ υἱός. Τὸ αὐθαίρετον δικαίωμα τοῦτο τοῦ αὐτοκράτορος νὰ ὀρίξῃ τὸν διάδοχόν του ἐπισημοποίησεν ὁ Διοκλητιανὸς καταργήσας τὸν τύπον τῆς ὑπὸ τοῦ δήμου ἀναθέσεως τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν νέον αὐτοκράτορα.

Ἡ ῥωμαϊκὴ σύγκλητος ἀπέμεινεν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ὃ, τι ἦτο πάλαι ποτέ, σῶμα συμβουλευτικὸν ἀποτελούμενον ἐκ τῶν πλουσιωτέρων καὶ ἐπιφανεστέρων πολιτῶν. Τὸ νὰ εἶναι τις συγκλητικὸς ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τιμὴ πολὺ ἐπιδιωκόμενη. Ἐπο-

μένως ἢ σύγκλητος ἐξηκολούθει νὰ εἶναι τὸ πρῶτον σῶμα τοῦ κράτους. Ἀλλὰ δὲν εἶχε πλέον καμμίαν ἰσχύν. Ὁ αὐτοκράτωρ συνεβουλευέτο αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ὑπῆκουεν εἰς τὰ κελεύσματά της. Ὁ λαὸς τέλος εἶχε χάσει ὅλην του τὴν δύναμιν ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ ἐκκλησίαι ἀπὸ τοῦ Τιβερίου εἶχον καταργηθῇ.

2. Διοίσεις τῶν ἐπαρχιῶν.

Ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτήσεων 300—400 εὐγενεῖς οἰκογένειαι τῆς Ῥώμης ἐκυβέρνων καὶ ἐξεμεταλλεύοντο τὸν λοιπὸν κόσμον. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ὅλαι αἱ ἐπαρχίαι ἀνῆκον εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ ῥωμαϊκοῦ λαοῦ. Οὗτος εἰς ἐκάστην στέλλει δύο ἀντιπροσώπους. Ὁ εἰς διοικεῖ τὸν στρατὸν, κυβερνᾷ τὴν χώραν καὶ δικάζει τὰς σπουδαίας ὑποθέσεις, διότι, ὡς ὁ αὐτοκράτωρ, ἔχει δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπὶ τῶν ὑπηκόων. Ὁ ἄλλος φροντίζει διὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν φόρων. Ὑπὸ τοὺς πανισχύρους ὅμως τούτους ἀντιπροσώπους τοῦ αὐτοκράτορος οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αὐτοδιοικοῦνται. Ὁ αὐτοκράτωρ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίνει εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ὑποθέσεις των, ἀλλὰ συνήθως δὲν ἔκαμνε χρῆσιν τοῦ δικαιώματος τούτου. Ἀπῆτει παρ' αὐτῶν μόνον νὰ μὴ πολεμοῦν μεταξὺ των καὶ νὰ πληρώνουν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Ἐκ τῆς διοικήσεως ταύτης οἱ κάτοικοι τῶν ἐπαρχιῶν ἦσαν πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἐξηκολούθουν μὲν νὰ εἶναι ὑπῆκοοι, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν ἑκατοντάδων κυρίων ἀδιακόπως ἀνανεουμένων καὶ πλουτιζόντων ἐξ αὐτῶν εἶχον ἐφεξῆς ἓνα μόνον κύριον, τὸν αὐτοκράτορα, ὃ ὁποῖος ἐνδιέφερετο διὰ τὴν καλὴν οἰκονομικὴν των κατάστασιν, ἵνα εἰσπράττωνται εὐκόλως οἱ φόροι. Ἐνεκα τούτου δὲ καὶ ἐπροστάτευσεν αὐτοὺς καὶ ἐναντίον τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν καὶ ἰδίως ἐναντίον τῶν ἰδίων του ὑπαλλήλων. Ὅταν οἱ ἐπαρχιωταὶ εἶχον παράπονα διὰ βιαιότητος ἢ κλοπᾶς τῶν κυβερνητῶν των, ἀνεφέροντο εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἐλάμβανον δικαιοσύνην. Ἐγνώριζον ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ ἐδέχετο τὰ παράπονά των κατὰ τῶν ἀντιπροσώπων του. Τοῦτο ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ φοβίξῃ τοὺς κακοὺς κυβερνήτας καὶ ἐνθαρρύνῃ τοὺς ὑπηκόους.

3. Τὰ στρατιωτικά.

Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ ἐσωτερικοῦ δὲν ὑπῆρχον ῥωμαῖκοὶ στρατοί, διότι οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ δὲν ἐζήτουν νὰ ἐπαναστατήσουν. Ἄλλ' εἰς τὰ σύνορα ὑπῆρχον ἐκθροὶ πάντοτε ἔτοιμοι νὰ εἰσβάλουν εἰς τὴν χώραν. Εἰς αὐτὰ λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν στρατοὶ πάντοτε ἔτοιμοι. Ὑπῆρχον οὕτω εἰς στρατὸς εἰς τὴν Ἰσπανίαν, εἰς εἰς τὴν Ἀφρικὴν, εἰς εἰς τὴν Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας, δύο εἰς τὸν Πῆγον καὶ τέσσαρες εἰς τὸν Δούναβιν. Οἱ στρατοὶ οὗτοι ἦσαν στρατοπεδευμένοι εἰς μόνιμα στρατόπεδα ὅμοια πρὸς φρούρια, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον παραπήγματα καὶ οἰκίαι, καὶ ἐν καιρῷ εἰρήνης ἀπασχολοῦντο εἰς δημόσια ἔργα. Κατεσκεύαζον ὁδοὺς, γεφύρας, ὑδραγωγεῖα, χαρακώματα. Ὁ βίος τοῦ στρατοπέδου δὲν εἶχε πλέον τὴν ἄλλοτε τραχύτητα. Οἱ στρατιῶται εἶχον ἔπιπλα καὶ δούλους. Πέριξ τοῦ στρατοπέδου ἐγκαθίσταντο ἔμποροι, κατὰ μικρὸν δὲ ἐσχηματίζετο ἐκεῖ πόλις μὲ τὴν ἀγοράν της, τὰς θριαμβευτικὰς τῆς ἀψίδας, τὸ θέατρόν της, τὰ λουτρά της, τοὺς ναοὺς της. Παρεῖχε λοιπὸν εἰς τοὺς στρατιώτας ὅλας τὰς διασκεδάσεις τοῦ ῥωμαϊκοῦ βίου.

Καὶ ὁ ὀργανισμὸς δὲ τοῦ στρατεύματος μετεβλήθη ῥιζηδὸν ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ ὅλος ῥωμαϊκὸς στρατὸς τώρα ἀνῆρχετο εἰς 30 λεγεῶνας, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἀποτελεῖτο ἐξ 6100 πεζῶν καὶ 726 ἵππῶν. Ἐκτὸς τῶν στρατιωτῶν τῶν λεγεῶνων ἦσαν καὶ οἱ ἐπίκουροι στρατολογούμενοι ἐκ βαρβάρων. Οὗτοι ἰσάριθμοι ὄντες πρὸς τοὺς τῶν λεγεῶνων διετήρουν τὰς ἐθνικὰς τῶν στολὰς καὶ τοὺς ἰδίους τῶν ὀπλισμούς, ἐχρησίμευον δὲ ὡς στρατεύματα ἑλαφρά. Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιῶται τῶν λεγεῶνων δὲν ἦσαν πλέον Ῥωμαῖοι καὶ Ἰταλοί. Ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Ἰταλία εἶχον ἐξαιρεθῇ ὑπὸ τοῦ Αὐγούστου τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Αἱ λεγεῶνες ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Θράκης καὶ τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν. Ὑπηρετοῦν δὲ οἱ στρατολογούμενοι ἐπὶ 20 ἔτη. Ὡστε ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ἐγένετο εἰς αὐτοὺς ἐπάγγελμα.

Παρὰ τοιούτων ὅμως στρατιωτῶν δὲν ἠδύνατό τις νὰ ζητήσῃ οὔτε τὴν φιλοτιμίαν, οὔτε τὴν φιλοπατρίαν, οὔτε τὴν εὐπείθειαν τῶν παλαιῶν λεγεῶνων. Οὗτοι ὑπηρετοῦν μόνον χάριν τοῦ μισθοῦ καὶ τῶν λαφύρων.

4. Τὸ δίκαιον.

Εἶδομεν εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον ὅτι ἕκαστος πραιτωρ ἀναλαμβάνων τὴν ἀρχὴν ἐξέδιδε διάταγμα καθορίζον τοὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους θὰ ἦσκει τὴν δικαστικὴν ἐξουσίαν κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἀρχῆς του. Εἶδομεν ὡσαύτως ὅτι τὰ διατάγματα ταῦτα δὲν κατηγοῦντο ὑπὸ τῶν διαδόχων των, ἀλλὰ μόνον μεταβάλλοντο καὶ διωρθώνοντο. Ἄλλ' οὕτω ἐπὶ αἰῶνας τὰ πραιτωρικὰ διατάγματα ἐπολλαπλασιάσθησαν, καὶ ὥς ἐκ τούτου καθίστατο δύσκολος ἡ συμφώνως μὲ αὐτὰ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης. Ὑπῆρχε λοιπὸν ἀνάγκη τακτοποιήσεως. Τοῦτο ἔγινε ἐπὶ Ἀδριανοῦ, ὅτε τὰ πραιτωρικὰ διατάγματα ἐτακτοποιήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς νομομαθοῦς Ἰουλιανοῦ εἰς ἓνα κώδικα ὀνομασθέντα *edictum perpetuum*, καὶ εἰς τοῦτον ἐδόθη ἰσχύς νόμου. Ἀλλὰ καὶ βραδύτερον οἱ Ἀντωνῖνοι καὶ μετ' αὐτοὺς ἄλλοι αὐτοκράτορες, βοηθούμενοι ὑπὸ νομομαθῶν, οἷοι ὁ Παπινιανός, ὁ Οὐλπιανός καὶ ἄλλοι, ἐξέδωκαν διάφορα αὐτοκρατορικὰ διατάγματα διορθοῦντα καὶ συμπληροῦντα τὸ προγενέστερον δίκαιον.

Τὸ ῥωμαϊκὸν ὅμως δίκαιον δὲν προήχθη μόνον διὰ τῶν πραιτωρικῶν καὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων. Εἰς τὴν προαγωγὴν αὐτοῦ συνετέλεσαν τὰ μέγιστα καὶ οἱ Ῥωμαῖοι νομομαθεῖς (*juris prudentes*) διὰ τῶν γνωμοδοτήσεων αὐτῶν, τὰς ὁποίας πολλάκις ἐζήτουν παρ' αὐτῶν οἱ διάδικοι. Αἱ γνωμοδοτήσεις κατ' ἀρχὰς ἐπεβάλλοντο μόνον διὰ τοῦ κύρους τῶν ἐκδιδόντων αὐτὰς νομομαθῶν, χωρὶς νὰ ἔχουν ὑποχρεωτικὴν ἰσχύν διὰ τὸν δικαστήν. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου ὅμως οἱ αὐτοκράτορες παρεῖχον τὸ δικαίωμα εἰς ὠρισμένους νομομαθεῖς νὰ γνωμοδοτοῦν ἐξ ὀνόματός των. Οὕτω αἱ γνωμοδοτήσεις τῶν νομομαθῶν τούτων προσέλαβον ἰσχύν νόμων καὶ κατέστησαν ὑποχρεωτικαὶ διὰ τὸν δικαστήν. Ὡσαύτως οἱ νομομαθεῖς ἐπέδρασαν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ῥωμαϊκοῦ δικαίου καὶ διὰ τῶν συγγραμμάτων των. Εἰς τὰ συγγράμματα μάλιστα τῶν ἐπιφανεστέρων ἐξ αὐτῶν μετὰ τὸν θάνατόν των προσεδόθη ἐπὶ Θεοδοσίου τοῦ Βου (426) ἰσχύς νόμου.

Ἀλλὰ τὸ οὕτω διαμορφωθὲν ῥωμαϊκὸν δίκαιον, τὸ ὁποῖον ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἔσχυσε καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην, παραμένει δ' ἐν ἰσχύϊ κατὰ τὸ πλεῖστον ἔτι παρ' ἡμῖν, δὲν εἶναι τὸ αὐστέρη-

ρὸν καὶ τοπικὸν δίκαιον τῶν ἀρχαίων Ῥωμαίων. Τοῦναντίον ἔχει σχηματισθῇ ἐκ τῶν ἐθίμων ὅλων τῶν ἀρχαίων λαῶν, τὰ ὅποια, ὡς εἵπομεν, ἐλάμβανον ὑπ' ὄψιν των οἱ πραίτωρες κατὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν διαταγμάτων των, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καὶ ἰδίως τῶν στωϊκῶν, τὰς ὁποίας οἱ Ῥωμαῖοι νομοδιδάσκαλοι εἶχον υἱοθετήσῃ. Οὕτω ἡ τραχύτης τῆς πατρικῆς ἐξουσίας ἐξέλιπεν, ὁ δοῦλος δύναται νὰ ζητήσῃ δικαιοσύνην παρὰ τοῦ κυρίου του, ὁ φονεύων δὲ δοῦλόν του θεωρεῖται ὡς φονεὺς. Καὶ ἐν γένει ἐκ τοῦ στενοῦ καὶ βαρβάρου νόμου τῆς δωδεκαδέλτου δὲν ἔμεινεν ἐν ἰσχύϊ οὐδ' ἐλάχιστον μόριον.

5. Τὰ οἰκονομικά.

Μέχρι τοῦδε ἔσοδα τοῦ κράτους ἦσαν τὰ προερχόμενα ἐκ τῶν δημοσίων κτημάτων (ἀλυσκῶν, ποταμῶν, δασῶν, μεταλλείων λατομεῶν καὶ γαιῶν), τὰ ἐκ τῶν περιουσιῶν τῶν ἀποθνησκόντων ἄνευ κληρονόμου, τὰ ἐκ δημεύσεων καὶ προστίμων, τὰ ἐκ τῶν τελωνείων ($\frac{1}{40}$ ἐπὶ τῶν συνήθων ἐμπορευμάτων καὶ $\frac{1}{8}$ ἐπὶ τῶν εἰδῶν τῆς πολυτελείας), ἐκ τοῦ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις εἰσπραττομένου ἐγγείου φόρου ($\frac{1}{5}$ ἐπὶ τῶν καρπῶν καὶ $\frac{1}{10}$ ἐπὶ τῆς συγκομιδῆς) καὶ τέλος ἐκ τοῦ κεφαλικοῦ καὶ τοῦ τελωνιακοῦ φόρου.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ Αὐγούστου τὰ ἔσοδα ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ πρὸς πληρωμὴν μισθῶν εἰς τὸν κατασταθέντα μόνιμον στρατὸν ὡς καὶ εἰς τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ Αὐγούστος ὥρισε μισθόν. Ἔνεκα τούτου ἐδημιουργήθησαν νέα ἔσοδα διὰ τοῦ φόρου $\frac{1}{20}$ ἐπὶ ὅλων τῶν πωλουμένων εἰς πλειστηριασμοὺς καὶ ἐπὶ τῶν κληρονομιῶν, καὶ διὰ τοῦ φόρου $\frac{1}{50}$ ἐπὶ τοῦ τιμήματος τῶν δούλων. Οὕτω τὸ κράτος ἐπορίζετο 300—400 ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Τὸ ποσὸν τοῦτο ἐπὶ Αὐγούστου ἦτο ἀρκετόν, διότι ἀκόμη ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπαλλήλων ἦτο μικρὸς, ὅλα δὲ τὰ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἔξοδα ἐπεβάρυνον τὰς πόλεις. Βραδύτερον ὅμως ἡ στρωθὶς μεγάλων ὁδῶν καθ' ὅλον τὸ κράτος, ἡ ἀνέγερσις μνημείων καὶ δημοσίων κτιρίων ἢ σύστασις βιβλιοθηκῶν, ἐδρῶν δημοσίας διδασκαλίας ὑπὸ καθηγητῶν μισθοδοτουμένων ὑπὸ τοῦ κράτους, ἡ ἱδρύσεις φιλανθρωπικῶν καταστημάτων, τέλος αἱ πρὸς τὸν στρατόν,

τὸν λαὸν καὶ τοὺς αὐλικοὺς δωρεαὶ καὶ ἡ πολυτέλεια τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς ἀπῆλθον μεγάλα ποσά. Πρὸς αὕξησιν λοιπὸν τῶν ἐσόδων οἱ αὐτοκράτορες ἐπολλαπλασίασαν καὶ ἡύξησαν τοὺς φόρους. Ὁ Καρακάλλας δέ, ἵνα αὕξησῃ τὰ ἐκ τοῦ φόρου τῶν κληρονομιῶν ἔσοδα, μετέβαλε τὴν εἰκοστὴν εἰς δεκάτην καί, ἐπειδὴ ὁ φόρος οὗτος ἐπεβάρυνε μόνον τοὺς πολίτας, κατέστησε τοιοῦτους ὅλους τοὺς ἐπαρχιώτας. Εἰς ποῖον ὅμως ποσὸν ἀνῆλθον τώρα τὰ ἔσοδα τοῦ κράτους δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ὑπερέβαινον τὰ 400 ἐκ.

6. Τὸ ἐμπόριον.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ῥώμης ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας ἦσαν ὑπὲρ τὰ 2 ἑκατ. Εἶχε λοιπὸν αὕτη ἀνάγκας μεγάλας καὶ διὰ τὴν συντήρησίν της καὶ διὰ νὰ ἱκανοποιῇ τὴν μεγάλην τοῦ βίου πολυτέλειαν. Αἱ ἀνάγκαι αὗται δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ δώσουν ἀφορμὴν εἰς πολὺ σημαντικὸν ἐμπόριον. Τοῦτο δὲ διηυκόλυνον ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπικρατοῦσα εἰρήνη, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ στρατιωτικαὶ ὁδοί.

Καραβάνια ἔφερον ἐκ τῆς κεντρικῆς Ἀσίας διὰ τῆς Ἀσσυρίας τῆς Μεσοποταμίας καὶ τῆς Ἀρμενίας τοὺς πολυχρώμους τάπητας τῆς Βαβυλῶνος, τὸν χάλυβα, τὰς διφθέρας καὶ τὴν μέταξαν τῆς Περσίας καὶ τῆς Κίνας εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀλεξανδρείας.

Πλοῖα ἐμπορικὰ ἐταξίδευον ἐπὶ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, ὁλόκληροι δὲ στόλοι ἔπλεον εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς τῆς Ἀραβίας καί, τῶν Ἰνδιῶν πρὸς ἀναζήτησιν πολυτίμων λίθων, μαργαριτῶν, ἐλεφαντοστοῦ, ἱφασμάτων, ἐβένου, λιβανωτοῦ, ἀρωμάτων καὶ πολυτίμων ξύλων.

Ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ Μασσαλία, τὰ Γάδαιρα, τὸ Βυζάντιον, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ Σελεύκεια καὶ αἱ νῆσοι Νάξος, Κῶς καὶ Ῥόδος ἦσαν αἱ κυριώτεραι ἀγοραί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Ῥωμαῖοι ἐλάμβανον ὅ,τι ἐχρησίμευεν εἰς αὐτοὺς.

Ἡ βόρειος Ἀφρικὴ παρῆρχεν εἰς αὐτοὺς δημητριακοὺς καρπούς, ὀπώρας καὶ θηρία, ἡ Ἰσπανία λεπτὰ ἔρια, μέλι καὶ κηρόν, ἡ Βρεττανία κασσίτερον, ἡ Γαλατία ὑφάσματα, ζῶα, ἔλαιον καὶ εἶδη ἐκ σιδήρου, μολύβδου καὶ κασσιτέρου, ἡ Βαλτικὴ ἤλεκτρον, ὕελον καὶ λινόν, ἡ κυρίως Ἑλλὰς καλλιτεχνήματα, ὑφάσματα, καὶ ἡ Τύρος πορφύραν.

7. Τὰ γράμματα.

Τὰ γράμματα ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων μέχρι τοῦ Αὐγούστου. Εἶδομεν κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι δὲν εἶχον μορφώσει φυσικὴν λογοτεχνίαν καὶ ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι Ῥωμαῖοι μετέφραζον ἢ ἐμιμοῦντο τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην οἱ λατῖνοι συγγραφεῖς ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι ἀκόμη μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων, υἱοθετοῦν τὰς ἰδέας των καὶ μιμοῦνται τοὺς τύπους των. Ἀλλὰ τινες ἐξ αὐτῶν παράγουν ἔργα πρωτότυπα.

Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν κατὰ πρῶτον οἱ ῥήτορες. Τῶν ἄλλων ῥητόρων οἱ λόγοι δὲν διεσώθησαν, ἐπομένως μόνον ἐκ τῆς φήμης των γνωρίζομεν αὐτοὺς. Ὁ μόνος ἐκ τῶν λόγων του γνωστὸς ῥωμαῖος ῥήτωρ εἶναι ὁ Κικέρων. Οὗτος σπουδάσας τὴν ἑλληνικὴν ῥητορικὴν εἰς τὴν Ῥόδον εἰσήγαγεν εἰς τὴν ῥωμαϊκὴν τὰς συνηθείας τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων τοῦ νὰ ἐκλέγουν πάντοτε τὰς καταλλήλους λέξεις καὶ νὰ τακτοποιοῦν αὐτὰς εἰς φράσεις μακρὰς ἐπιμελῶς συντεταγμένας. Ἐχομεν μέγαν θριθμὸν λόγων τοῦ Κικέρωνος. Ἐκτὸς ὅμως αὐτῶν ὁ Κικέρων συνέγραψε καὶ πολλὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας διὰ νὰ καταστήσῃ γνωστὰ εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὰ διδάγματα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Τὸ ὕφος τοῦ Κικέρωνος ἀπέβη τὸ πρότυπον, τὸ ὁποῖον ἐμιμοῦντο ὅσοι ἠθέλουν νὰ γράφουν καλῶς τὴν λατινικὴν.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὁ πρωτοτυπώτερος τῶν λατίνων ποιητῶν Λουκρήτιος (95-55) εἰς τὸ ποιήμα του περὶ φύσεως ἐξέθετεν εἰς στίχους τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἑλληνος φιλοσόφου Ἐπικούρου. Ὁ Λουκρήτιος ἦτο Ῥωμαῖος ἐξ εὐγενοῦς οἰκογενείας. Διὰ τοῦ ποιήματός του ἠθέλε νὰ δείξῃ εἰς τοὺς συμπολίτας του τὸ παράλογον τῆς θρησκείας των καὶ οὕτω νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ φόβου τοῦ θανάτου. Ἀλλ' ἀπησχολημένος ὑπὸ τῶν ἰδεῶν δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τὴν γλῶσσαν. Μεταχειρίζεται ἔνεκα τούτου πολλὰς ἀρχαίας λατινικὰς καὶ ἰδίως ἑλληνικὰς λέξεις. Τούναντίον ἄλλος ποιητὴς ὁ Κάτουλλος προσεπάθει νὰ γράφῃ τὰ ποιήματά του (ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα) εἰς γλῶσσαν ὀρθὴν καὶ ἥσαν.

Ὁ Οὐάρων πολυμαθὴς ὢν συνέγραψε πολλὰς μεγάλας πραγ-

ματείας περὶ γεωργίας, περὶ ἀρχαιοτήτων, περὶ γραμματικῆς, καὶ προσέτι σατίρας, διὰ τῶν ὁποίων ἐπέκρινε τὰ ἥθη τῆς ἐποχῆς του.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ὡσαύτως πολλοὶ ἡσχολήθησαν εἰς τὴν συγγραφὴν ῥωμαϊκῆς ἱστορίας. Τοὺς περισσοτέρους ἱστορικοὺς τούτους γνωρίζομεν μόνον ἐκ φήμης. Μόνον τοῦ Σαλλουστιίου διεσώθησαν δύο μικρὰ ἱστορικὰ ἔργα, ὁ *Τουγούρθας* καὶ ὁ *Κατιλίνας*, τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἔγκειται ἰδίως εἰς τὸ ὕφος. Τινὲς ἐκ τῶν μεγάλων στρατηγῶν ὡσαύτως υἱοθέτησαν τὴν ἑλληνικὴν συνήθειαν νὰ γράφουν τὰς πράξεις των. Ὁ Σύλλας καὶ ὁ Λούκουλος ἔγραψαν ἑλληνιστί τὰ ἀπομνημονεύματά των, τὰ ὁποῖα ἀπωλέσθησαν. Ὁ Καῖσαρ ἔγραψε λατινιστί. Τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Καίσαρος γραμμένα εἰς γλῶσσαν καθαρὰν καὶ ἀπλὴν εἶναι τὸ καλύτερον ἱστορικὸν ἔργον τῶν Ῥωμαίων.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου. Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρξαν εἰς τὴν Ῥώμην συγχρόνως πολλοὶ περίφημοι συγγραφεῖς, μάλιστα δὲ ποιηταί. Ὁ Αὐγουστος συναναστρέφετο πολὺ μὲ αὐτοὺς τοὺς ἐνεθάρρυνε καὶ τοὺς ἐβοήθει χρηματικῶς. Ὁ παιδικὸς δὲ φίλος τοῦ Αὐγούστου Μαικίνας ἠρέσκετο νὰ περιστοιχίζεται ὑπ' αὐτῶν. Τοὺς ἐδέχετο εἰς τὸν οἶκόν του τακτικὰ καὶ τοὺς ἐπροστάτευε. Διὰ τοῦτο ὅλοι αὐτοὶ ἐξύμνησαν τὸν Αὐγουστον ὥς εὐεργέτην των καὶ κατέστησαν τὸ ὄνομά του τόσον περίφημον, ὥστε ἡ περίοδος αὕτη τῆς ῥωμαϊκῆς λογοτεχνίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν χρυσοῦν αἰῶνα αὐτῆς, νὰ ὀνομασθῇ αἰὼν τοῦ Αὐγούστου.

Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς περιόδου ταύτης περιφανέστεροι ὑπῆρξαν: ὁ *Βιργίλιος*, ὁ ὁποῖος κατὰ πρῶτον ἔκαμε ποιήματα βουκολικὰ καὶ γεωργικὰ, ἔπειτα δὲ τὸ μέγα ἐπικὸν ποίημά του, τὴν *Αἰνείαδα*: ὁ *Οράτιος*, ὁ ὁποῖος ἔγραψεν ᾠδὰς κατὰ μίμησιν τῶν ἑλληνικῶν, σατίρας καὶ ἐπιστολάς: ὁ *Προπέρτιος* καὶ ὁ *Τιβούλλος*, οἱ ὁποῖοι συνέθεσαν ὡσαύτως κατὰ πρότυπα ἑλληνικὰ μικρὰ ποιήματα, ἰδίως ἐλεγείας: καὶ ὁ *Οβιδίος*, ὁ ὁποῖος ἔγραψε μικρὰ ποιήματα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν μυθολογίαν, τὰς ἑορτὰς κ. ἄ.

Ἐκ δὲ τῶν πεζῶν συγγραφέων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ὁ σπουδαιότερος εἶναι ὁ *Τίτος Λίβιος*. Οὗτος συνέγραψε μεγάλην ἱστορίαν τῆς Ῥώμης ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της μέχρι τῶν χρόνων του.

Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρα-

τερίας δι' διάφοροι λαοὶ οἱ ἀποτελοῦντες αὐτὴν ἐξηκολούθουν βεβαίως νὰ ὁμιλοῦν ἕκαστος τὴν ἀρχαίαν γλῶσσάν του. Ἄλλ' οἱ ὑποτεταγμένοι λαοὶ δὲν εἶχον λογοτεχνίαν εἰς τὴν ἰδικήν των γλῶσσαν. Υἱοθέτησαν λοιπὸν τὴν λογοτεχνίαν ἑνὸς ἐκ τῶν δύο πολιτισμένων λαῶν τῆς ἀρχαιότητος, καὶ ἔγραφον εἰς τὴν Δύσιν λατινιστί, εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἑλληνιστί. Ἐπομένως ἡ Ἀνατολὴ παρήγαγε συγγραφεῖς Ἑλλήνας, ἡ δὲ Δύσις Λατίνους. Οἱ περισσότεροι καὶ ἐπιφανέστεροι ἀνεφάνησαν κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον αἰῶνα μ. Χ. Οὗτοι δὲ δὲν ἦσαν μόνον ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων χωρῶν τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Τότε ἀνεδείχθησαν λατῖνοι συγγραφεῖς: ὁ ῥήτωρ Σενέκας, ὁ στωϊκὸς φιλόσοφος Σενέκας, οἱ ποιηταὶ Λουκανὸς, Μαρτιάλιος καὶ Ἰουβενάλιος, ὁ γεωγράφος Πομπώνιος Μέλας, ὁ διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς Κουιντιλιανὸς, ὁ Πλίνιος ὁ νεώτερος γνωστὸς ἰδίως διὰ τὰς ἐπιστολάς του, ὁ Σουητώνιος, ὁ συγγραφεὺς τῶν βιογραφιῶν τῶν δώδεκα πρώτων αὐτοκρατόρων, καὶ ὁ περίφημος ἱστορικὸς Τάκιτος, εἰς ἕκ των ἑξοχωτέρων συγγραφέων τῆς Ῥώμης. Περίφημοι δὲ Ἕλληνες συγγραφεῖς ἤκμασαν ὁ Πλούταρχος, Ἕλλην ἐκ Βοιωτίας, συγγραφεὺς τῶν παραλλήλων βίων ἐπιφανῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ὁ ῥήτωρ Δίων ὁ Χρυσόστομος, δύο ἱστορικοί, ὁ Ἀππιανὸς καὶ ὁ Ἀρριανὸς, ὁ φιλόσοφος σατιρικὸς Λουκιανὸς, ὁ γεωγράφος Πτολεμαῖος καὶ ὁ ἱατρὸς Γαληνός. Ἑλληνιστὶ δ' ὡσαύτως ἔγραψε τὰ εἰς ἑαυτόν, ἥτοι τὰς σκέψεις του, καὶ ὁ φιλόσοφος αὐτοκράτωρ Μάρκος Ἀυρήλιος μαθητὴς τοῦ περιφήμου στωϊκοῦ φιλοσόφου Ἐπικτήτου, Ἕλληνας ἀπελευθέρου.

Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί. Εἰς τὴν ἀκμὴν τῶν γραμμάτων κατὰ τὸν 1ον καὶ 2ον μ. Χ. αἰῶνα κατ' ἐξοχὴν συνετέλεσαν αἱ τότε ἀκμάζουσαι φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.

Αἱ Ἀθῆναι ἐξηκολούθουν πλύντοτε νὰ εἶναι τὸ κέντρον τῆς παιδείας, καὶ εἰς τὰς σχολὰς αὐτῶν ἐδίδασκον πάντοτε φιλόσοφοι ὀνομαστοί. Ἐνεκα τούτου συνέρρεον ἐκεῖ πανταχόθεν πολλοὶ σπουδασταί, καὶ ἡ πόλις ἐφαίνετο ὡς κοινὸν διδασκαλεῖον ὅλων τῶν ἔθνων. Τὰ ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας δὲ ἔτη τῆς εἰρήνης μετὰ τῆς ἄλλης εὐημερίας ἔφερον καὶ τὴν ἀκμὴν τῶν σχολῶν τῶν Ἀθηῶν. Ἰδίως ὅμως αὗται ἐφθασαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν, ἂν

ὅτου διωργανώθησαν ὡς τὰ σημερινὰ πανεπιστήμια ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου Μάρκου Αὐρηλίου. Ἰδρῦθη δηλ. τότε μεγάλη κεντρικὴ σχολὴ διηρημένη εἰς δύο τμήματα, τὸ φιλοσοφικὸν καὶ τὸ σοφιστικὸν (ἡ λέξις σοφιστής εἶχε ἀποβάλει κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὴν παλαιὰν κακὴν σημασίαν καὶ ἐσημαιοῦσε τὸν διδάσκαλον τῆς ῥητορικῆς). Καὶ ἡ μὲν φιλοσοφικὴ σχολὴ περιελάμβανε 4 ἔδρας ἢ, ὡς ἔλεγον τότε, θρόνους, διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τεσσάρων κυριωτάτων φιλοσοφικῶν αἰρέσεων, τῆς ἀκαδημαϊκῆς, τῆς τῶν περιπατητικῶν, τῆς τῶν στωϊκῶν καὶ τῆς τῶν Ἐπικουρείων. Ἡ δὲ σοφιστικὴ σχολὴ περιελάμβανε δύο ἔδρας τὴν τῆς ῥητορικῆς, δηλ. τῶν φιλολογικῶν μαθημάτων, καὶ τὴν τῆς πολιτικῆς, δηλ. τῶν πολιτικῶν μαθημάτων. Αἱ λοιπαὶ ἐπιστῆμαι ὑπήγοντο ἄλλαι μὲν εἰς τὴν μίαν, ἄλλαι δὲ εἰς τὴν ἄλλην σχολήν.

Ἐγένετο δὲ ἡ διδασκαλία εἰς τὰς λαμπρὰς αἰθούσας τοῦ Μουσείου, εὐρυχώρου μεγάρου κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον προστεθῆ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς στοαί, γυμνάσιον καὶ βιβλιοθήκη.

Οἱ διδάσκαλοι τῶν σχολῶν ἦσαν ἐξ καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ἄλλοι μὲν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος (βασιλικοὶ θρόνοι), ἄλλοι δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως (πολιτικοὶ θρόνοι). Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἐξ ἀνωτέρων διδασκάλων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι κατώτεροι διδάσκοντες τὰ λοιπὰ ἐπιστημονικὰ μαθήματα ἢ ἀναπληροῦντες τοὺς ἀνωτέρους. Ἐλάμβανον δὲ οἱ διδάσκαλοι μισθὸν 6-10 χιλ. δραχμῶν ἑτησίως. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ μισθοῦ τούτου ἐλάμβανον παρὰ τῶν μαθητῶν καὶ δίδακτρα, ὅχι τὰ αὐτὰ παρ' ὅλων, καὶ ἐκούσια δῶρα.

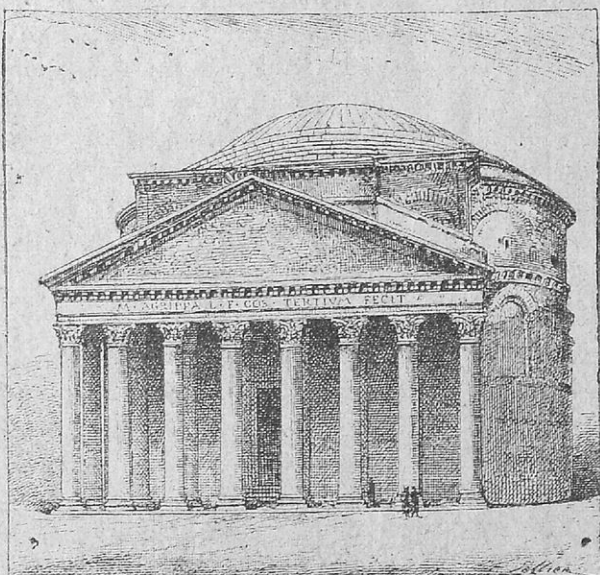
Ἄλλ' ἡ ἑλληνικὴ παιδεία δὲν περιεκλείετο μόνον ἐντὸς τῆς Ἀττικῆς. Εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατ' ἀρχὰς ὑπῆρχε τὸ περίφημον Μουσεῖον αὐτῆς, εἰς τὸ ὁποῖον ἐξηκολούθει νὰ ἀκμάζη ἡ σχολὴ τῶν γραμματικῶν καὶ ἡ τῶν μαθηματικῶν, ἰδίως τῆς ἀστρονομίας. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ Μουσείου αἱ σχολαὶ τῆς Ἀλεξανδρείας ἐξηκολούθουν νὰ διατηροῦν τὸ φῶς τῆς παιδείας. Καὶ εἰς ἄλλας δὲ πόλεις τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχον ἐπίσημοι ἑλληνικαὶ σχολαί, εἰς τὴν Μυτιλήνην, εἰς τὴν Ρόδον, εἰς τὴν Πέργαμον, εἰς τὴν Ταρσόν, καὶ μακρὰν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μασσαλίαν, εἰς τὴν Ρώμην, εἰς τὴν Καρχηδόνα καὶ ἄλλαχού.

Ἐκτὸς τῶν ἑλληνικῶν τούτων σχολῶν ὑπῆρχον καὶ λατινικαί.

Πολλαὶ πόλεις τῆς Δύσεως ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἵδρυσαν τοιαύ-
τας διὰ τοὺς πλουσίους νέους καὶ ἐπλήρωνον δι' αὐτὰς διδασκά-
λους, ἰδίως τῆς ῥητορικῆς καὶ τῆς φιλοσοφίας.

8. Αἱ τέχναι.

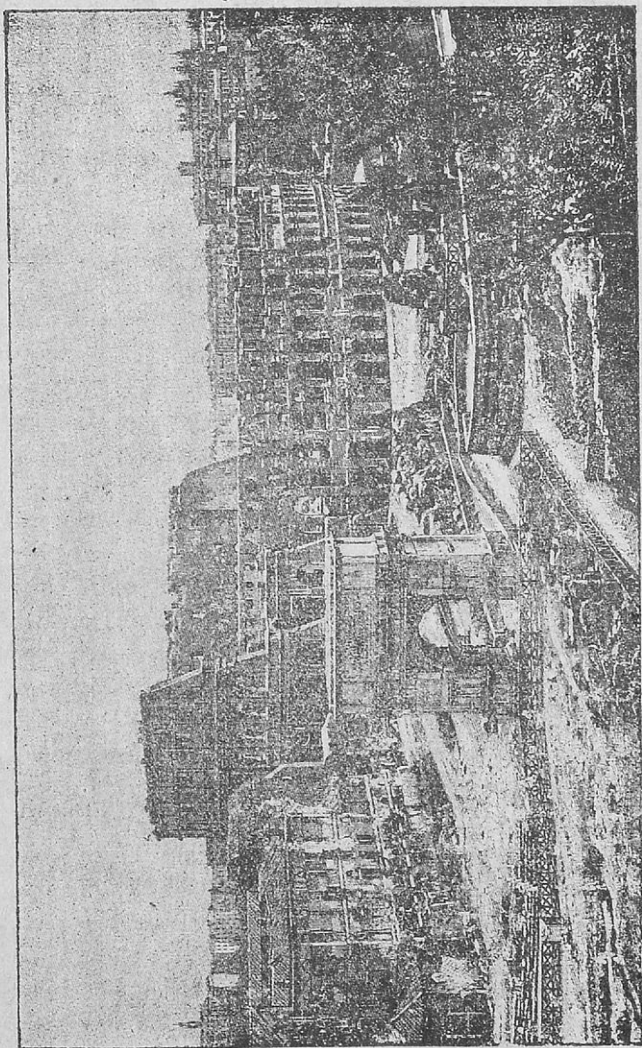
Εἶδομεν εἰς τὴν προηγουμένην περίοδον, ὅτι ἐν Ῥώμῃ οὔτε
ἡ γλυπτικὴ οὔτε ἡ ζωγραφικὴ εἶχον καμει μεγάλας προόδους. Ἡ
ῥωμαϊκὴ τέχνη περιορίζετο κυρίως εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Εἰ-

Εἰκ. 25. Τὸ Πάνθειον.

δομεν δ' ὥσαύτως ὅτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου εἶχον ἀρ-
χίσει οἱ Ῥωμαῖοι νὰ κοσμοῦν τὴν Ῥώμην διὰ μεγάλων καὶ πο-
λετελῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων. Κυρίως ὅμως κατὰ τὴν πε-
ρίοδον ταύτην ἀνηγέρθησαν τὰ περισσότερα μνημεῖα αὐτῆς.

Ἐπὶ Πομπηίου ἀνηγέρθη τὸ θέατρον, ὑπὸ τοῦ Καίσαρος δὲ
ἐκτίσθησαν τὰ μνημεῖα τὰ περιβάλλοντα τὴν ἐξ αὐτοῦ ὀνομασθεῖ-
σαν Ἰούλιον ἀγοράν. Πρὸ πάντων ὅμως ὁ Αὐγουστος εἰργάσθη

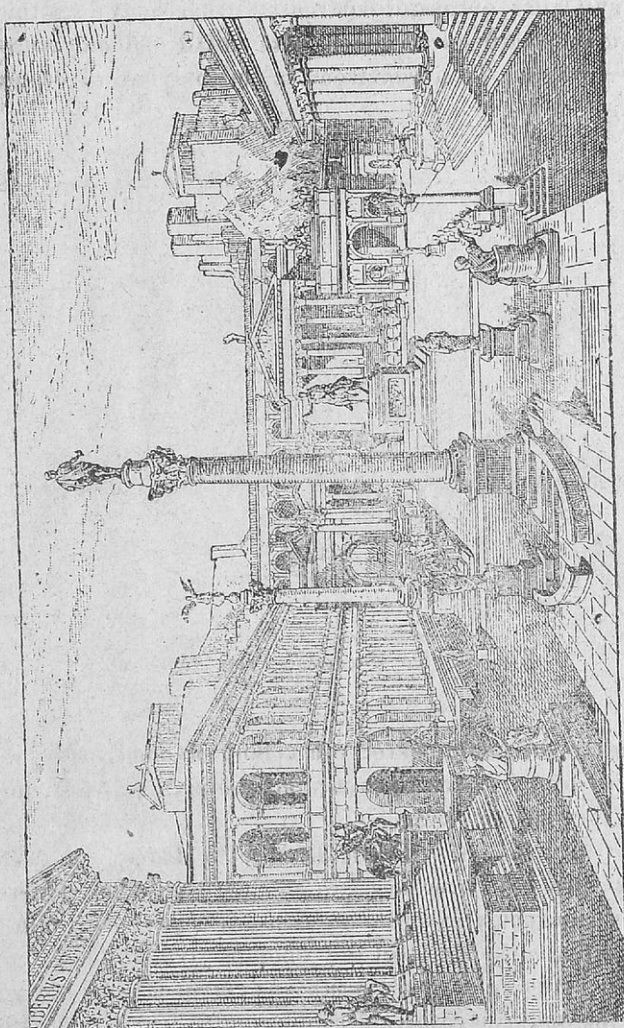
Εἰκ. 26, Τὸ Κολοσσαῖον.

διὰ τὸν καλλωπισμὸν τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτοῦ ἀνοικοδομήθησαν 82 ἱερὰ ξρειπωμένα καὶ ἰδρύθησαν 16 νέα. Ἐκτίσθη τὸ μέγα θέατρον τοῦ Μαρκελλοῦ, ἡ ἀγορὰ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ Ἰουλιανὴ βασιλική, στοά, εἰς τὴν ὁποίαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἔμποροι, καὶ τέλος τὸ ἀκόμη σφζόμενον Πάνθειον, ὑπερμεγέθους στρογγύλος ναὸς στεγασμένος μὲ μέγαν θόλον.

Ὡσαύτως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς αὐτοκρατορίας ἀνηγέρθη εἰς τὴν Ῥώμην μέγας ἀριθμὸς νέων μνημείων. Ἐπὶ τοῦ Παλατίνου, ὅπου ἦτο ὁ οἶκος τοῦ Αὐγούστου, ἔκτισεν ὁ Καλιγόλας μέγα ἀνάκτορον στολισμένον μὲ ζωγραφίας καὶ μὲ ἀγάλματα ἑλληνικά. Παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Παλατίνου ὁ Νέρων ἔκτισε τὸν χρυσοῦν οἶκον, ἀπέραντον ἀνάκτορον μὲ κήπους ὑπερμεγέθεις καὶ μὲ μίαν μεγάλην λίμνην. Τοῦτο κατεδαφισθὲν ἀντικατέστησε ὁ Δομιτιανὸς μὲ νέον ἀνάκτορον. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον κατεῖχον οἱ κῆποι τοῦ Νέρωνος, ὁ Βεσπασιανὸς ἀνήγειρε τὸ σφζόμενον ἔτι Κολοσσαῖον, ὑπερμεγέθους ἀμφιθέατρον προωρισμένον διὰ τοὺς ἵπποδρομικοὺς ἀγῶνας. Τοῦτο ἔχον μῆκος 188 μ., πλάτος 156 καὶ ὕψος 50 ἡδύνατο νὰ περιλάβῃ 50 χιλ. θεατὰς καθημένους καὶ ὑπελείπετο θέσις δι' 20 χιλ. ὁρῶντας. Ἐκεῖ ὡσαύτως ὁ Βεσπασιανὸς εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἀλώσεως τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀνήγειρε τὴν ἀψίδα τοῦ Τίτου μὲ ἀνάγλυφα ἀναπαριστῶντα τὸν θρίαμβον τοῦ στρατηγοῦ.

Ὁ Τραϊανὸς ὡσαύτως κατεσκεύασεν εἰς τὴν Ῥώμην τὴν φερώνυμον ἑαυτοῦ ἀγορὰν. Οὕτω αἱ ἀγοραί τῆς Ῥώμης ἔγιναν τέσσαρες, ἡ ἀρχαία, ἡ τοῦ Καίσαρος, ἡ τοῦ Αὐγούστου καὶ ἡ τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ ὁποία ἦτο καὶ ἡ καλυτέρα καὶ ὠραιότερα ὅλων. Εἰς αὐτὴν ὑπῆρχε θριαμβευτικὴ ἀψίς, πλατεῖα μὲ τὸν ἀνδριάντα τοῦ Τραϊανοῦ ἐφίππου εἰς τὸ μέσον, βασιλική, βιβλιοθήκη, ναὸς καὶ ὁ μέγας κίων τοῦ Τραϊανοῦ μὲ ἀνάγλυφα ἐκ μαρμάρου, τὰ ὁποῖα ἀναπαρίστων σκηνὰς ἐκ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Δακῶν.

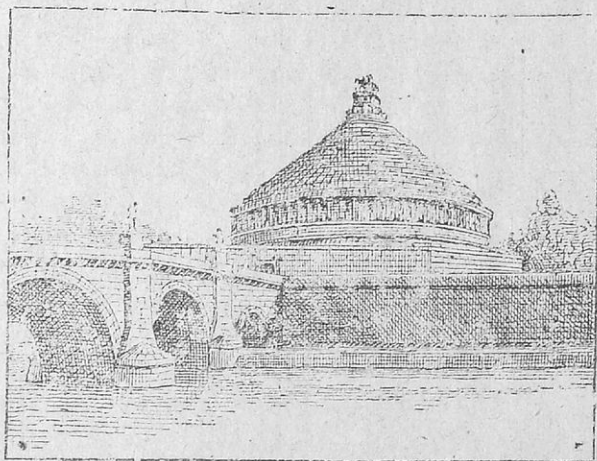
Ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων ἔκτισθη ὡσαύτως εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως μέγας ἀριθμὸς στοῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἐκοσμοῦντο μὲ ἀγάλματα καὶ μὲ ζωγραφίας. Εἰς τὴν ἄλλην δὲ ὄχθην τοῦ Τιβέρεως ὁ Ἀδριανὸς οἰκοδόμησε τὸ περίφημον Μουσωλεῖόν του μὲ λιθινὴν γέφυραν ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ.

Εικ. 27 'Η ἀγορά τοῦ Τραϊανοῦ.

Ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου ὑπῆρχον ἤδη 7 ὕδραγωγεῖα εἰς τὴν Ῥώμην. Οἱ μετ' αὐτὸν αὐτοκράτορες κατεσκεύασαν ἄλλα τρία νέα.

Κατεσκευάσθησαν ὥσαύτως τότε πολλὰ δημόσια λουτρὰ λεγόμενα θέρμαι. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ τούτων ἦσαν αἱ θέρμαι τοῦ

Εικ. 28. Τὸ Μανσωλεῖον τοῦ Ἀδριανοῦ.

Καρακάλλα, αἱ ὁποῖαι ἐκτὸς τοῦ κυρίου οἰκοδομήματος περιλαμβάνον μέγαν κήπον μὲ στοάς, βιβλιοθήκας, γυμναστήρια, αἰθούσας συζητήσεων κλπ.

Ὅχι ὅμως μόνον ἡ Ῥώμη, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἰταλία καὶ αἱ ἐπαρχίαι ἐπληρώθησαν μνημείων ὑπὸ τῶν αὐτοκρατόρων. Πανταχοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐκτίσθησαν γέφυραι, ὕδραγωγεῖα, ἱππόδρομοι, θέατρα, ναοί, βασιλικαὶ καὶ θριαμβευτικαὶ ἀψίδες.

Ὅλα ταῦτα τὰ ἔργα τῆς ῥωμαϊκῆς τέχνης φέρουν τὸν χαρακτῆρα τῆς πρακτικότητος καὶ εἶναι μεγάλα, ἰσχυρὰ καὶ στερεά, ὥς ἡ ῥωμαϊκὴ ἀρχή. Ἀλλὰ δὲν ἔχουν τὴν χάριν, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὸν ἀτομικὸν χαρακτῆρα τῶν ἑλληνικῶν. Οἱ καλλιτέχναι τῶν ἡσαν ἰδίως ἐπαγγελματίαι, οἱ ὁποῖοι γενομένου δεκτοῦ ἀπαξ ἐνὸς προτύπου ἀναπαρίστων αὐτὸ σχεδὸν μηχανικῶς.

9. Τὰ ἡθῆ.

Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία. Ἡ ῥωμαϊκὴ κοινωνία ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας μετεβλήθη πολὺ.

Ἡ εὐγένεια ἢ τόσον ἰσχυρὰ ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, εἶχεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαφανισθῇ. Εἶχε δεκατισθῇ διὰ τῶν προγραφῶν, εἶχε καταστραφῇ διὰ τῶν δημεύσεων καὶ διότι δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ληστεύῃ τὰς ἐπαρχίας. Ἦναγκάσθη νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν της εἰς μίαν νέαν εὐγένειαν, τὴν τῶν ὑπαλλήλων. Ἐκ τούτων πολλοὶ ἦσαν ἐπαρχιωταὶ καὶ ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὄφειλον τὴν τύχην των εἰς τοὺς ἡγεμόνας.

Οἱ ἱππεῖς ἐξηκολούθουν τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ χρηματιστοῦ, ἀλλ' ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἠδύνατο νὰ περιορίζῃ τὰ κέρδη των.

Αἱ μεγάλαι περιουσίαι λοιπὸν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ ἡ πρόοδος τῆς τρυφῆς ἡλάττωνε καθ' ἑκάστην τὸν ἀριθμὸν αὐτῶν. Αἱ ἀναφερόμεναι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀσωταῖαι, συμπόσια τερατώδη, ἐπαύλεις ὑπερμεγέθεις, ἀπειρον πλῆθος δούλων ἀνήκουν συνήθως εἰς ἀπελευθέρους εὐνοουμένους τῶν αὐτοκρατόρων.

Ὁ λαὸς τέλος εἶχε καταντήσῃ ὄχλος ἐπαίτων. Ὑπῆρχον εἰς τὴν Ῥώμην κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν 300 χιλ. ῥωμαῖοι πολῖται. Ἀλλὰ οὗτοι ἦσαν Ῥωμαῖοι μόνον κατ' ὄνομα. Καταγόμενοι ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀπελευθέρων διετήρουν ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Οἱ πλεῖστοι δὲν εἰργάζοντο καὶ δὲν ἐθεώρουν ἐντροπὴν νὰ ἐπαίτουν. Ἐζῶν δ' ἐκ τῶν διανομῶν σίτου καὶ χρημάτων, τὰς ὁποίας ἔκαμνον οἱ αὐτοκράτορες. Ὁ Αὐγούστος εἶχε δώσει ἀνὰ 700 δραχμὰς εἰς ἑαστον πολίτην ἐννεάκις, ὁ Νέρων ἀνὰ 250 τρεῖς. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀσκοῦντες ἐπάγγελμά τι ἢ ἔχοντες περιουσίαν τινὰ δὲν ἐδίσταζον νὰ αὐξάνουν τὰ ἔσοδά των προσκολλώμενοι εἰς τὴν ἀκολουθίαν τῶν πλουσίων. Ἐκάστην πρωίαν ἐπολιόρκουν τὰ ἄτρια, ὅπου ἐδίδετο εἰς αὐτοὺς κάνιστρον μὲ τρόφιμα.

Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπὶ τῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ῥώμην παρετῆρει τις βίον πολιτικὸν πολὺ ἐνεργητικὸν καὶ βίον οἰκογενειακὸν ἀπλοῦν καὶ αὐστηρόν. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας βίος πολιτικὸς δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ἡ θέλησις τοῦ μονάρχου ἀντικαθί-

στα τὴν τῆς συγκλήτου καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐξ ἄλλου ἡ διαφθορὰ τῶν ἡθῶν κατέστρεψε τὸν οἰκογενειακὸν βίον. Τὴν ἔλλειψιν πολιτικῆς δράσεως ἐξήτουν νὰ ἀναπληρώσουν διὰ τῶν ἀσχολιῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, καὶ τὸν ἀρχαῖον οἰκογενειακὸν βίον ἀντικατέστησε βίος τῆς ἀσκόπου ἔξω τοῦ οἴκου περιπλανήσεως καὶ τῶν ἡδονῶν. Οἱ ἄεργοι λοιπὸν πλούσιοι ἀνταπέδιδον ἐπισκέψεις, προσεκάλουν ἀλλήλους εἰς γεύματα πολυδάπανα καὶ εἰς ἑορτάς, εἰς τὰς ὁποίας ἐλάμβανον μέρος καὶ αἱ γυναῖκες, ἐταξίδευον καὶ μετέβαινον εἰς θαλάσσια λουτρὰ ἢ εἰς ἐξοχάς, ἐν ᾧ ὁ λαὸς συνεσθρεύετο εἰς τὰ καπηλεῖα, ὅπου ἐμεθύσκετο ὑπὸ τὸν θόρυβον ἀνατολικῶν μουσικῶν καὶ θεώμενος ἀκροβάτας καὶ χορευτάς.

Ὅλοι ἔδιδον συνεντεύξεις εἰς τοὺς περιπάτους, ὅπου ἐσχημάτιζον κύκλους καὶ ἐφλυάρουν. Οἱ περίπατοι οὗτοι ἐγίνοντο ἢ εἰς τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι ἐκάλυπτον τὰς δύο ὄχθας τοῦ Τιβέρεως καὶ τὰς κλιτύς τῶν λόφων, ἢ εἰς τὰς στοάς, αἱ ὁποῖαι εἶχον ἰδρυθῆ εἰς τὸ πεδίον τοῦ Ἀρεως.

Ἰδιαιτέραν κλίσιν εἶχον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς θέρμας, ἦτοι τὰ δημόσια λουτρὰ, εἰς τὰς ὁποίας μετέβαινον ὄχι μόνον διὰ νὰ λούωνται, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συναντῶνται μεταξύ των. Ὑπῆρχον ἐκεῖ αἵθουσαι ἀναγνώσεως καὶ ὀπασκίας, ῥήτορες διαλέξεων καὶ ἀοιδοί, κουρεῖς κ. λ.

Κυρίως ὅμως ὁ ῥωμαϊκὸς λαὸς ἠδύχαριστεῖτο μὲ τὰ δημόσια θεάματα. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τῆς προηγουμένης περιόδου αἱ πρὸς τιμὴν τῶν θεῶν ἑορταὶ εἶχον ἀυξηθῆ καὶ ὅτι κατ' αὐτὰς ἐκτὸς τῶν ἵπποδρομιῶν καὶ τῶν δραματικῶν παραστάσεων ἐτελοῦντο καὶ ἀθλητικοὶ ἀγῶνες μὲ Ἕλληνας ἀθλητάς, θηριομαχίας καὶ ἀγῶνες μονομάχων. Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως ταύτην τὰ δημόσια αὐτὰ θεάματα ἠυξήθησαν καταπληκτικῶς. Αἱ διὰ τὰ θεάματα καὶ τὰς ἑορτάς ἀφιερωμέναι ἡμέραι εἶχον ἀνέλθει εἰς 165. Τὰ θεάματα κατέστησαν πάθος διὰ τὸν ῥωμαϊκὸν κόσμον, ἰδίως δὲ αἱ ἀρματοδρομίαι, αἱ θηριομαχίαι καὶ οἱ ἀγῶνες τῶν μονομάχων. Αἱ δραματικαὶ παραστάσεις δὲν ἦσαν πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἦσαν πολὺ λεπταὶ δι' αὐτούς. Διὰ τοῦτο ἐπρωτίμωον τοὺς μίμους (ὥς αἱ σημεριναὶ κωμικαὶ φάρσαι) καὶ τὴν παντομίμαν καὶ σπανιώτερον τὰς μουσικὰς συναυλίας.

10. Ἡ θρησκεία.

Ἡ ἀπιστία, ἡ ὁποία, ὥς εἵπομεν προηγουμένως, εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὴν Ῥώμην ἀπὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀνατολῆς, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν οὕξηθῃ τεραστίῳ. Ἡ ἀρχαία θρησκεία κατέρρεεν. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἰδίως ἡ τῶν Στωϊκῶν προσπαθεῖ νὰ ἀντικαταστήσῃ αὐτὴν διὰ τῆς ἠθικῆς. Ἀφ' οὗτου δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ἔπαυσαν πλέον νὰ ἀσχολοῦνται εἰς τοὺς πολέμους καὶ τὸν πολιτικὸν βίον καὶ ἐπομένως τὸ ἀνθρώπινον ἰδανικὸν δὲν ἦτο πλέον νὰ εἶναι τις καλὸς στρατιώτης καὶ καλὸς πολίτης, ὅλοι οἱ ὅπωςδήποτε μορφωμένοι ἤρχισαν νὰ ἐπιζητοῦν τὰς τέρψεις τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου, τὰς ἠθικὰς ἀρετάς. Ἐστράπησαν λοιπὸν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ἡσχολεῖτο μὲ τὴν ἠθικὴν, καὶ ἰδίως εἰς τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία τότε ἐπεκράτει. Αὕτη ὑπέρτατον ἀγαθὸν ἐθεώρει τὴν ἀρετὴν, πάντα δὲ τὰ λοιπὰ, πλοῦτον, δόξαν, κάλλος, ὑγείαν, περιεφρόνει.

Ἄλλ' ἡ διδασκαλία τῶν Στωϊκῶν δὲν ἦτο γνωστὴ παρὰ μόνον εἰς τοὺς ὑψηλοτέρας διανοητικότητος ἄνθρώπους. Ἐμεινεν ἄνευ ἀποτελέσματος ἐπὶ τοῦ πλήθους, διότι ἀπηρθύνετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ ὄχι εἰς τὴν καρδίαν. Ἀπῆται δηλ. παρὰ τοῦ ἀνθρώπου μᾶλλον ἐσκεμμένην θέλησιν παρὰ πίστιν καὶ ἀγάπην. Ἐπομένως ὁ λαός, ἀφ' οὗ ἔπαυσε νὰ πιστεύῃ εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς, ἔμεινεν ἄνευ ἠθικοῦ στηρίγματος.

Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἄνθρωποι ἐρχόμενοι ἐξ Ἰουδαίας, ἐγκωμιάζον τὰ θέληγτρα μιᾶς νέας θρησκείας στηριζομένης εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν θεόν, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, εἰς τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν, καὶ κηρυττούσης τὴν ἰσότητά των ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ὑπαρξίν ζωῆς μετὰ θάνατον, ἐν ἣ θὰ ἀνταμειφθοῦν οἱ κατὰ τὸν ἐνταῦθα βίον πάσχοντες ἀγαθοί. Ἡ θρησκεία αὕτη ἦτο ἡ τοῦ Χριστοῦ. Αὕτη ὀλίγον κατ' ὀλίγον μετεμόρφωσε καὶ ἀνέτρεψε τὸν ἀρχαῖον κόσμον.

11. Ὁ Χριστιανισμός.

Ὁ Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγεννήθη εἰς τὴν Παλαιστίνην, εἰς Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐ-

γούστου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ βίου του διήλθεν ἐν ἀφανείᾳ εἰς τὴν Ναζαρετ τῆς Γαλιλαίας, ἄλλης ἐπαρχίας τῆς Παλαιστίνης. Τριακονταετῆς δὲ περίπου, τὸ 15ον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Τιβερίου, ἐξῆλθεν ἐκ τῆς ἀφανείας. Ἐπὶ τρία καὶ ἡμισυ ἔτη διέτρεξε τὴν Παλαιστίνην κηρύττων εἰς τὰς συναγωγάς, δηλ. τὰς ἐκκλησίας τῶν Ἰουδαίων, ὅτι εἶναι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, Θεὸς ὁ ἴδιος, ἀπεσταλμένος ὑπὸ τοῦ πατρὸς του, ἵνα σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους ἀπαλλάσσων αὐτοὺς ἐπὶ τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τὸ πάσχα ὁμῶς τοῦ ἔτους 33 συνελήφθη εἰς τὸν κῆπον τῶν Ἐλαιῶν παρὰ τὰς πύλας τῆς Ἱερουσαλὴμ κατὰ διαταγὴν τοῦ συνεδρίου τῶν Ἰουδαίων (ἀνώτατον ἰσραηλτικὸν δικαστήριον, αποτελούμενον ἐξ 70 ἀρχιερέων καὶ νομοδιδασκάλων, τοῦ ὁποίου προήδρευεν ὁ ἐκάστοτε μέγας ἀρχιερεὺς). Δικασθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τούτου, κατεδικάσθη εἰς θάνατον ὡς βλασφημῶν, διότι ἔλεγεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ. Ἡ ἀπόφασις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελεσθῇ ἄνευ τῆς συναιρέσεως τοῦ Ῥωμαίου κυβερνήτου Πιλάτου. Οὗτος, ἂν καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἀθωότητα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπεχώρησε πρὸ τῶν κραυγῶν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Ἰησοῦς ἐσταυρώθη ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ, λόφου παρὰ τὴν Ἱερουσαλὴμ.

Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς. Τὴν διδασκαλίαν καὶ τὸν δημόσιον βίον τοῦ Ἰησοῦ ἐκθέτουν εἰς τὰ Εὐαγγέλια οἱ μαθηταὶ του. Ὁ Ἰησοῦς ἐδίδασκεν ὅτι τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον καθήκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, τὸ δεῦτερον δὲ νὰ ἀγαπᾷ τὸν πλησίον του ὡς ἑαυτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὑβρισθεὶς ὀφείλει νὰ συγχωρῇ ἐξ ὅλης καρδίας τὸν ὑβριστήν, ὅτι δὲν πρέπει μόνον νὰ ἀνταποδίδῃ κακὸν ἀντὶ κακοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀγαπᾷ καὶ νὰ εὐεργετῇ τοὺς κακοποιοῦντας αὐτόν. Ἐδίδασκεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ εἶναι καθαρὸς τὴν καρδίαν, δηλ. νὰ προσέχῃ ὄχι μόνον εἰς τὰς πράξεις του, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς σκέψεις του, ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ ταπεινότης, ἡ ὑπομονή, ἡ πενία, ἡ ἀγάπη τῆς δικαιοσύνης θὰ ἀνταμειφθῶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ἐμπροσθεν αὐτοῦ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι. Δὲν διέκρινεν οὔτε πλουσίους οὔτε πτωχοὺς, οὔτε ἐλευθέρους οὔτε δούλους, οὔτε Ἕλληνας οὔτε Ἰουδαίους οὔτε βαρβάρους, ἀλλὰ μόνον ἀνθρώπους καλῆς θελήσεως, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχε θέσις εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

Ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὰς ἰδέας τῶν συγχρόνων του. Ἐξῆρε τὴν πτωχείαν, τὴν φιλανθρωπίαν, τὴν ἰσότητά, τὴν ἀδελφότητα, ἀρετὰς ἀγνώστους μέχρι τοῦδε. Τοῦναντίον μάλιστα οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ὡς ἀρχὴν ὅτι ἡ ἰσχὺς καὶ ὁ πλοῦτος ἐπρώτευνον μεταξὺ ὄλων τῶν ἀγαθῶν, ἡ πενία εἶναι τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅτι ὁ ἡττημένος εἶναι νομίμως κτῆμα τοῦ νικητοῦ, ἐπομένως ὅτι εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν κύριοι καὶ δοῦλοι, ὅτι τέλος ἡ ἐκδίκησις εἶναι ἡδονὴ τῶν θεῶν.

Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία διεδόθη διὰ τοῦ κηρύγματος. Ὁ Ἰησοῦς τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὸν θάνατόν του ἀναστὰς ἐνεφανίσθη εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ εἶπεν εἰς αὐτοὺς «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη». Οἱ μαθηταὶ του ἔγιναν ἀπόστολοι τοῦ Εὐαγγελίου καὶ διεσπάρησαν, ἵνα διαδώσουν αὐτό. Ἡ χριστιανικὴ πίστις ἐξηπλώθη μετὰ μεγάλης ταχύτητος. Δώδεκα ἔτη μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Ἰησοῦ ἐσημειώθη εἰς τὴν Ῥώμην ἡ παρουσία ὁμίλου Χριστιανῶν. Τὴν ἐξάπλωσιν ταύτην διησκόλυναν δύο τινά, ἡ ἐξάπλωσις καθ' ὅλον τὸν κόσμον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος παρέσχεν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν θαυμάσιον ὄργανον διαδόσεως τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἡ ὁποία εἶχε καταλύσει τὰ μεταξὺ τῶν λαῶν ὄρια.

Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί. Τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος ἦτο πολὺ ἀνεξιθρησκον. Ὅταν κατέκτα τοὺς διαφόρους λαούς, ἐδέχετο καὶ τοὺς θεοὺς των. Ἐπὶ τοῦ Αὐγουστοῦ εἶχεν ἰδρυθῆ ὁ ναὸς τοῦ Πανθέου, ἵνα δέχεται αὐτούς. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς λατρείας τῶν θεῶν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἐπίστευον πλέον οἱ Ῥωμαῖοι, εἶχεν ἐγκατασταθῆ καὶ ἡ λατρεία τῶν αὐτοκρατόρων θεῶν, ἡ ὁποία εἶχε τοὺς ἱερεῖς της καὶ τὰς τελετάς της. Ἡ ἀπόδοσις τιμῶν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας θεοὺς ἐθεωρεῖτο ὡς εἵπομεν, πρᾶξις πίστεως εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν. Τὸ ἐναντίον ἐθεωρεῖτο ὡς ἔγκλημα καθοσιώσεως.

Ἀλλ' οἱ χριστιανοὶ ἐχώριζον τὰ θεῖα τῶν ἀνθρωπίνων. Ὁ Χριστὸς εἶπεν εἵπει· «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Συμφώνως λοιπὸν μετὰ τὸ παράγγελμα τοῦτο οἱ Χριστιανοί, ἂν καὶ καθ' ὅλα τὰ ἄλλα ἦσαν πιστοὶ ὑπήκοοι, ἡρνοῦντο νὰ ἀποδώσουν εἰς τοὺς αὐτοκράτορας τιμὰς ὀφειλομένας εἰς μόνον τὸν θεόν. Ὑπέπιπτον δηλ. εἰς τὸ ἔγκλημα καθοσιώ-

σεως. Ἐνεκα τούτου δὲ ἐπετρέπετο εἰς αὐτοὺς νὰ ἀσχοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ νὰ καταλαμβάνουν δημοσίας θέσεις. Ἐκ τούτου δὲ προήλθον καὶ οἱ διωγμοί. Ὑπολογίζεται ὅτι οἱ γενόμενοι διωγμοὶ ἦσαν 10.

Ὁ πρῶτος διωγμός, ὁ ὁποῖος ἐγένετο ἐπὶ Νέρωνος, δὲν εἶχεν ἀκόμη θρησκευτικὸν χαρακτῆρα. Ὁ Νέρων κατηγοροῦσε τοὺς Χριστιανοὺς ὅτι εἶχον πυρπολήσει τὴν Ῥώμην καὶ ἔκαυσεν αὐτοὺς ζῶντας ἢ ἔρριπεν εἰς τὰ θηρία. Θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔλαβον οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοῦ Δομιτιανοῦ. Ἐκτοτε οἱ Χριστιανοὶ καδικάζοντο ἐπὶ ἀσεβείᾳ. Οἱ Ἀντωνῖνοι, οἱ τόσον περίφημοι διὰ τὴν σύνεσίν των καὶ τὴν φιланθρωπίαν των, δὲν ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον αὐστηροὶ εἰς τὴν νέαν πίστιν. Ἐφήρμοζον τὸν νόμον. Κατεδίωκον τοὺς Χριστιανοὺς, ὅταν δημοσία ἐφανέρονον τὴν ἐχθρότητά των πρὸς τὴν ἐπίσημον λατρείαν.

Ἄλλ' οἱ διωγμοὶ παρήγαγον ἀποτέλεσμα ἀντίθετον πρὸς τὸ περιμενόμενον. Ἀντὶ νὰ ἐλαττώσουν, ἤρξαντο τὸν ἀριθμὸν τῶν Χριστιανῶν. Τοῦτο ἰδίως συνέβη εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς. Εἰς τὴν Ῥώμην ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ἐξηπλώθη κατὰ πρῶτον μεταξὺ τῶν ἀπελευθέρων καὶ τῶν γυναικῶν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὅμως εἰσέδυσσε καὶ ἐδῶ εἰς ὅλας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Καὶ ἐν γένει κατ' ὅλην τὴν Αὐτοκρατορίαν τόσον εἶχε διαδοθῇ ὁ Χριστιανισμός, ὥστε εἰς ὅλας τὰς πόλεις αὐτῆς ὑπῆρχον Χριστιανοὶ ἀποτελοῦντες σύλλογον καλούμενον ἐκκλησίαν. Αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι ὀργανωμέναι κατὰ τὸν ἀστικὸν ὀργανισμὸν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων εὗρισκοντο εἰς σχέσεις πρὸς ἀλλήλας. Ἐπομένως ἀπετέλουν ὅλαι ὁμοῦ ἀπέραντον σύλλογον ἀνθρώπων ἀφωσιωμένων εἰς τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, δηλαδὴ κράτος ἐν κράτει. Εἰς αὐτοκράτωρ αἰσθανθεὶς, πόση δύναμις ὑπῆρχεν εἰς τὸν Χριστιανισμόν, ἠθέλησε νὰ τὴν μεταχειρισθῇ καὶ ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὑπαρξίν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Οὗτος ἦτο ὁ Κωνσταντῖνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Η ΑΠΟΛΥΤΟΣ ΜΟΝΑΡΧΙΑ

1. Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.

Ἐκ τῶν Σαλῶνων τῆς Δαλματίας, ὅπου ἀπεσύρθη, ὁ Διοκλητιανὸς εἶδε μετὰ θλίψεως ὅτι τὸ σύστημα τῆς τετραρχίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ, διότι κατ' αὐτὸ οὐδεμία θέσις ἔν τῇ ἀρχῇ ἐδίδετο εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν αὐτοκρατόρων. Πράγματι μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ Μαξιμιλιανοῦ οἱ δύο Καίσαρες ἔγιναν Αὐγουστοί, ὁ δὲ Γαλέριος ὡς πρῶτος Αὐγουστος ἀνέδειξε Καίσαρα τὸν Σεβήρον καὶ τὸν Μαξιμῖνον, ἀμφοτέρους Ἰλλυριοὺς ἀξιωματικούς. Ἄλλ' ὁ Κωνσταντῖος ὁ Χλωρὸς εἶχεν υἷὸν Κωνσταντῖνον, ἄνδρα 31 ἐτῶν, ῥωμαλέον, ἰσχυρὸν καὶ ἐπιτήδειον, ὁ ὅποιος παρημελεῖτο. Τοῦτον ὁ Διοκλητιανὸς εἶχε κρατήσῃ ὡς ὄμηρον τῆς πίστεως τοῦ πατρὸς του καὶ εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὸν στρατὸν του ὡς χιλιάρχον.

Ὁ Κωνσταντῖνος μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Διοκλητιανοῦ μὴ ἀνεχόμενος τὴν γενομένην εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Γαλερίου παραγκωνισιν δραπετεύει ἀπὸ τῆς Νικομηδείας καὶ διευθύνεται πρὸς τὸν πατέρα του εἰς τὴν Γαλατίαν, καὶ ἐντεῦθεν ἀκολουθεῖ αὐτὸν εἰς τινὰ ἐκστρατείαν εἰς τὴν Βρετανίαν. Ὅτε δὲ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἀπέθανεν ὁ Κωνσταντῖος, ὁ στρατὸς παρὰ τὸ σύστημα τοῦ Διοκλητιανοῦ ἀνακηρύσσει τὸν Κωνσταντῖνον Αὐγουστον.

Ὁ Γαλέριος τότε πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἀνέγνωρσε μὲν τὸν Κωνσταντῖνον ὡς Καίσαρα, ἀνηγόρευσε δὲ Αὐγουστον τὸν Σεβήρον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Μαξιμιλιανός, ὁ ἀρχαῖος συνάρχων τοῦ Διοκλητιανοῦ, ἀνέλαβε καὶ πάλιν τὴν πορφύραν, καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαξέντιος ἀνεκηρύχθη καὶ αὐτὸς αὐτοκράτωρ εἰς τὴν Ῥώμην. Ἐπηκολούθησε λοιπόν, ὡς ἦτο φυσικόν, μακρὰ περιόδος ἐμφυλίων πολέμων μεταξὺ τῶν αὐτοκρατόρων, εἰς τοὺς ὁποίους προσετέθη φονευθέντος τοῦ Σεβήρου καὶ ἄλλος Αὐγουστος, ὁ Λικίνιος. Οἱ ἐμφύλιοι οὗτοι πόλεμοι ἐπὶ τέλους ἐτερμα-

τίσθησαν διὰ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Κωνσταντίνου, ὁ ὁποῖος καὶ ἔμεινε μόνος αὐτοκράτωρ (306—337).

Ὁ Κωνσταντῖνος κατὰ τὴν μονοκρατορίαν του ἔκαμε τρία τινά, τὰ ὁποῖα μετέβαλον τὴν ὄψιν τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ κόσμου:

Α') ἐπροστάτευσεν τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ κατέστησεν αὐτὴν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους.

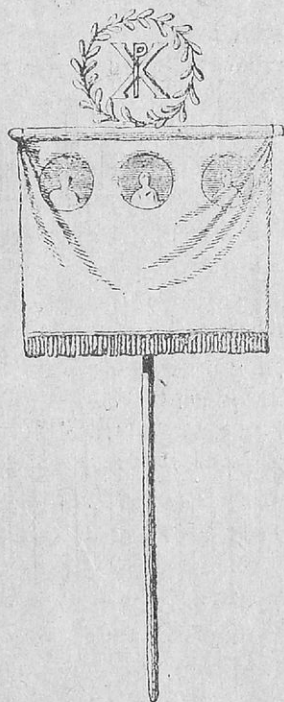
Β') ἰδρυσεν νέαν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους, τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Γ') ὥργανωσε τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀρχήν.

Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὁ Κωνσταντῖνος ἔχων μητέρα-χριστιανήν, τὴν ἁγίαν Ἑλένην, ἐγνώριζε τὴν ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν εἶχε λάβει ὁ Χριστιανισμὸς παρ' ὅλους τοὺς κατ' αὐτοῦ διωγμούς. Ὅταν λοιπὸν ὁ Κωνσταντῖνος ἔμελλε νὰ ἀγωνισθῇ ἐναντίον τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων του, ἀπεφάσισε νὰ στηριχθῇ ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν. Λέγουσιν ὅτι πρὸ μιᾶς μεγάλης μάχης, τὴν ὁποίαν συνῆψε κατὰ τοῦ Μαξεντίου παρὰ τὴν Ῥώμην, εἶδεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ ἐν μεσημβρίᾳ φωτεινὸν σταυρὸν φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν «ἐν τούτῳ νίκα». Τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος, ἵνα ἐνθαρρύνῃ τοὺς ἐν τῷ στρατῷ του πολυαρίθμους χριστιανούς νὰ ἀγωνισθοῦν προθύμως ὑπὲρ αὐτοῦ διέταξε νὰ κατασκευασθῇ σημαία εἰδικὴ ἀποτελουμένη ἐκ δόρατος διασταυρουμένου διὰ κέρατος ἐγκαρσίου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκρέματο ὕψος πορφυροῦν χρυσοκέντητον, ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ τοῦ δόρατος νὰ προσαρτηθῇ ἐν στεφάνῳ τὸ ἐκ τῶν γραμμάτων Χ καὶ Ρ μονόγραμμα, τὸ ὁποῖον ὡς ἀποτελοῦν σταυρὸν καὶ δηλοῦν τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἦτο τὸ σύμβολον τῶν Χριστιανῶν. Ἡ σημαία αὕτη ὠνομάσθη λάβαρον. Τοῦ λοιποῦ δὲ οὕτω κατεσκευάζοντο ὅλαι αἱ χριστιανικαὶ σημαῖαι φέρουσαι προσθέτως κεντημένας τὰς εἰκόνας τοῦ βασιλέως καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Ἡ πράξις αὕτη τοῦ Κωνσταντίνου ἐνθουσίασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀποτελούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ Χριστιανῶν, καὶ ἐκέρδισε τὴν κατὰ τοῦ Μαξεντίου μάχην, ἥ ὁποία κατέστησεν αὐτὸν κύριον τῆς Ῥώμης.

Ἐκτοτε ὁ Κωνσταντῖνος προσεκολλήθη εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ καὶ δὲν ἐβαπτίσθη παρὰ μόνον ἐπὶ τῆς ἐπιθανάτιου κλίνης. Γενόμενος μονοκράτωρ, ἐνήργησε μετὰ μεγάλης πολιτικῆς συνέσεως. Διετήρησε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Ἀρχιε-

ρέως καὶ ἔκτισε ναοὺς εἰς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς. Συγχρόνως ὁμοῦς ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἀσκοῦν ἐλευθέρως τὰ τῆς λατρείας των καὶ ἀπέδωσεν εἰς αὐτοὺς ὅλα τὰ δικαιώματα, τὰ ὅποια εἶχον ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτῶν κατὰ τοὺς διωγμούς. Δὲν ὑπῆρ-

Εἰκ. 29. Λάβαρον.

χε πλέον διαφορὰ μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ εἰδωλολατρῶν, ὅπως ὠνομάζοντο ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν οἱ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν ἐμμένοντες. Ὅλοι ἠδύναντο νὰ καταλάβουν ὅλος τὰς δημοσίας θέσεις καὶ αἱ ἐκκλησίαι τῶν Χριστιανῶν ἐθεωροῦντο ὡς ἄσυλα, ὅπως καὶ οἱ ναοὶ τῶν εἰδωλολατρῶν. Τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς ἀνεξιθρησκείας καθιέρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος δι' ἐνὸς διατάγματος καλουμένου «διάταγμα τοῦ Μεδιολάνου» (313).

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁμοῦς δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς

χριστιανικῆς θρησκείας ὡς θρησκείας δυναμένης νὰ ἀσκῇται ἐλευθέρως εἰς τὸ ῥωμαϊκὸν κράτος. Διέταξεν ὡσαύτως νὰ μὴ ἐργάζωνται τὰ δικαστήρια κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Κυριακῆς καὶ ἀνεγνώρισε τοὺς ἐπισκόπους τῆς νέας θρησκείας ὡς λειτουργοὺς τῆς πολιτείας, κατέστησε δηλ. τὸν Χριστιανισμὸν ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ Κράτους.

Ἄλλ' οἱ Χριστιανοὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησίν των διηρέθησαν. Ἐνεφανίσθησαν μεταξὺ αὐτῶν αἵρέσεις, δηλ. δοξασίαι ἀντικείμεναι εἰς τὴν παραδεδομένην διδασκαλίαν ἐπὶ οὐσιωδῶν σημείων τῆς νέας πίστεως. Ἡ περιφημοτέρα τούτων ὑπῆρξεν ἡ τοῦ Ἀρείου, ὁ ὁποῖος δὲν ἐδέχετο ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι ἴσος πρὸς τὸν πατέρα Θεόν.

Αἱ διαιρέσεις αὗται ἀνησύχουν τὸν αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος, ὅπως εἰς ὅλα, οὕτω καὶ εἰς τὴν θρησκείαν, ἤθελε νὰ ὑπάρχη τάξις. Συνεκάλεσε λοιπὸν εἰς τὴν Νίκαιαν σύνοδον τῶν ἐπισκόπων διὰ νὰ καθορισθοῦν ὀριστικῶς τὰ ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως (325). Ἡ σύνοδος αὕτη ἀποτελεσθεῖσα ἐκ 318 ἐπισκόπων καὶ ἐπιφανῶν ἐν γένει κληρικῶν ὠνομάσθη πρώτη οἰκουμενικὴ σύνοδος καὶ εἰς αὐτὴν διέπρεψεν ὁ νεαρὸς τότε διάκονος τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος ὁ μέγας. Ὑπὸ τῆς συνόδου ταύτης παρισταμένου τοῦ ἰδίου τοῦ αὐτοκράτορος κατὰ τὰς συζητήσεις, καθωρίσθησαν τὰ 7 πρῶτα ἄρθρα τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως. Ἡ αἵρεσις τοῦ Ἀρείου κατεδικάσθη, ἀνετέθη δὲ εἰς τὸν αὐτοκράτορα νὰ καταστήσῃ σεβαστὴν τὴν ἀληθῆ χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἡ ὁποία ὠνομάσθη ὀρθοδοξία. Μετὰ τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ κατεδίωξε τοὺς ἀρνούμενους νὰ ἀποδεχθοῦν τὸ σύμβολον τῆς Νικαίας.

Ἡ Κωνσταντινούπολις. Διπλοῖ λόγοι, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί, ἔκαμαν τὸν Κωνσταντῖνον νὰ αποφασίσῃ νὰ ἰδρῦσῃ νέαν πρωτεύουσαν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ἐπρεπεν ἡ πρωτεύουσα τοῦ κράτους νὰ εἶναι πλησίον τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Εὐφράτου, ὅπου τὸ κράτος ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν Γότθων καὶ τῶν Πάρθων. Ἐπρεπεν ὡσαύτως διὰ νὰ θριαμβεύσῃ ὁ χριστιανισμὸς νὰ γίνῃ πρωτεύουσα τοῦ Κράτους νέα πόλις, ὥστε νὰ μὴ ἐμποδίζε-ται ἡ νέα θρησκεία ὑπὸ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων θεῶν. Ἐνεκα τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ἰδρύσε τὴν Κωνσταν-

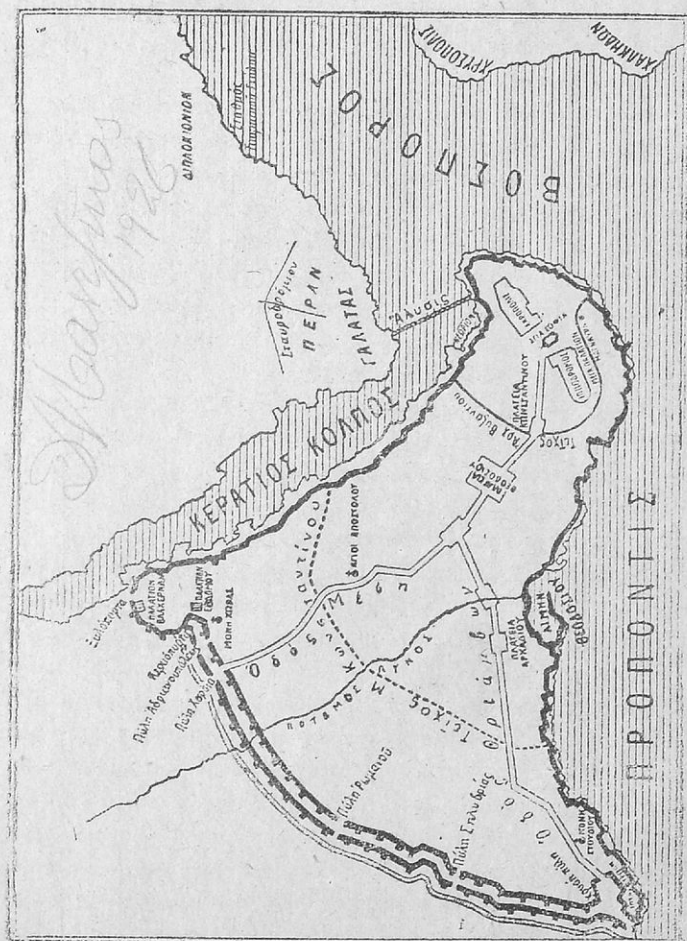
τινούπολιν ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχαίου Βυζαντίου (330). Ἡ δ' ἐκλεχθεῖσα θέσις ἦτο ἀρίστη. Ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἐπλήρου τὰς λεχθεῖσας ἀνάγκας, ἡ νέα πόλις ἀφ' ἑνὸς μὲν ἦτο εὐκόλος πρὸς ὑπεράσπισιν καὶ εἶχε θαυμάσιον φυσικὸν λιμένα τὸν Κεράτιον κόλπον, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνήγωνε τοὺς δύο κόσμους τὸν Ἀσιατικὸν καὶ τὸν Εὐρωπαϊκόν.

Ἡ πόλις ἐκτίσθη κατὰ τὸν ῥωμαϊκὸν τρόπον, μὲ ὕδραγωγεία, θέρμας, ἀνάκτορα, ἀγοράς, ἱππόδρομον καὶ ναοὺς εἰδωλολατρικούς, ἀλλὰ καὶ μὲ ναοὺς χριστιανικούς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὠργάνωσε προσέτι ἐκεῖ βιβλιοθήκας, καὶ ἐκόσμησε τὴν πόλιν μὲ ἔργα τέχνης ληφθέντα ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Τέλος ἐκάλεσε νὰ μετοικήσουν εἰς τὴν νέαν πόλιν τοὺς εὐγενεῖς Ῥωμαίους, καὶ ἔφερε πολλοὺς κατοίκους ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν. Εἰδικὸς δὲ στόλος ἐπεφορτίσθη νὰ κομίσῃ ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαῖον διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ λαοῦ σῖτον.

Ἡ πόλις εὐθὺς ἀνεπτύχθη ῥαγδαίως. Συνεκέντρωσεν εἰς ἑαυτὴν τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς, ἡ δὲ ἰσχὺς της καὶ ὁ πλοῦτός της ἀπέβη τοσοῦτος, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ ἀντιστῇ ἐπὶ 11 καὶ πλέον αἰῶνας εἰς ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

Ἡ ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας. Ἡ διοργάνωσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους εἰς ἀπόλυτον μοναρχίαν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ. Ταύτην συνεπλήρωσεν ὁ Κωνσταντῖνος. Εἶδομεν ὅτι ἀπὸ τοῦ Διοκλητιανοῦ κατηγορήθησαν οἱ ἀκόμη σφῆζόμενοι τύποι τῆς δημοκρατίας. Ἡ ἀρχή, ὥς εἴπομεν, δὲν ἀνετίθετο πλέον ἔστω καὶ κατὰ τύπους ὑπὸ τοῦ δήμου εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀλλ' αὐτὸς ἐξέλεγε τὸν διάδοχόν του. Ἀπὸ τοῦ Κωνσταντίνου ὅμως πλέον ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἀσκεῖ τὴν ἀρχὴν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ λαοῦ, ἀλλὰ θεωρεῖται ὅτι κατέχει αὐτὴν ἐλέω Θεοῦ, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐνσάρκωσις ἐπὶ τῆς γῆς. Συνεδυάσθη δηλ. ἡ μοναρχία μὲ τὰς περὶ βασιλείας ιδέας τῆς Παλαιᾶς διαθήκης, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ βασιλεία ἀπορρέει ἐκ τοῦ Θεοῦ. Ἐπομένως ὁ αὐτοκράτωρ ἔθεωρήθη ἐκλεκτὸς τοῦ Θεοῦ καὶ προστάτης καὶ ὑπέρμαχος τῆς ἐκκλησίας τῶν Χριστιανῶν. Τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἱερόν. Οἱ ὑπῆκοι ὁμιλοῦν πρὸς αὐτὸν γονατίζοντες. Δὲν παρουσιάζεται πλέον εἰς τὸν λαόν, εἰ μὴ καθ' ὠρισμένας ἡμέρας τελετῶν, καθήμενος ἐπὶ θρόνου χρυσοῦ, περιβεβλημένος ἔνδυμα πορφυροῦν,

Ενάντι της Πύλης

Είκ. 30. Ἡ Κόρσικανιούπολις.

φέρων στέμμα χρυσοῦν καὶ περιστοιχισμένος ὑπὸ πλήθους ὑπη-
ρετῶν, ἐνόπλων φυλάκων καὶ αὐλικῶν.

Τὰς πολιτικὰς καὶ στρατιωτικὰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους ὅλας διευθύνουν πέντε ὑπουργοί, οἱ ὅποιοι ἀπαρτίζουν τὸ ἱερὸν συνέ-
δριον καὶ ἔχουν τὴν κεντρικὴν διοίκησιν. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἐκπέμ-
πονται ὅλαι αἱ διαταγαὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπου ἐκτελοῦνται ὑπὸ
ὑπαλλήλων ἐχόντων λίαν διακεκριμένην ἐξουσίαν ἕκαστος. Εἰς
τὰς ἐπαρχίας δὲν ὑπῆρχε πλέον, ὅπως ἄλλοτε, σύγχυσις μεταξὺ
τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν. Οἱ διοικηταὶ τῶν
ἐπαρχιῶν συνεκέντρωνον μόνον τὴν πολιτικὴν καὶ δικαστικὴν
ἐξουσίαν. Ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία ἦτο εἰς χεῖρας εἰδικῶν ἀρ-
χόντων ἐκ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ. Ὡσαύτως ἡ οἰκονο-
μικὴ διαχείρησις ἦτο χωρισμένη ἀπὸ τῆς διοικήσεως.

Καὶ οἱ πολιτικοὶ ὑπάλληλοι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ στρα-
τοῦ εἶναι διηρημένοι εἰς πολλὰς κατηγορίας ἀναλόγως τοῦ ἀξιώ-
ματός των. Ἀναλόγως δὲ τούτου λαμβάνει ἕκαστος παρὰ τοῦ
αὐτοκράτορος καὶ ἓνα τίτλον, τὸν ὅποιον μεταβιβάζει καὶ εἰς τὰ
τέκνα του. Οὕτω ἐκαλοῦντο *nobilissimi* (=εὐγενέστατοι), *illu-*
strissimi (=ἐκλαμπροὶ), *spectabiles* (=λαμπροί), *clarissimi*
(=ἐπιφανέστατοι).

Διὰ τὴν συντήρησιν ὅμως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς αὐλῆς καὶ
τῶν ὑπαλλήλων τώρα ὑπῆρχεν ἀνάγκη περισσοτέρων χρημάτων ἢ
ἄλλοτε. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐπιβληθῶν καὶ φόροι βαρύτεροι. Οἱ
κυριώτεροι τούτων ἦσαν ὁ φόρος ἐπὶ τῶν γαιῶν, διὰ τὸν ὅποιον
ἐγίνετο καταγραφὴ τῶν κημάτων κατὰ 15 ἔτη (*indictio*), καὶ ὁ
φόρος ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς βιομηχανίας, καλούμενος χρυσάρ-
γυρον. Ἡ εἴπραξις τῶν φόρων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς τὸ συμβού-
λιον ἐκάστης πόλεως (*curia*). Τὰ μέλη αὐτοῦ ἦσαν ὑπεύθυνα
διὰ τὸν καθορισθέντα φόρον. Πᾶν ἔλλειμμα ἐπεβάρυνεν αὐτούς.
Ἄλλ' οὕτω ἡ ὑπηρεσία αὕτη, ἡ ὁποία πρὶν ἐθεωρεῖτο ὡς τιμὴ,
κατήντησε βάρος καταστροφικόν, τὸ ὅποιον ὅλοι προσεπάθουν
νὰ ἀποφύγουν. Ἐνεκα τούτου βραδύτερον ὑπεχρεώθησαν διὰ νό-
μου ὅλοι οἱ ἰδιοκτῆται νὰ εἶναι μέλη τοῦ συμβουλίου. Πολλοὶ
ἔνεκα τῆς βαρεῖας φορολογίας ἐγκατέλειπον τὰς γαίας των γι-
νόμενοι ἱερεῖς ἢ στρατιῶται. Κατὰ διαταγὴν ὅμως τοῦ αὐτοκρά-
τορος ἤναγκάζοντο νὰ ἐπανέρχωνται εἰς αὐτάς.

A. Χωροφᾶ, 'Ιστορία Β' γυμνασίου ἔκδοσις ε'.

14

Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου. Ὁ Κωνσταντῖνος ἀπέθανε μετὰ 30ετῇ βασιλείαν εἰς ἡλικίαν 63 ἐτῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς βασιλείας του ὁ ἀρχαῖος κόσμος μετέβαλεν ὅψιν καὶ ιδέας. Ἐνεκα τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ κράτους μετερρουθμίσθησαν συμφώνως πρὸς τὰς σωτηρίους ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἐξαιρετικῶς ὁμως διὰ τὸν Ἑλληνισμόν ἡ βασιλεία τοῦ Κωνσταντίνου ἔχει μεγάλην σημασίαν. Διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς νέας πρωτεύουσας τοῦ κράτους ἐν μέσῳ χωρῶν ἐλληνικῶν ἐδημιουργήθη ἡ Ἑλληνικὴ Αὐτοκρατορία τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ παρεσκευάσθη ἡ πολιτικὴ τοῦ ἔθνους ἀναβίωσις καὶ ἡ ἐπὶ χίλια καὶ πλέον ἔτη νέα ἱστορικὴ σταδιοδρομία αὐτοῦ.

Διὰ ταῦτα δικαίως ἡ μὲν ἐλληνικὴ ἱστορία ὠνόμασεν αὐτὸν μέγαν, ἡ δὲ ἐκκλησία κατέταξεν αὐτὸν καὶ τὴν μητέρα του μετὰ τῶν ἁγίων.

2. Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας.

Ἡ Αὐτοκρατορία, ὅπως ὀργανώθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου, ἔγινε κράτος πολὺ συγκεντρωτικόν. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβέρνησις διηύθυνεν ὅλας τὰς ὑποθέσεις τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις αὐτὸς ὁ Κωνσταντῖνος μέλλων νὰ ἀποθάνῃ ἐνόμισεν ὅτι εἰς μόνος ἀνθρωπος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ διευθύνῃ τὸ ἀπέραντον αὐτὸ κράτος. Ὅθεν διένειμεν αὐτὸ μετὰ τῶν τριῶν υἱῶν του Κωνσταντίου, Κώνσταντος καὶ Κωνσταντίνου. Ἀλλ' οὕτω οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι καὶ πάλιν ἐπανελήφθησαν, μέχρις οὗ φονευθέντων ἢ ἀποθανόντων τῶν υἱῶν καὶ ὅλων τῶν ἀρρένων μελῶν τοῦ οἴκου τοῦ Κωνσταντίνου ὁ θρόνος περιήλθεν εἰς τὸν μόνον ἐπιζήσαντα Ἰουλιανόν, ἀνεψιὸν αὐτοῦ (360). Τὸ δὲ χειρότερον, κατὰ τοὺς ἐμφυλίους τούτους πολέμους διαταράχθη καὶ πάλιν ἡ εἰρήνη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ Ἀρειανοὶ εἶχον ἐπιτύχει τὴν ὑποστήριξιν τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ οὕτω οἱ Χριστιανοὶ διηρέθησαν εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα. Ὁ Ἰουλιανὸς δὲ κατόπιν ἐπεχείρησε νὰ ἀναστηλώσῃ τὴν εἰδωλολατείαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε γεννηθῇ εἰς τὸ Βυζάντιον καὶ εἶχε μητρικὴν του γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν. Ἐξ ἄλλου εἶχε ζήσει πολὺ εἰς

τὰς Ἀθήνας ἀσχολούμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας. Ἐνεκα τούτου εἶχε θελχθῇ ὑπὸ τοῦ κάλλους τῶν μνημείων καὶ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ ἀρχαίου θρησκευματος καὶ εἶχε παρασυρθῇ ἐκ τῶν εἰσηγήσεων τῶν δεινότερων Ἑλλήνων ῥητόρων καὶ φιλοσόφων νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς ἦτο παραίτος τῆς ἐπὶ τῶν ἐμφυλίων πολέμων παρακμῆς τοῦ Κράτους καὶ ὅτι ἡ ἀναμόρφωσις τοῦ κόσμου μόνον διὰ τῆς παλινορθώσεως τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ θρησκευματος ἡδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ.

Ὅταν λοιπὸν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι ἔφεραν αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον, ἔσπευσε νὰ ἐξομώσῃ τὸν Χριστιανισμόν. Ἦνοιξε τοὺς ἐγκαταλειμμένους ναοὺς τῶν ἀρχαίων θεῶν καὶ ἐπανέφερεν ὅλας τὰς τελετὰς τῆς ἀρχαίας λατρείας. Οἱ Χριστιανοὶ ὠνόμασαν αὐτὸν ἀποστάτην. Ὁ Ἰουλιανὸς ὅμως δὲν ἐπροχώρησεν εἰς αἱματηροὺς διωγμούς. Ἀπηγόρευσε μόνον εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, ἵνα περιορίσῃ τὴν ἐπιρροήν των. Ἄλλ' ἢ ἀπὸ πειρᾶ αὕτη τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν ἐπέτυχεν. Ἡ ἀρχαία θρησκεία δὲν ἦτο πλέον δυνατόν νὰ ἀναζήσῃ. Ἦτο σῶμα διασφῆζον μὲν ἀκόμῃ τὸ ἀπαράμιλλον αὐτοῦ κάλλος, ἀλλὰ νεκρόν. Τοῦτο δηλοῖ καὶ ὁ χρησμὸς ὃ δοθεὶς ὑπὸ τοῦ μαντείου τῶν Δελφῶν εἰς τὸν Ἰουλιανόν, ὅτε παρήγγειλε νὰ ἀνορθώσουν αὐτό,

«Εἶπατε τῷ βασιλεῖ· χαμαὶ πέσε δαίδαλος αὐλά.
Οὐκέτι Φοῖβος ἔχει καλύβαν, οὐ μάντιδα δάφνην,
οὐ παγὰν λαλέουσιν. Ἀπέσβετο καὶ λάλον ὕδωρ.»

Ἄλλως τε ὁ Ἰουλιανὸς μόνον τρία ἔτη ἐβασίλευσε, διότι εἷς τινα ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Περσῶν ἀπέθανε τὸ 363.

3. Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.

Ὁ Ἰουλιανὸς ἀπέθανεν ἄνευ κληρονόμων. Ὁ στρατὸς τότε ἐξελέξεν ὡς αὐτοκράτορα τὸν Ἰλλυριδὸν στρατηγὸν Οὐαλεντιανόν, οὗτος δὲ ἀνεκῆρυξεν ὡς συνάρχοντα τὸν ἀδελφόν του Οὐάλεντα καὶ ἐπέτρεψεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς, κρατήσας διὰ τὸν ἑαυτὸν τοῦ τὴν Δύσιν.

Ἐπὶ τοῦ Οὐάλεντος ἤρχισεν ἡ λεγομένη μεγάλη μετανάστασις τῶν λαῶν, ἡ ὁποία ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Οἱ Οὐννοι, λαὸς ἄγριος καὶ πολεμικός, ἐλθόντες ἐκ τῆς Ἀσίας προσέβαλον τοὺς Γότθους, λαὸν γερμανικόν, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὰς πρὸς Β. τοῦ Δουνάβεως πεδιάδας καὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν Χριστιανισμόν. Οἱ Γότθοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀντισταθῶν εἰς τοὺς Οὐννους. Μέρους αὐτῶν οἱ λεγόμενοι Βησιγότθοι (δυτικοὶ Γότθοι) ἀπεφάσισαν νὰ μεταναστεύσουν πρὸς Ν. Λαβόντες λοιπὸν τὴν ἄδειαν τοῦ Οὐάλεντος, ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν μεταξὺ τοῦ Δουνάβεως καὶ τοῦ Αἴμου κάτω Μοισίαν (σημερινὴν Βουλγαρίαν). Ἄλλ' οἱ αὐτοκρατορικοὶ ὑπάλληλοι ἐπέβον αὐτοὺς πολυειδῶς, καὶ ἔνεκα τούτου οἱ Γότθοι ἐπανεστάτησαν. Ὁ Οὐάλης ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἐνίκηθη παρὰ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ἔχασε τὰ $\frac{2}{3}$ τοῦ στρατοῦ του, αὐτὸς δὲ ὁ ἴδιος καταφυγὼν εἰς ἀγροτικὴν καλύβην ἐκῆν εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Γότθων. Οἱ Γότθοι ἤδη νικηταὶ ἐληλάτησαν τὴν Θράκην, τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θεσσαλίαν. Τότε ὁ διαδεχθεὶς ἐν τῇ Δύσει τὸν ἀποθανόντα Οὐαλεντινιανὸν υἱὸς τοῦ Γρατιανὸς προσέλαβεν ὥς συνάρχοντα, τὸν ἐξ Ἰσπανίας στρατηγὸν Θεοδόσιον καὶ ἀνέθεσεν εἰς αὐτὸν τὴν διοίκησιν τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Θεοδόσιος, ἐλθὼν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, πρῶτον ἐφρόντισε νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὸν στρατὸν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτὸν θάρρος. Κατόπιν δὲ ἤρχισε τὰς προσβολὰς ἐναντίον τῶν Γότθων. Διὰ τούτων ὁ Θεοδόσιος ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ περιορισθῶν πάλιν εἰς τὴν πρὸς Ν. τοῦ Δουνάβεως χώραν, τὴν ὁποίαν παρεχώρησεν εἰς αὐτούς. Συγχρόνως δὲ προσέλαβε πολλοὺς ἐξ αὐτῶν μὲ τοὺς ἀρχηγούς των ἐπὶ μισθῷ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κράτους ὡς συμμάχους καὶ ἀπετέλεσεν ἐξ αὐτῶν σῶμα 40 χιλ. βαρβάρων, τὸ ὁποῖον ἐγκατέστησε εἰς τὰς παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίας. Τοῦτο ὅμως προπαρασκεύασε τὴν ὁδὸν εἰς τὰς κατόπιν μεγάλας ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων.

4. Τελικὸς θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

διὰ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ μεγάλου.

Καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἀποπείρας τοῦ Ἰουλιανοῦ οἱ Χριστιανοὶ ἐξηκολούθησαν νὰ εἶναι διηρημένοι μεταξὺ τῶν. Καὶ

αὐτοὶ οἱ αὐτοκράτορες ἦσαν μὲν καὶ οἱ δύο χριστιανοί, ἀλλ' ὁ μὲν Οὐαλεντινιανὸς ἦτο ὁρθόδοξος, δὲ Οὐάλης Ἀρειανός. Ἐνεκά τούτου εἰς τὴν Ἀνατολήν οἱ ὁρθόδοξοι κατεδιώκοντο. Ὁ Θεοδόσιος γενόμενος αὐτοκράτωρ ἐτάχθη μὲ τὸ μέρος τῶν ὁρθοδόξων ἐναντίον τῶν Ἀρειανῶν καὶ ἐδημοσίευσε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου αἱ ἀποφάσεις τῆς συνόδου τῆς Νικαίας ἐλάμβανον ἰσχὺν νόμου καὶ ἐγίνοντο ὑποχρεωτικαὶ δι' ὅλους τοὺς Χριστιανούς. Προσέτι δὲ ἀνέβιβασεν ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν εὐγλωττον ῥήτορα καὶ πρόμαχον τῆς ὁρθοδοξίας Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐνεφανίσθη νέα αἵρεσις, ἡ τοῦ Μακεδονίου, ἡ ὁποία ἠρνεῖτο τὴν θεότητα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεοδόσιος συνεκέλεσε νέαν σύνοδον (381) εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ ὁποία κατεδίκασε τὴν αἵρεσιν τοῦ Μακεδονίου καὶ συνεπλήρωσε τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, προσθέσασα τὰ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ λοιπὰ μέχρι τέλους ἄρθρα αὐτοῦ. Οὐδ' ἠρκέσθη μόνον εἰς τοῦτο ὁ αὐτοκράτωρ. Ἐκλείσε προσέτι τὰς ἐκκλησίας ὅλων τῶν αἰρετικῶν καὶ πολυειδῶς κατεπίεσεν αὐτούς.

Ὅλιγα ἔτη μετὰ ταῦτα συνέβη ἡ περίφημος μετάνοια τοῦ Θεοδοσίου. Αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ἤρχισε νὰ λαμβάνῃ ὁ κλῆρος τῶν Χριστιανῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ συνετέλεσεν εἰς τὸν θρίαμβον τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας. Ὁ συνάρχων τοῦ Θεοδοσίου Γρατιανὸς εἶχε φονευθῇ εἰς τινα στάσιν ὑπὸ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν, ὁ δὲ Θεοδόσιος ἐκστρατεύσας εἰς τὴν Δύσιν ἐτιμώρησε τοὺς στασιαστὰς καὶ παρεχώρησε τὴν ἀρχὴν τῆς Δύσεως εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Γρατιανοῦ Οὐαλεντινιανὸν τὸν Β'. Ἐν ᾧ λοιπὸν εὐρίσκετο εἰς τὸ Μεδιόλανον πρὸς τακτοποίησιν τῶν πραγμάτων τῆς Δύσεως, ἀγγέλλεται εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ λαὸς τῆς Θεσσαλονίκης ἐστασίασε κατὰ τῆς ἐκ Γότθων φρουρᾶς τῆς πόλεως καὶ ἐφόνευσεν τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς. Ὁ Θεοδόσιος παραφερθεὶς ὑπὸ τῆς ὀργῆς διατάσσει ἀμέσως νὰ σφάξουν ὅλους τοὺς Θεσσαλονικεῖς. Τὴν ἀπόφασιν τοῦ αὐτοκράτορος οἱ Γότθοι ἐξετέλεσαν ἄνευ βραδύτητος καὶ μετὰ πολλῆς ἡσχληρότητος. Προεκάλεσαν ἀγῶνας ἵπποδρομικούς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ λαὸς ἐθεᾶτο αὐτούς, οἱ Γότθοι περιεκύκλωσαν τὸν ἵπποδρομον καὶ

ἐφόνευσαν ὅλους τοὺς ἐντὸς αὐτοῦ Θεσσαλονικεῖς ἀνερχομένους εἰς 7 χιλιάδας.

Ἡ σφαγὴ αὕτη προσέκάλεσε τὴν κατάπληξιν ὅλων. Ὅτε δὲ ὁ Θεοδοσίος προσῆλθεν εἰς τὸν καθεδρικὸν ναὸν τοῦ Μεδιολάνου, ἵνα λειτουργηθῇ, ὁ τότε ἐπίσκοπος Ἀμβρόσιος ἀπηγόρευσε εἰς αὐτὸν τὴν εἴσοδον. Μόλις μετὰ 8 μῆνας ἐπετράπη εἰς αὐτὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀφ' οὗ δημοσίᾳ ὡμολόγησε τὴν μετάνοιάν του. Βλέπομεν οὕτω πρῶτην φορὰν ἕνα αὐτοκράτορα μὲ ὅλην τὴν ὕλικὴν δύναμιν νὰ ὑποχωρῇ πρὸ μιᾶς δυνάμεως καθαρῶς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς.

Μετὰ τὰ γεγονότα ταῦτα (391) ὁ Θεοδοσίος ἤρχισε νὰ καταδιώκῃ καὶ τοὺς εἰδωλολάτρας. Οἱ πρῶτοι χριστιανοὶ αὐτοκράτορες ἄφινον τοὺς εἰδωλολάτρας ἐλευθέρους νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας των, καὶ διετήρουν οἱ ἴδιοι τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου ποντίφηκος. Ὁ Γρατιανὸς πρῶτος ἀπέβαλε τὸν τίτλον τοῦτον, καὶ προσέτι διέταξε νὰ ἀπομακρύνουν ἐκ τῆς αἰθούσης τῆς συγκλήτου τῆς Ῥώμης τὸ ἄγαλμα τῆς Νίκης. Ὁ Θεοδοσίος ἐπροχώρησε περισσότερον. Ἀπηγόρευσε νὰ προσφέρουν θυσίας εἰς τοὺς ἀρχαίους ναοὺς καὶ ἔκλεισε τοὺς ναοὺς αὐτῶν. Τότε οἱ στρατιῶται ἐξωθούμενοι ὑπὸ τῶν μοναχῶν, ἤρχισαν νὰ κατεδαφίζουν τοὺς ἀρχαίους ναοὺς, νὰ ἀνατρέπουν τοὺς βωμοὺς καὶ νὰ κατασυντρίβουν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν. Τότε ἐσβέσθη τὸ ἱερὸν πῦρ τοῦ ἐν Ῥώμῃ ναοῦ τῆς Ἑστίας, καὶ ἀπηγορεύθη εἰς τὸ ἐξῆς ἡ τέλεσις τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγωνων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τότε ἀνετράπη ἐκ βάθρων ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ περίφημος ναὸς τοῦ Σεράπιδος καὶ ἠφανίσθησαν πλεῖστα ἄλλα ἀριστουργήματα τέχνης ἰδίως εἰς τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον.

Ὁ Χριστιανισμὸς λοιπὸν διὰ τοῦ Θεοδοσίου εἶχεν ὀριστικῶς θριαμβεύσει. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὠνομάσθη ὁ Θεοδοσίος ὑπὸ τῆς Ἱστορίας μέγας.

5. Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ Θεοδοσίος ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του κατώρθωσε νὰ γίνῃ μονοκράτωρ. Φονευθέντος τοῦ συνάρχοντος αὐτοῦ Οὐαλεντινιανοῦ ἐκ τινος στάσεως ὁ Θεοδοσίος ἐπῆλθε κατὰ τῶν στα-

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ

- Π.Χ.753; Ἰδρυσις τῆς Ῥώμης.
510 Κατάλυσις τῆς βασιλείας.
493 Ἰδρυσις τῆς δημαρχίας.
449 Νόμοι τῶν δώδεκα πινάκων.
390 Ἀλωσις τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῶν Γαλατῶν.
367 Ἡ ὑπατεία εἰς τοὺς πληβεῖους.
343-290 Σαννιτικοὶ πόλεμοι.
280-275 Ὁ κατὰ τοῦ Πύρρου πόλεμος.
270 Πλήρης ὑποταγὴ τῆς Ἰταλίας εἰς τοὺς Ῥωμαίους.
264-241 Ἀος καρχηδονικὸς πόλεμος.
218-201 Βος καρχηδονικὸς πόλεμος.
216 Ἡ παρὰ τὰς Κάννας μάχη.
202 Ἡ ἐν Ζάμα μάχη.
200-197 Ὁ κατὰ τοῦ Φιλίππου πόλεμος.
197 Ἡ ἐν Κυνὸς Κεφαλαῖς μάχη.
192-189 Ὁ κατὰ τοῦ Ἀντιόχου πόλεμος.
190 Ἡ ἐν Μαγνησίᾳ μάχη.
171-167 Ὁ κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμος.
167 Ἡ παρὰ τὴν Πύδναν μάχη.
148 Ὑποταγὴ τῆς Μακεδονίας.
146 Ὑποταγὴ τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος. Καταστροφὴ
τῆς Καρχηδόνας.
133-121 Οἱ Γράκχοι.
111-105 Ἰουγουρθικὸς πόλεμος.
102-101 Ὁ Μάριος νικᾷ τοὺς Κίμβρου καὶ Τεύτονας.
91- 88 Συμμαχικὸς πόλεμος. Σύλλας.
88- 84 Ἀος μιθριδατικὸς πόλεμος.— Ἀος ἐμφύλιος πόλεμος
Μαρίου καὶ Σύλλα.
83- 82 Βος ἐμφύλιος πόλεμος. Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.
78 Θάνατος τοῦ Σύλλα. Πομπήϊος.
80- 72 Πόλεμος κατὰ τοῦ Σερτωρίου.
72- 71 Δουλικὸς πόλεμος.
70 Συνεννόησις Πομπήϊου καὶ Κράσσου.

70- 67 Πειρατικὸς πόλεμος.

71- 63 Βοσ μιθριδατικὸς πόλεμος,

63 Ὅριστικὴ ὑποταγὴ τοῦ βασιλείου τῆς Συρίας.—

Συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα.

60 Αἱ τριαρχία Πομπηίου, Κράσσου, Καίσαρος.

58- 51 Κατάκτησις τῆς Γαλατίας ὑπὸ τοῦ Καίσαρος.

49- 48 Πόλεμος Πομπηίου καὶ Καίσαρος.

46 Ὁ Καίσαρ δικτάτωρ.

44 Δολοφονία Καίσαρος.

43 Βα τριαρχία Ἀντωνίου, Λεπίδου, Ὀκταβιανοῦ.

31 Σύγκρουσις Ὀκταβιανοῦ καὶ Ἀντωνίου. Ἡ παρὰ τὸ
Ἄκτιον ναυμαχία. Ἡ Αἴγυπτος ῥωμαϊκὴ ἐπαρ-
χία. Ὁ Ὀκταβιανὸς αὐτοκράτωρ.

—Γέννησις τοῦ Χριστοῦ.

M.X.14 Θάνατος τοῦ Αὐγούστου.

14- 68 Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες (Τιβέ-
ριος, Καλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων).

70- 96 Οἱ Φλάβιοι (Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός).

70 Ἀλωσις καὶ καταστροφή τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Τίτου.

96-192 Οἱ Ἀντωνῖνοι (Νέρβας, Τραϊανός, Ἀδριανός, Ἀντω-
νῖνος ὁ εὐσεβής, Μάρκος Αὐρήλιος, Κόμμοδος).

192-268 Ἡ στρατιωτικὴ ἀναρχία.

212 Ὁ Καρακάλλας ἀπονέμει τὸ δικαίωμα τοῦ Ῥωμαίου
πολίτου εἰς ὅλους τοὺς ἐλευθέρους κατοίκους τῶν
ἐπαρχιῶν.

268 305 Οἱ Ἰλλυριοὶ αὐτοκράτορες (Κλαύδιος, Αὐρηλιανός, Πρό-
βος, Διοκλητιανός).

306-337 Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.

325 Ἡ ἐν Νικαίᾳ Αἱ οἰκουμενικὴ σύνοδος.

360-363 Ἰουλιανὸς ὁ παραβάτης.

379-395 Θεοδόσιος ὁ μέγας.

381 Βα οἰκουμενικὴ σύνοδος.

395 Ὅριστικὴ διαίρεσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τῶν διαδόχων.

- 1) Τὸ βασίλειον τῶν Πτολεμαίων
- 2) Τὸ βασίλειον τῶν Σελευκικῶν ✓
- 3) Τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας ✓
- 4) Ἡ Ἑπειρος
- 5) Ἡ Μεσημβρινή Ἑλλάς.—(Ἡ Αἰτωλική συμπολιτεία.—Ἡ Ἀχαϊκὴ συμπολιτεία.—Ἡ Σπάρτη.—Σύγκρουσις Σπάρτης καὶ Ἀχαιῶν) ✓
- 6) Ὑποταγὴ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς τοὺς Ῥωμαίους ✓
- 7) Ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἐπὶ τῶν Διαδόχων—Ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἀνατολῆς—Τὰ γράμματα. ✓
—Αἱ τέχναι Σελ. 3—23

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ Ἰταλία καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῆς.

- 1) Ἡ Ἰταλία
- 2) Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰταλίας Σελ. 24—30

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Αἱ πρῶται ἀρχαὶ τῆς Ῥώμης.

- 1) Ἰδρυσις τῆς Ῥώμης
- 2) Ἡγεμονία τῆς Ῥώμης ἐπὶ τοῦ Λατίου ✓

- 3) Προσαύξεις τῆς πόλεως Ῥώμης
- 4) Ἡ ῥωμαϊκὴ παράδοσις περὶ ἰδρύσεως καὶ τῶν
πρώτων ἀρχῶν τῆς Ῥώμης Σελ. 31—36

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

*Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους
τῆς Ἱστορίας αὐτῶν.*

- 1) Σύστασις τῆς πολιτείας (ἡ οἰκογένεια, ἡ πολιτεία).
- 2) Τὸ πολίτευμα (Ὁ βασιλεὺς, ὁ δῆμος, ἡ σύγκλητος).
- 3) Τὰ στρατιωτικά
- 4) Τὸ δίκαιον
- 5) Ἡ θρησκεία.—Οἱ ῥωμαῖκοὶ θεοί.—Ἡ λατρεία.—
Ἱερατικοὶ σύλλογοι.—Ποντίφικες,—Οἰωνοσκόποι.
—Ἡ λατρεία τῶν νεκρῶν.—Ξένα Θρησκευτά.
- 6) Ἰδιωτικὸς βίος.— Ἡ κατοικία.— Ἡ ἐνδυμασία.—
Ἡ τροφή.— Ἀσχολίαι, γεωργία, ἐμπόριον
- 7) Ἡ ποίησις
- 8) Ἡ τέχνη Σελ. 36—56

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Διαμόρφωσις τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας.

- 1) Ἡ ἐπανάστασις τοῦ 510
- 2) Ἀμυντικοὶ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων μετὰ τὴν κατάρ-
γησιν τῆς βασιλείας.—Οἱ πρὸς τοὺς Τυρρηνοὺς
πόλεμοι.—Οἱ πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμοι.
- 3) Οἱ πρῶτοι ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων.—Οἱ
πρὸς τοὺς Οὐόλσκους καὶ Αἰκούους πόλεμοι.—Κα-
τασύντριψις τῆς δυνάμεως τῶν Τυρρηνῶν, ὑπὸ
τῶν Ἑλλήνων καὶ Σαυνιτῶν.—Ἀλωσις τῶν Βητῶν
ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων
- 4) Ἐπιδρομαὶ τῶν Γαλατῶν.

- 5) Ἀγῶνες πατρικίων καὶ πληβείων.—Ἰδρυσίς τῆς
Δημαρχίας. Ἐξίσωσις τῶν δύο τάξεων . . Σελ. 56—65

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ἡ Ῥώμη καθυποτάσσουσα τὴν Ἰταλίαν.

- 1) Οἱ Σαυνῖται καὶ ὁ Ἀ΄ κατ' αὐτῶν πόλεμος τῶν Ῥωμαίων
- 2) Ὁ πρὸς τοὺς Λατίνους πόλεμος
- 3) Ὁ Βος Σαυνιτικὸς πόλεμος
- 4) Ὁ Γος Σαυνιτικὸς πόλεμος
- 5) Οἱ Ταραντῖνοι
- 5) Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Πύρρον . . . Σελ. 65—72

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Ἡ Ῥώμη καθυποτάσσουσα τὸν κόσμον.

- 1) Ἡ Καρχηδὼν καὶ οἱ Καρχηδονικοὶ πόλεμοι
- 2) Ἀος Καρχηδονικὸς πόλεμος
- 3) Βος Καρχηδονικὸς πόλεμος. — Κατάκτησις τῆς Ἰσπανίας ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων.—Ὁ Ἀννίβας.—Ἐκρηγίς τοῦ πολέμου.—Ὁ Ἀννίβας εἰς τὴν Ἰταλίαν.—Νῦναι τοῦ Ἀννίβα εἰς τὴν Ἰταλίαν.—Ἡ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων τροπὴ τοῦ πολέμου.—Ἡττα καὶ θάνατος τοῦ Ἀσδρούβα.—Ἐκστρατεία εἰς Ἀφρικήν.—Ἡ παρὰ τὴν Ζάμαν μάχη
- 4) Τελευταῖος πόλεμος τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῶν Γαλατῶν
- 5) Πόλεμοι τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἀνατολῇ
- 6) Πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν Φίλιππον
- 7) Ὁ κατ' Ἀντιόχου πόλεμος
- 8) Ὁ κατὰ τοῦ Περσέως πόλεμος
- 9) Διαρρύθμισις τῶν πραγμάτων τῆς Ἀνατολῆς
- 10) Ἡ κοσμοκρατορία τῆς Ῥώμης.—Ὑποδούλωσις τῆς Μακεδονίας.—Ὑποδούλωσις τῆς μεσημβρινῆς Ἑλλάδος.—Καταστροφὴ τῆς Καρχηδόνης.—Ὑποδούλωσις τῆς Ἰβηρίας καὶ Προβγκίας . . . Σελ. 72—103

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὁ βίος τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς Δημοκρατίας.

- 1) Αἱ κοινωνικαὶ τάξεις.—Οἱ Ῥωμαῖοι πολῖται.—Οἱ δοῦλοι.
- 2) Οἱ ἄρχοντες.—Οἱ ὕπατοι.—Οἱ στρατηγοί.—Οἱ ταμίαι.—Οἱ δήμαρχοι.—Οἱ ἀγορανόμοι.—Οἱ τιμηταί.
- 3) Αἱ Ἐκκλησίαι.—Ἡ φρατρικὴ Ἐκκλησία.—Ἡ λοχίτις Ἐκκλησία.—Ἡ κατὰ φυλὰς Ἐκκλησία τῆς πληθύος.—Ἡ κατὰ φυλὰς Ἐκκλησία τοῦ δήμου.
- 4) Ἡ σύγκλητος.
- 5) Διοίξεις τῆς Ἰταλίας.
- 6) Διοίξεις τῶν ἐπαρχιῶν.
- 7) Τὰ στρατιωτικά.—Μεταρρύθμισις τῆς λεγεῶνος.—Ἡ ἄσκησις καὶ ἡ πειθαρχία.—Μισθός, λεία, θρίαμβος.—Τὸ ναυτικόν.
- 8) Τὸ δίκαιον.
- 9) Ἡ θρησκεία.
- 10) Ὁ ἰδιωτικὸς βίος.—Ἡ κατοικία.—Ἡ ἐνδυμασία.—Ἡ τροφή.
- 11) Αἱ ἀσχολίαι καὶ τὰ ἥθη.
- 12) Ἐμπόριον, βιομηχανία, νομίσματα.
- 13) Γράμματα καὶ τέχναι.—Ἡ ποίησις.—Ἡ πεζογραφία.—Αἱ ἐπιστῆμαι.—Αἱ τέχναι Σελ. 104—137.

ΚΕΦΑΛΙΟΝ Θ'.

Ἐμφύλιοι πόλεμοι.

- 1) Οἱ Γράκχοι.—Τιβέριος Γράκχος. Γάιος Γράκχος.
- 2) Μάριος καὶ Σύλλας.—Γ. Μάριος.—Ἰουγουρθικὸς πόλεμος.—Ὁ κατὰ Κίμβρων καὶ Τευτόνων πόλεμος.—Ὁ συμμαχικὸς πόλεμος.—Ὁ Σύλλας.—Σύγκρουσις Μαρίου καὶ Σύλλα.—Πρῶτος μιθριδατικὸς πόλεμος.—Ἐπάνοδος καὶ θάνατος τοῦ Μαρίου.—Ὁ Σύλλας δικτάτωρ.

- 3) Πομπήϊος καὶ Καῖσαρ.—'Ο Πομπήϊος ἐναντίον τοῦ Σερτωρίου.—'Ο δουλικὸς πόλεμος.— Πομπήϊος καὶ Κράσσος.—'Ο πειρατικὸς πόλεμος.—'Ο δεύτερος Μιθριδατικὸς πόλεμος.—'Η συνωμοσία τοῦ Κατρίνα.—'Ο Καῖσαρ καὶ ἡ Α' τριαρχία. Σύγκρουσις Πομπήϊου καὶ Καίσαρος. Δικτατορία τοῦ Καίσαρος
- 4) 'Οκταβιανὸς καὶ 'Αντώνιος.—'Η Β' τριαρχία.— Σύγκρουσις 'Αντωνίου καὶ 'Οκταβιανοῦ . . Σελ. 138—161

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ αὐτοκρατορία.

- 1) 'Οκταβιανὸς Αὐγούστος
- 2) Οἱ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου αὐτοκράτορες.—Τιβέριος, Καλλιγόλας, Κλαύδιος, Νέρων.—Οἱ διάδοχοι τοῦ Νέρωνος.
- 3) Οἱ Φλάβιοι.—Βεσπασιανός, Τίτος, Δομιτιανός.
- 4) Οἱ 'Αντωνῖνοι.—Νέρβας, Τραϊανός, 'Αδριανός, 'Αντωνίνος ὁ εὐσεβής, Μάρκος Αὐρηλῆλιος, Κόμμοδος.
- 5) Οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου μέχρι τῶν 'Αντωνίνων.—Οἱ εἰς τὸν 'Ρῆνον πόλεμοι.—Οἱ εἰς τὸν ἄνω Δούναβιν πόλεμοι.—Οἱ εἰς τὸν κάτω Δούναβιν πόλεμοι.—Οἱ εἰς τὴν 'Ανατολὴν πόλεμοι.
- 6) 'Η στρατιωτικὴ ἀναρχία.
- 7) Αἱ βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαί.—Γερμανικαὶ ἐπιδρομαί.—'Επιδρομαὶ τῶν Γότθων.—'Επιδρομαὶ τῶν Περσῶν. Τὸ βασίλειον τῆς Παλμύρας.
- 8) Οἱ 'Ιλλυριοὶ αὐτοκράτορες.—Κλαύδιος, — Αὐρηλιανὸς Πρόβος, Διοκλητιανός.—'Η τετραρχία. Σελ. 162—181

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

'Ο βίος τῶν 'Ρωμαίων ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας.

- 1) Τὸ πολίτευμα.
- 2) 'Η διοίκησις τῶν ἐπαρχιῶν.

- 3) Τὰ στρατιωτικά.
 4) Τὸ δίκαιον.
 5) Τὰ οἰκονομικά.
 6) Τὸ ἐμπόριον.
 7) Τὰ γράμματα.—Τὰ γράμματα ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων μέχρι τοῦ Αὐγούστου.—Τὰ γράμματα ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου.—Τὰ γράμματα ἐπὶ τῆς Αὐτοκρατορίας. Αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ ῥητορικαὶ σχολαί.
 8) Αἱ τέχναι.
 9) Τὰ ἥθη.—Ἡ Ῥωμαϊκὴ κοινωνία.—Ὁ βίος εἰς τὴν Ῥώμην.
 10) Ἡ Θρησκεία.
 11) Ὁ Χριστιανισμός.—Ὁ Χριστός.—Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς.—Οἱ κατὰ τῶν Χριστιανῶν διωγμοί Σελ. 181—202

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἡ ἀπόλυτος μοναρχία.

- 1) Κωνσταντῖνος ὁ μέγας.—Ἐπίσημος ἀναγνώρισις τοῦ Χριστιανισμοῦ.—Ἡ Κωνσταντινούπολις.—Ἡ ὀργάνωσις τῆς Αὐτοκρατορίας.—Τὸ ἔργον τοῦ Κωνσταντίνου.
 2) Οἱ διάδοχοι τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ἡ ἀπόπειρα ἀναστηλώσεως τῆς εἰδωλολατρείας,
 3) Ἐγκατάστασις βαρβάρων εἰς τὴν Αὐτοκρατορίαν.
 4) Τελικὸς θρίαμβος τοῦ Χριστιανισμοῦ διὰ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου.
 5) Ὅριστικὴ διαίρεσις τῆς Αὐτοκρατορίας. Σελ. 203—215
 Χρονολογικὸς πίναξ τῶν κυριωτέρων γεγνότων Σελ. 216—217

ΑΝΤΩΝΙΟΥ Ν ΧΩΡΑΦΑ

Γυμνασιάρχου

ΠΑΝΗΡΕΣ ΣΥΣΤΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΕΙΣ ΤΡΕΙΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

μὲ
αὐτὰ

Α' ΔΙΑ ΤΑ ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ *ἡθροῖα*
(συμφώνως πρὸς τὸ ἐπίσημον ἀναλυτικὸν πρόγραμ.

Θεοὶ καὶ Ἡρώες τῶν ἀρχ. ἑλληνικῶν διὰ τὴν γ' τάξιν.
Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν δ' τάξιν.
Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Αυτοκρατορίας διὰ τὴν ε' τάξιν.
Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος διὰ τὴν ε' τάξιν.

Β' ΔΙΑ ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ
(ἐγκριμέναι ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου)

Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀπὸ τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τῆς
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Φράγκων διὰ τὴν β' τάξιν.
Ἑλληνικὴ Ἱστορία ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἕως
τῶν Φράγκων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων διὰ τὴν γ' τάξιν.

Γ' ΔΙΑ ΤΑ ΓΥΜΝΑΣΙΑ
(ἐγκριμέναι ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου).

Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος διὰ τὴν α' τάξιν.
Ἱστορία Ἑλληνικῇ καὶ Ῥωμαϊκῇ διὰ τὴν β' τάξιν.
Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Αυτοκρατορίας διὰ τὴν γ' τάξιν.
Ἱστορία τῆς Νέας Ἑλλάδος (1453—1924) καὶ ἡ σύγχρονος
χρονὸς τῆς ὅλης Εὐρώπης διὰ τὴν δ' τάξιν.

Περίληψεις τῆς Ἱστορίας εἰς 7 τεύχη δι' ἑκάστην τάξιν
τοῦ Ἑλλ. Σχολείου καὶ Γυμνασίου.

Γ'. Παράνομος βουλή.

APΘPON 23.

α') Παράνομος βοσκή εἰς ξένα κτήματα.

1. α') Μὲ πρόστιμον ἢ μὲ κράτησιν ἢ μὲ ἀμφοτέρως τὰς ποινὰς ταύτας τιμωρεῖται ὁ τις βόσκει ἢ ἐσθάρει οἰαδήποτε ζῷον ἢ πιπνὰ ἐκ τῶν ἀγγελιδῶν βοσκόντων ἐπὶ ξένων γαιῶν χωρὶς νὰ ἔχη ἐπὶ τοῦτω δικαίωμα ἢ ἄνευ συγκαταθέσεως τοῦ ἰδιοκτῆτος ἢ τοῦ ἔχοντος δικαίωμα τῆς συγκαταθέσεως ἢ καθ' ὑπερβάσιν τοῦ δικαίωματος ὅπερ ἔχει ἢ ἔλαβε.

β') Ἐὰν ἡ εἰσόδος τῶν ζώων ἢ πτηνῶν ἐγένετο ἐξ ἀμελείας ἐπιβάλλεται μέτροι τοῦ ἡμίσεως τοῦ ἀνωτάτου ὁρίου ἑκατέρας ἢ ἀμφοτέρων τῶν ἄνω ποιῶν.

γ') Μὲ τὰς ποιὰς τῶν ἑσφίων α' καὶ β' τιμωρεῖται καὶ ὁ κύριος καὶ κάτοχος κυνῶν, προσενησάντων ζημίαν εἰς ἀμπέλους, σταφιδάμπέλους ἢ ἄλλα φυτουργήματα.

2. Ἐὰν δὲν συμπλήρῃ εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἡ ιδιοκτησία τοῦ κτήματος καὶ τὸ δικαίωμα τῆς διαθεσεως τοῦ ἐν αὐτῷ χώρου, φρεσιῶν ἢ τῶν καρπῶν, ἀπαιτεῖται ἡ προηγουμένη συγκατάθεσις πάντων εἰς οὓς ἔλθῃ δύνατο νὰ προσενηθῇ ζημία ἐκ τῆς βοσκῆς.

Ἡ συγκατάθεσις ἀποδεικνύεται μόνον δι' ἐκθέσεως συντασσομένης
προηγούμενως ἐνώπιον τοῦ ἀρχιψύλλακος τοῦ οἰκείου ἀρχιεπισκοπικοῦ τμήματος

3. Τὸ ἀδίκημα τῆς παρανόμου βλάβης θεωρεῖται τετελεσμένον ἐνθ' ὅς τὰ ζῶα ἢ πιτνὰ διέλθουν τὰ σύνορα τοῦ ξένου ἢ τοῦ ἐξ' οὗ λοχύει ἢ ἀπαγόρευσις κτήματος ἢ ζώνης.

Ἐάν τις ἀποδειχθῇ ἐπ' ἀπροαιροίον, οὗ ὁ ἐπιτεταμένος τὴν ἐπι-
τήρησιν τῶν ζώων χωρὶς νὰ συντρέχη ἀμέλειά του, ἀλλ' ἐκ λόγων ἀνε-
ξαρκούντων τῆς θελήσεώς του καὶ παρὰ τὰς προσπάθειάς του, δὲν ἡδυνήθη
νὰ ἐμποδίσῃ τὴν εἰς τὸ κτήμα ἢ τὴν ἀπηγορευμένην ζώνην εἰσοδὸν αὐτῶν
καὶ οὗ ἐσπενσε πάραυτα νὰ ἀπομακρύνῃ αὐτὰ ἐκεῖθεν, τότε δὲν καια-
γινώσκειται ποινὴ οὐδὲ χρηματικὴ ἱκανοποίησις, διὰ δὲ τῆς ἀποφάσεως
δύναται νὰ ἐπιδικασθῇ μόνον ἡ προξενηθεῖσα τοχὸν ζημία ἐφ' ὅσον ἐζη-
τήθη διὰ πολιτικῆς ἀνωγῆς.

APΘPON 24

Παράνομος βοσκή εἰς ἀπηγορευμένα· περιτὰ καὶ ἐπὶ ἰδίου κτήματος.

Ἡ κατὰ παράβασιν τῶν κατὰ τὸ ἀρθρον 19 στόιχ. Α' ἐδάφ. α' καὶ
 β' ἀποφάσεων τῶν ἐκτετασμένων ἐπὶ τοῦ ἀρ. 19 ἐκτετασμένην ἐξουσίαν
 ὡς εἰσαγωγῆς καὶ ἐκτάσεως ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην
 ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην ἐκτετασμένην

024000028297

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Κυρός

τὸν κ. **Αντώνιον Χαραφάν**

Καθηγητή

Ἀνακοινούμεν ὑμῖν ὅτι ἡ ἡμετέρα πράξις τῇ 12ῃ
τοῦ λήξαντος μηνὸς ἐκδόθηται καὶ τῇ 29ῃ τοῦ ἰσχυμένου
δημοσιεύεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 15 φύλλῳ τῆς Ἐφημερίδος
τῆς Κυβερνήσεως, ἐνεκρίθη, ὡς πρὸς κρίσιν ἐν χειρογράφῳ
ὁπλοχθὲν ἡμέτερον βιβλίον Ἱστορία Ἑλληνικὴ καὶ
Ῥωμαϊκὴ τῆς Β' τάξεως τῶν τετρατάξιων γυμνασίων
καὶ τῶν ἀντιστοιχόντων τάξεων τῶν λυκείων σχολείων τῆς Μεσο-
εκπαίδευσως.

Παρατῆ τοῦ Υπουργοῦ

Ὁ Γραμματεὺς τοῦ Γ' ὑπουργείου

Γ. ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ

Η Ζαχαριάδης

Συνοψεῖς τῆς ἐκτ. 690/22-8-24 πράξεως τοῦ ἡμετέρου
συνεδρίου τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου ἀξιάρεται ἐκ τῆς ἐκδόσεως
τῶν διδασκαλῶν βιβλίων τῶν σχολείων τῆς μετὰ τῆς δημοτικῆς
ἐκπαίδευσως κατὰ 11/9/40 ἐφ' ὅσων τὰς μεταρρυθμίσεις ἐκ τῆς
πόλεως, ἐν ἣ ἐξεδόθησαν, εἰς ἄλλας πόλεις.